REMBRANDT EN DE ITALIAANSCHE KUNST

DOOR

DR. JAN VETH.

TOEN de jonge REMBRANDT bij zijn Italianizeerende meesters uitgeleerd had, ging hij niet reizen, gelijk zij dat hadden gedaan. Hij had voorloopig genoeg van voorbeelden, en zette zich binnen Leiden tot werken naar eigen lust.

CONSTANTIJN HUYGENS onderhield in dien tijd hem en zijn kameraad LIEVENS over hun huiszittendheid. Maar, zoo noteerde HUYGENS hieromtrent: „zij zeggen „dat zij in den bloei hunner jaren, waarmêe zij in de allereerste plaats rekening „moeten houden, geen tijd hebben om te reizen, en verder, dat thans koningen „en vorsten aan deze zijde der Alpen zoo verzot zijn op de schilderkunst, haar „zoozeer in waarde houden en onderscheiden, dat men de beste Italiaansche „werken buiten Italië kan zien, en dat, wat men ginds op allerlei plaatsen met „moeite moet opsporen, hier opeengehoopt en meer dan genoeg gevonden wordt."

Een zekere dédain voor de vooropgestelde autoriteit der Italiaansche schilderkunst was misschien niet geheel vreemd aan dit afwerend antwoord. En zeker heeft REMBRANDT er later wel behagen in gevonden, tegenover degenen, die hem altijd weder met de klassieke voorbeelden aankwamen, een kettersche pose aan te nemen. SANDRART vertelt, hoe REMBRANDT zich tegen RAFAELS

teekenkunst uitliet. En DE PILES verzekert: „il avoit de vieilles armures, de vieux instrumens, de vieux ajustemens de tête, et quantité de vieilles étoffes ouvragées et il disoit que c'étoit-là ses Antiques."

Men behoefde echter zulke boutades bij REMBRANDT niet zoo heel ernstig op te nemen. In zijn kunstkamer had hij wel een paar dozijn antieke beelden staan. En een heel pak met teekeningen van eigen hand naar antieken leverde het bewijs, hoe hij niet alleen als verzamelaar in de vormen der oudheid belangstelde. Wij weten verder, dat hij in zijn uitgebreide collectie een groot aantal gravures van en naar Italiaansche meesters bezat. En zelfs trof men er onderscheidene oorspronkelijke schilderijen van beroemde Italianen, als RAFAEL, GIORGIONE, PALMA VECCHIO en BASSANO aan.

Het blijkt trouwens dat er, zooals hij tegen HUYGENS gezegd had, toentertijd in Nederland werkelijk gelegenheid te over bestond om Italiaansche schilderkunst te leeren kennen. De liefhebberij er voor was bij de aanzienlijke verzamelaars algemeen. In 1639 liet LUCAS VAN UFFELEN te Amsterdam een geheele scheepslading van Italiaansche schilderijen veilen. In het kabinet van MAERTEN KRETZER, die met REMBRANDT bekend was, kwamen stukken van TITIAAN, BASSANO en DEL SARTO voor. De Amsterdamsche kunsthandelaar JOHANNES DE RENIALME zag diergelijke kunst door zijn handen gaan, ALFONSO LOPES bezat er fraaie stalen van. GERRIT ULENBORCH, een neef van REMBRANDT's vrouw, was de voornaamste kunsthandelaar in Italiaansche schilderijen uit Holland en hij liet de werken van goede meesters zelfs in het groot copieeren. Door zijn bemiddeling kochten de Staten-Generaal 24 Italiaansche stukken van de weduwe GERRIT REIJNST om ze den Engelschen Koning te schenken. Men kon dus werkelijk in het rijke Holland dier dagen bijna van een opeenhooping van Italiaansche kunst spreken.

REMBRANDT heeft deze Italiaansche kunst niet alleen gekend, hij heeft — grand profiteur als hij was — haar ook gebruikt. Gebruikt op twee manieren. De opvattingen van CARAVAGGIO, door LASTMAN en de HONTHORST-school tot hem gekomen, hebben zonder twijfel van den beginne af aan, direct of indirect, grooten invloed op zijn stijl van schilderen gehad. Doch men zal bij den realistischen Italiaan nauwelijks een concreter motief vinden, waar REMBRANDT werkelijk aan ontleende. Voor het uitgegroeid schilderachtige zelf kon REMBRANDT genoegzaam putten uit de schatten van eigen picturaal zien. Maar voor staatsie en houding en karakter, voor sterking van den formalen ondergrond, zocht hij leering, juist niet bij de barokke, doch bij klassieker Italiaansche meesters. Bij hen was het hem niet om een uiterlijke kunstformule te doen. Aan hun werken ontleende hij grondmotieven en herschiep die geheel in zijn eigen taal, zooals hij ook op com-

posities van landgenooten als LUCAS VAN LEYDEN, HEEMSKERK, VELLERT, LASTMAN en FEDDES is doorgegaan. De bewijzen hiervoor zijn vele. Het eerst werden er, reeds jaren geleden, eenige door MÜNTZ aangevoerd. HOFSTEDE DE GROOT voegde er enkele sprekende voorbeelden aan toe. En de meeste wist VALENTINER er later in de rij te zetten. Ik wil die thans niet alle opsommen. Maar ik wenschte er, ter wille van een algemeener beschouwing, enkele nog eens nader naar voren te mogen halen, om er tusschendoor een groot aantal meer of min treffende voorbeelden, waarop nog geen acht geslagen werd, aan toe te voegen.

Gratie en sierlijkheid van houding waren REMBRANDT van huis uit niet eigen. Maar in zijn eersten Amsterdamschen tijd is het menigmaal, alsof hij zich geweld aandoet om nochtans deze eigenschappen te veroveren. Het *Staande Mansportret* van 1639 te Kassel (Fig. 2) waarin men, zonder genoegzamen grond, wel eens REMBRANDT's eigen gestalte, en kortelings, m. i. ten onrechte, BANNING COCQ heeft willen zien, maar dat iets van de wondere toonsfeer van de Nachtwacht schijnt te preludeeren, herinnert, wat zwier betreft, eenigszins aan REMBRANDT's portret van MAERTEN DAEY van vijf jaar vroeger. Doch de figuur stond daar vrij en had iets plomps gehouden, terwijl zij hier met een misschien ietwat gedwongen losheid tegen een uitgebouwd stuk muur leunt. De arm rust op het basement van een weggelaten zuil, en als men aan den sierlijken *Edelman* van MORETTO in de National Gallery te Londen (Fig. 1) denkt, kan men, al mag hier niet van een bepaalde ontleening gesproken worden, toch de gedachte niet van zich afzetten, dat dit of een dergelijk schilderij, REMBRANDT op den weg voor deze houding heeft gebracht. De losheid zit den Italiaan meer in het bloed, maar toch is zij bij MORETTO uiterlijker, vertoonender, men zou zeggen meer tooneelmatig, en het is opmerkelijk, hoe REMBRANDT het statiesch evenwicht van heel de figuur eigenlijk veel juister en dieper heeft doorwerkt.

Bij het portret van den jongen MARQUIS D' ANDELOT (Ik zal te gelegener tijd de bezwaren van Dr. HOFSTEDE DE GROOT nog wel eens weerleggen en aantoonen, dat het schilderij bij MORTIMER te New-York inderdaad ANDELOT voorstelt. Fig. 4) stond REMBRANDT voor een opgaaf, die uit de traditie van de Amsterdamsche school niet zoo gemakkelijk naar den aard kon worden opgelost. Geen wonder wanneer hij elders een voorbeeld zocht van een krijgsmansportret in een min of meer levendige actie. Italiaansche kunst bood hem zulke voorstellingen ter keuze. Het portret van den Florentijnschen generaal FRANCESCO FERRUCCI door PIERO DI COSIMO, uit de National Gallery te Londen, (Fig. 3) kan als het prototype gelden van de beeltenissen die R. geraadpleegd zal hebben, toen hij het misschien toch eenigszins hybridiesch gebleven schilderij opbouwde.

Men ziet REMBRANDT omtrent dezen tijd meermalen naar iets van die prinselijke deftigheid zoeken, welke hij van nature weinig bezat. De aristocratische kunst der evenmatige Transalpijnen gaf hem dan voedsel in deze lijn. Een bekend voorbeeld hiervan biedt de ets van *Rembrandt à la rampe*, die door HOFSTEDE DE GROOT het eerst met den *Castiglione* van Rafaël in verband is gebracht.

Het befaamde schilderij werd in 1639 te Amsterdam in het openbaar verkocht. REMBRANDT maakte er bij die gelegenheid een bewaard gebleven krabbel met randnotities van. De mise-en-scene had hem blijkbaar getroffen. Met deze voor oogen vatte hij nu een motief weder op, dat hem in een reeds 1631 ontstaan *Zelfportret* had beziggehouden, maar waarvan hij toen nog geen bevredigende oplossing had gevonden. In het geëtste portret van den *Nadenkenden jongen man* van 1637 was hij er op teruggekomen, maar toen evenmin vermocht hij geheel te bereiken wat hij zocht.

Dezelfde ALFONSO LOPEZ intusschen, die op de bedoelde auctie den Castiglione kocht, bezat ook den zoogenaamden *Ariosto* van TITIAAN en dit schilderij schijnt REMBRANDT den sleutel voor de gewenschte houding gebracht te hebben. SCHMIDT DEGENER heeft onlangs de opmerking gemaakt, dat REMBRANDT er blijkbaar wel eens op uit was, een stand of gebaar, die hij in het werk van een ander vond atgebeeld, aan de werkelijkheid te toetsen. Hij liet dan een model de bedoelde houding aannemen en teekende de actie opnieuw naar het leven. Welnu: Op dezelfde wijze, waarop TITIAAN zijn model met zijn wijd gemouwden arm over een borstwering laat leunen, pozeert REMBRANDT nu zelve voor de bewuste ets. Maar behalve in het verantwoorden der gedraaide houding toont REMBRANDT's ets ook door de lijn van den wijkenden schouder en haar verder verloop naar beneden in dat opstekende bont, alsmede door den eigenaardigen plooienval van de liggende wijde mouw, dat hij de gravure van PERSIJN naar den TITIAAN wel na bij de hand moet hebben gehad.

In een uitvoeriger studie over deze ontleening mocht ik elders (Onze Kunst 1906) aantoonen, hoe van nu af aan het motief in REMBRANDT's kunst overging. Het geschilderde zelfportret uit de National Gallery geeft er in 1640 een rustiger oplossing van. In het Brusselsche mansportret van 1641 vinden wij het terug. REMBRANDT's bekende *Valkenjager* van 1643 voorts vertoont nog eens duidelijk dezelfde pose van schrijlings over den schouder kijken, — en blijkens de plooien van de mouw moet hij daarbij de gravure naar den Ariosto wel weer vóór zich hebben gehad. En nog in 1661 vertoont de meest linksche figuur van de Staalmeesters toch eigenlijk weer dezelfde pose.

Het portret van CASTIGLIONE was niet het eenige werk van RAFAËL, waarvan wij sporen terug vinden in REMBRANDT's scheppingen. Naar VALENTINER

Fig. 7.

Fig 8.

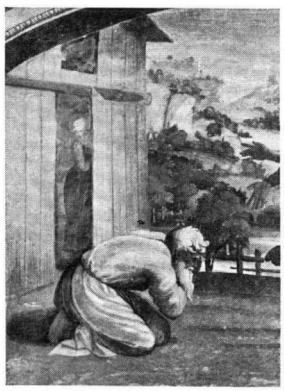

Fig. 9.

Fig. 10.

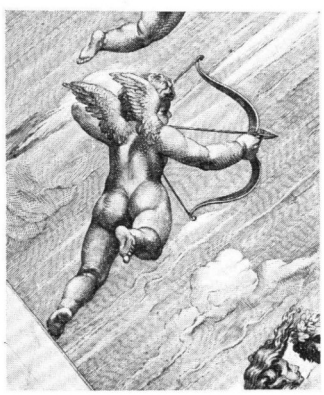

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 7. Naar de gravure van CORNELIS CORT.

Fig. 11. Naar de gravure van GOLTZIUS.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij vh, Gebr. Binger, Amsterdam.

heeft opgemerkt, is het zegenende gebaar van Christus op het zoogenaamde *Prentje van la Tombe* aan SANZIO's kunst ontleend. Meer speciaal wijst hij hierbij op den Christus uit de *Disputa*, maar men zou in dit verband met niet minder recht den Christus uit de *Transfiguratie* (Fig. 5) kunnen noemen, waarmêe die uit REMBRANDT's ets in de gansche gestalte eigenlijk meer overeenkomst vertoont. Opmerkelijk genoeg is het, dat, terwijl bij RAFAËL het uitspreiden der handen toch voornamelijk zijn reden schijnt te vinden in het doen zien der stygmata, de handen van REMBRANDT's veel minder victorieuzen Christus, (Fig. 6) bij een schier letterlijk overnemen van dit gebaar, niet anders dan van vertroosting en van deemoed schijnen te spreken.

Maar in het familiarizeeren van schoone gestalten uit de *Transfiguratie* ging REMBRANDT hier nog verder. De compositie was hem waarschijnlijk zeer gemeenzaam bekend. Hij zal de groote gravure er naar door den Nederlander CORNELIS CORT, de vroegste prent die naar het schilderij gemaakt werd, wel in zijn bezit gehad hebben.

De krasse figuur links vóór de voeten van Christus, op hetzelfde *Plaatje van la Tombe* vond haar grondslag in de welbekende gestalte links onder uit de *Transfiguratie* (Fig. 7). Die Apostelfiguur was trouwens wel geschikt om grooten indruk te maken en ook in de Italiaansche kunst zou zij nog lang naleven. Op een schilderij van den achttiende-eeuwschen GIUSEPPE CHIARI: *De Triomf van den Godsdienst* vindt men haar in de rol van PETRUS als stuurman weder. De figuur bij REMBRANDT is niet minder gymnastiesch dan die van haar prototype bij RAFAËL, maar het is of de betoogende Apostel slechts gedragen wordt door rythme van lijn, terwijl de hakerige man bij REMBRANDT (Fig. 8) gloeit van felle uitdrukking. Door het eigenaardig stutten van de kin op den steunenden arm is de expressie van iets algemeen gesticuleerends er tot eene bepaalde van gretig luisteren gemaakt. Een gedrapeerde heros werd tot een armzalig dorstend menschenkind.

De ets van *Abraham en de Engelen* is een voorbeeld van de meest gedurfde familiariteit bij het voorstellen van gewijde onderwerpen, en men weet, hoe REMBRANDT er Indische teekeningen bij gehaald heeft, om aan de scenerie zooveel mogelijk werkelijks te verleenen. RAFAËL had in de *Loggia's* hetzelfde onderwerp behandeld, (Fig. 9) alsof het tooneel zich afspeelde tusschen Goden op den Olympus. Maar waar REMBRANDT links achter Jehova het huis doet zien, waarbinnen SARAH staat te luisteren, (Fig. 10) versmaadt hij het niet, dit gedeelte in lijn geheel en al van de een of andere gravure naar RAFAËLS compositie, misschien naar die van CAECAR FANTECTUS, over te nemen. Alleen heeft hij van de bijna behaagzieke schoone een weifelende, en waarlijk onder den kommervollen druk der zonderlinge annunciatie staande oude vrouw gemaakt.

En al zou ik dit niet met te groote stelligheid willen zeggen, het lijkt mij niet ten eenenmale onwaarschijnlijk, dat de kleine ISMAËL, die op het bordes van zijns vaders huis bezig is met boogschieten, (Fig. 12) zijn oorsprong vindt in een der fraaie engeltjes (Fig. 11) uit de door MARCANTONIO en ook door GOLTZIUS gegraveerde *Triomf van Galathea*, die REMBRANDT in elk geval gekend moet hebben.

RAFAËLS *School van Athene* zal REMBRANDT door de gravure van PHILIPPE THOMASSIN van 1617 hebben kunnen bestudeeren. En dan is het geen wonder, dat de peinzend op den voorgrond gezeten man, in wien men HERACLITUS van Ephesus wil zien, hem geboeid heeft. (Fig. 13). HERACLITUS leunt op een bank en schrijft verstrooid op een papier, waar hij het hoofd van afwendt. Laat die figuur niet wijduit op een bank maar in meer saamgetrokken houding op zijn eigen knie leunen en gij krijgt ongeveer den peinzend verdiepten toehoorder vlak naast Christus op het *Plaatje van la Tombe* (Fig. 14), die inderdaad meer dan een der gestalten op het wonderwarme prentje iets van een uiterlijk fraaie, en bijna rethorische, in elk geval een ietwat uitheemsche pose over zich heeft. Maar dan blijken juist al de drie meest sprekende figuren, middenop de toch uiterst Rembrandtieke ets, van Rafaëlgestalten afgeleid.

Hoe aandachtig REMBRANDT Italiaansche composities, die hem onder de oogen kwamen, kon bestudeeren, vindt men o. a. bewezen door een teekening van CARPACCIO, welke door hem opvallend nauwkeurig werd gecopiëerd. REMBRANDTS versie vertoont maar luttel ondergeschikte afwijkingen. Alleen biedt zij per saldo iets lossers, levendigers, men zou willen zeggen iets warmers dan het origineel.

Letterlijk voor eigen werk gebruikt heeft REMBRANDT deze compositie niet. Maar wanneer men zich de figuur van den prediker, die op de verhooging staat, naar beneden gezakt denkt onder de toehoorders, wanneer men verder op de plaats, waar het ledige gestoelte staat, een Christusfiguur laat verrijzen, en vlak daaronder zich de rij van toehoorders gesplitst denkt, terwijl het kindje naast de op den rug geziene vrouw, in plaats van meê naar de prediking te luisteren, naar kinderlijken trant, op den buik liggend, figuurtjes in het zand komt te teekenen, dan ziet men toch eigenlijk, zonder fondamenteele verandering, de compositie van CARPACCIO in die van REMBRANDTS *Christus-Prediking*, het zooeven genoemde *Prentje van la Tombe*, herboren. Ook in het gansche samenstel van deze prent ligt dus al iets van een Italiaansch voorbeeld.

In REMBRANDTS zeer ongewone ets: *De Phoenix*, wist EUGÈNE MÜNTZ in het algemeen een Italiaanschen compositie-trant aan te wijzen. Maar hij kon niet zeggen, waar REMBRANDT haar vandaan had. Toch wordt het blijkbare voorbeeld dagelijks door honderden bekeken. Men vindt het in de zolderschildering door LAURETTI TOMMASO uit een der veelbezochte *Stanzen* van het Vaticaan.

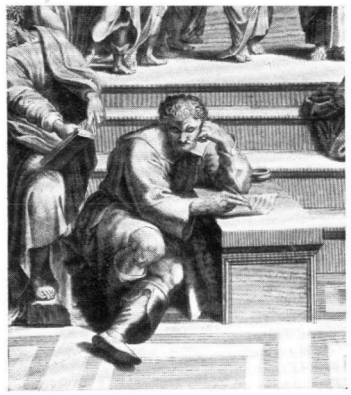

Fig. 13.

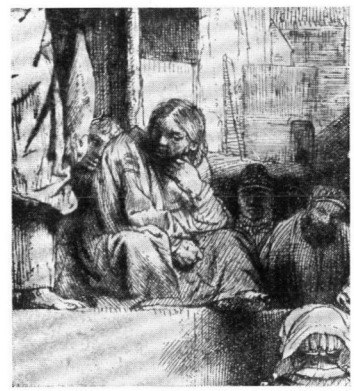

Fig. 14.

Fig. 15.

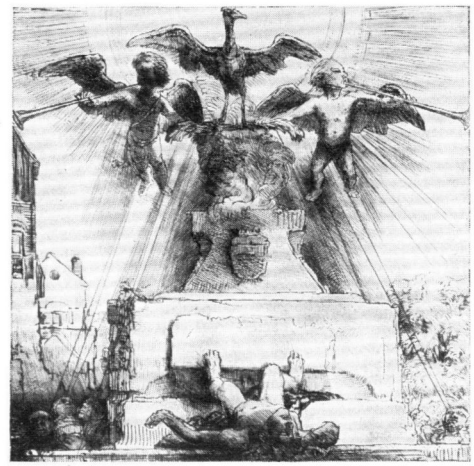

Fig. 16.

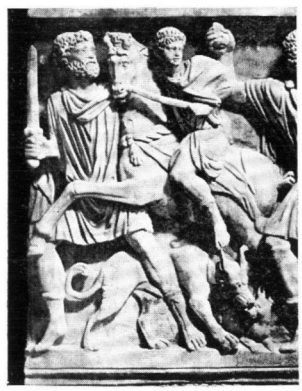

Fig. 17.

Fig. 18.

Fig. 13. Naar de gravure van L. COSSIN

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger Amsterdam.

Zij stelt een *Verheerlijking van het Geloof* voor. (Fig. 15). Op een hoog piedestal heeft een heidensch beeld gestaan, dat in stukken op den vloer gesmeten is, terwijl nu in de plaats daarvan een crucifix verrijst. Bij REMBRANDT, die een vierkanter formaat verkoos, (Fig. 16) is het bazement heel wat lager en breeder geworden en het te gruizel gevallen beeld werd onder zijn handen een in ontzetting achterover gestorte man, terwijl op de plaats van het kruisbeeld een zonderling geschapen vogel Phoenix verschijnt. Twee geniën bazuinen de glorie uit van deze verrijzenis. Bij zeer ingrijpende veranderingen dus wijzen toch enkele onderdeelen in REMBRANDTS ets nog kurieuze sporen van haren oorsprong aan. De plaatsing van de verkorte menschfiguur is geheel dezelfde als die, welke het in stukken gevallen beeld ten opzichte van het piedestal inneemt. Romp en voeten vertoonen groote overeenkomst met het voorbeeld. En letterlijk overgenomen is de linkerarm, die bij REMBRANDT in precies dezelfde houding aan den schouder vastzit als hij bij TOMMASSO los over den vloer gerold ligt. REMBRANDT heeft waarschijnlijk van deze compositie een teekening gekend, die door iemand in Rome gemaakt en van daar naar huis meêgebracht was. Die teekening zal allicht niet zoo duidelijk geweest zijn als de fotografiën van deze plafond-schildering, die elk toerist thans in het Vaticaan kan koopen. Daardoor laat het zich verklaren, dat de buitenomtrek, door welke bij TOMMASO het plein in het verschiet achter het crucifix omgrensd wordt, doordien REMBRANDT er waarschijnlijk een verhooging van het piedestal in zag, als zoodanig in het aanbeeld-vormige bovengedeelte van zijn basement precies werd overgenomen· En zoo kunnen ook de naar elkaar toeloopende verschietlijnen van den zuilengang, vlak achter het monument, den grond gegeven hebben voor de scherp getrokken stralen, die bij REMBRANDT uit den lichtkring om den Phoenix, schuins naar omlaag op de toeschouwers vallen.

Er is dikwijls, en het best en zaakrijkst door Dr. WARBURG op gewezen, hoe de kunstenaars der Italiaansche renaissance zich bedienden van bewegingsmotieven, welke hen bij de antieken hadden getroffen. In RAFAEL vindt men het hoogtepunt van dit streven. Het is bekend, hoe hij bij het beschilderen der *Loggia's* zich voorstelde iets te geven, dat geheel in den geest zou zijn van de antieke muurschilderingen, welke juist in zijn tijd weer aan het licht werden gebracht. In de ornamentatie valt dit dan ook dadelijk op. Maar zelfs in de tafereelen tegen de zoldering staat hij nader aan antieke modellen dan misschien ooit anders. Een voorbeeld er van is de wegloopende filistijn op het tableau van DAVID en GOLIATH. De figuur vertoont een typiesch antiek bewegingsmotief, dat men als hoekvulling herhaaldelijk op Romeinsche reliefs van sarcofagen of triomfbogen, die voorstellingen geven van den oorlog, kan aanwijzen (Fig. 17 en 18.) De compositie wordt dan ter zijde afgesloten door een gestalte, die zich van het

midden afwendt, maar zich met het hoofd weder daar naar toe keert, waardoor een zich verbreeden van de beweging samen met beslotenheid van het geheel bereikt wordt De filistijn van RAFAEL (Fig. 19) schijnt van een van zulke antieke hoekfiguren nagetrokken, wier actie ons misschien het duidelijkst in den pedagoog uit de, intusschen pas na RAFAËL opgegraven, Niobe-groep voor den geest staat.

Opvallend nu is het, dat de wegloopende jongen uit REMBRANDTS *Nachtwacht* in het rijke samenstel van den schutters-uittocht dezelfde rol speelt als die filistijn op RAFAELS tafereel. Alleen, de jongen uit de *Nachtwacht* heeft het linkerbeen opgetrokken, terwijl de soldaat bij RAFAEL het op den grond houdt. Maar REMBRANDT had de origineele schildering niet gezien en zeker is zij hem door de mooie gravure van MARCANTONIO (Fig. 20) het best bekend geworden. En op die prent juist is de actie van de figuur gewijzigd in dien zin, dat de soldaat het been naar achteren optrekt en men het dus op eigenaardige wijze verkort ziet, precies zooals zich ook het linkerbeen van den wegloopenden jongen bij REMBRANDT vertoont (Fig. 21). En als onmiskenbaar teeken van zijn afstammen van een antieke soldatenfiguur, kreeg de Amsterdamsche straatjongen bij REMBRANDT een helm op het hoofd gezet, op geheel dezelfde wijze als men dat bij de figuur van RAFAEL vindt.

In den strijd over de beweerde afsnijding van de Nachtwacht is de figuur van dezen wegloopenden jongen een belangrijke factor. Dat ik hier heb kunnen aantoonen, hoe die jongen zeer bepaald aan een klemmende hoekfiguur ontleend werd, kan nu terloops nog eens als nader bewijs daarvoor gelden, dat ook hij als een bepaalde hoekafsluiting gedacht is en er bezwaarlijk naast hem nog een breede strook ledig donker aan het schilderij gezeten kan hebben.

Mijn bereids uitgebreide reeks van door REMBRANDT aan RAFAËL gedane ontleeningen is nog niet ten einde. Ik zal er nog drie uit zijn etswerk aanbrengen.

Men kent de tamelijk vroege ets van de *Verschijning aan de Herders*. Een van die herders, de Engel aan den lichtenden hemel aanschouwend, slaat in volle vaart op de vlucht, in de richting van den tafereel-voorgrond. Vergelijkt men deze figuur in spiegelbeeld met den voorsten der kastijdende Engelen uit RAFAEL's *Heliodorus*, (Fig. 22) dan treft het niet alleen, dat de Herder op de ets (Fig. 23) geheel dezelfde plaats in het eerste plan der compositie inneemt en er ongeveer hetzelfde accent in aanbrengt als de Engel dit in het voorportaal van den tempel doet. Maar dan ziet men ook, dat de silhouët opvallend nauwkeurig van het klassieke voorbeeld is nagetrokken. Men voelt zich bij het bestudeeren van sommige dezer adaptaties geneigd om aan te nemen, dat REMBRANDT eerst den omtrek nateekende en zich daarin dan vrijer liet gaan. Kop, vooruitgestrekte arm en rechterbeen staan hier geheel in dezelfde onderlinge verhouding als bij het voorbeeld. Alleen

Fig. 19.

Fig. 20.

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Fig. 25.

Fig. 20. Naar de gravure van MARCANTONIO. Fig. 21. Naar de lithografie van MOUILLERON.
Fig. 22. Naar de gravure van C. MARATTA.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

de arm, die de roede in de hoogte houdt, moest veranderd worden en kwam, — waardoor het angstige in het duister vluchten gemarkeerd wordt — als het ware tastend naar voren uitgestrekt. Maar zelfs de constructie van den profielkop met de tragiesch opgetrokken wenkbrauw en de vliegende haren, is, vooral wanneer men den eersten staat van de ets beschouwt, geheel analoog. En het onderstel biedt bij REMBRANDT weer eenige bizondere herkenningsteekenen van zijn afkomst. Het stuk draperie, dat tusschen de wijd uit elkaar gespreide beenen komt, is, evenals het wapperende stukje boven het achterbeen, van RAFAELS figuur overgenomen.

Iets vreemds is dat, terwijl bij een snelle beweging voorwaarts, de kleeren toch van zelf naar achteren zullen waaien, er aan den buik van den hardloopenden herder een stukje mantel naar voren wappert. Dit aanhangsel nu, dat de silhouët wel verlevendigt, maar eigenlijk niet bij de actie hoort, is inderdaad verklaard, wanneer men er een atavisme van RAFAELS compositie in mag zien. Een gedeelte van den saamgeknoopten staart van het paard van den goddelijken ruiter namelijk, is door REMBRANDT blijkbaar voor een stuk van den mantel van den engel gehouden. Overigens is van heel de zwevende engelfiguur, door haar in krasser en rauwer gedaante en als op den grond loopend te herscheppen, het zwierig Olympische wel geheel en al afgestroopt. REMBRANDTS herder is geheel van deze aarde, maar zijn schrik en angst leven wij met hem mede.

De buitengewoon pathetische figuur van den *Biddenden David* is aan een der gobelins van RAFAEL ontleend. De Petrus die zich voor Christus nederwerpt (Fig. 24) is het voorbeeld voor de prachtig knielende figuur op het treffende etsje. De silhouët is geheel overgenomen en bizonderheden in de ruglijn en de heupplooien zijn van nabij gevolgd. Maar in het vurige der overgave, in het innige, zelfvergetene, boetvaardige van het vrome knielen vertoont de zooveel minder plastische David (Fig. 25) oneindig warmer wijding dan RAFAELS volmaakt gedrapeerde Petrus.

Evenzeer als deze *Biddende David* is het prentje van den *Blinden Tobias* geheel karakteristiek voor het sentiment van REMBRANDTS diepste uitdrukking. Maar ook hier heeft hij den grondslag van de houding aan de gobelins van RAFAEL en wel aan de *Bestraffing van Elymas* ontleend. RAFAEL heeft in de beroemde figuur van den blindgeslagen valschen profeet (Fig. 26) het tastende voortschrijden van den blinde eens en vooral vastgezet en het valt niet te verwonderen, dat REMBRANDT, deze creatie uit een prent of teekening kennende, er steun in zocht. Maar ofschoon hij ook hier weder de silhouët zoo goed als geheel volgde (Fig. 27) en zich in sommige onderdeelen, zooals de ruglijn en de linker mouw, nauw bij het voorbeeld aansloot, werd zij in zijn smeltkroes van een prachtige tooneelgestalte tot een figuur van ontroerende menschelijkheid. Het tastende in de

handen is bij hem tegelijkertijd gemeenzamer en verhevener en het minder blindemanspel-achtige, meer bevende voortsloffen is nog meer werkelijk van een blinde. Wonderlijk mooi van vinding is verder, wat REMBRANDT om die sprekeude figuur heeft heengedicht. Het lage stoeltje bij het haardvuur, waarvan de blinde snel is opgestaan, het spinnewiel, dat hij bij die driftige beweging heeft omgeworpen, het hondje dat hem op zijn schreden leidt, en het heet-begeerige waarmede de oude man, die daar buiten zijn zoon gehoord heeft, op het geluid afgaande, een eind voorbij de deur in het vertrek terecht komt — dat alles zijn werkelijkheid en warmte en poésie du foyer aanbrengende trekken, gelijk voor noch na REMBRANDT er in waarheid nauwelijks ooit iemand zoo treffend heeft geinventeerd.

Er blijft in de volmaakt geschapen figuren van RAFAEL altijd iets wat ons doet denken, dat zij bezig zijn, zich met hun schoone ledematen aan een edele mimische kunst te wijden. Zelfs daar, waar zij smart en weerzin hebben uit te drukken, verlaat hen nauwelijks een gevoel van goddelijk zelfbehagen. REMBRANDTS figuren zijn hierin lijnrecht hun tegenvoeters. Het zijn Kaïnskinderen, die in het lijden alle goddelijke schoonheid hebben ingeboet, — maar zonder drapeering of kothurnen drukken ze zoo naakt en onmiddelijk mogelijk menschelijke driften en menschelijke affecten uit.

Het monumentaal lineaire was REMBRANDT dikwijls te kaal, te koud, te illusieloos. Bij zijn groote schets naar LEONARDO'S *Avondmaal* sloot hij de vensters in den achtergrond en bracht door de vulling met een baldakijn boven de Christusfiguur meer atmosfeer, meer besloten statie, meer bewoondheid in de ruimte. In een andere schets van dezelfde compositie maakt hij den Christus deemoediger en zoekt hij in al de figuren, in plaats van de schoone statuaire pose, meer het pathetisch-gemeenzame uit te drukken. Het gebarenspel is minder naar buiten betoogend, meer van binnen uit. En het is opmerkelijk, hoe zelfs wanneer hij er toe komt, een mimiesch zeer sterk sprekende houding over te nemen, deze van vertoonend natuurlijk wordt.

De schutter met den hoed op en de plooikraag, die rechts op de *Nachtwacht* boven den tamboer, zich pratend van het midden afwendt, doch met den rechterarm daarheen wijst, speelt in de compositie eenigszins dezelfde rol als de heftig gebarende baardelooze Mattheus rechts op het *Avondmaal* (Fig. 28). En het lijkt mij buiten twijfel, dat deze nadrukkelijk gesticuleerende Leonardeske figuur REMBRANDT door het hoofd speelde, toen hij den zooveel rustiger ademenden schutter (Fig. 29) op het doek bracht.

In het schilderen van de *Bruiloft van Simson* van 1638 nam hij elementen van groepenverdeeling uit de *Avondmaals*compositie, maar er is in dit schilderij nog een rumoer, dat in zijn later werk plaats zou maken voor het meer latent-

Fig, 26.

Fig. 27.

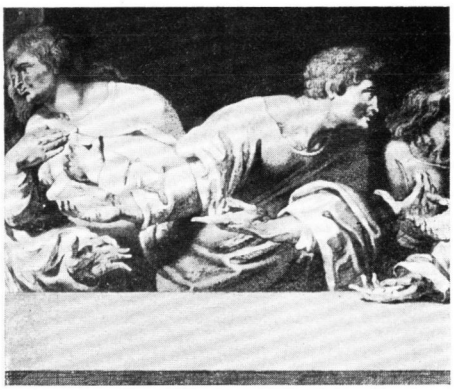

Fig. 28.

Fig. 29.

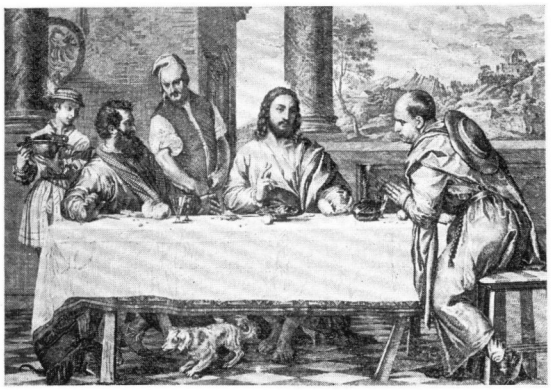

Fig. 30.

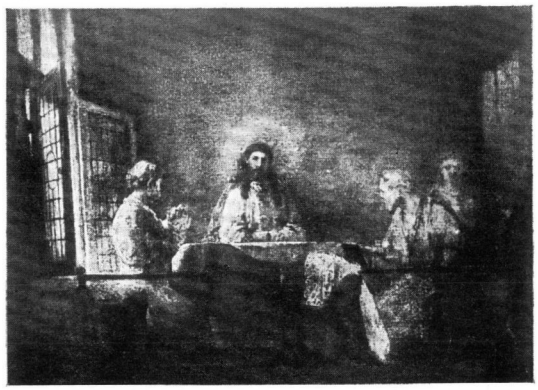

Fig. 31.

Fig. 26. Naar de gravure van AG. MUSI.
Fig. 28. Naar de gravure van P. SOUTMAN.
Fig. 29. Naar de lithografie van MOUILLERON.
Fig. 30. Naar de gravure van F. CHAUVEAU.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

levende. De oplaaiende vlam wordt dan tot een gestadig gloeien. En zoo ziet men in het Stockholmsche schilderij van *Claudius Civilus* op nog veel meer magische wijze iets van LEONARDO's onsterfelijke compositie opdoemen. Vergelijkt men dit werk met het eenigszins verwante, maar veel minder beheerschte, en inderdaad bombarie-achtige jeugdschilderij van den *Mene Tekel*, dan doet zich duidelijk voelen, hoe REMBRANDT in verloop van jaren aan hoogheid en waardigheid had gewonnen door het uiterlijk bewegende voor het innerlijk bewogene prijs te geven.

In zijn latere *Emmaus*-schilderijen, het meest in de laatste versie, die van 1661 uit het Louvre, staat REMBRANDT tegenover de compositie van TITIAAN van het zelfde sujet (Fig. 30), en die op haar beurt van LEONARDO's *Cena* afstamt, eenigszins in dezelfde verhouding als waarin wij hem herhaaldelijk tot RAFAEL zagen. Hij ontleent den grondslag van den bouw, laat de statuaire drapeering vallen, maakt de ruimte beslotener, huiselijker, en zet aan het tegelijkertijd familiaarder en toch magischer gevoelde tafereel (Fig. 31), sfeer, adem en geheimenis bij.

Toen hij zijn *Noli me tangere* van 1651, het Brunswijksche schilderij, schiep, zal REMBRANDT geweten hebben, dat hij daarin een compositie van TITIAAN verinnigde, en haar van het weidscher tooneel der schoone mimiek in een stille wereld van waarlijk vrome wijding overbracht.

Er moet overigens in TITIAANS stijl iets geweest zijn, dat REMBRANDT bizonder aantrok en hem voor sommige voorstellingen werkelijk steun gaf. Men kent de *Eendracht van het Land* (Fig. 33) uit het Museum BOIJMANS. SCHMIDT DEGENER heeft in den laatsten tijd nieuw licht op dit schilderij geworpen, door aan te toonen, hoe er motieven in voorkomen, die de meester (waarschijnlijk kort daarna) in de *Nachtwacht* nader zou uitwerken.

Menigeen heeft het stuk daarop weder eens frisch bekeken en mij is het opgevallen, dat in deze weidsche compositie vol tournure en oorlogsgerucht, de krijgshaftige paarden niet zoozeer aan onmiddelijke waarneming als wel aan een min of meer traditioneel klassiek type doen denken. Welnu, het is hoogst waarschijnlijk, dat REMBRANDT in zijn portefeuille met „meest alle de wercken van TITIAAN" ook de gravure van GIULIO FONTANA naar de verloren gegane *Slag bij Cadore* (Fig. 32) bezeten heeft. En dan kon hij in die prent niet enkel een orde van zaken, een verhouding van de figuren tot het geheel en b.v. in het bukkende paard rechts zelfs een repoussoir-motief vinden, waar hij blijkbaar behagen in schepte, maar ook een type van heroische paarden, ja bepaalde acties van zulke paarden en houdingen van hun berijders, die hij voor zijn *Eendracht van't Land* tamelijk zeker heeft gebruikt. Voor den van ter zijde gezienen hoofdman, die, iets links uit het midden van het schilderij, vooraan rijdt (Fig. 37), is het inderdaad

alsof hij de drie over de brug rijdende krijgslieden uit den *Slag bij Cadore* (Fig. 34, 35 en 36) tot één prachtig type heeft saamgesmolten.

Dat de ets van 1654, de *Madonna met de poes*, vooral in de wijze waarop de bukkende Maria het kindje in de armen sluit, van nabij aan een gravure van MANTEGNA ontleend werd, is het eerst door Dr. STRÄTER opgemerkt. Wel doen een teekening van de *Verkondiging* bij WALTER GAY te Parijs en het bekende schilderij van de *Houthakkersfamilie* te Kassel ons vermoeden, dat REMBRANDT ook hier door het bestudeeren van eens anders werk, een compositie slechts verder uitbroeide, welke hij te voren reeds gedeeltelijk gevonden had. Maar zelden blijkt het duidelijker, hoe hij in aansluiting met een eigen grondgedachte, op de basis van den bijna letterlijk overgenomen vorm kon voortgaan, heel in de richting van zijn eigen gevoel. De veranderingen in de figuur zelve zijn luttel: een beter verantwoording van het neergehurkte zitten, een breeder schoot, het herscheppen van het type eener Heilige Maagd in dat eener werkelijke moeder met een minder klassieke kleeding, — en door een plaatsing van de figuur tegenover het licht, het geheimzinnig gewadem van warme schaduwen.

Maar wat er bij MANTEGNA voor sommigen te veel mag zijn aan welverzorgde drapeering en aan bewustheid in de plastiesch schoone houding, maakte in de meer smeltende paraphrase plaats voor een nog grooter zelfvergetenheid van smart en raadselachtiger gemoedsteederheid. En de creatie van het droomvervulde opkamertje, met het smeulende haardvuur en de spelende poes en met, door het lage venster gezien, even de schim van een peinzend naar binnen turenden Jozef, — het is alles uit de sfeer van REMBRANDT's eigenst pathos. Als ooit in het Noorden een snaar van dieper duiding werd aangeroerd, welke door de zuivere schoonheid der Italiaansche renaissance niet werd gekend, dan is het in dit wondere prentje, dat men die snaar ontroerend voelt trillen.

In de zoogenaamde „*Jodenbruid*", waarin men oppervlakkig zou meenen niets anders dan REMBRANDT's eigen, en bijna grillige ingeving te vinden, mocht ik reeds vroeger (Oud-Holland 1906) een nauwe aansluiting aan een Italiaansch compositie-motief aanwijzen. Het geldt hier het *Minnend paar* van TITIAAN, GIORGIONE of BORDONE waarvan verscheidene varianten en oude copiën voorkomen. Wanneer men zich de niet wel te verklaren derde figuur op het Venetiaansche stuk wegdenkt, nam REMBRANDT het motief in vele dingen letterlijk over. De overeenkomst in de kleeding ligt niet enkel in den hoed, en het loodrecht geplooide borststuk van den eveneens lang gelokten man, de overeenkomst ligt vooral ook in diens wijd uithangende mouw van zware zijde. Toch nog opvallender is de gelijkheid in de bijzondere plaatsing van zijn handen: de linker, waarmee hij de schouder van de vrouw aanraakt, de rechter uitgespreid tegen haar hart. Maar hoe heeft

Fig. 32

Fig. 33.

Fig. 34.

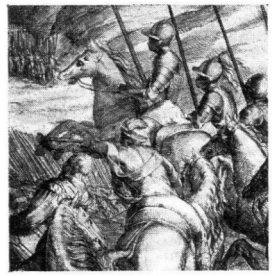

Fig. 35.

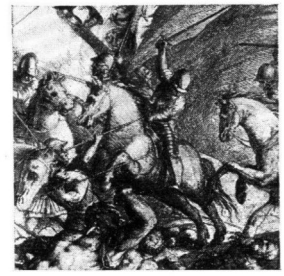

Fig. 36.

Fig. 37.

Fig. 38.

Fig. 39.

Fig. 32, 34, 35, 36. Naar de gravure van GIULIO FONTANA.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h, Gebr. Binger, Amsterdam.

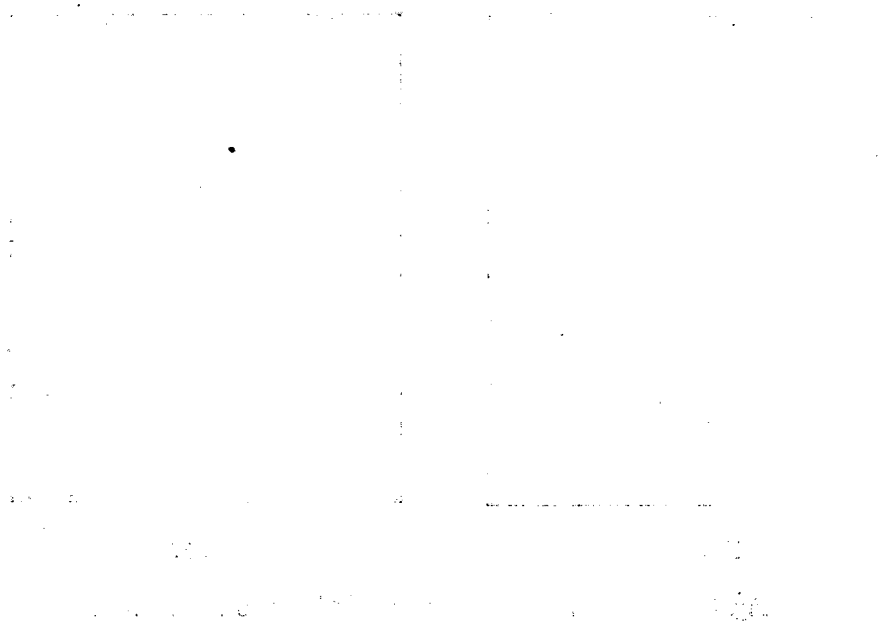

REMBRANDT bij het zich aldus bazeeren op dit lijn- en houdingsmotief van een Italiaansch voorbeeld, aan de compositie een geheimzinnige staatsie bijgezet, haar geconcentreerder, edeler, inniger herschapen. Hoe maakt hij zich het aanvaarde schema tot een stramien, waarop hij zijn veel dieper dramatiek kon uitbeelden.

Den stijf poseerenden man gaf hij een oneindig waardiger houding, door, inplaats van hem recht opgesteld den toeschouwer te doen aankijken, hem, half beschermend, half huldebrengend, in een eerbiedig aanraken zacht tot de jonge vrouw te doen neigen, en met een uitdrukking vol weemoedig nadenken omlaag langs haar heen te laten zien. En die vrouwelijke figuur zelve, hoe herschiep hij haar van niet veel meer dan een smachtende courtisane, tot een voor het leven huiverend menschenkind! En met het half afwerende, half toch streelende en bijna vorstelijke gebaar van haar linkerhand, wist hij de majesteit van voornamen schroom, die in de wachtende houding van haar vragend hoofd reeds zoo wonder is uitgedrukt, nog fijner te accentueeren.

Een schilderij, waar nog niet genoeg aandacht aan gewijd werd, is de *Sibylle* bij THEODORE DAVIS te Newport, waar niet, zooals VALENTINER meent, het type van HENDRICKJE, maar veeleer dat van dat meisjesgezicht, met de kleine spitse kin. den langen rechten neusrug, en de sterk getrokken wenkbrauwen, dat REMBRANDT in 1666 (National Gallery, Londen) en kort daarvoor eenige malen schilderde, aan ten grondslag ligt, — en dat ik ook daarom toch, met BODE, in REMBRANDT's allerlaatste periode zou willen zetten,

Het is duidelijk, hoe het schilderen van een Sibylle, op zich zelf al, het opnemen van een traditioneel onderwerp beduidde, en het kon nauwelijks anders of REMBRANDT moest hierbij ook zijn steun zoeken in een traditioneele voorstelling van het antieke sujet. Hij deed dit, door zijn uitgangspunt te vinden in de *Cumëische Sibylle* van Domenichino uit het Palazzo Borghese, (Fig. 38) waarvan waarschijnlijk een copie of een variant te zijner kennis was gekomen. In de eigenlijke houding veranderde hij enkel, dat hij het hoofd, inplaats van de oogen schuins naar boven te doen staren, peinzend op de borst deed zinken, en de oogen, evenzeer schuins, naar beneden liet zien. (Fig. 39)

In de naar het boek gewende houding van het lichtelijk gebogen bovenlijf, in het eigenaardig optrekken van den linkerarm, in het uitstrekken van den rechterarm naar dat evenzoo gelegen boek, waarin zij op gelijke wijze werktuigelijk schijnt te bladeren, — in al deze dingen blijft de compositie haar voorbeeld gelijk.

Maar door heel de figuur in halftoon te nemen, kon hij haar in een waas van mysterie hullen. En door alle bijwerk weg te laten, en de houding geconcentreerder te maken, werd alles oneindig meer zeggend.

Terwijl de ietwat uitdagende en ganschelijk wereldsche gestalte van DOMENICHINO vrijwel onbezield bleef, erlangt REMBRANDTS schemerige en schroomvallige figuur een adem van plechtig zwijgen. Gelijkerwijze SHAKESPEARE het donné van een simpele Italiaansche vertelling gebruikt voor een van zijn machtige drama's, zoo heeft REMBRANDT hier het zakelijk gegeven van Domenichino omgewerkt tot een schilderij, dat vol is van geestelijke schoonheid. Er schijnt uit de glansloos droomende oogen, onder de peinzensmoe gespannen wenkbrauwen van deze vreemde, vreugdelooze profetes, een glimp van iets hoog en droef-zacht gelatens.

In haar murwe mijmeren broeit een sfeer van vrome raadselen en om haar heen glijdt een miraculeuze aureool van ootmoed en wijsheid en geheimenis. Uit de schaduwrunen van zulk een bevend menschenbeeld, dat buiten alle schoonheid van vorm ons onweerstaanbaar geboeid houdt, voelt men heel een wereld van troost, twijfel en verzoening verheven tot een zeldzamer en dieper glans van heerlijkheid.

Deze en dergelijke voorbeelden zijn, voor zoover zij tot vergelijking aansporen, dienstig voor een beter benaderen van REMBRANDT's kunstaard. Zij kunnen ons verder brengen, niet enkel in de Genesis van zijn werk, maar vooral, dunkt mij, in het besef van de psychologische nuanceering er van. Maar te samen werpen zij ook hun licht op een algemeener waarheid, die misschien nog niet genoegzaam onder de oogen werd gezien.

REMBRANDT is met reden een ketter in de kunst genoemd. Minder dan zijn voorgangers wilde hij zich aan leerstellige regelen gebonden voelen. Waaghals als hij was, zette hij reeds als jongeling koers naar het ontdekken van nieuwe horizonten. De schilderkunst kwam bij hem vrijer te staan van de plastiek, dan zij het ooit gedaan had. Uit de transitorische handeling puurde hij het bevende gebaar. Hij hulde zijn figuren in de warmte van teedere tintelschaduwen en gaf aan het licht door concentratie een wonderen, fosforizeerenden glans. Doch meer nog dan als den meester van zekere bewegingsmotieven, en van bepaalde lichteffecten, dient men REMBRANDT als den schouwer van vóór hem ongekende expressies te zien, bij wien het pittoreske slechts de drager van een groote mare was. De rigoureuze vorm loste zich bij hem op in vlottende vizioenen van dieper duiding. Waar hij uiterlijke schoonheid versmaadde, gaf hij er een hooge verheerlijking van het gemeenzaamste voor in de plaats. Hij heeft een vierde afmeting in de schilderkunst gebracht. Dat REMBRANDT's gestalten, meer dan bij een zijner voorgangers, van atmospheer omgeven zijn, is duidelijk genoeg. Van meer gewicht is het, dat zij in een geestelijke sfeer schijnen te ademen van binnen uit. Er was als een

zesde zintuig, waarmee hij heeft waargenomen. Hij luisterde naar stemmen van het grondeloos onbewuste. Hij peilde in het ultra-violet van onzen armen menschengeest. Hij worstelde om het onuitsprekelijke.

Maar wat nu de ontleeningen, welke wij bespraken, te samen aantoonen, is, dat deze vrijbuiter, zelfs in zijn laatste, rijpste en onbegrepenste periode, herhaaldelijk raad gaat vragen bij het meer formale van een vroegere kunst. In de heete koorts zelve van zijn ongebreideldste droomen ziet men hem zich sterken aan de koeler maar vaster grondslagen van de Italiaansche Renaissance. Gelijk de reus Antaéus moet hij dan kracht putten uit de stevigheid der aarde.

En hier schuilt de algemeene waarheid, welke wij zooeven bedoelden. Er is geen kunst, hoe stout ook, of zij moet van tijd tot tijd terugkeeren tot de wetten van haar oorsprong. De bij uitstek onafhankelijke Nederlanders hebben dit in verschillende perioden gedaan. Zij zouden gevaar geloopen hebben, in hun drassigen bodem te verzinken, als zij er niet stevige palen in hadden geslagen om op te bouwen. De talentloozen, de manieristen, de rederijkers en de academici hebben zich met hun romanisme aan het uiterlijke vergaapt. Maar het beste van het Nederlandsche volksgenie heeft zich juist in eigen lijn het sterkst kunnen uiten, wanneer het een tijdlang bij de Italianen ter school was gegaan.

REMBRANDT zelfs, de eigenzinnigste van allen, en dien men zich met reden gaarne voorstelt als den meest verklaarden tegenvoeter van de klassieken, heeft niet verzuimd, in het fundamenteele telkens terug te keeren tot de Italianen.

En zoo is het, dat deze weinig leerstellige Nederlander aan den eenen kant in de kunst nieuwe en ongekende werelden vermocht te ontsluiten, terwijl hij aan den anderen kant, op de oorspronkelijkste wijze, de voortzetter en misschien in zeker opzicht de eigenlijke vervuller van oude en diepgewortelde tradities is geweest.

EEN PORTET VAN JACOB VAN CAMPEN DOOR FRANS HALS

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

ENIGE jaren geleden herkende ik in het legaat LAVALARD DE ROYE in het Museum te Amiens het portret van HERMAN LANGELIUS, door FRANS HALS, welks bestaan tot dusver alleen door den prent van ABRAHAM BLOOTELING bekend was. Bij die gelegenheid vond ik ook dat er naast dit en een tweede op naam van FRANS HALS staand portret nog een derde hing op naam van den jongen FRANS HALS, doch eveneens door den vader geschilderd. Wien dit portret voorstelde, zag ik evenwel eerst, toen kort geleden het fraaie prachtwerk der Heeren BINDER en BODE verscheen, waarin alle werken van den meester zijn afgebeeld. Immers uit eene vergelijking met het portret van JACOB VAN CAMPEN in het boek over het Amsterdamsche Stadhuis, dat in 1661 bij DANCKER DANCKERTSZ. voor de eerste maal verscheen, bleek zonneklaar, dat niemand anders dan onze beroemde bouwmeester hier was geconterfeit.

Ook het portret in zwart krijt in het Amsterdamsche Prentenkabinet, dat het monogram van JAN LIEVENS draagt en daarom aan dezen meester wordt toegekend, vertoont geheel en al dezelfde trekken. Het schijnt de moeite waard te trachten de onderlinge verhouding van deze drie portretten vast te stellen.

Het portret door HALS is een borstbeeld ongeveer tot aan de maagstreek zonder handen of armen en met een hoed op het weelderige haar. De onbekende graveur daarentegen vertoont den haardos zonder hoed en geeft van het lichaam

JACOB VAN CAMPEN.
Schilderij van FRANS HALS in het Museum te Amiens.
(Naar eene photographie van de Photographische Gesellschaft te Berlijn).

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h, Gebr. Binger, Amsterdam.

het geheele bovenlijf — wel is waar grootendeels verborgen achter een stuk zerken muur — en den geheelen rechter arm, die op het stuk muur rust. De prent is een spiegelbeeld van het schilderij.

De teekening is in dezelfde richting als het schilderij genomen. VAN CAMPEN draagt evenals op 't schilderij een hoed. Van het lichaam en den eenen arm is even veel te zien als op de prent. Het zerken stuk muur vertoont, even aangeduid, een laag verheven bloemslinger en een geprofileerden plint. De achtergrond bestaat rechts uit een muur en een ronde zuil op een hoog voetstuk met een opgenomen lap doek met twee kwasten. Links in de verte is het Amsterdamsche Stadhuis vluchtig aangeduid.

Met het schilderij heeft de teekening den hoed, met de prent de verdere aanduiding van het lichaam gemeen. Op zich zelf staat zij, wat de versiering van het brokstuk muur en de toevoeging van een achtergrond betreft.

Het meest authentieke portret is het gesnedene, dat van den naam van den voorgestelde voorzien is en van een lofgedicht van zijn tijdgenoot LUDOVICUS MEYER, een Amsterdamsch geneesheer, taalkundige en wijsgeer. Het komt voor in de door DANCKER DANCKERTSZ bezorgde uitgave van het Amsterdamsche stadhuis, die in 1661, dus slechts vier jaren na VAN CAMPENS overlijden, voor het eerst verscheen. Dat het portret van HALS eveneens VAN CAMPEN voorstelt, kan aan geen twijfel onderhevig zijn en ik meen zelfs te durven aannemen, dat het tijdens VAN CAMPENS leven is geschilderd. Het past, wat de uitvoering betreft, zeer goed bij de werken van HALS van omstreeks 1655 (Vergelijk bijv. het portret van TYMAN OOSDORP te Berlijn van 1656). Ook meen ik voor zeker te durven houden, dat de onbekende plaatsnijder het geschilderde portret tot voorbeeld heeft genomen, al heeft hij bijv. de aanduiding van den korten bakkenbaard weggelaten. Daartegenover staat immers, dat andere kleinigheden, zooals de bovenloop van de snor en de onregelmatige slagschaduw van den neus zoo in 't oog loopend overeenkomen, dat aan toeval te dien opzichte niet te denken is.

Dit aangenomen blijft de vraag: wat moeten wij denken van de teekening met de beginletters van JAN LIEVENSZ? Heeft deze naar het schilderij van HALS gewerkt en heeft de graveur hem tot voorbeeld genomen in die bijzonderheden, die hij meer heeft dan FRANS HALS? Dit zou men moeten veronderstellen, zoolang men aan JAN LIEVENS als maker der teekening hecht, daar men van een kunstenaar van zijn rang niet kan aannemen, dat hij voor een dergelijk portret een schilderij en een prent van twee verschillende kunstenaars als voorbeelden van noode zou gehad hebben.

Houdt men daarentegen niet aan den naam van LIEVENS voor de teekening vast, en beschouwt men dus het monogram als valsch, dan wordt de teeke-

ning het werk van eenen onbekende, die de beide voorbeelden te zijner beschikking had en met behulp daarvan zijn produkt vervaardigde.

Wij trachten dus de vraag te beantwoorden: is de Amsterdamsche teekening werkelijk wel het werk van LIEVENS?

Zij is er voor doorgegaan sinds de veiling J. DE BOSCH van 5 Oct. 1767, waarin ik haar voor 't eerst aantrof. Later was zij in de beroemde kabinetten van C. PLOOS VAN AMSTEL (1800), J. DE VOS Sen. (1833), J. G. VERSTOLK VAN SOELEN (1847) en J. DE VOS Jun. (1883). Op laatstgenoemde veiling werd zij door het Rijk aangekocht.

Zij heeft dus een stamboom als de beste en toch geloof ik, dat haar faam meer hierop berust, dan op haar innerlijke artistieke eigenschappen. Het best vergelijkt men haar met het schilderij om te doen uitkomen, hoeveel zwakker zij is. Het kloek aangegeven schedelstelsel, dat men door het vleezige gelaat van HALS' model henen ziet, is geheel verdwenen, de blik uit de oogen is verwazigd, de welving van het voorhoofd vervlakt. De krachtig geteekende mond op het schilderij is tot een slappe lijn geworden! Hoe anders ziet een echte LIEVENS er uit, zooals het fraaie portret van JAN VOS in het Städel'sche Instituut. Ook de plooien van den mantel, de behandeling van mouw, kraag, manschet en handschoen staan in geenen deele op de hoogte van den meester en de versiering van het blok steen, die de teekenaar aanbracht, is al even kinderachtig gedaan als de zuil en de draperien van den achtergrond, om van het Stadhuis maar in 't geheel niet te spreken.

Het sterkst bewijs tegen LIEVENS en in 't algemeen tegen den titel van kunstenaar voor den vervaardiger dezer teekening is de houding der linker en toevoeging der rechter hand. De linkerhand rust op de prent ongedwongen op en hangt even over den bovenkant van den steen, aan den pols even ondersteund door de zware aanhangsels van den leeren handschoen. Op de teekening daarentegen, rust de elleboog op den steen en steunt de hand op duim en pink terwijl da wijsvinger loshangt en de twee middelste over den rand afhangen. Men trachte eens deze houding na te bootsen en dan gelijktijdig de door den teekenaar aangeduide rechter hand tegen den zijkant van den steen te leggen. Op zich zelf is dit reeds bezwaarlijk, om niet te zeggen onmogelijk, maar het is dit in ieder geval in verband met de houding van den rechter arm, die onder den mantel verborgen is. Volgens deze moet de rechterhand ongeveer op de knie liggen.

Bij zulke in 't oog loopende gebreken, moet ik aannnemen dat het monogram valsch en de teekening niet van LIEVENS is, doch van een der talrijke vervaardigers van valsche portretten uit het midden der XVIIIe eeuw, die voor zijn falsifikaat zoowel de prent als het schilderij te zijner beschikking heeft gehad.

JACOB VAN CAMPEN.
Prent van een onbekend graveur in VENNEKOOL's „Afbeelding van 't Stadthuys van Amsterdam".

JACOB VAN CAMPEN.
Teekening, op naam van JAN LIEVENS in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger Amsterdam.

Twee testamenten van Jacob van Ruisdael

DOOR

DR. A. BREDIUS.

HEEL veel over onzen grootsten 17e eeuwschen landschapsschilder, — dichter zou ik willen zeggen — is er niet uit de archieven aan het licht gekomen. Zijn vader, ISAACK, de lijstemaker — „ebbenlijstemaker" heet hij ergens — kwam uit Naarden. [1]) De naam RUISDAEL komt van een oud kasteel in de buurt aldaar: 26 Maart 1630 verkoopt Jonchr. ADRIAEN TAETS VAN AMERONGEN aan AELBERT DIRCXSZ, Schout tot Blaercom (Blaricum) *'t huys te Ruysdael* met sijn erve, graften, chingelen, landen, boomgaerden enz. gelegen in de Naerder en Huyser Ban met een pertye Veenlants, streckende van de voorsz huysinghe van *Ruysdael* tot Emnes toe. (Voor *f* 8000.—). [2]) Daar in de buurt zag ISAACK VAN RUISDAEL in 1600 het levenslicht. Wanneer hij naar Haarlem trok, weten wij niet, maar zijn beroemde zoon werd er 1628—1629 geboren. Of ISAACK in zijn jongen tijd ook geschilderd heeft, blijft hoogst onzeker.

1) 8 Juni 1640 wordt in een acte genoemd: JACOB RUYSDAEL, out scheepen tot Naerden. Prot. Not. E. Cocq, Amsterdam.

2) Prot. Not. F. VAN SYP, Leiden.

Toch vond ik in oude inventarissen werk aan hem toegeschreven; dit kàn een vergissing zijn: het kunnen stukken van zijn broeder Salomon wezen.

In den boedel bijv. van den brouwer PANCRAS VOS te Haarlem, overl. 23 Juli 1636 komen voor: twee lantschappen, winter en somer, van YSACK RUYSDAEL. En Sept. 1669 bezat JAN SACHARIAS te Haarlem een stuck van ISAACK RUYSDAEL.

HOUBRAKEN zegt van hem: dat hij zijn zoon in zijn jeugd Latijn liet leeren, en dat JACOB tot het einde van zijn leven „ongetroud bleef, men seit om zoo „veel meer dienst aan zijn ouden vader te konnen doen."

Van die liefde tot zijn ouden vader spreekt de acte bij VAN DER WILLIGEN vermeld, spreken ook zijne testamenten, waar hij werkelijk in ontroerende bezorgdheid voor zijn vader, tracht te voorkomen dat deze in zijn ouderdom gebrek zou lijden.

Dat ISAACK voortdurend met geldzorgen te kampen had, bewijzen een aantal aanteekeningen, die ik uit de Haarlem'sche „Rollen" maakte. Bijvoorbeeld:

24 Nov. 1628. ABRAHAM LEFEVRE, Juwelier, eysscher (wonende in den Hage), contra YSACK (RUYSDAEL), Ebbelijstmaker in de Smedestraet over de Bastaertpijp, gedaegde omme te hebben restitutie van Elff stucken schilderij hem gedaegde ter goeder trouwe gelevert om te lijsten waerdich sijnde omtrent tusschen de dertien ende veertien ponden Vlaems en bij faute... te renvoyeren aen onpartijdige mannen hem dies verstaende. Er worden twee goede mannen benoemd.

7 Nov. 1642. BARENT BOSVELT, eysscher, contra YSACK RUYSDAEL, gedaegde om betaling te hebben van *f* 10.— van geleverde waren, mette costen.

Moet betalen binnen 3 maanden (vraagt gracelyk atterminatie) mits cautie.

29 Maart 1639. PR. GYSBERTSZ, eysscher contra ISACK RUYSDAEL, gedaegde wegens *f* 25.— die de gedaegde wegens CORNELIS VAN GELEYN aengenomen heeft te betalen; R. moet betalen. V. GELEYN blijft borg.

24 April 1643. ISACK DE NYS, eysscher, contra ISACK VAN RUYSDAEL, ebbenhoutwercker, in de Sijlstraet, gedaegde, om te hebben betalinge van 26 p. 19 st. van geleverde waeren.

De gedaechde bekent de schult, versoeckt graesselyck de atterminatie. Mag het afbetalen met *f* 6.— ter maand. Mits cautie!

16 Juny 1643. BARENT BOSVELT versoeckt appiontement van beschrijvinge tot laste van ISACK RUYSDAEL Commissarissen beslissen: *Fiat* op 14 daegen.

24 Nov. 1643. TRIJNTJE WILLEMS, eysscheresse, contra YSACK RUYSDAEL, gedaegde om 6 p. 2 st. 8 p. van winkelwaeren mette costen.

8 Sept. 1644. ISACK RUYSDAEL wordt verzocht 11 p. 12 st. 8 p. te betalen voor „gehaelde waeren". Hij zegt dat het zóó veel niet is. Moet toch betalen binnen een maand met cautie.

23 Juny 1646. JAN JURIAENSZ, eysscher, contra ISACK RUYSDAEL, woonende in de Ridderstraat, gedaegde, eischt betaling van 30 p. 10 st. van gehaelt broot, mette costen. De gedaegde bekent de schult, versoeckt twee maenden tijt. Aldus wordt besloten, mits cautie.

18 Aug. 1646. Den E. JAN ARENTSZ VAN VYANEN, Brouwer in de Hollantsche thuyn, eysscher, contra YSACK RUYSDAEL, gedaegde, eischt 6 p. 19 st. 0 p. van geleverde wijnen. De gedaagde bekent de schuld en „versoeckt graesselyck atterminatie." Moet betalen binnen een maand met cautie.

De volgende aanteekeningen handelen meer over zijn schilderijenhandel:

8 Aug. 1634. CORNELIS GAEL, eysscher, contra ISAACK RUSDAEL, gedaegde, Omme te hebben restitutie van wegen zijn onbehoorlycke schilderijvercoopinghe voor de voorsz. GAEL gedaen, sonder gesproocken ofte commissie gehadt te te hebben van wegen de Prijsen, nu de schilderij vercoft hebbende, een stuc voor 4 gl. 5 st. en een voor 4 gulden, dat bij de voorsz. GAEL mochte gelden 10 gulden; noch van 2 stucken naer advenant, soo concludeert den eysscher tot de voorsz. restitutie, makende mede eysch van costen.

De gedaegde segt de stucken vercoft te hebben op sijn behoorlijcke tijt gelijck als de eysscher deselve met sijn dienstmaecht gesonden heeft, maer doet eysch in reconventie van de somma van 22 gulden voor sijn veylgelt en costen.

Commissarissen geven RUYSDAEL gelijk en condemneeren den eysscher om de *f* 22.— te betalen.

8 Aug. 1634. CLAES VAN DIJCK, eysscher contra ISAECK RUYSDAEL, gedaegde, Omme te hebben datelyck leverantie van soodanige 2 stucken schilderijen bij DROOCHSLOOT gedaen, als hij, den voorsz eysscher, op den 3en Augusti lestleden van hem gecoft heeft, daervan hij overbodich staet de betalinge te doen.

Mr. GEORGIUS VAN DE VELDE verklaart er bij geweest te zijn, toen ISACK RUYSDAEL verclaerde de schilderijen aen den requirant vercoft te hebben en... dat VAN DYCK seyde tot de voorsz RUYSDAEL: hebt gij se mij vercoft, gij sult se mij leveren, waerop hij antwoorde: Gaet, haelt se van SUYCKER, en ick heb se U vercoft en nyet SUYCKER.

En een ander verklaart ongeveer hetzelfde („ick heb U de schilderijen vercoft en soo gij d'selve begeert, ick moet se U leveren".)

RUYSDAEL wordt veroordeeld de stucken binnen 14 dagen te leveren, mits de eysscher de beloofde som er voor betaalt.

1 Sept. 1634. PIETER SOUTMAN, eysscher contra ISACK RUYSDAEL, gedaegde t'eyschen betalinge van 28 gulden over geleverde schilderien ofte de waerdye van dien aen ebbe lijsten met de kosten. De gedaegde bekent de schult en versoeckt tijt tot opmaken van de lijsten.

Commissarissen veroordeelen RUYSDAEL in de geeischte somme met de kosten of de lijsten binnen een maant te leveren mits cautie binnen acht dagen „voor de verseeckeringh".

Hierna volgen nog eenige andere documenten over hem:

13 January 1634 verklaart ISACK VAN RUSDAEL out 34 jaren, dat hij eenige jaren herwaarts gelogeert geweest is bij de Waerdinne in de Paradijsvogel aen de Beurs. [1])

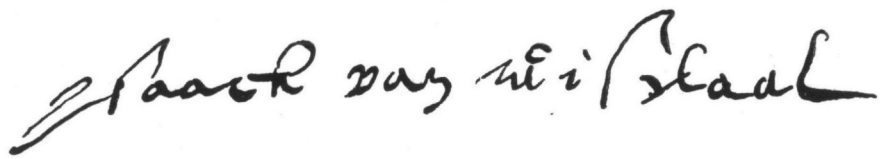

13 Juli 1643. ISACK VAN RUISDAEL, ebbenhoutwerker, leent *f* 100.— tegen 4 % en belooft jaarlijks 12½ gulden af te lossen. [2])

27 Sept. 1655, d'eersame ISACK VAN RUISDAEL, ebbenhoutwercker, getrout hebbende BARBARA HOEVERNAELS, verclaert, dat CORNELIS CRUYS, schilder, in huwelyck gehadt hebbende ANNEKEN HOEVERNAELS, deser werelt es comen t'overlijden, en dat hij den boedel repudieert, alsoo de voorsz. zijn Swager en Schoonsuster veel meerder schult dan goet naergelaten heeft. [3])

CORNELIS CRUYS is een Leidsche stillevenschilder.

15 July 1656. ISAACK RUYSDAEL en BALTESAER VAN DER VEEN (waarschijnlijk de landschapschilder van dien naam) leggen een verklaring af. [4])

24 Maart 1665. ISAACK VAN RUISDAAL teekent aldus eene verklaring over twee schilderijen van PASSANT, sijnde 2 nachges ofte Kaerslichten, het eene de historie van Rachna en het andere van Medea. Zij waren naar Rotterdam gebracht. [5])

---

1) Prot. Not. J. VERHEY, Amsterdam.
2) Prot. Not. S. COESAERT, Haarlem.
3) Prot. Not. N. v. BOSVELT, Haarlem.
4) Prot. Not. M. DE KEYSER, Haarlem.
5) Prot. Not. J. v. D. CAMER, Haarlem.

Na 1646 nu schijnen de geldzorgen van den vader door de trouwe zorgen van den zoon werkelijk verminderd te zijn. Toen begon de vroeg rijpe kunstenaar zijn werk te verkoopen; en al heeft hij er denkelijk nooit hooge prijzen voor gemaakt, hij heeft gedaan wat hij kon. In getaxeerde inventarissen zijn in zijn tijd schilderijen van JACOB VAN RUISDAEL meest op *f* 5.—, *f* 10.— hoogstens *f* 20.— geschat.

Thans de twee testamenten van JACOB VAN RUISDAEL.

In den name des Heeren, Amen.

Kennelyck zij . . . . . dat in den Jare onses Heeren en Salichmakers Jesu Christi 1667 op den 23en dagh des maents May, des avonts de clock ontrent acht uyren voor mij JOHANNES HELLERUS Notaris en de nabeschreven getuygen . . . . gecomen en verschenen is Sr. JACOB VAN RUYSDAEL, jongman, wonende in de Calverstraet over het Hoff van Holland mij Notaris bekend, *sieckelycken van lichaem doch gaende en staende*, zijn verstand, memorie en sprake ten volle gebruykende . . . . dewelcke . . . . . heeft gerevoceert, gecasseert, dood en te niet gedaen . . . . alle testamenten, codicillen en andere uyterste willen bij hem voor desen gemaeckt en verleden . . . . ende op nieus disponerende, heeft hij testateur tot zijn eenige en universele erffgenaem in alle zijn natelaten goederen, roerende en onroerende . . . . geïnstitueert en genomineert, gelijck hij institueert en nomineert mits desen MARIA VAN RUYSDAEL, jonge dochter, zijn halve suster, behoudens dat deselve daer uyt sal moeten uytkeeren en voldoen aen sijn vader ISAACK VAN RUYSDAEL de legitime portie, deselve na scherpicheyt van rechten uyt zijn goederen competerende, instituerende hij testateur daerin de voorsz. zijne vader tot zijn mede-erfgenaem, willende hij testateur voorts dat van alle tgene de voorsz. zijn halve suster als voren van hem sal comen te erven, zijn voorsz. vader daervan zijn leven langh geduyrende sal hebben, trecken en genieten de volle vruchten, renten en bladen, willende hij testateur voorts dat alle t'gene de voorsz. zijn halve suster van hem, sal comen te erven, sal moeten erven en versterven van de voorsz. zijn suster (jonge dochter comende te overlijden) op sijn testateurs naeste erfgenamen ab intestato, sonder dat deselve goederen andersints ab intestato sullen mogen versterven en sonder dat sijn voorsz. suster ter contrarie bij testamente, codicille off eenige andere uyterste wille sal mogen disponeren, verbiedende alomme de detractie van de trebellianique en alle andere portien, stellende hij testatenr voorts tot voogden over de voorsz. MARIA VAN RUYSDAEL geduyrende derselver minderjaricheyt mitsgaders over de goederen bij haer van hem testateur te erven, d'eersame SALOMON VAN RUYSDAEL, zijn testateurs oom, en JACOB VAN RUYSDAEL, zijn testateurs Neef, gevende deselve daertoe soodanige last, macht en auctoriteyt als voochden na rechten competeert en gegeven can werden *en specialijck*

van de voorsz. vruchten en renten jaerlijcks aen de voorsz. zijn vader uyt te keeren [1]) sonder dat deselve gehouden sullen zijn eenige openinge, staet of Inventaris van zijn testateurs natelaten goederen te geven ter Weescamer deser stede, aen de E. Heeren Weesmrs en alle andere opsicht op de onmondigen en hare goederen pretenderende, ofte oock aen deselve eenige reeckeninge bewijs of reliqua te doen of cautie te stellen, alle t'selve de voorsz. voochden remitteerende en d'E. Heeren Weesmren behoudens derselver eerwaerdicheyt en alle anderen daerbij excuserende en secluderende mits desen, derogerende tot dien eynde alle statuten, keuren, wetten, ordonnantien ter contrarie specialijck van de Weescamer deser stede. Willende hij testateur vorder dat alle t gene hij date deses in dese sal comen te veranderen, vermeerderen off verminderen, onder zijn hant beschrijven off voor twee, soo mans als vrouspersoonen te verclaren van soodanige crachte en waerde sal zijn, als off tselve van woorde tot woorde in desen geïnsereert ware. Alle twelcke hij testateur verclaerde te wesen zijn testateurs uyterste wille etc. etc.

Aldus gedaen en gepasseert ter woonstede mijns notaris, gestaen op de Egelantiersgraft alhier int bijsijn van JAN BARTELS en JAN VAN VREELAND de Jonge, mijne clercquen als getuygen hiertoe versocht en gebeden.

27 Mei 1667. Testament van Sr. JACOB VAN RUYSDAEL, geboortigh van Haerlem, woonende alhier ter stede, mij notaris seer wel bekent, sieckelijck van lichaem, gaende en staende met andere menschen op deser aerde, sijn verstant, sinne en memorie wel machtich sijnde en gebruykende. De schilder herroept alle vorige Testamenten. Hij maakt tot universeel erfgenaam „YSACK VAN RUYSDAEL, *sijnen* „*Vader*, doch onder dese conditie, dat terstond nae sijn overlijden alle 't gene „hij Testateur sal comen naertelaten bij de hier te nomineren voochden en „executeurs belegt sal werden als een vast hipotheecq ofte ander goet en seecker „Capitael ende daervan aen sijn Vader uytgekeert sallen werden de vruchten en „bladingen van dien. Doch bij aldien dit bij rechten niet soude bestaen, begeert „hij, dat sijn Vader sijne legitieme (portie) vant capitael sall voor afftrecken ende „dan evenwel nogh de vruchten en bladingen vant resteerende Capitael als vooren „genieten sal. Doch ingevalle hij in ongelegentheyt ofte in vervallentheyt quame

[1]) Hierbij weer in margine een tweede handteekening van den testateur!

„tegeraecken, soo sullen de vooghden *hem alleene op sijn versoeck ende naer sijn „contentement en believen op een civiele plaetsen sijne cost vermogen te copen „voor sijn leven langh geduyrende.* Ende naer de doot van de voorsz. sijnen Vader soo „sal alles erven ende versterven op MARIA VAN RUYSDAEL, sijn Testateurs halve „Suster, ende bij aldien deselve ongetrouwt comt t' overlijden, soo begeert hij „Testateur dat hetselve sal keren aen sijn naeste bloetverwanten. Secluderende „de Weescamer enz. Constitueerende tot voochden en administrateurs van sijn naerlatenschap ende executeurs van desen sijnen Testamente SALOMON VAN RUYSDAEL en JACOB VAN RUYSDAEL, sijn Testateurs Oom ende Neeve Enz.

Gedaen ten huyse van den Testateur, gestaen in de Calverstraet tegenover 't Hoff van Hollant.

Get. JACOB VAN RUISDAEL.[1])

Uit een acte van 5 October 1682, verleden voor den Notaris AKERBOOM DOEDENS te Amsterdam, blijkt dat RUISDAEL aan zijn halve zuster, die intusschen met een zekeren JOOST VAN DER HULST getrouwd was, toch nog een kleinigheid heeft nagelaten, al werd hij ook uit het Armenhuis begraven. MARIA VAN RUISDAEL noemt zich de eenige erfgename van JACOB (VAN) RUISDAEL te Haarlem. Deze had haar nagelaten een obligatie ten laste van JOH. BAPT. VAN LAMSWEERDE, die echter geen rente schijnt betaald te hebben. Ten minste kort vóór zijn dood, 21 Januari 1682, had RUISDAEL de goederen van VAN LAMSWEERDE met beslag doen beleggen. Nu was daarvan verkocht en had MARIA VAN RUISDAEL *f* 150.— in mindering van de obligatie ontvangen. Haar man teekent met een kruisje en zij schrijft er bij: dit is het merck van mijn man.

Onwillekeurig brengen toch zulke gegevens ons iets nader bij de persoonlijkheid der groote kunstenaars die wij vereeren. En ik geloof, dat de eerbied die wij voor dezen fijnvoelenden schilder, dezen dichter met het penseel koesteren, niet minder zal worden, nu wij hem ook als trouw-zorgend, liefhebbend zoon hebben leeren kennen.

---

1) Prot. Not. H. FRIESMA, Amsterdam.

WOLLEBRANDT GELEYNSZ. DE JONGH,

„DE ALKMAARDER WEES",

DOOR

DR. H. E. VAN GELDER.

I.

ER is onder de kleine novellen van Mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT eene, die „De Alkmaarder Wees" tot titel draagt, en waarin ons het treffende verhaal gedaan wordt van een uit het weeshuis ontsnapten jongen, die vele jaren later op het onverwachtst als een rijk en gezien man, Raad van Indië zelfs, in zijn vaderstad terugkeert en de weldoener wordt van het weeshuis en zijn arme familieleden. De tegenstelling is op zich zelf reeds een dankbaar motief en als de wegloopende jongen en de uit het Indische wonderland terugkeerende rijkaard daar nog bij te pas te brengen zijn, dan kan men zich voorstellen hoe mevrouw BOSBOOM niet weerstand heeft kunnen bieden aan de verleiding om de overlevering uit hare geboortestad om te werken tot de novelle waarvoor zij geknipt was!

Maar zij heeft daardoor verzuimd de legende eerst aan de historie te toetsen. En dat is toch voor elke legende wel noodig. Had zij het gedaan, het verhaal van den Alkmaarder wees ware wellicht nooit geschreven. Misschien

WOLLEBRANDT GELEYNSZ. DE JONGH,
naar een schilderij van CESAR VAN EVERDINGEN in het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

echter wel een ander, dat, zij het ook op andere wijze, niet minder treffend had kunnen worden. [1])

De gegevens voor dat andere verhaal lagen bij de hand. In een groote kist had WOLLEBRANDT GELEYNSSEN al zijne papieren zijn leven lang bewaard en zij waren daarin na zijn dood gebleven, terwijl de kist-zelve eerst in de kosterij der Groote Kerk te Alkmaar en sedert verscheidene jaren in het Gemeentearchief aldaar plaatsing vond.

Het waren niet alleen zijn eigen papieren! Ook talrijke boeken en bescheiden door hem opgemaakt of ontvangen in de verschillende functies door hem bij de Oostindische Compagnie bekleed, bevonden zich daarbij. Voor eenige jaren nu zijn al deze laatste — een zeer omvangrijke en belangwekkende verzameling, — in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage geplaatst bij de archieven der Compagnie [2]). De particuliere stukken zijn echter te Alkmaar gebleven en zij verschaffen mij de gegevens om over het leven van WOLLEBRANDT GELEYNSSEN, enkelen mededeelingen te doen, die niet met de legende te rijmen zijn, en die, terwijl zij dus helpen de geschiedschrijving te corrigeeren, bovendien ook uit kultuurhistorisch oogpunt naar het mij voorkomt wel eenige beteekenis hebben.

Of WOLLEBRANDT GELEYNSSEN, die 8 Januari 1594 te Alkmaar geboren werd, ooit in het weeshuis is opgenomen geweest, lijkt op zijn minst onzeker. Wel werd hij wees vóór zijn meerderjarigheid. Althans den 11 December 1611 werden „JAN, OLLEBRANDT ende JOCHUM, kinderen van zaliger GALEYN JANSZ. geprocreeert bij ANNETGEN JANS zijne huysvrouw, beyde overleden" door hun testamentaire voogden, JAN PIETERSZ. VAN SCAGEN en PAULUS CORNELISZ RIJP, ten overstaan van JANNETJE PIETERS hun „bestemoer van's vaders zijde" „onder protectie van weesmeesteren gebracht". Daaruit blijkt evenwel niets ten opzichte van opneming in het weeshuis, maar slechts van beheer van hun vermogen door de Magistraat. Dat vermogen bestond uit een huisje en ongeveer 1500 gulden kapitaal [3]). „Brood der barmhartigheid" behoefden dus de drie weezen niet te eten. Na afloop der administratie was er zelfs nog eenig geld over. Bovendien behoorden de testamentaire voogden beiden tot de regeeringsfamilien, SCHAGEN was zelfs vroedschap en werd later schout; in zijn correspondentie noemt WOLLEBRANDT hem neef. Uit een en ander volgt wel, dat er zeker geen reden is te gelooven, dat er voor den jongen niets anders opzat dan een handwerk te

1) Ook de heer S. KALFF heeft in *Elseviers Maandschrift* 1913 aan W. G. een artikel gewijd, maar daarbij niet van de hierna besproken papieren gebruik gemaakt, zoodat hij de stof in het geheel niet heeft uitgeput.

2) Zij zijn uitvoerig beschreven door dr. J. DE HULLU, zie Bijlage III bij het Jaarverslag over 1912 n dat van 1913 van het Algemeen Rijks Archief; 'smans ambtelijke loopbaan is hierin nauwkeurig verhaald.

3) Volgens het 6de Register van de Weescamer van Alkmaar blz. 302 verso en vlg., in het R. Archief Noord-Holland.

leeren. Integendeel zoowel voor zijn andere broeder JAN als voor WOLLEBRANDT zelf werd vrijwel terstond plaatsing bij de Oostindische Compagnie gevonden, en terwijl het den oudste niet zoo voor den wind ging, was de tweede al in 1613 adsistentkoopman op het fort Nassau in Banda, in welke betrekking hij den 21 Mei 1615 weder voor twee jaar werd gecontinueerd. Na afloop van die twee jaar schijnt hij tot koopman te zijn bevorderd, althans den 1 November 1618 was het in dien rang dat hij overgeplaatst werd van het kantoor Saboegoe op Halmaheira, waar hij tot 15 Juli 1621 bleef. In het eind van dat jaar ging hij op het schip Naarden van Batavia naar Holland terug, waar hij in Juni 1622 aankwam. Dat hij toen dadelijk naar Alkmaar ging, kan blijken uit het feit dat hij op den 20 October de slotrekening van zijn gewezen voogden hoorde. Men behoefde hem daar dus in het geheel niet uit het oog te verliezen.

Als opperkoopman ging hij in Januari van het volgende jaar weer naar de Oost terug; eerst diende hij op het kantoor Barampour, toen was hij opperhoofd van het kantoor Brootchia, tot hij in 1632 weer „naar Patria" terug keerde waar hij in Mei 1633 aankwam met de schepen 's-Gravenhage en Terveere, deel uitmakende van de vloot van PHILIPS LUCASZ.

Zoo klom hij van trap tot trap, tot hij na directeur van den handel in Perzië te zijn geweest in 1648 als extra-ordinaris Raad van Indië en als commandeur van een retourvloot met het schip de Walvisch voorgoed naar het Patria keerde, waar hij zich in zijn vaderstad als ambteloos burger vestigde. [1]) Hij werd er o. a. regent van het weeshuis en stierf er 28 Januari 1674, zijn vermogen nalatende aan Weeshuis, Kerk en Diaconie.

In dit verhaal, met dien geregelden terugkeer naar huis, — terwijl de betrekkingen door een getrouwe correspondentie in de tusschenliggende perioden onderhouden werden! — vervliegt al het romantische schoon van tegenstellingen en verrassingen, door mevrouw BOSBOOM zoo treffend toebereid.

Maar de lezing dier correspondentie-zelve stelt ons ongedacht toch door een nieuwe en minstens even zuivere romantiek voor dit verlies schadeloos. Zij geeft ons namelijk het relaas eener liefdesgeschiedenis, in al haar eenvoud aantrekkelijk en zelfs min of meer aangrijpend.

WOLLEBRANDT GELEYNSSEN immers, die bij zijn bezoeken aan Alkmaar geregeld in aanraking was met het gezin van zijn voogd, — later zijn zaakwaarnemer, — den notaris CORNELIS JANSZ. BAERT, bij wien hij gewoon was zijn intrek te nemen [2]) was bij zijn terugkeer in 1631 bekoord door de nog slechts 18-jarige ALEWIJNTJE, BAERTS oudste dochter, Hoe het met die liefde ging

[1]) Zijn portret, door den Alkmaarschen schilder CESAR VAN EVERDINGEN, kort na zijn terugkeer geschilderd, wordt hierbij afgebeeld.

[2]) Brief van 30 Nov. 1638.

kunnen wij uit zijn briefwisseling gaandeweg gewaar worden. Maar die briefwisseling, welke zeldzaam compleet is, daar niets slechts de brieven door WOLLEBRANDT van BAERT en anderen ontvangen bewaard zijn, doch ook talrijke brieven door WOLLEBRANDT aan hem geschreven en door BAERT blijkbaar als *pièces justificatives* bij zijn administratie gelegd, — die briefwisseling heeft nog meer en ander belang, dan de romantiek. Immers zij is in de eerste plaats ook een (zeldzaam!) voorbeeld van de vroeg-zeventiende-eeuwsche correspondentie uit burger-kringen. Wij hebben brieven van staatslui en geleerden uit de regenten-kringen (zooals die van DE GROOT en zijn vrouw en die van C. HUYGENS) maar van gewone burgers bezitten wij weinig. Deze collectie nu geeft daarvan een typisch specimen, terwijl zij bovendien allerlei mededeelt over het leven aan boord der Compagnieschepen, over den handel door de compagnies-ambtenaren ook buiten de Compagnie om gedreven, over de geschenken en curiositeiten, die men uit de Oost medebracht, nu en dan ook over voorvallen in het Vaderland. Zoo wordt het geheel een tamelijk levendig verhaal, dat ons verplaatst midden tusschen enkele onzer voorouders uit de gouden eeuw, wier middenpunt is een van die onverschrokken, soms ruwe maar toch ook zoo rondborstige zeelui, die de nieuwe wereld in Azië veroverden en toegankelijk maakten voor den ondernemingszucht der Hollandsche kooplui.

Daarom komt het mij belangwekkend genoeg voor om de correspondentie hier over te nemen, met weglating van de vele voor ons nu geheel onbelangrijke gedeelten. Bij het doorlezen ervan bedenke men dat tusschen brief en antwoord de afstand inligt heen en terug naar Indië — en nog wel naar de achteraf liggende kantoren van WOLLEBRANDT! Terwille van het overzicht zijn onder de chronologisch geordende en doorloopend genummerde brieven die van WOLLEBRANDT zelve afkomstig met een vet cijfer aangeduid.

De beide oudste brieven bevestigen slechts het boven gezegde over WOLLEBRANTS geregelde betrekking tot de lieden in Alkmaar: de „bestemoer" die tevens wel pleegmoeder zal geweest zijn, en den zaakwaarnemer:

1. Alkmaar, 7 Nov. 1619.

Seer beminde Neeff,

Ick hebbe eenige Brieven van U.E. ontfangen ende daer uyt met groote blijtschap verstaen U.E. gesontheyt ende welvaren . . . . ende overmits nu weder eenige scheepen naar Indien souden varen, hebbe ick niet connen nalaten U.E. daermede vier brieven te senden opdat d'een vermist werdende d'ander U.E. ter hant soude mogen comen . . . .

Iek hoore seer goede getuygenissen van U.E. daer ick seer in verblijt ben . . . .

JANNITGEN PIETERSDR, U.E. bestemoer.

2. Suhaly, 15 Dec. 1623.

(Aan C. JZN. BAERT).

Eersame wijse voorsienyge ende seer discrete Sinjeur CORN. JANSZ. BAERT, naer hertelijcke groetenisse dient desen om t' ackompangeren mijne reeckeningh die hierneven gaet in desen

gesloten, verdient op de uutreise door mijn, houdende de somme van 371 guldens 10 stuvers, welcke somme U.E. sal believen van mijnentweghen t ontfanghen uut handen der Heeren Bewinthebberen ter camer van Amsterdam . . . .

Op t schip Schoonhoven . . . op de rede van Suhaly . . . .

WOLLEBRANT GELEINSZ. DE JONGH.

Maar in de latere brieven beginnen reeds voor ons belangwekkender betrekkingen. In het drietal, dat hier nu eerst volgt, wordt een zeer netelig punt behandeld, waarbij onze held niet geheel vrij uit gaat. Het is de handel, die buiten de Compagnie om gedreven werd. Voor dienaren der Compagnie was dergelijke handel absoluut verboden, en reeds in den „artikelbrief" voor de vloot van HOUTMAN komt zulk een verbod voor. Maar desniettegenstaande deed ieder er aan mede. Al in de vergadering van de Heeren Zeventienen van Augustus 1603 bijvoorbeeld werd er luide over geklaagd, dat de hoogstgeplaatsten zoo goed als de geringsten, kortom een iegelijk, handel dreven op eigen hand, zoo voor zich zelf als voor anderen, die hun tegen een aandeel in de winst contanten en koopmanschappen mede gaven, niet zelden tot aanzienlijke bedragen. Zware straffen waren daartegen bedreigd, maar deze werkten weinig uit, omdat omkooperij op groote schaal de meesten gelegenheid gaf daaraan te ontsnappen. Hoe omvangrijk het euvel ook in de dagen van WOLLEBRANDT was, moge blijken uit de ondervinding door gouverneur-generaal HENDRIK BROUWER, — die ook in onze brieven genoemd wordt, — opgedaan, toen hij in 1632 naar Indië zeilde. Hij liet op zekeren dag op zijn schip de kisten van de bemanning visiteeren en na afloop afkondigen, dat de manschap op verbeurte gelijk de artikelbrief voorschreef van de helft hunner te verdienen gage „zouden overleveren alle brieven zoo zij nog onder haar mochten hebben, alsmede van eenige pakskens of iets anders, dat hun mochte wezen medegegeven, met verklaringe, dat hij zoude vervallen in de vermelde poene, al ware het lange na dezen, en daarenboven arbitralijk gestraft te worden." De uitslag was dat er niet minder dan vijftienhonderd brieven, en den volgenden dag op een ander schip van de vloot alweder een negenhonderdvijftig tal ingeleverd werden. En nog had men niet scherp genoeg gekeken, want bij een botteliersmaat werden eenige dagen later nog brieven en een groote doos met koopmansschap afkomstig van een Amsterdamsch koopman en geadresseerd aan een vrijburger te Batavia gevonden! Met BROUWER viel niet te spotten en deze man werd streng gestraft. [1]) Van BROUWERS strengheid trouwens wordt ook in onzen brief 4 gewag gemaakt, en eenige jaren later slaakt WOLLEBRANDT

1) Dit verhaal in het leerzame artikel van Dr. DE HULLU over: De matrozen en soldaten op de schepen der O.-I. Compagnie in de *Bijdragen t. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I.* deel 69, 1914. Daarin ziet men nog uit tal van staaltjes hoe erg het met de vrijhandel werd vooral in de 18de eeuw. Zie over BROUWER ook het uitvoeringe artikel van Mr. HEERES in O. Holland jaargang XXV, blz. 174 en vlg.

zelfs de niet onduidelijke verzuchting, dat hij zich troost met het spreekwoord, dat strenge heeren niet lang regeeren! [1]) Dat de Gouverneur-Generaal gelijk had, mag ook uit deze brieven wel weer blijken. Brief 3 spiegelt den jongen koopman voordeel voor met ongehoorzaamheid aan zijne instructies en in brief 5 zien wij hoe twee Compagnies-dienaars samen den „vrijhandel" bedrijven. HANS PUTMANS, die in 1624 onder de hoogere ambtenaren voorkomt en in 1633 gouverneur van Formosa worden zou, knapt in Batavia de zaken op met behulp van BARTH. CUNST, een oud-ambtenaar, die in 1624 als koopman in Djambi voorkomt, maar sedert den dienst had verlaten en die in 1628 vrij-burger te Batavia was; STIJGEL en SEBALT [2]) waren dat waarschijnlijk ook. De vrij-burgers immers mochten wel eenigen handel drijven en achter hen konden de Compagniesdienaars zich dus uitstekend verschuilen. Maar dat deze toch de hoofdpersonen waren, mag blijken uit PUTMANS eigen woorden over de manier, waarop hij een Chinees te pakken nam. Niet onaardig zijn de opmerkingen aan het slot van den brief over BROUWERS maatregelen tegen de losbandigheid op de ver afgelegen kantoren als Suratte. Trouwens als men weet met welk volkje de Gouverneurs moesten werken dan verbaast men zich daarover niet. [3])

De brief (No. 5) van WICKEVOORT bewijst ook den handel, maar hij en nog meer de erbij behoorende „memorie" zijn toch vooral bijzonder interessant omdat zij ons op de hoogte brengen van de smaak van het publiek „in Patria" voor indische stoffen en curiositeiten, met name lijken mij de mededeelingen over de kleuren curieus.

3. Amsterdam, 7 Febr. 1625.

Eersame seer voorsienyge Sinjeur ende onbekende vrunt,.... Alsoo ick van mijn Heer de Generael COENEN [4]) als oock van Sinjeur SIES onderrecht ben.... geslepen diamanten als anders in Indien begeert sijn, soo hebbe ick mits desen nyet naerlaeten cunnen.... te senden.... in desen brieff in een wit versegelt pampier: een groote schoone perle, vijff paer schoone dyamant pandanten, om dese voor mijn reeckeninge te vercoopen off te vermangelen. Ick stel hyervan geen prijs, maer gelieft daermet te doen als voor eygen.... (ofte) in Oostindien oft in Sarratta [5]) tegens gelt ofte tegens andere juwelen hetsij rouwe dyamanten ofte eenige andere gesteenten.... (te vermangelen). Alsoo bidde UE. gelieve ons met eerster gelegentheyt uyt Oostindien van alles te adviseeren. Ende daer UE. in die handen bevint enich cleynicheyt van costelickheyt van waerdij oft anders van nooden te sijn gelieft mij te schrijven, sullen UE. sien een ofte twee kisten met goet te senden daer wij ende UE. een proffijt aen souden moogen hebben te verwachten....

UE. gans geaffect. vrint EVERHARDT HAESZ., bij Notaris WILLEM CLUYT geloessiert, op den Dam tot Amsterdam.

---

1) Zie het slot van brief 17.

2) Waarschijnlijk de vrij-burger SEBALT WONDERAER. Zie over hem: Mr. L. C. D. v. DIJK, *Neerlands vroegste betrekking met Borneo* enz. blz. 12.

3) Over „het gehalte van de dienaren der Oost Indigche Compagnie tijdens het Gouverneur-Generaalschap van PIETER BOTH" (1610—1614) publiceerde Dr. DE HULLU treffende bijzonderheden in de *Indische Gids* van Januari 1913. Zie ook hierachter brief 17.

4) J. PZN. COEN. 5) Souratte.

4. Batavia, 20 Juli 1628.

.... sijn mij de packen ende cleeden te weeten 2 packen cangans ende 6 packen tappe chindees op 22 Junii daer aen volghende wel geworden, ende alles bevonden met de facture te accordeeren, maer de tappe chindees het root veel bleecker als t monster, dat ick UE..... hadde toeghesonden, gisse tselve bij de schilders sal toeghecomen wesen, dat onse cleeden in plaetse van courant gants incourant ende bijcans onvercoopelijck heeft ghemaect ende soo het root als t monster.... ofte als dese nevensgaande chindee hadde gheweest soude seer courant ende advance opghevallen hebben, daerom UE. als nu op t hoochste ben recommandeerende het root levendich bruynachtich ende niet soo bleeck als deselve gheweest sijn ghelieffi te laeten leggen.. . doch alles is noch tamelijck ende in dezer manieren toeghegaan: ten groote ghelucke was een van dese packen int schip wat beschadicht, soodat ick datelyck een uyt haelende de faulte vermerckende eenen Chinees vier van dito packen.... a 12½ reael de corsi aen sijn gadt plackte aleer sij den snuf in de neuse creghen, souden anders deselve tot 9 a 10 realen niet hebben connen aen den man helpen.... Men siet hier teghenwoordich seer nauw op 't vertollen van de goederen toe, soo dat ons goet de eene helft op den naem van SEBALT ende dandre helft op den naem van PAUWELS STIJGEL, alles sonder yet te verswijgen hebbe moeten aengheven.... BARTHOLOMEUS HAVICSEN CUNST ende ick senden U nevens uwe 627 realen van achten de somma van 750 realen die UEd. met d eerste ghelegentheyt voor onse reeckeninghe in Tape Chindees ende Chidts ghelijck dese nevensgaende monsters, sult besteden, doch de Chidts veel breeder soo deselve 4 spannen ofte vijff vierendeel van een elle conden breet vallen, met clein ende groot allerhande Blomwerck, daer wat veel swart ende groen onderloopt.....

Wat belangt de gelegentheyt van Battavia is mijns bedunckens redelyck ende die well doet wordt wel gheloont, den vrijen handel soo op de Cust Chormandel als Suratte ende sommighe andere quartieren wort bij de Ed. Heer Generael[1]) toeghestaen, maer moet alles pertinent aenghegeven worden ofte werdt alles gheconfisqueert; soo UE. gheneghen is om haerwaerts aen te comen ende hier ter neder te slaen, twijffele niet ofte sult well een goede partuere connen becomen; wat belanght den handel: die hier gelt heeft can wel gelt winnen, jae beter als in eenighe plaetsen van Indien.... Sinjeur VAN HAZEL[2]) comt als Opperhooft om VAN DEN BROECKE[3]) ende meer andere die al te grooten gagie winnen te lichten. UE. zij derhalve gherecommandeert soo van sinne sijt daer te blijven op de groote gagie niet te seer en blijft staen. 't Schijnt mede, dat de Heer Generael niet wel neempt de groote pracht die bij veele in Suratte gevoert werdt, dat ick meyne alles sal affgeschafft werden; recommandeere UE. Sinjeur VAN HAZEL te vrundt houdt....

HANS PUTMANS.

5. Amsterdam, 4 Dec. 1634[4])

Mijn Heer,

Volgens mijne belofte so sende ick UE. hier neffens 't fluytken, dat ick U belooft hadde, neffens noch een kleyn glaesken, dat altemet onderweghen te pas soude connen comen om de vrienden te gedencken als de provisie so ruym niet is om t eerste te gebruycken. De bijgaende memorie sal misschien UE. connen eenichsins tot naerichtinghe dienen.... Als UE. tot Batavia komt, so wenschte ick wel dat UEd. liet inkopen al het Chinees glaswerck dat daer te crijghen is, insonderheyt dat blaeu en wit gemarmelt is, dat sij hier de quinta essentia van porcelain noemen....

UE. dienstwilligste ende geaffectioneerde Dienaer

JOACHIM VAN WICKEVOORT[5])

(waarbij deze „Memorie").

In Surratta, Agra, Camboya ende andere plaetsen van den grooten Mogol ofte in Hindustan geleghen sijn deze naevolgende rariteyten de beste om mee te brenghen.

---

1) Gouverneur Generaal, HENDRIK BROUWER.

2) JAN VAN HAZELL dechargeerde in Dec. 1631 als directeur in Suratte W.G. van zijn beheer in Brootchia.

3) De bekende PIETER VAN DEN BROECKE.

4) Het adres: Aan.... W. GELEYNSZ.... Commandeur van de vloote.... gedestineert na Batavia, althans liggende voor Texel.

5) De broeder van den geschiedschrijver; hij was Agent van den keurvorst van Brandenburg.

1o. Alcativen die schoon ende fijn sijn. De lengte van de ordinaris soort behoort te sijn 4 ellen ende de breete $2^5/_{16}$ el welverstaende met rant met al. Een rode gront is wel de schoonste, die men can vergen, met groene rancken ende allerley geestich blomwerck daerin, vast op de manier als de witte genaeyde deeckens die men uyt Indien brengt. Een donckere groene gront soude oock niet quaelyck staen, verciert met geestige bloemen . . . . . .

Was de blaewe coleur geen mot onderworpen gelijck als de witte en swerte is, so soude ick het daervoor houden dat sulcken gront noch wel de gentilste sou sijn. Daer souden moeten incomen witte of rode fijne rancken ende hier en daer schone rode rosen, tulpen ende andere bloemen daerin van orange, purper, geel, violet en andere coleur.... De groote slach van alcativen tapijten, om op lange tafels te leggen, behooren 6 of $6^1/_2$ el lanck te sijn, dan dienen mede fijn te sijn ende curieux gewerckt. Men soude niet qualyck doen 2 alcativen mede te brenghen die van sijde gewerckt sijn op maniere als UE. gordels waeren, onder t een cost men gout laeten wercken, onder 't ander alleenlyck van sijde.

2o. Agathe Copkens
Agate schuytjens of gondels
jaspis kopkens
jaspis gondelen
agathe en jaspis schaelen
} hoe grooter dat die sijn ende hoe bisaerder van coleuren die van malcanderen afsteecken hoe dat die meer geestimeert sijn.

3o. Carneline kopkens en schuytiens, die in meerder estime noch sijn als d'agathe of van jaspis ende hoe schoonder van coleur ende rooder dat die sijn hoe dat sy meer weert sijn.

4o. Messen van agaet, jaspis en carnelijn, die gestreept wel gemaekt ende alle te saem doorgeboort sijn.

5o, Daer sijn steenen van 3 derley coleuren, te weten onder swert, daernae wit ende bovenop tanigt of bruyn.

Conde UE. die daer becomen ende laeten slijpen.... daer soude wat aen te doen sijn. De grootte geeft als UE. weet altijt de meeste waerde, ende soude .... geern hier te lande 40 en 50 gld. gelden, sonderlinge als de kleuren van malkanderen wel afsteccken; .... de steen mocht so schoon ende groot zijn, dat sij wel hondert gulden soude haelen.

6o. Schoone groote koppen van cristal de montaigne of schaelen daer geene glatsen in komen, daertoe de voeten van tselve; gelijck mede behooren te sijn de voeten van de agathe schaelen of die van cornelijn en jaspis sijn gemaeckt.

7o. Schoone coraelen....

8o. Schoone curieuse schilderijkens.

9o, Cantoorkens of cabinetkens schoon ingeleyt ende met sandel of ander welruyckent hout gestoffeert, voor nederslaende of met 2 deurkens ende niet met een deurken als sij daer veele maecken. Een groot cantoor dat curieux gearbeyt was, soude wel sijn gelt gelden.

UE. sal gelieven mij t faveur te doen ende te laeten maecken tot mijn agate lampet een schoteltje ovaal, of ront ende so diep als vallen can met een boort als de schotels hier te lande hebben, int midden een verhevenheyt so sijn can, daer men de pot inset van de groote als t bijgaende model van loot dat na den voet van mijn lampet is afgegoten. t Coleur moet omtrent sijn donker geel of feulemort[1]) met wit daerin....

Was het noch mogelyck een lampet met een schotel van jaspis te hebben, dat soude ick gaerne betaelen. Hoe daer in de jaspis meer root ende ander coleur in comt hoe datse schoonder is.

UE. soude mij ten hoochsten verobligeeren met over te senden eenich schoon Persiaens papier bisart geschildert als mede eenighe schoone ende curieuse hoorentiens laten op te soecken.

Tot Batavia komende wenschte wel dat UE. dede voor mij opsoecken alle de kopkens, fleskens of schaelkens van het Chinees gemarbelt glas gemaeckt, jae al dat daervan te vinden is. Ick ben wat curieux daervan....

Valt daer iets voor van andere rariteyten uyt China, Japan ende andere plaetsen, dat sal ick mede geerne verwachten.... Ick twijfele niet of UE. sal gelegenheyt vinden die wel over

1) Feuille morte.

te senden, dewijl het sonder prejudicie van de Compagnie can geschieden dewijle het saecken sijn die geene negotie toucheren.

In verband met wat ik hiervóór reeds schreef: deze laatste woorden waren maar een praatje: alle vrije handel was den ambtenaren ten eenenmale verboden. Overigens bevestigt deze memorie wel wat Mr. MULLER in dit tijdschrift indertijd mededeelde over de belangstelling in de Indische curiosa die in de Republiek aan de markt kwamen. [1])

Deze brief van V. WICKEVOORT bereikte DE JONGH toen hij op het punt stond opnieuw naar de Oost te vertrekken. Van de rede van Texel stuurde hij nog verschillende korte briefjes aan de Alkmaarsche vrienden, waarin de jongelui uit de regeeringsfamilien met welke hij blijkbaar druk en vroolijk verkeerd had, telkens worden herdacht. Voor het eerst ook treffen wij in deze brieven de aanwijzingen voor zijn genegenheid voor BAERTS dochter ALEWIJNTGE, die uit zijn verdere correspondentie steeds duidelijker zal spreken.

8 Dec. 1634.

6.

(Aan C. JZN. BAERT).

....,, so dat weinich anders als den goeden wint verwachten om in Godes naem onse reise te aenveerden, ende eerlang onse afscheit Briefgen UE. sullen toesenden, dat nu bij dese gelegenheit meede doe, wensende UE., UE. huisvrouw, ALEWIJNTJE BAERT, Sinjeur JACOB BAERT ende UE. famylye alles dat ter salicheit mach dienen ende wij voor ons selven souden diesiereeren.

. . . . . .

Wt. GELEYNSEN DE JONGH.

Op de Helder op ons vertreck
staende nae de scheepen desen
8 Dec. 1634, drinckende een Brande-
wijntgen op UE. gesontheit ende
alle de vrienden.

---

1) Zie „Nederland als markt van zeldzaamheden", *O. Holland* 1913 blz. 207. Nu ik in dit verband een gelijke mededeeling kan doen, wil ik even Mr. MULLERS notitie nog aanvullen. Van andere zijde is namelijk twijfel geopperd of de *Jacques Lhermite* in dat stukje genoemd wel de admiraal was bekend uit de Westindische reis van 1623. Die twijfel was ongegrond. Wel echter twijfel ik of Mr. M. gelijk had met aan *west*indische curiositeiten te denken: het waren m. i. oostindische. Jacques Lhermite immers was van 1607—1611 koopman in Bantam (DE JONGE *Opkomst* III blz. 395) en dat hij vandaar heel wat had medegebracht mag blijken uit den boven reeds genoemden brief van BOTH (de HULLU t. a. p. blz. 59); deze schreef het volgende, dat zoozeer in het verband van het bovenstaande past, dat ik het hier mag aanhalen: „schipper MERTEN REYERSS, heeft ons verclaert onder eede met sijn eygen handt van *L'Hermite* een kistken heymelyck tot Middelburch aen landt gebracht te hebben lest aldaer met hem gecomen sijnde uyt Indiën".... „Eenige rijcke Chinesen hebben verclaert aen den president, dat zij goede kennisse hadden dat *L'Hermite* in de bodem van zijn kiste een vertrek hadde, alwaer hij ingesteecken heeft platen van gout alsmede twee besaeltgens met diamanten." Het lijkt mij waarschijnlijk, dat de oude relaties in Indie *L'Hermite* in staat stelden den Franschen koning ook te voorzien; maar dat de Staten Generaal niet zonder meer vrijdom van convooy gaven voor deze koopen hangt m. i. samen met de quaestie van den vrijen handel uit Indië en met de kwade geruchten, die daaromtrent blijkens den bovenaangehaalden brief van BOTH, over *L'Hermite* liepen: tegenover de Compagnie konden m. i. de St. Gen. niet zoo maar alles laten door gaan.

7. 17 Dec. 1634.

(Aan C. JZN. BAERT).

..... nu is hier niet sonders voorgevallen daer UE. can van bedeelen als dat naer een goeden wint wachten, die ons op desen avont vertoont heeft ofte ons helpen wilde uut dese couden hoeck, soodat soo blijft als nu is wij met de hulpe Godes morgen hoopen deur te gaen om onse reise te vervorderen derhalven nemen wij ons behoorlijck afscheit met dese om se aen UE. en UE. huisvrouwe, ALEWIJNTGEN BAERT, JACOB CORNELISSEN [1]) ditto, ende vorders alle UE. familie bedanckende UE. van gelijcken moeder, ditto ALEWIJNTGEN, JACOB ende alle die van UE. huise, voor alle genooten eere en vrientschappe die hoope met eerbiedicheit naer ons vermoogen te erkennen bij gelegentheit die nu noch niet machtich zijn.... De dertich ofte 35 guldens in onse jongste geadvyseert wenste UE. tot onse gedachtenisse in een ringetjen geliefde te besteeden ende tot onse gedachtenisse te draegen, dat UE. op onse reeckeninge gelieft te stellen sullent voor vol aennemen met danckbaerheit, t gene wij ALEWIJNTGE BAERT jaerlijckx toegeleit ende vereert hebben laet het haer gewerden tot onse naerder order, als bij de memorie door ons gelaeten; ende soo van gelijcken mede de andere volgende de notycy mede met descretcye sonder haer weten te laeten, onse order als UE. mondelinge verscheiden maelen gerecommandeert. Hiermede.... bevele UE. in de Beschermínge des alderhochste tsampt UE huisvrouwe, onse lieve ALEWIJNTGE die de Heer gelieve te sparen ter salicheit....

. . . . . .

Wt. GELEINSSEN DE IONGH,
UE. in alles dienaer.

In t schip Amsterdam leggende in Texel.

(P.S.).... de clocke 2 uuren des nachts desen geeindicht waermede wij UE. Adieu dronck toe drincken en aen alle vrienden die ons seer gelyeft te groeten sonder onse goede Bestevaer te vergeten, Peetoom MOLENVLIET, meutgen DIELYA, de Burgemeester KESSEL ende sijn broeder de Penningmeester, die dijckgraeff SONNEVELT, burgemeester STULINCK, HUIBERToom, sonder hare huisvrouwen t vergeten ende alle vrienden die door grooten haest vergeeten mochte hebben aen haer mijn exkuse te doen; — hoe wel compt mij de berenhaut van de E. Penningmeester KESSEL, ick gedencke hem daegelijckx ende noch meerder nachts als mijn voeten daer warm in leggen — wij bidden de vrienden ons gelieven te gedencken als somwijlen bij den anderen sijn met een goede coppe wijn, wij sullen bij gelegentheit meede niet onachtsaem zijn. Vergeet vooral niet myn groete aen de heer SARVAES BRASSER ende sijn huisvrouwtgen te doen.

Sinjeur JACOB BAERT UE. geleve de moeite te nemen onsenthalven te groeten alle de jonge Borsten die op onse foy[2]) geweest zijn sonder voor al te vergeten de jonge dochters generaelycken, hier meede brenge ick het U lieden ende haer allen in een dronck goede Spaense wijn, Uliedens doe bescheit bij gelegentheit, hiermeede neme ick mijn Adieu ende Afscheit doch niet in de euwicheit want hoope weder te coomen soot Godt gelieft om mijn wellekomst te eissen ende genieten.

8. 23 Dec. 1634.

(Aan C. JZN. BAERT).

..... de groetenisse aen alle vrienden ende gelieve UE. onsentwege te doen sonder iemant te vergeten: wij gedencken altemet onse soete MARYTGEN ende WILLEM oom [3]) mede, als met lief wedercoome sal haer een bouwen ende hem een cleet mede brengen, ende ALEWIJNTGE BAERT een bouwen ofte vlieger [4]); wij wenste dat t Carsmis bij UE. mochten wesen.... maar.... wij sullen hier aan boort Carstijt tot ons leetwesen moeten houden.....

Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

met schip Amsterdam.

---

1) BAERT nml., de oudste zoon van den notaris. 2) Afscheidsfeest,
3) MARITGEN en WILLEM heetten de jongste kinderen van BAERT.
4) Een ruim geplooide met passement bezette zijden bovenrok.

24 Dec. 1634.

9.

(Aan C. JZN. BAERT).

..... UE. onze wil ende intencye bij desen te cundigen, welcke is — also een ongeluck getreft hebbe aen boort sijnde, dat int wechsetten van mijn groote kelder een van mijn flessen gebroocken is met dubbelden anijs van 1 stoop, ende het hier seer cout is oversulckx deselvs gebruick qualycken connen ontberen, voornaementlycken nu hier noch door contrary wint soo lange blijven leggen, derhalven sal UE. gelieven ons dit volgende in alle haest toe te renden: 4 halfvaten goet bier vant beste ende dat wat duren can, met ronde sponsgaten soot moogelyck is om het leeken ofte spillen int schip niet subject te sijn: soo 't can geschieden 2 halfvaten van burgemeester STULINCK ende 2 van burgemeester KESSEL opdat wij sien moogen wiens bier best duren mach.

4 stoop dubbelde anijs in een vaetjen van GERRIT LENERTSEN.... 54 stuivers de stoop

4 stoop france brandewijn in een vaetjen als voren.... a 26 stuivers de stoop.

een tinnen lampetschootel met het cannetjen daerbij.... want wij hier geen hebben en niet wel een connen ontberen.

2 à 3 gulden aen coeck die wat duren can om met onse brandewijn des margens te eten die sonder de selve niet wel smaeckt: dit schrijf ick op Sondach morgen bij de caers den rechten tijt om brandewijn te drincken, derhalve brenge ick het UE. eens op de gesontheit van UE. huisvrouwe ende dochter ALEWIJNTGE die UE. mijnenthalven gelieven afscheit te doen, bij gelegentheit, ist in geen brandewijn, daer geen liefhebbers af sijn, laet het in een dronckgen Spaense of Franse wijn sijn t sal ons evenwel goet doen ende helpen soo wel als 't mach, also de paep seide.

Een stroo goede hardegedroochde bocking soude mede wel begeren soo te becomen is, doch soo niet heel goet mocht sijn cont het naelaeten, scharretgens souden mede wel begeeren soo goet waren.....

. . . . . .

In t schip Amsterdam. Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

[P.S.] ALEWIJNTGENS ende JACOBUS BAERTS gesontheit drinck ick nu, maer, mijn brandewijntge op hebbende, in een roemer goede Spaenze wijn, haer ende hem wense ick alles goets ter salicheit, van gelijken TRIJNTJE KESSELS.

[P.P.S.] Noch eens seggen wij Adieu, moeder, ALEWIJNTGEN, JACOBUS ende alle UE famiely, doch vooral aan UE. Het scheiden is droevich, dat wij nu ondervinden.... Wij eindygen den tijt is verloopen. Adgie, Adgie....

10. 26 Dec. 1634.

(Aan C. JZN. BAERT).

...., hiermede sij 't Goode bevolen, neven UE. huisvrouwe ende dochter, die geen goede brandewijn mogen. Ick geloove als ick ALEWIJNTGE BAERT hier in dese couden hoeck hadde, ick soude haer eerlang brandewijn leeren drincken, soo sij niet vercleumen wilde, want het vriest hier soo wel als aen lant; evenwel moeten hier noch om eerbaerheitswille sonder coolen in de vierwaegen ons contenteren, hoewel genoech aen boort hebbe; de crygelheit doet ons coude lijden, ma fois wij connen noch wel harden nu wij de E. CESSELS berenhuit[1]) hebben ende de E. HASSELAER heeft ons een paer cousens bijgeset daer geen wint noch sneeu deur can, daermede sullen het wel schicken tot in de warmte coomen, Mijn broeder JOCHEM GELEINSEN is recht wel in sijn cracht ende staet de reise seer wel aen, can sijn offytcye wel naer sijn contentement bedienen, heeft gans geen roucoop, sijn soontgen GELEIN JOCHEMSZ is mede tot de reis wel genegen.....

Buiten de laeste ton in see. Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

[1]) Zie het p.s. van brief 8.

Uit de hiervoorgegane brieven mag zeker wel in de eerste plaats de conclusie getrokken worden met hoeveel moeite de vloot te kampen had vóór zij eindelijk kon uitzeilen, in de volgende zal sprake zijn van de gevaren der lange zeereis. Nadere toelichting behoeven zij niet; de namen der jongelui, die erin genoemd werden vindt men in de Alkmaarsche regeering telkens weerkeeren; voor den gemoedstoestand van den oostindievaarder-zelf, met zijn brandewijntjes in zijn eenzame scheepshut, zijn zijn eigen woorden waarlijk schilderachtig genoeg!

11. 8 Febr. 1635.

(Aan C. JZN. BAERT).

Naer wij op den 26 Dec. 1634 uut Tessel geloopen sijn geweest als wij UE. op dato by den lootsman geadryseert hebben, raeckten wij spoedich de canael af, in 4 daegen met onse andere 5 scheepen in compagnye, wanneer wij datelijck een westen wint creegen met seer ongestuymich weeder ende dagelyckx een storm geduerende meest 20 a 25 daegen lanck, soo dat heel in de bocht van Frankrijck vervielen ende van al onse vloot versteecken raeckten, soodat wij ons nu alleen vinden, als men gemeen seit, een cappetein sonder soldaten..... also geen van onse schepen bij ons hebben, hoopende deselve aen de Cabo de boone Esperanse ofte eenyge derselver weeder te ontmoeten, soo niet moeten ons getroosten alleen naer Battavyen te gaen; hoope de wech vinden sullen..... Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

In t schip Amsterdam
in zee, omtrent de Soute eilanden. [1])

Is WOLLEBRANDT eenmaal weer in de Oost, dan komen weldra weer berichten van huis. De erge winter van 1634-35 wordt daarin herhaaldelijk bedacht. De branden in het Hof op 29 Januari en 5 Februari waren inderdaad ernstig: de vierkante toren en de kap van het aangrenzend gebouw der Staten van Holland brandden erbij uit. De overige berichten zijn meer van huiselijken aard. Men verwondere zich daarbij noch over de goedronde verklaring voor de trouwlustigheid van Alkmaars jeugd, noch over de ietwat ongevoelige vermelding van de geboorte en dood van WOLLEBRANDTS oomzeggertje: de enorme kindersterfte maakte het geval immers gewoon en liet er het eerst de „lichtzijde" van zien!

12. 4 April 1635. (ontv. 1 Sept. op Batavia).

. . . . . .

Hyer en is zonderling nyet nyeuws.,... dan.... In t Hoff in den Hage is corts tweemael brant geweest, maer telckens met loutere cracht van menschen geblust. Zijne Excellentie heeft eenige juweelen in den brant verlooren, gelijck oock verscheyden pampieren van de Heeren Staten verbrant zijn; oock mede was de jonge Prins in groot peryckel, doch is God loff gesalveert. Men heeft mits de strenge coude zoo starck geviert, dat de schoorstienen aen den haert doorgebrant zijn waeruyt de brant ontstaen is.

. . . . . .

Alckmaer. C. VAN MOLENVLIET.

---

1) De Kaap Verdische eilanden; zie over de lotgevallen der vloot brief 17.

13. 6 April 1635.

.... dat wij in veel jaren soodanigen winter nyet gehadt hebben, ... soo dat ick nyet en twijffele indien UE. alhier gebleven waert, off sout naer een goede bijslaep uytgesien hebben, ende daerin t exempel van mijn soon JACOB hebben naergevolcht, die naer alle aparentie paren sal mette oude liefde, daer wij voor desen wel van gesprocken ende hem mede gequelt hebben, UE. wel bekent.

SIJTGEN THIJSDR. UE. schoonzuster[1]) is recht voor Carsmisse in de craem bevallen, het kindeken is gestorven, soodat het haer wat ruymen sal, ende sij haer te beter sal connen behelpen.....

Alckmaer C. JZN. BAERT.
MARITGEN WILLEMS.
ALEWIJNTGEN BAERT.

P.S. Al is UE. uytte oogen hij en is niet uyter harten, wij spreken meest alle dagen van UE. en verwachten met groot verlangen naer tijdingen van UE. overcomste ende goede gesontheyt

14. 6 April 1635.

Neffens mijne groetenisse gaen hier mede de groetenissen van TRIJNTJE KESSELS, JACOB ende JORDAEN STOOP, JOHAN STEENHUYS, GERRIT STUYLINGH ende sijn susters, VAN DER GEEST, ende meer anderen, die ick alhier om cortheytswille naelate.

LAURENS SPIEGEL is den bruydegom met joffrauwe van BRONCKHORST, ende JACOB STOOP loopt vast hart om jouffrouwe VRIJBURCHS, de reden waerom sij haer versorgen is desen, dat he alhier dese winter seer cout is geweest, t heeft soo starck gevrosen dat men met paerden ende slejen overall sonder prijckel heeft connen rijden naer Wieringen, nae Stavoren ende elders, jae men seyt waer te sijn, dat het Marsdiep soo stijff toegevroosen is geweest, dat men daerover op Texel heeft gegaen; UE. soude sonder twijfel mede naer een bijslaep uytgesien hebben; wij hebben alhier met de slee mede dagelicx overal gepleysiert, als wanneer de dochters het toedecken met UE. mantel seer misten. Soo UE. mijn feest met UE. presentie soude gelieven te vereeren soudet UE. wedercomste cort moeten maecken!.....

Wij drincken alhier op UE. gesontheyt ende behouden reyse als wij eenige comparitien hebben, wij sullen vandaeg de geboortendach van VAN DER GEEST met eens om te drincken vieren en UEd. alsdan niet vergeten.....

Alckmaer. JACOB BAERT.

15. 26 Oct. 1635.

..... Onse soon JACOB BAERT is opten 12 Augustus mit TRIJNTGEN KESSELS getrout tot seer goet contentement van de vrunden ten wedersijden, wij hebben een seer soete genuchwlicke bruyloft gehadt, ende UE. daer niet alleen menichmael bij ons gewenst, maer verscheyde reysen op UE. gesontheyt en geluckige voorspoedige reyse gedroncken, wij hoopen t naeste jaer bestevader ende bestemoeder te wesen ende mijn schoonvader MOLENVLIET overbestevader, daer hij seer naer wenst.

..... De pest regneert seer int lant ende voornamelick binnen Leyden, alwaer in sesthi weecken tijds wel tien duysent menschen gestorven zijn..,..

Alcmaer. C. JZN. BAERT.

16. 28 Nov. 1635.

..... Hier neffens seynde ick UE. alle die nieuwe coranten van elcx een van t geene in Nederlant en andere plaetsen gepasseert is, met een nieuwe caert van Schenckenschans..... In t slijyten soo compt daer tydinge als dat den prince van Oranje soude die Schans wederom verovert hebben; soo het soo is, sal daer in overgroote victory voor Neederlant weesen...

---

[1]) De vrouw van JOCHEM GELEYNSZ., dic mede naer Indië was gegaan.

Voorder isser van die jaer 1635 binnen Leyden gestorven over die twintich duysent menschen ende daer stervender noch alle weecken tusschen die elff ende twaalffhondert....

Alckmaer. THOMAS PIETERSZ. BAERT.

Uit een der volgende brieven (Nr. 18) zal blijken, dat deze schrijver — een neef van den notaris — zelf het slachtoffer zou worden van de pest voor welks woeden hij wat al te hooge cijfers geeft.

De eerste brief van WOLLEBRANDT-zelf na zijn aankomst in Batavia, meldt allerlei over het werk, dat hij daar vond en zijn verplaatsing per slot naar Borneo. Het spijt hem blijkbaar, dat hij niet weer naar Suratte mocht. Hij zou er „Rosier Contant spelen" en dat was Gouverneur Generaal BROUWER, die er juist orde geschapen had, blijkbaar niet naar den zin! — Men herinnere zich het bij brief 4 gezegde:

17. 29 Nov. 1635.

(Aan C. JZN. BAERT).

..... soodat wij op den 8 April sijnde Paesdach te reede van Cabo de boone Esperantse ende Tafelbaye wel arriveerden met gesont volck, (sonder een steek man onder 205 coppen te hebben) daer onse paeseyeren aten vanwaer wij den 15 ditto weder vertrocken..... ende vervielen den 14 Juny voor Battavia..... hebbende niet meer als een man op onse reyse verloren.... vindende geen een van onse vloote van 11 scheepen hier[1].....

Uyt UE. brief van 24 Dec, gaerne verstaen hebben UE. en sijn ganse families gesontheyt nevens haere groetenisse, die ons ten hochsten aangenaem was, van gelijcke doen wij van ganser harten naest vader ende moeder aen ALEWIJNTGEN BAERT, die sooveel goets wense als aen mijn selve; soo nu een wens mochten hebben, UE. soude apperent vreemt toe sien, dan alsoo het voor nu onmogelijcke ende idele dingen sijn te wensen dat geen effect sorteeren en can, sullen ende moeten het uut ons hooft stellen voor eenige jaeren, die de Heere ons met gesontheyt ende voorspoet wil laeten passeeren ende vooral tot salicheyt verwachtende wat God almachtich onder en tussen met ons voor heeft.....

..... De verdere sorge ende opsicht bevelen ende vertrouwen wij UE. volgens onse orders op ons vertreck onder UE. gelaeten, van gelijcke 't geen aen ALEWIJNTGEN BAERT dat op ons Afscheden[2] geordonneert hebbe tot naerder orde ofte eenige veranderinge UE. bekent.....

..... Eenige dagen naer onse aencompste hier heeft de Ed. Heer Generael ons op Battavia aen lant gelieve te gebruicken voor Raetparsoon in de Raet van Justytcye, welcke ampt vier maenden eenige dagen becleet hebbe, sijnde een honnorabele, maer een moejelyke en odyeuse plaetse, die met groote moeyten en een oprechte consyentcye becleet moet werden.

Ondertusschen, dat wij aen lant waeren vertrock een treffelycke vloot van 5 welgemonteerde scheepen naer Suratten en Parsia, waermede wij buyten alle twijfel meende naer Suratte gegaen te hebben, maer t is ons gemist; de E. Heer Generael hadde wat anders met ons voor, want vreesde, dat wij daer te grof souden domineeren ende soo seyde, onse ouwe ganck gaen met roosier contant te speelen als gewent waeren, dat een quade inbreuck weder op nuw soude maecken, alsoo de staet daer nu gereformeert ende op eene goede voet was gebracht; eindelyck beliefden ons niet derwaerts te senden, soodat patyentcye mosten nemen en sijn geboden naercomen als reeden is, ende ondertussen ons met hoope ent gemeene spreeckwoort vertroosten welcke seit: hier naer een beeter, strenge heeren rechten niet lang.....[3]

---

[1] De andere 10 schepen kwamen toch langzamerhand opdagen, het laatste eerst den 9 Augustus!

[2] Terwijl de geheele brief door een klerk in het net geschreven is, zijn de laatste 6 woorden met W's eigen hand ingevuld!

[3] De Gouverneur Generaal is nog HENDRIK BROUWER. Zie over zijn maatregelen in Souratte reeds het slot van den brief van H. PUTMANS, hiervóór brief Nr. 4.

Eenige dagen verleden heeft de E. Hr. Generael tijdinge becomen, uyt Martapoera ofte Banjermassin..... op t eyland Borneo.... dat den oppercoopman ANTHONY SOOP daer overleden was, ende deselve plaetse met een bequaem parsoon weder genegen was te becleeden alsoo in goede hoope waren jaerelycx vandaer 5 à 600 lasten peper te becomen..... de Ed. Hr. Generael resolveerden mijn parsoon voor een tijt darwaerts te gebruycken.....

Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

Op t Nederlants Comptoir in
Banjer Massin.[1])

(P.S.[2]) Juffrou ALEWIJNTGEN BAERT wij gedencken U veele ende verscheyden maelen meede altemet met eens op verscheiden vrienden haer gesontheyt te drincken, daer ghij de voorste ende principaelste van zijt. Laet onse gesontheyt bij U mede niet vergeeten sijn, wij souden ons anders ten hoochsten hebben te beclagen. Soo verstae, sullen het ongeluck treffen dat met onse parsoon de feest van UE. broeder JACOB niet sullen connen vereeren hoope niet, dat wij van UE. sijde soo ongeluckich weesen sullen: soot geschiet salt ons seer leet weesen. Dan passyentie! Versoeke UE. op ons als t soo gevalt ende in U pontyfycael sit eens op ons gelieft te gedencken, wij sullen van gelijcken doen alst met ons geschiet, dat hoope in ons geringste gedachten niet coomen zal welcke den tijt von weedersijden leeren sal. Hiermede blijft van UE. dienaer van gansen harten gegroet met een smaeckelyck kusgen over de wijde rume zee, Uwe Ed. van goede genegentheden geaffectyoneerde vrient en dienaer,

Wt. GELEYNSSEN DE JONGH.

Dit postcriptum van aardige oud-vaderlandsche courtoisie met de waarlijk pittige en smakelijke voorlaatste regel, brengt de roman dezer brieven wederom iets verder!

Uit den volgenden brief neem ik slechts enkele woorden over om te doen zien hoe na Leiden, dat in 1635 geteisterd was, dus ook de tweede fabrieksstad der Republiek, Haarlem door de pest bezocht werd.

18. 5 Sept. 1636.

..... De Peste is hier int lant noch vrij wat ende insonderheyt binnen Haerlem; onsen THOMAS neef[3]) die UE. noch omtrent Mey eenige couranten met een boeckgen van de Schermer gesonden heeft, is met sijn huysvrouw aen de peste gestorven, hij was hier noch weynich dagen voor sijn doot ende liet ons den brieff lesen die hij van UE. hadde.

Alcmaer. CORN. JZN. BAERT.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) Zie over zijn werk in Borneo Mr. L. C. D. DIJK t. a. p. blz. 35 en vlg.

[2]) Ook dit weder met W's eigen hand.

[3]) THOMAS PIETERSZ. BAERT, zie brief Nr. 16.

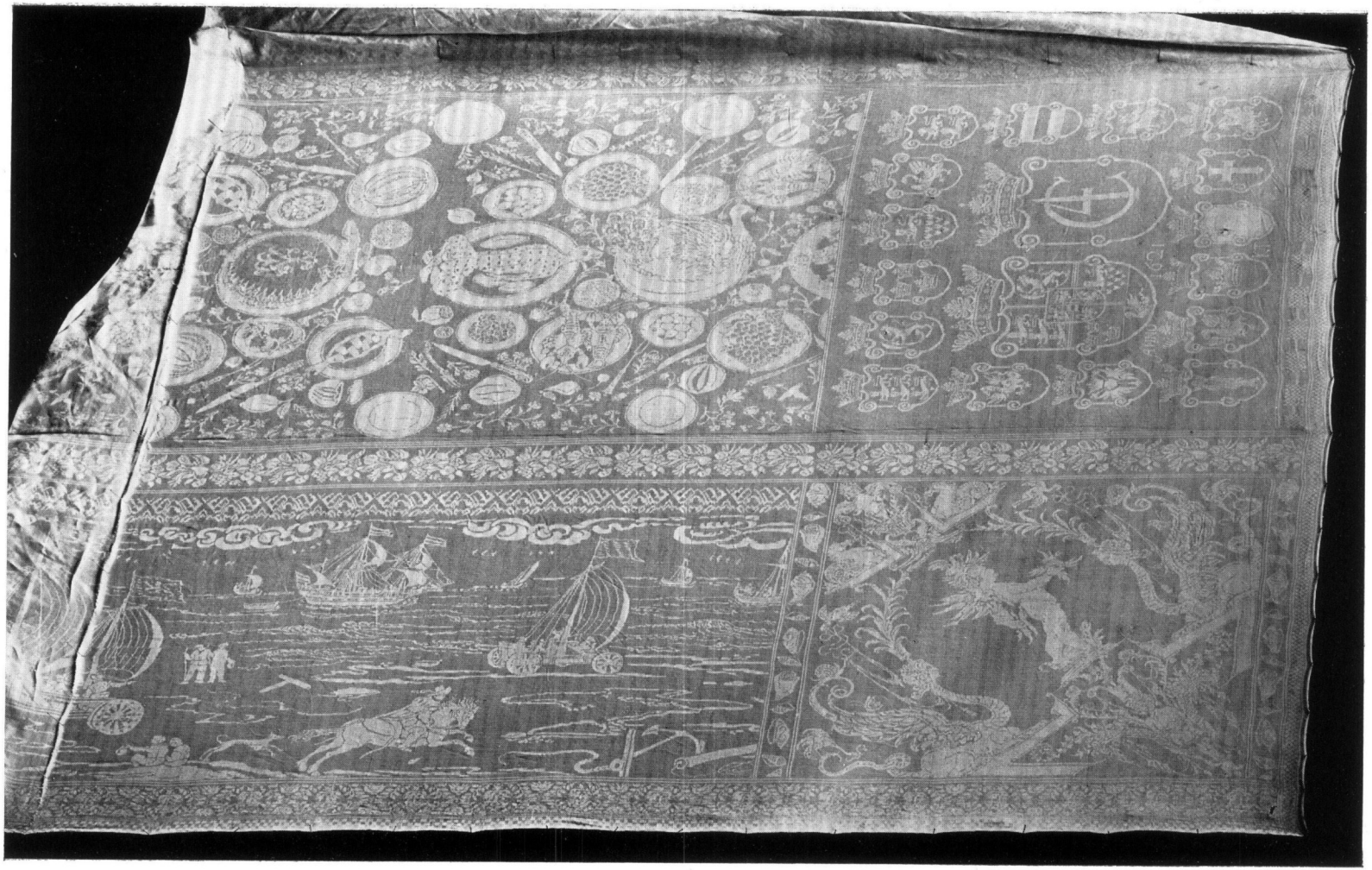

I. Tafellaken te Rosenborg. 1621.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

HET EINDE VAN PASCHIER LAMERTIJN

DOOR

JHR. DR. J. SIX.

NAUWELIJKS was mijn onderzoek over PASCHIER LAMERTIJN in dit Tijdschrift XXXI, 1913, blz. 85 verschenen of ik ontving van Mejuffrouw ELNA MYGDAL te Kopenhagen een overdruk van haar rijk verlucht en zeer doorwerkt opstel uit het Tidsskrift for Industri 1913, getiteld „Afdækketøjets historie" waarin, naast reeds bekende patronen ook nieuwe, als de wonderverhalen van DANIËL met Dagon en den draak of als een eenvoudige jacht, uit 1594 met de wapens van O(TTO) B(ANNER) en I(NGEBORG) S(KEEL) en uit 1596 met de wapens van B. R(OSEN)S(PARRE), P(REDBJØRN) G(YLDEN)S(TIERN) en M(ETTE) H(ARDEN)B(ERG) werden afgebeeld.

Onder die allen trokken het meest mijn aandacht Fig. 19 en 20, klaarblijkelijk patronen van PASCHIER LAMERTIJN, al droegen zij de letters ingeweven van K(ARL) T(HIESEN), bestuurder en opzichter van de koninklijke zijdeweverij te Kopenhagen en kwam de naam van PASCHIER niet voor onder de verschillende wevers, volgens oorspronkelijke bescheiden vermeld.

Toch kon er geen twijfel zijn of „banquet op tafel" in het midden met aan de korte zijde afhangende wapens, in de breede randen „jachten en schepen en duynen en anders" gaf ons zijn patronen weer. De wapens waren wel niet die van Nassau, maar kwamen geheel overeen met die van CHRISTIAAN VAN

DENEMARKEN, die ik hem reeds vroeger toeschrijven kon; alleen waren de schilden eenigzins anders gerangschikt en had in de C van CHRISTIAAN IV een 4 het monogram van zijn gemalin vervangen, nu hij sedert 1612 weduwnaar was geworden. Want deze weefsels waren van 1621 en 1622. Het beste bewijs dat wij met geen vrije navolging te doen hadden, leverde zeker de eene rand van het linnen tafellaken te Rosenborg, Fig. 19, hier Pl. I, waar wij het hollandsche strand vinden met de zeilwagens die SIMON STEVIJN voor Prins MAURITS bouwde. De jacht in de duinen van den anderen rand moge voor menigeen denkbaar wezen, het zeilwagenpatroon kon voor niemand anders dan voor MAURITS ontworpen zijn, waarschijnlijk tegelijk met zijn servetten van 1601, al vonden wij zulk tafelgoed het eerst vermeld in den aankoop van 1611 voor de PRINSES VAN ORANJE.

Dit tafellaken te Rosenborg, lang 6 el 14" [1]) in den hoek gemerkt B 6½ is blijkbaar, volgens eigenhandige kwijting van den koning, nog in het Deensche rijksarchief berustende, één van de vier doeken van damast geleverd den 8 Juni 1622, n.l. één van 6½, één van 6¾ en 2 van 9¾ el, berekend tegen 3 Cur Dlr. per el.

Het heeft, zooals gezegd, als patroon „banquet op tafel". Van de vier hoofdschotels in het midden ziet men, op onze plaat, de opgemaakte ham, de haas, de pauw in de veeren, met wat ingekorten staart, en een deel slechts van een steur, terwijl de acht middensoort schaaltjes met vischjes, kreeften en vruchten zijn waar te nemen en van de acht kleine schaaltjes en bordjes, die met mesjes en vorkjes, oesters, vruchten en bloemen het patroon vormen, er een paar ontbreken.

Aan de korte zijden sluiten zich daar tegen onmiddelijk, niet door een rand met Neptunus gescheiden, de wapens aan, waartusschen *Anno* 1621 en de letters K. T. Volgens Mejuffrouw MYGDAL zijn de omringende wapens, behalve het rijks wapen, reeds in Oud Holland vermeld: Gullands lam met vaan, IJslands stokvisch, ølands arend en Telmerns kroon.

De afhangende rand is over de geheele lengte, afgescheiden door een smallen rand van vruchten en bladeren, van onderen begrensd door een even breeden van takjes en bloemen. Aan de eene zijde is een lange-jacht van ruiters en voetknechten met hazewinden op een haas in lage landen aan den voet van duinen, waaraan een kerkje, een kasteeltje en een molentje liggen; aan de andere ziet men de zeilwagens, over het strand, langs de zee met haar schepen voor den wind zeilen. De bekende prent [2]) heeft wel invloed gehad, maar is niet slaafsch

1) Dit schijnen Deensche ellen daar de maat als 4,15 bij 2.12 opgegeven wordt.
2) FREDERIK MULLER, Historieplaten 1157.

gevolgd. Het geheel is sierlijker. Kleine bijzonderheden zijn gewijzigd. Op de vlag van den kleinen zeilwagen heeft het ingewikkelde wapen van den prins geen plaats meer kunnen vinden. Van den grooten zeilwagen hebben zoowel de kleine voorste mast, die op de prent een langen wimpel heeft, als de groote daar achter een vlag met den hollandschen leeuw. Er zijn veel minder inzittenden in de wagens. Tusschen de wagens duidt een enkele rennende ruiter met hazewind hun snelheid aan. Jammer dat onze afbeelding het Scheveningsche duin niet weer geeft, waarboven de masten der pinken uitsteken evenmin als de menschen die de zeilwagens zien vertrekken. Beide randen, vooral de jacht, gelijken in stijl op het werk van ESAIAS VAN DE VELDE.

Beiderzijds door een randje van verschillende zeehorens, dat misschien aan den rand met Neptunus herinnert, afgesloten, geven de hoeken geen „bloempotten" maar, in rijke renaissance omgeving, gevleugelde knaapjes, die mij de elementen lijken voor te stellen.

Ik heb geen afdoende reden het ontwerp van deze hoeken ook aan LAMERTIJN toe te schrijven. Zij kunnen dus van PAULUS JARMA VON ACKEN of van PETER HEUSCHEN, beide patroonteekenaars van de koninklijke zijdeweverij zijn, al is daar evenmin een aanwijzing voor. Want in die zijdeweverij werd dit linnendamast geweven. Het behoeft ons dus niet te verbazen het patroon ook in zijde uitgevoerd te vinden, al had men nauwelijks kunnen verwachten dat het op zou duiken in de schatkamer te Moskou, in twee exemplaren, een in roode en geele, het andere in blauwe en witte zijde geweven, een geschenk den 29sten April 1622 door CHRISTIAAN IV aan den gezant van Czaar MICHAËL FEODOROWITCH voor zijn vorst overhandigd, Fig. 20, hier Pl. II.

Zij waren blijkbaar eerst voor den koning zelven bestemd geweest, want in een randje boven de wapens met het zelfde ANNO **1621** en de zelfde letters K T staat: CHRISTIANUS · 4 · VAN · GHODES · GHENADEN · FRIS en er onder: IN · ALLEN · SINE · DADEN · IS ANNO · 1622. Voor het overige is alles het zelfde, behalve dat in plaats van een kriebelig figuurtje boven de tafereelen der lange randen, hier engeltjes zijn die in een krans het woord GLORIA houden, dat de schulpen aan de zijde van de jacht door ruitjes vervangen zijn en vooral dat in plaats van de zeilwagens een zeeslag de eene lange zijde versiert.

Hoewel de eenige vlaggen, waarvan ik de teekening kon onderscheiden, die met de drie kronen van Zweden zijn, en dit patroon, een overwinning der Deenen op de Zweden in den oorlog van 1611—13, wel voor den koning zal ontworpen zijn, is het zoo geheel in den geest van de beide andere randen, dat ik het gaarne ook aan LAMERTIJN zou willen toeschrijven. De stijl herinnert aan VROOM.

Maar in het geheele uitvoerige stuk van Mejuffrouw MYGDAL kwam de naam LAMERTIJN niet voor, onder de wevers niet, met hun Hollandsche en Duitsche namen als FRANDTSZ VON DER SPELL „Legatiurweffner" en JOHAN GERITZEN „Dischdechenweffver" die die tafellakens geweven hebben, MATTHIAS SANDER VON ACHEN, ADAM ADAMS, CHRISTOFFEL WOLF, JACOB DIJCKINS, ABRAHAM DE VOS, damastwevers, en niet wanneer 's konings hoedenmaker WILLOM CHARON, CARRON of GARON, inwoner, geen burger, van Kopenhagen, den koning voor eigen gebruik verkoopt 162 el fijn damasttrielje tegen 2 daalders 1 oort per el en voor 178 el „serviet biliegger" tegen 3 oort (3/4 daalder) per el, hoewel juffrouw MYGDAL het vermoeden uitspreekt dat licht sprake zou zijn van de servetten met de Deensche wapens, die zij nog niet wist dat ik aan LAMERTIJN kon toewijzen.

De overeenkomst van naam met dien van CARRON, dien wij zich in 1606 zagen belasten met den verkoop van damasten van LAMERTIJN in Engeland, heeft mij eerst doen denken dat zij gelijk had, maar die gelijkenis met NOËL DE CARRON kan toeval zijn en de prijs is toch zeker voor het werk van onzen wever veel te laag. Wanneer in 's konings rekeningen de betaling van de servetten van PASCHIER niet gevonden worden, zijn zij allicht ook een geschenk van de Staten van Holland geweest.

Zoo stonden wij dus voor een raadsel, dat juffrouw MYGDAL die, hoewel patroonteekenares van haar ambacht, niet tegen archief-onderzoek opziet, zoo goed als geheel heeft opgelost. Voor haar toestemming om, wat zij reeds vond te mogen uitgeven, zeg ik haar gaarne mijn oprechten dank. Ik stel haar ijverige navorschingen te meer op prijs, omdat zij, die meende den roem van het mooiste stuk linnendamast geweven te hebben voor CHRISTIAANS zijdeweverij te mogen opeischen, zich die getroost heeft met het vooruitzicht een belangrijk aandeel in die eer aan een buitenlander te moeten afstaan.

Haar eerste onderzoek, bij beperkten tijd, bracht reeds den naam van PASCHIER LAMERTIJN aan het licht, zij het ook in andere verhouding dan te verwachten was.

Hij wordt niet vermeld in de lijsten in het bijzonder gemaakt voor iederen wever, waarin vermeld worden den aard van hun werk in kleur, gewicht, grootte, prijs enz., maar in de lijsten van de loonen, aan alle handswerkslieden betaald van 1 Mei 1620 tot 1623, toen de zijdeweverij rechtstreeks aan den koning toebehoorde, waar staat:

PASQUIER LAMBERTIN bomside weffer . . . . . 167 Cr Dlr.

Dat is heel weinig in vergelijking met anderen. De reeds genoemde JOHAN GERITZEN kreeg 933 Cr Dlr 2 zs 4 β, zijn medewerker FRANS VON DER SPELL 200—2—9, de damastwevers JACOB DIJKINN 1381—3—6, MATTHIAS SANNDERS

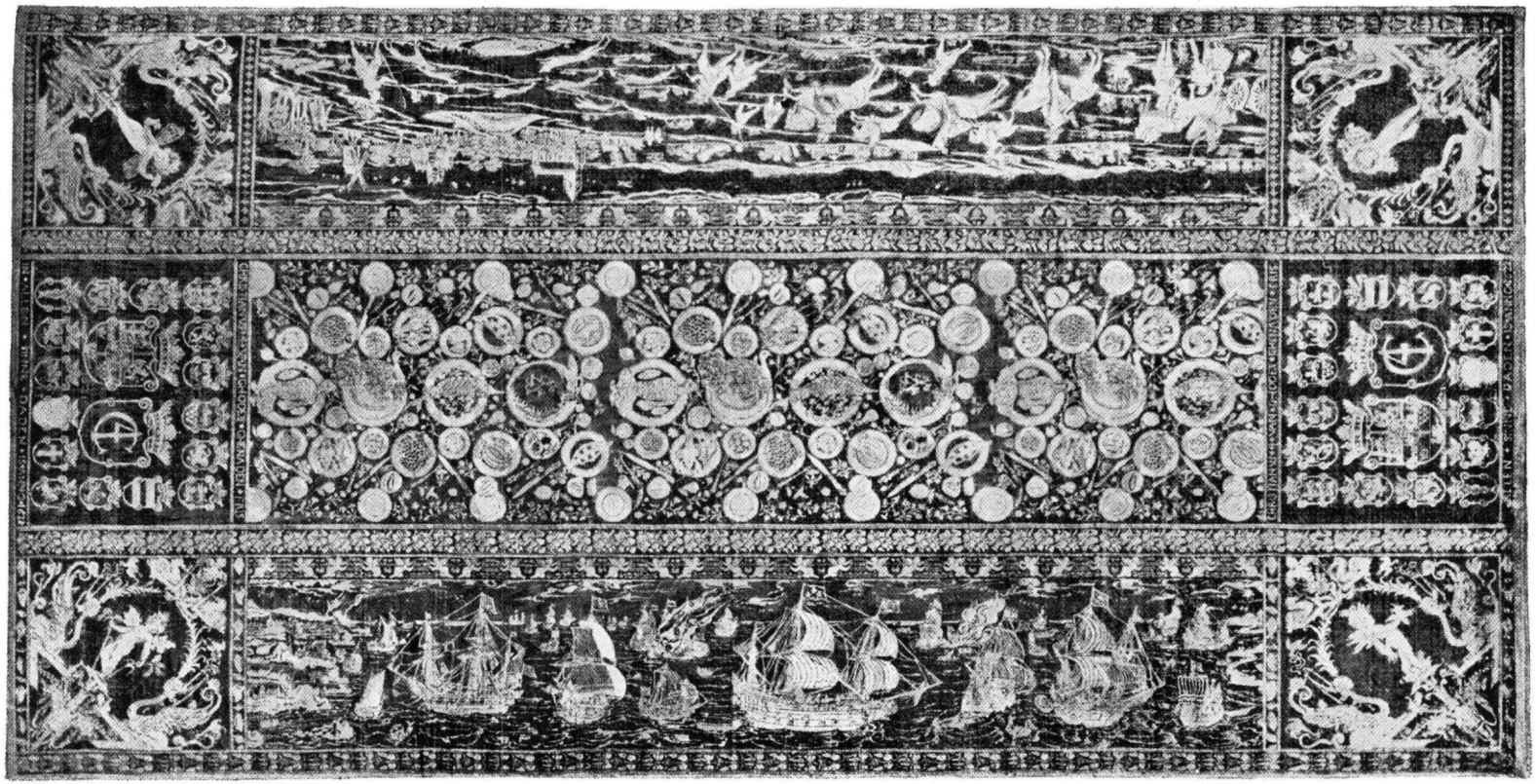

II. Zijden tafelkleed in de Keizerlijke Schatkamer te Moskou, 1622.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger Amsterdam.

VON ACHEN 833—2—6, ADAM ADAMS 725—2—8½ en CHRISTOFFEL WOLFF 481—1—17.

Ook in een lijst van grondstoffen aan de wevers verstrekt, komt hij met een luttel bedrag voor. Hij staat aldus te boek:

PASQUIER LAMBERTINN linen . . . . . 9 ph. Pp.

Sedert vond zij omtrent dezelfde posten een nog belangrijker aanteekening:

PASQUIER LAMBERTINN, Bomside Weffner.

Tra dennd 4 Augusti Anno 1620; Hannom forst ehr bleffnen betallet till dend 24 Novembri Anno 1621: hannd werd Dòden ehr affgangen.

Bekommidt

Penninger . . . . . 167 Cr D.

Danndziger Linengarn . . . . . 9 Schok.

Nota. Disse 9 Schok garnn findes iche i CARELL THIESSENS bóger hannom adt werre tillreignedt menns hanns Weffne æds als tillbetior, Kong Morett: efter hanns dòd emod huis haand er schyldig bleffen adt werre tillreignedt.

Dat is:

PASQUIER LAMBERTINN, Boomzijdewever.

Van den 4den Augustus Anno 1620, waarop hij het eerst werd betaald, tot den 24sten November Anno 1621 toen hij door den dood is heengegaan.

Heeft gekregen:

in penningen . . . . . 167 Cr D.

Dantziger linnengaren . . . . . 9 Schok.

Nota. Deze 9 schok linnen worden niet gevonden in de boeken van CARELL THIESSENS als hem toegerekend. Derhalve moeten zijn getouw en al zijn werktuigen Z. M. den Koning toegerekend worden als betaling van zijn schulden.

Danziger linnen plagt, zooals weer Mejuffrouw MYGDAL mij mededeelde, te Kopenhagen, in tegenstelling met ander dat bij het pond ging, per schok gerekend te worden. 1 Schok van 60 Stück van 20 Gebinde van 40 Faden van 3½ ellen (2.3342 M.) is 112000 M. dus 9 Schok 1.008.000 M. zeker een niet onbelangrijke waarde vertegenwoordigend, maar toch niet meer dan om 210 el ¼ van 24 hondert fijnte of 168 van 3000 fijnte te weven en dus nauwlijks genoeg voor de inbeslagname van zijn geheele getouw en al zijn instrumenten, waaronder zijn patronen wel zullen geweest zijn, te verklaren, lijkt het mij.

Met het oog op zijn vroegere pogingen om zijn weefkunst naar Engeland, en naar Frankrijk over te brengen en lettend op wat wij over zijn vestiging te Alkmaar weten, zou ik willen gissen, dat hij geld van den Deenschen koning had geleend, toen hij dezen er toe wist te brengen onder eigen beheer in 1619

de *Kong Masdet Nederlandske Manufactur og Silkework* op te richten en volgens de plannen van HANS STENWINKEL 14 huizen van twee verdiepingen te bouwen voor wevers, die 1 Mei 1620 hun eerste werk inleverden.

Deze weverij, waar dus ook zijde geweven werd, stond onder toezicht van CARELL THIESSEN. Het kan de bedoeling zijn geweest dat PASCHIER een niet onbelangrijk aandeel in de inrichting zou nemen. Misschien heeft reeds spoedig ziekte hem belet dit te doen. Nog bij zijn leven schijnen zijn patronen door anderen uitgevoerd te zijn.

Voor 1619 is hij niet in Denemarken geweest, want zooals uit de bijlagen blijkt, die ik tijdens de correctie van den Heer BREDIUS mocht ontvangen, is hij nog in dat jaar te Amsterdam, voornemens weder te gaan weven, terwijl hij in de voorafgaande jaren, sedert 1616 dus waarschijnlijk, in Frankrijk en Engeland zijn weefsels aan koningen en groote heeren heeft afgezet.

CHRISTIAAN IV die zijn werk kende, schijnt op zijn advertentie te zijn ingegaan.

Geboren, blijkens de vroeger vermelde akte en een verklaring van 22 Juli 1608 [1]) tusschen 3 Februari en 22 Juli 1562, was hij bij zijn overlijden 59 jaar oud.

Eenigzins verrassend is het zeker hem in de aangehaalde stukken tweemaal als *bomsideweffner* vermeld te vinden. *Bomside* is geen Deensch woord. Het kan niet anders zijn dan het Hollandsche boomzijde, dat blijkens het Nederlandsch Woordenboek voor bombazijn gebruikt werd. Bombazijn is, al is het later ook wel van andere stoffen gemaakt, oorspronkelijk een bijzondere soort zijden weefsel, waarop ook reeds de naam, een verbastering van *bombycina*, wijst. In 1597 zagen wij dat PASCHIER zaken deed met CAREL LODEWIJKSZ VAN DER HELST in grogreynen. Was hij dan soms een wever van alle markten thuis? Heeft hij misschien te Kopenhagen de damastweefsels aan zijn leerlingen overgelaten ten einde zelf bombazijn te weven, omdat niemand dat kon of wellicht omdat het minder zwaar werk was.

Hoe dit zij, het blijkt in elk geval dat zijn uitvinding van een bijzondere kunst van damastweven, te Haarlem gedaan, waar hij reeds in 1586 woonde, [2])

---

1) Not. E. VAN BOSVELT te Haarlem: D'eersame PASSCHIER LAMMERTIJN, inwonende binnen der stede van Alemaar oud 46 jaren. Hij teekent PASSCHIER LAMARTIN.

2) 9 Juli 1586 legt hij met twee andere coopluyden in *Ammelaecken* een verklaring af voor Not. M. VAN WAERDEN, fol. 282, te Haarlem. Mei 1591 woonde hij daar Lange Bagyenestraat in 't huys van ADRIAEN VAN DUVELANDE, 25 Jan. 1592 in de Groote Houtstraat in 't huis van WILLEM STUVER naast de Granaatappel 23 November 1593 maakt HANS LAMMERTIJN van Cortrijck zijn testament bij Not. A. WILLEMS, fol. 123 vs., te Haarlem en vermaakt zijn broeder PASSCHIER 3 gld. Van 31 Aug. 1613 is een insinuatie bij Not. G. v. D. GHEEST te Alkmaar fol. 80, van PASSCHIER LAMBERTIJN aan CORNELIS JANSZ KELDERMAN omtrent de verbeteringen van servetten en den koop van twee amelaeckens waarvoor ruim 20 gulden geboden is. (Mededeeling van den Heer VAN ZUIDEN).

Ook JACQUES LAMMERTIJN, damastwerker van Cortrijck, die reeds in 1599 bij Not. A. WILLEMSZ,

en die hem te Alkmaar beroemd maakte, naar Kopenhagen werd overgebracht en hij zelf daar zijn einde vond.

Waarschijnlijk overleefde ook zijn kunst hem daar niet lang. De zijdeweverij van den koning werd 30 November 1623 overgedragen aan een compagnie, die zich evenwel niet bedruipen kon, niettegenstaande de koning al het mogelijke deed om te steunen en zelf voor 40.000 Cur. dlr. aan waren overnam.

Het mag haast een wonder heeten dat toch nog zooveel is overgebleven van LAMERTIJNS werk dat wij er een voldoende voorstelling van kunnen krijgen.

---

voorkomt, die in 1604 JACOP LAMMERTIN PASSCHIERSZONE genoemd wordt en 5 Januari 1605 bij Not. VON TRIER JAQUS LAMMARTIJN als als getuige teekent, is de zoon van onzen PASCHIER blijkens een insinuatie van 9 April 1609 bij Notaris G. VAN DER GHEEST, te Alkmaar, van PASSCHIER LAMBERTIJN als vader van JACQUES PASSCHIERS tegen SUSANNA WILLEMSZDR. die ten onrechte beweert had, dat JACQUES de vader van haar kind was.

29 Aug. 1652 vinden wij nog te Haarlem, in de Rollen, een PIETER PASSCHIERS, die iemand een stuk „Doornicx Damast" levert en een wevers treckkam heeft laten maken.

Verder komt nog 6 April 1663 te Amsterdam bij Not. HELLERUS een HENDRICK LAMMERTIJN, oud 32 jaar als damastwercker voor die een kleinzoon van PASCHIER en een zoon van een vroeger (O. H. 1913 blz. 101) vermelden PIETER PASSCHIERS zou kunnen zijn.

Al deze gegevens uit notarieele stukken heb ik weer aan de vriendelijkheid van den Heer BREDIUS te danken.

BIJLAGE I.

(Uit het protocol van Notaris W. CLUIJF (pak 170) te Amsterdam).

Op huyden den 18en January 1619 soo zijn met malcanderen verdragen, overeengecomen ende geaccordeert. PASSCHIER LAMMERTIJN ter eenre ende LAURENS VERBEKEN ter andere zijde ende dat in manieren naervolgende, te weten dat de voorsz LAURENS VERBEKEN van de voorsz PASSCHIER LAMMERTIJN gecoft heeft een 12/4 kam, den voorn VERBEKE wel bekent, daer hij tot Alckmaer door gewrocht heeft, item de patronen ende simple hem mede bekent ende noch een patroon ende een simpel geteeckent met de jacht [1]) van Zijne Prince Exellencie, daer vooren de voorsz LAURENS VERBEKE betalen zal de somme van hondert carolus guldens. Ende dat in manieren naervolgende, namentlick een derdepaert gereet, so wanneer de voorsz VERBEKEN 't gene voorsz is geaenvaert ende met hem genomen sal hebben; Ende sullen de twe andere derdepaerten betaelt werden, invoegen als volcht: te weten dat zoo wanneer de voorsz VERBEKEN in 't werck van de voorsz cam treden sal, de voorn PASSCHIER alsdan sal genyeten van elcx zes gulden ofte van de behoorlijcke waerde van dyen een gerecht zeste paert, 't welck zoo lange continueren sal totdat de voorsz LAMMERTIJN van de voorsz hondert guldens ten vollen sal zijn gecontenteert. Voorts is noch geconditioneert dat de voorsz VERBEKEN hem selven ten behouven van JAN MINNE tot Amsterdam sal stellen contra-borge voor de leveringe van acht ende veertich neus ofte snuytdoecken die aen de zelven JAN MINNE nu Meye toecomende gelevert moeten werden, daervooren CAREL VERSTRATE hem borge gestelt heeft. Dat voorts de voorsz PASSCHIER LAMMERTIJN ghehouden zal zijn, gelijck hij belooft mitsdesen den voorsz LAURENS VERBEKEN te sullen recommanderen aen allen coningen, princen ende andre potentaten, mitsgaders coopluyden ende andere gemeyne persoonen, in sulcke voegen alsoff zijn eygen sake ware, ende dat de voorsz. VERBEKEN mette voorsz wercken sal doen (zoo in 't copen als vercopen van

---

[1]) Onder de jachtpatronen uit dien tijd, die ik ken, is er geen dat aanleiding geeft dat met den Prins of met LAMERTIJN in verband te brengen. Het patroon van de jacht van Pl. I is blijkbaar in het bezit van LAMERTIJN gebleven.

dyen, item in 't wercken ende doen wercken derzelver) zijn belyefte ende naer zijnen goeden raet gedragen sal, zonder dat de voorsz LAMMERTIJN daer tegens yet sal mogen doen ofte laten geschieden in eeniger manieren. Tot naercominge van 't gene voorsz staet hebben partijen verbonden hunne respective persoonen ende goederen gene uytgesondert, deselve submitterende allen gerechten ende rechteren alles oprecht etc.

T'oirconde desen bij henluyden geteeckent in Amsterdam ten dage ende jare voorsz.

P(er) me PASSCHIER LAMARTIJN.
LAURENS VERBEKE.

BIJLAGE II.

(*Ligt los bij de akte in Bijlage I afgedrukt*).

SCHOON EN NIEUWE

DAMAST WERCKEN.

Alsoo PASSCHIER LAMMERTIJN eenige Jaren lanck uytlandich zoo in Vranckryck als in Engelandt bij den Coningh aldaer en andere grote Potentaten is geweest en de diverse Schoone Damastwercken van Tafellaeckens Serviet en andersints daer vercocht en gelevert heeft, gelijck hij mede aen de Groot Mo: Heeren Staten Generael en S. Princel. Excie diversche wel gewrochte Damastwercken heeft vercocht en altans opt aenhouden en versoeck van diversche luyden geresolveert wesende hem tot wercken wederomme te begeven en de hulpe die hem voor desen geholpen en gedyent heeft de novo te imployeren. Soo werden daeromme alle Coningen, Princen en Potentaten mitsgaders Coopluyden en andere particuliere persoonen bij desen geadverteert dat zijluyden (: zoo sij eenige wercken zouden mogen begeeren:) hun bij de voorsz PASSCHIER LAMMERTIJN ofte LAUWERENS VERBEKEN, Zijnen helper, zullen laten vinden die ydereen goet contentement doen en in alles voor redelijck loon gerijven sullen. Men sal de voorsz LAMMERTIJN alhier ter stede en den voorsz LAURENS VERBEKE tot Haerlem over t Oude Mannenhuys mogen vinden.

D'een segget dander voort!

---

dyen, item in 't wercken ende doen wercken derzelver) zijn belyefte ende naer zijnen goeden raet gedragen sal, zonder dat de voorsz LAMMERTIJN daer tegens yet sal mogen doen ofte laten geschieden in eeniger manieren. Tot naercominge van 't gene voorsz staet hebben partijen verbonden hunne respective persoonen ende goederen gene uytgesondert, deselve submitterende allen gerechten ende rechteren alles oprecht etc.

T'oirconde desen bij henluyden geteeckent in Amsterdam ten dage ende jare voorsz.

P(er) me PASSCHIER LAMARTIJN.
LAURENS VERBEKE.

BIJLAGE II.

(*Ligt los bij de akte in Bijlage I afgedrukt*).

SCHOON EN NIEUWE

DAMAST WERCKEN.

Alsoo PASSCHIER LAMMERTIJN eenige Jaren lanck uytlandich zoo in Vranckryck als in Engelandt bij den Coningh aldaer en andere grote Potentaten is geweest en de diverse Schoone Damastwercken van Tafellaeckens Serviet en andersints daer vercocht en gelevert heeft, gelijck hij mede aen de Groot Mo: Heeren Staten Generael en S. Princel. Excie diversche wel gewrochte Damastwercken heeft vercocht en altans opt aenhouden en versoeck van diversche luyden geresolveert wesende hem tot wercken wederomme te begeven en de hulpe die hem voor desen geholpen en gedyent heeft de novo te imployeren. Soo werden daeromme alle Coningen, Princen en Potentaten mitsgaders Coopluyden en andere particuliere persoonen bij desen geadverteert dat zijluyden (: zoo sij eenige wercken zouden mogen begeeren:) hun bij de voorsz PASSCHIER LAMMERTIJN ofte LAUWERENS VERBEKEN, Zijnen helper, zullen laten vinden die ydereen goet contentement doen en in alles voor redelijck loon gerijven sullen. Men sal de voorsz LAMMERTIJN alhier ter stede en den voorsz LAURENS VERBEKE tot Haerlem over t Oude Mannenhuys mogen vinden.

D'een segget dander voort!

DE PORCELEINHANDEL DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE EN CORNELIS PRONK ALS HAAR TEEKENAAR

DOOR

DR. J. DE HULLU.

WELK lezer van dit opstel heeft, als hij bijgeval het bekende achttiende-eeuwsche boek over den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden opsloeg, zich niet nu en dan verlustigd in het bekijken van de stadsinterieurs en stadsaanzichten, waarin door CORNELIS PRONK zoo aardig het karakteristieke is uitgedrukt van den tijd, toen nog geen stoomfluit of automobielgebrul binnen onze landpalen weerklonk, maar de vaderlandsche trekschuiten en zeiljachten stil en statig door vaarten en vlieten voortschoven, en het hoorngeschal van de af- en aanrijdende postwagens met het gejoel van de speelsche schooljeugd, het kraaien van een haan en diergelijke tot de hevigste geluiden behoorden, welke in stad en dorp de vredige rust verstoorden.

Het teekenwerk echter van PRONK, waarop ik hier het oog heb, voert de gedachten niet terug naar het Holland van zijn dagen, doch naar het Uiterste Oosten, naar het ver afgelegen Rijk van het Midden. Men weet hoe de Oost-Indische Compagnie er de geheele 17e eeuw door naar getracht heeft met China geregelde, vaste handelsverbindingen aan te knoopen. Zij heeft expedities uitgezonden om de Portugeezen van Macao te verjagen en zich daar zelve te vestigen, door haar vlootvoogden onderhandelingen met de Chineesche rijksgrooten laten

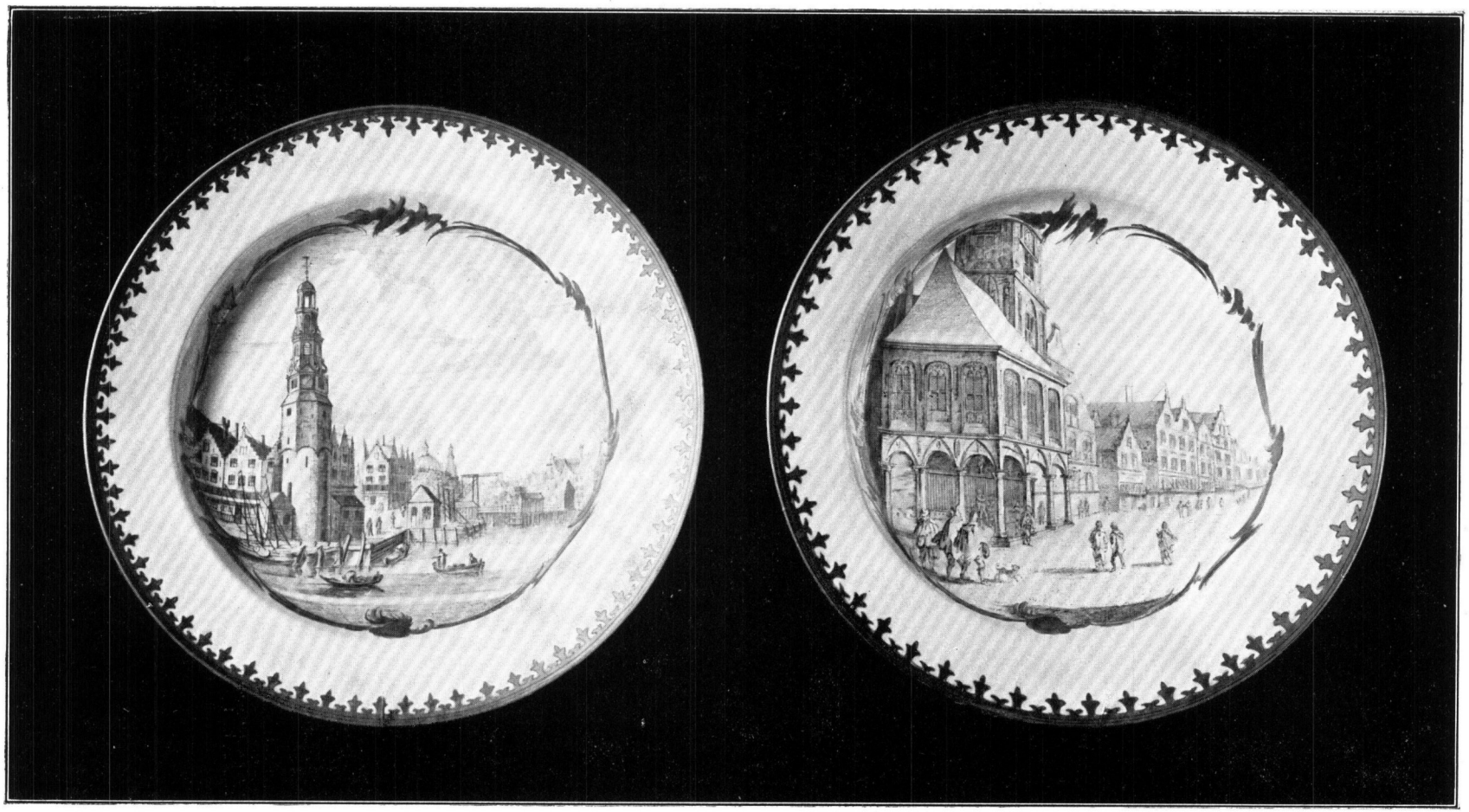

De Haringpakkerstoren te Amsterdam. Het oude Stadhuis te Amsterdam.

Borden uit het 18de eeuwsche Chineesch porceleinen servies van het Kon. Oudheidk. Genootschap.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

voeren, plechtige gezantschappen afgevaardigd naar het keizerlijke hof — niets heeft mogen baten. De Portugeezen sloegen onze aanvallen op Macao gestadig af en wisten, te zamen met de in China invloedrijke Jezuïeten-zendelingen, de Nederlanders bij de inheemsche machthebbers zoo zwart te maken, dat hun de vrije handel daar te lande steeds is geweigerd. Op zijn hoogst konden zij nu en dan slechts verlof bekomen om ééns in de zoo- of zooveel jaar een of meer scheepsladingen aan te brengen. Wilde de Compagnie zich van Chineesche waren voorzien, dan stonden haar geen andere wegen open dan dat zij die òf ergens buiten China inkocht òf in de havens van dat rijk smokkelhandel ging drijven. Het eerste leverde geen moeilijkheid op zoolang zij in het bezit was van Formosa, destijds een handelscentrum van beteekenis, waar van alle kanten, uit Siam, uit Japan, uit de Philippijnen en uit China zelve goederen ter markt werden gevoerd. Na het verlies van Formosa, in 1662, echter begonnen zoowel de Compagnie als de Bataviaasche vrijburgers het sluiken te baat nemen, te „lorredraaien" of, gelijk de euphemistische term luidde, „bij den keizer op ambassade te gaan". De schepen zeilden naar Canton, bleven daar bij de eilanden op de reede zoolang liggen tot zij de gewilde koopmanschappen hadden ingenomen en stevenden vóór het invallen van het ongunstige seizoen weer naar Batavia terug.

Op het allerlaatst van de 17e eeuw werden de rollen omgekeerd. Van omstreeks 1695 af begonnen de Chineesche kooplieden zelf op Batavia te varen, tot groot genoegen niet alleen van de Hooge Indische Regeering maar ook van de Bewindhebbers in Patria die, zoodra zij van het heugelijke feit kennis hadden ontvangen, de Hooge Regeering aanschreven dat „tot voorzetting en vermeerdering van den handel met de Chineezen op Batavia alle middelen moesten geadhibeerd worden". Sedert dien schijnt de lorredraaiersvaart van Batavia op China zoo goed als geheel te zijn gestaakt. Hoe had trouwens een Europeesch handelsman kunnen concurreeren met mededingers, welke met zoo geringe kosten voeren als de Chineezen? Wanneer deze of gene van hun reeders, verhaalt een tijdgenoot, een jonk heeft gekocht en die voorzien heeft van zeil, treil, houten ankers, rottingtouwen en drinkwater, „zoo dragen alzulke reeders geen de minste scheepslasten meer, maar de schepelingen varen op hun eigen kost zonder gage, ieder voor een zeer geringe zwaarte in smalle cargasoentjes, zoodat al de vracht die het jonksruim afwerpt niet alleen, maar ook die der passagiers, dewelke steeds tot 150 à 200 koppen min en meer met iedere jonk overkomen en betalen 10 rijksdaalders per man, welk laatste goede middelen opbrengt om alzulke jonken te kunnen onderhouden, mitsgaders in dier voegen de scheepsvrachten op den vervoer van waren niet hoog op stok kunnen loopen". De enkele jaren uitgezonderd, waarin de keizerlijke plakkaten allen buitenlandschen handel behalve op Japan verboden, verschenen

nu voortaan de Chineesche jonken geregeld ter reede van Batavia om er tin, lood, specerijen en andere Indische koopmanschappen in te nemen in ruil voor de door hen ingevoerde zijde, thee, porcelein enz. Wat men van deze Chineesche goederen niet in Indië zelve sleet, werd dan weder op zijn beurt door de Compagnie's-retourschepen naar de havens van het Vaderland vervoerd.

In vervolg van tijd echter gingen verscheidene Europeesche natiën regelrecht op Canton handelen, vooral de Belgen, die, na eerst een tijdlang voor particuliere reederijen te hebben gevaren, zich in 1723 hadden vereenigd tot de Compagnie van Ostende, de wedergade van onze Nederlandsche Oost-Indische Compagnie. Moesten de Engelschen, in China gelijk overal elders in het Oosten onze voornaamste mededingers, van onze zijde eenigermate worden ontzien, ja eerlang zelfs als bondgenooten te hulp worden geroepen in den diplomatieken strijd, dien wij te Brussel en te Weenen met de Ostendenaren aanbonden, tegen de Ostendenaren trad de Nederlandsche Compagnie op met al de macht van kapitaal en invloed, waarover zij te beschikken had. Hen te verpletteren was het doel, dat zij met ijzeren volharding nastreefde, daar zij alle hefboomen voor in beweging bracht. Koopt, aldus schreven de Zeventien in 1719 — een paar maanden nadat het eerste Ostendische schip uit Canton in Europa was teruggekeerd — aan Gouverneur-Generaal en Raden, koopt „de thee mits in deugdelijke soorten in tot een ongelimiteerde quantiteit, zooveel de scheepsgelegenheid ter verzendinge naar het Vaderland zal toelaten, want wij geresolveerd zijn onze competiteuren in het alderminste niet toe te geven maar integendeel dat soort van koopmanschappen in zooveel quantiteit naar Europa te doen overbrengen, al was het voorshands tot weinig profijt van de Compagnie, dat die negotianten ziende dat het overvoerd is en weinig of geen winst meer op den grooten overvloed kan behaald worden van zelve hunnen handel moeten staken". Het gevolg was dat de theeprijzen te Batavia zoo hoog opliepen dat de aanvoer uit China een omvang aannam als men nooit te voren had gezien.

Met dat al moeten de voorraden, welke daardoor voor de verzending met de retourschepen der Compagnie beschikbaar kwamen, nog niet toereikend zijn geweest om de Europeesche markt dermate te drukken, te „kladden" gelijk het heette, dat de Ostendenaren en wie er al meer met de Compagnie concurreeren mochten voor goed van de Chineesche vaart werden afgeschrikt. Om dit te bewerken, meenden de Bewindhebbers, was het noodig dat de Compagnie boven en behalve den haar met de retourschepen toegevoerden voorraad ook zelf de thee rechtstreeks uit China ging afhalen. Aldus werd besloten, en in December 1728 liep het eerste van de veertien schepen, welke zij van 1728—1733 voor de vaart naar China heeft uitgerust, van de reede van Tessel in zee.

Dat aan dit stelsel aanmerkelijke nadeelen kleefden, is duidelijk. Een van de grootste was wel dit dat de bodems op hun uitreis nagenoeg geen goederen aan vracht konden medenemen. De weinige Europeesche waren toch, manufacturen, en meer andere, die in China aftrek vonden, werden er in zulk een overvloed aangevoerd door de Engelschen, dat het de winsten voor andere natiën geheel onzeker maakte. Het eenige, dat men voor den inkoop medenam, bestond dan ook bijkans uitsluitend in baar zilver en zilveren munt.

Van zulke nadeelen kon geen sprake meer wezen sedert de Vergadering van Zeventien in 1734 had verordend dat de schepen, inplaats van op de uitreis rechtstreeks door van Patria naar China te stevenen, eerst Batavia zouden aandoen. Oppervlakkig beschouwd geen gewichtige verandering, want daar zij toch hun koers langs Straat Soenda namen maakte het weinig uit of de Chinavaarders ook even te Batavia aangierden. Doch in haar gevolgen was de verandering zooveel te belangrijker. De Chinavaarders, die te voren zoo goed als ledig uit het vaderland afvoeren en Batavia slechts passeerden, kon men nu op de uitreis bevrachten met de Europeesche koopmanschappen, provisiën en andere behoeften, welke te Batavia en op de verdere Indische comptoiren werden verlangd en die doorgaans zoo omvangrijk waren, dat men meestentijds scheepsruimte te kort kwam om de gevraagde hoeveelheid te kunnen afzenden. Ook konden zij, waar zij tot dusver ballastscheeps naar China hadden moeten zeilen, voortaan op Batavia bij hetgeen zij aan contanten inhadden nog een lading van Indische waren innemen, inzonderheid van specerijen, op welke te Canton zoo aanzienlijke winsten vielen, dat men er genoegzaam de gansche retourvracht voor inkoopen kon.

De regeling, in 1734 vastgesteld, heeft stand gehouden tot op den ondergang van de Compagnie toe. Alleen met dit verschil nochtans dat de directie van den Chinaaschen handel en de benoeming der Cantonsche „bediendens", welke sinds het genoemde jaar bij Gouverneur-Generaal en Raden hadden berust, in 1756 door de Vergadering van Zeventien aan dezen onttrokken werden en opgedragen aan een uit haar midden aangewezen bestendig comité, de Chinaasche Commissie.

Onder de goederen, welke te Canton voor de Vaderlandsche markt werden ingeladen, nam de thee als de meest winstgevende koopwaar den voorrang in. Maar zij was een artikel, daar men bij het stuwen van de schepen omzichtig mede te werk moest gaan, „een fijne juffer" gelijk de volkshumor ze noemde. Vooral behoorde er zorg te worden gedragen, dat zij niet in aanraking kwam met koopmanschappen, wier geur haar fijn aroma kon bederven. Daarenboven veroorzaakte haar lichtheid, dat de schepen „rank", dat is niet vast genoeg op het water lagen. Bijgevolg behoefden de theeschepen een stevige en volkomen reuklooze onderlaag en daarvoor was er in heel Canton nauwelijks geschikter stof te vinden

dan het porcelein, dat ook niet zooals de steen, welke men nu en dan voor ballast bezigde, de buikdennings [1]) van de schepen en het hout van de kisten deed verstikken.

Inderdaad, hoe vreemd het lijken mag, de porceleinen vervulden in den Chinaaschen handel van de Compagnie veel meer de rol van ballast dan van zuivere handelswaar. Men hoore slechts wat de Chinaasche Commissie in 1757 aan haar bediendens te Canton schrijft: „hoezeer men dit artikel meestentijds en niet buiten reden heeft aangemerkt als hoe nadeelig ook voor den handel, is het echter onvermijdelijk als een onderlast voor de schepen om aan dezelve de vereischte stijfte en vastigheid te geven bij mangel van voordeeligen ballast, welke in het rijk van China zeldzaam te vinden is." Wat natuurlijk niet verhinderde dat de Compagnie zooveel zij kon de gelegenheid gebruikte om op de porceleinen, die het zich gedurig al meer en meer aan thee verslavende Europa verlangde, een zoet winstje te maken. Integendeel, de orders en terechtwijzingen van tijd tot tijd aan de Cantonsche bediendens afgezonden, bewijzen hoezeer haar deze, zij het dan al ondergeschikte, tak van haar bedrijf in China ter harte ging. Op wat wijze zij bij den inkoop hadden te handelen, wat zij bij de afpakking in acht behoorden te nemen, alles in één woord dat met de porceleinnegotie in verband stond, werd den bediendens tot in bijzonderheden toe voorgeschreven.

De afpakking, om maar iets te noemen, moest geschieden soort bij soort, sommige soorten in tobbes (balies), andere in kassen, weer andere in met papier omwikkelde „bondels". Veeltijds echter zagen de bediendens zich wel genoodzaakt van dit voorschrift af te wijken, wijl de bestellingen gewoonlijk zoo ongeregeld werden afgeleverd dat men met te wachten tot de voorraad van elke soort compleet was aangebracht, het laden van de schepen te veel zou hebben vertraagd om ze op den gezetten tijd, met het invallen van de noordermousson, wanneer een ieder zijn best deed om zoo spoedig als hij maar kon weg te raken, dat is in het begin van December, te kunnen afzenden.

Welke assortimenten de bediendens moesten inkoopen werd hun telken jare opgegeven bij den „Eisch van retouren". Het zijn eerbiedwekkende getallen, die ons in deze eischen voor oogen trekken. Ziehier bijvoorbeeld wat bij dien voor 1780 werd gevorderd: 2000 dubbele borden, 6000 twijfelaarsborden, 60000 vlakke borden, 15000 soepborden, 300 terrines met onderschotels, 400 saladebakken, 100 nesten roombakken van twee in het nest, 100 scheerbekkens, 500 botervlootjes, 3000 kwispedoren, 35100 punchkommen, 13000 dubbele kommen, 5000 spoelkommen met schalen, 10000 halve spoelkommen met schalen, 56000 spoelkommen, 100000 halve spoelkommen, 60000 kwartkoppen, 1450 trekpotten, 1250 melkkannen,

[1]) De beplanking binnen in het schip, die den vloer vormde van het scheepsruim.

700 koffiekannen, 65000 paren dubbel koffiegoed, 30000 paren enkel koffiegoed, 400000 paren theegoed, 150000 paren klein theegoed, 40000 paren chocoladegoed met ooren, 200 stuks koffie- en theeserviezen, 650 stuks theeserviezen, 10000 paren dubbel koffiegoed met deksels, 14000 paren enkel koffiegoed met deksels, 30000 stuks kleine enkele kopjes zonder schoteltjes, 200 nesten suikerpotten van drie in het nest, 150 saucières met onderbakjes, 5000 stuks beeldjes, 8100 kaststellen van drie potten met deksels en twee bekers, 5000 fruitschalen, 2000 theebusjes, 4000 vlade-koppen. Nauwkeurig werd in de eischen vermeld wat van ieder soort diende te worden overgezonden, te weten welk fatsoen de stukken behoorden te hebben, hoeveel er bij moesten wezen met décor van blauw en wit of van gekleurd émail; hoeveel van Chineesch-Japansch, dat wil zeggen „glad" goed „onder een effen verglaasd, zooals het gekoleurd Japansch porcelein zich vertoonde" dat wel minder fraai werd geacht dan het geëmailleerde, maar niet zooals dit „de fout had dat het wel wat wilde afspringen"; hoeveel beschilderd „naar de Europeesche wijze" en hoeveel „in zwarte kunst" enz. enz. Voeg daar bij wat weer bij andere eischen werd aangevraagd: vischkommen, standaards voor zuur met hun onderbakken, zoutvaten, paren kandeelgoed, flesschen, toiletten inhoudende zes, acht, tien tot negenentwintig en meer doosjes ieder, lampetkannen, theeblaadjes, theekistjes, quadrilledoosjes, spelden- en bottelbakjes, punchlepels, aardbeibakjes en dergelijke meer, en ge kunt u eenig denkbeeld vormen van de waarlijk reusachtige voorraden met welke de Vaderlandsche markt als overstroomd werd.

Zoodra de gelegenheid het toeliet begonnen de onzen na hun aankomst[1]) te Canton de winkels af te loopen of zij er ook het geëischte porcelein konden vinden; als zij een voorspoedige reis hadden gehad en bijzonder wakker waren zoo tijdig mogelijk om de nog niet gearriveerde Engelsche en andere Europeesche Chinavaarders vóór te wezen. Bij het gewone, courante goed, dat op den koop werd gebakken en dus altoos in de ruimte voorhanden was, konden zij natuurlijk met wat loven en bieden gemakkelijk slaags komen. Maar voor groote stukken — tafelserviezen, dubbele borden en dergelijke — moesten zij het middel van aanbesteding of bestelling te baat nemen. Zij sloten met dezen of genen Chineeschen porceleinverkooper een contract, waarbij hij zich verbond om voor een bepaalden prijs en binnen een vastgestelden termijn een zeker getal porceleinen te leveren, alle wat grootte, fatsoen en schilderwerk betrof overeenkomende met de in het contract opgenomen aanwijzingen van de bediendens en met de monsters, welke dezen hem ter hand stelden.

Tot zoover liep alles op rollen. Doch van nu af aan begonnen de moeilijk-

1) De bediendens plachten met dezelfde schepen, waarmede zij waren uitgegaan, weer naar Patria terug te keeren.

heden. „Het duidelijk expliceeren van een zaak bij geschrift (rapporteerden de bediendens in 1764 aan de Chinaasche Commissie) heeft hier te lande vrij meer moeite in als in Europa, en de meeste porceleinwinkeliers zijn gemeene[1]) lieden, die schaars iets anders als cijferletters kunnen maken, en dus expliceeren zij, al heeft men haar zelve aan haar verstand gebracht wat men hebben wil, zich nochtans zeer slecht aan hare dienaars of confraters, die met de commissie naar Nanking vertrekken. Die zijn ook somwijlen slordig en hangen tevens nog af van het misverstand der fabrikeurs en het werkvolk. En wilde men een zaak recht naar den eisch of zooals zij behoort gedaan hebben, men mocht haar wel van ieder stuk van het kleinste tot het grootste toe een juiste afbeelding medegeven". Op die wijze ging de bestelling door zooveel handen, dat het schier een wonder zou geweest zijn indien zij steeds volkomen naar wensch ware uitgevallen. Wat de zaak nog erger maakte, men had de afgeleverde waar, zelfs wanneer zij slecht was uitgevallen, goedschiks kwaadschiks te aanvaarden, daar het inmiddels al verder en verder verloopende seizoen de bediendens ongeduldig deed hunkeren naar het afkomen van de porceleinen, die noodzakelijk als ballast moesten worden ingescheept vooraleer men beginnen kon met het laden van de thee. Ook kwam het voor, dat de pottebakkers de bestellingsorders niet wilden aannemen. Toen er bijvoorbeeld in 1775 tafelserviezen werden geëischt, geel van binnen en van buiten met geëmailleerde bouquetjes en gouden kringen beschilderd, wezen zij de opdracht vlakweg van de hand, „doordien (zeiden zij) zulks nimmer in groote stukken te effectueeren was, want, ofschoon de gele kleur nog rauw zijnde egaal was", gaf „het verbakken groote differentie in de gele kleur", aangezien daarbij het eene stuk een hooger het andere een flauwer tint aannam, al naar gelang de stukken dichter of verder „van de meeste hitte in de bakkerij stonden, te meer dewijl dat patroon tweemaal, eens voor de gele kleur of grond en nagaans voor het geëmailleerd, dat er op geschilderd werd, gebakken moest worden".

Een van de oorzaken van de trage aflevering, een echt „kruimelwerk" gelijk de bediendens het noemen, was hierin gelegen dat er voor elke soort porcelein een aparte fabriek bestond. Die kopjes en schotels maakte bijvoorbeeld vervaardigde niets dan dat. Met de serviezen ging het desgelijks. De eene fabrikant bakte de theeserviezen, een ander de schotels, een derde de schalen, een vierde weer wat anders. Wilde nu zoo'n fabrikant „aan een iegelijk genoegen geven", dan „moest hij voor een ieder gelijk beginnen" en, zoodra er „van elk maar een paar tobbes klaar waren, aan het afleveren gaan, om spoedig betaling daarvoor te erlangen". Tot overmaat van ramp werden de vaartuigen, waarmede de waar uit de bovenlanden werd afgebracht, onderweg dikwijls geprest voor het

[1]) Gewone menschen uit de volksklasse.

vervoer van de bagage van de mandarijnen, die somwijlen wel tien schepen in beslag namen, zelfs al hadden zij er maar één van noode.

Wie het een en ander bedenkt, zal het niet vreemd vinden dat de Cantonsche bediendens van de porceleinnegotie gewoonlijk veel meer verdriet dan genoegen beleefden. De heeren in Patria mochten hun al onder het oog brengen, nu eens, dat zij assortimenten hadden overgezonden, die bij den eisch niet waren aangevraagd of incompleet waren of waarvan het décor en de specie niet aan den eisch beantwoordden, een anderen keer dat zij te weinig hadden afgescheept van zulk goed als op de veilingen de meeste winst opleverde; zij mochten, wanneer de jongste verkoopingen eens groote verliezen hadden opgeleverd, op het voorbeeld wijzen van de Denen en Zweden, die de door hen aangevoerde serviezen — goed van model overigens en wel geassorteerd — voor het grootste gedeelte aan Nederlandsche kooplieden verkochten en dat zelfs tot mindere prijzen dan de Compagnie de hare, en die nochtans den handel op den ouden voet bleven voortzetten; zij mochten de bediendens, met het oog op dit feit, min of meer wrevelig de vraag stellen of hier niet uit te besluiten viel, dat de Denen en Zweden de kunst om de porceleinen goedkoop in te slaan beter verstonden dan de Nederlanders — zij hadden goed praten, de heeren in Patria, en papier was geduldig. Maar zij, die bij de werken zaten, hoe konden zij het gebeteren dat er somtijds incompleet goed werd ingescheept, waar het in dien staat afkwam, en men op de factorij verplicht was zich met het stuwen van de onderlaag, — in hoofdzaak porcelein — zóó zeer te reppen, dat men het goed, ook als het incompleet of niet geheel overeenkomstig den eisch was, wel aanvaarden *moest!* En wat de klachten over niet-voldoening van den eisch betrof, konden zij het helpen, dat somtijds veel van het aanbestede werk niet opgeleverd werd, wanneer tengevolge van zware regens en overstroomingen de porceleinovens waren weggespoeld of ondergeloopen of de betrokken lucht en het uitblijven van zonneschijn gedurende maanden en maanden achtereen het drogen van de voor het bakken gevormde stukken had belet; — of dat de grove porceleinen, waar de meeste winst op werd behaald, bij geen mogelijkheid te verkrijgen waren geweest, aangezien de fabrikanten ze niet meer bakten, zoo door gebrek aan werkvolk en brandhout, als omdat de belastingen, behalve dat men ze aanhoudend hooger opdreef, naar het gewicht werden geheven zonder onderscheid van qualiteit, en alzoo de fabrikage van het ordinaire goed naar evenredigheid het zwaarst werd getroffen?

„Wij kunnen (zoo heet het in het rapport door de Cantonsche bediendens in 1765 aan hun meesters overgegeven) wij kunnen niet nalaten nog eens aan te merken, dat de voldoening van zulk een uitgestrekten eisch als deze ons een ongelooflijke moeite baart zonder dat wij teffens hopen mogen in dat poinct ooit

aan U Hoog Edelens genoegen te zullen geven, want hoe wij practiseeren en hoe wij er in voorzien, daar zal altoos wat aan blijven ontbreken en de porceleinkoopers in het Vaderland nooit gebrek aan critiques hebben. Want misschien zijn er vijftig porceleinwinkels, en hoe kan ik beletten al loop ik den geheelen dag winkel uit en in, dat niet een Zweed of Deen in een van die een monster, dat nieuw of liever vernieuwd is of hetgeen ik juist noodig heb, wegkoopt in dien tijd, dat ik in een anderen winkel er onderzoek naar doe, en dat de porceleinkoopers in het Vaderland juist op zulk een monster vallende of hetzelve weder uitverkocht en gewild zijnde zulk een tot voorwerp nemen, juist alsof zulks het geheele assortiment regelde en bij de Edele Compagnie ook geen nieuwe of gewilde zaken waren gekomen, daar wij intusschen wel weten dat jaar op jaar alle couranten in beter monsters voldaan worden als de Compagnie daarvan uitzendt, want die uitkomende monsters zijn doorgaans van partijen, door ons zelve voorheen verzonden, genomen. Overzulks zijn wij dit jaar gelukkig genoeg geweest nog verscheidene restanten op te schommelen van partijen in anno 1763 thuisgekomen en nu weder tot monsters uitgestuurd, zoodat op een groot gedeelte van den nieuwen eisch wel niets zal te zeggen vallen, hoewel wij diegene, die uitverkocht waren, wederom of geheel hebben moeten excuseeren of ons vergenoegen daarvoor andere, die het naast er aan kwamen, te nemen". Bij het porcelein, dat door hen op contract werd aanbesteed, berichten zij, haperde het al even vaak, hetzij door de geringe ontwikkeling der winkeliers en het onverstand en de slordigheid van degenen die de commissies overbrachten, hetzij door misverstand van de fabrikanten en het werkvolk [1]). „Komt dan het goed en het is niet als het wezen moet", zoo zeggen zij, dan „trekken zij de schouders, en wat zal men doen?" „Haar het goed laten en dus occasie geven het aan anderen te verkoopen die hetzelve thuis brengende, hoe slecht het ook uitgevoerd zij, nochtans daardoor gelegenheid geven tot raisonnementen nadeelig voor onze directie? Het eenigste is haar in den prijs wat af te korten, waarlijk een zwakke consolatie, daar men op zulk incourant goed geen waarde weet, en denken moet dat men het naar zijn waarde betaalt als men van den eersten eisch slechts iets afdingt. Maar dit is nog niet alle het verdriet dat men heeft."

„Want heden zal men iets contracteeren om over acht maanden te worden geleverd. De acht maanden zijn verloopen en men vraagt den Chinees: Wanneer komt het goed? zoo zal hij zeggen over tien dagen, en die tien dagen duren somtijds wel tien maal tien dagen, terwijl het goed dan nog ten besluite als bij enkele stukken afkomt en men per exempel van tien tafelserviezen geen een kan completeeren daar dan deze dan gene stukken ontbreken. Dit kunnen deze arme

1) Zie hiervóór.

luiden zelve niet gebeteren want haar volk pakt het, om geen tijd te verliezen, zoo incompleet in als het uit de fabriek komt en zendt het af", — gezwegen nog van het oponthoud, door de knevelarijen van de mandarijnen veroorzaakt. [1]) „Dit is de reden", gaan zij voort, „dat wij ook wederom dit jaar dezen geheelen eisch op verre na niet zoo exact als wij het gewenscht hadden over de vier schepen hebben kunnen verdeelen, daar wij maar hebben moeten maken dat ten minste op drie schepen de onderlagen vroeg genoeg gesloten wierden om thee te kunnen bergen. [2]) Wij smeeken U HoogEdelens nogmaals toch te vertrouwen dat, hoe onvolmaakt dit gedeelte van den handel blijft, wij nochtans bij geen moreele mogelijkheid anders daarin kunnen voorzien, en zoo het gebeurt dat andere natiën iets brengen hetgeen wij niet hebben verzonden en daarop geroemd wordt, dat dan mag worden geconsidereerd of wij niet ook voordeelige en fraaie soorten hebben die hun ontbreken, en of niet ons gedrag ten minste met het hare op een evenredigen voet mag worden gesteld. Als dit slechts geschiedt getroosten wij ons gaarne de groote en ongeloofelijke moeite, die ons dit thans zoo uitgestrekte als weinig importeerende artikel bij onze andere en dag op dag als aangroeiende zorg en bezigheden geeft."

Teneinde het overzenden tegen te gaan van zulke porceleinen, waarin het Europeesche publiek geen smaak vond omdat zij te veel „naar de fantaisieën van de Chineezen" waren beschilderd, ontvingen de bediendens te Canton tegelijk met den eisch eenige monsters van het gevraagde, soms ook exemplaren van soorten, die in Europa gansch niet gewild waren. Om tevens bij het uitpakken hier te lande te kunnen zien of zij zich van hunne taak naar behooren hadden gekweten, was hun de verplichting opgelegd te zamen met de ingekochte waar ook de monsters weer naar Patria terug te zenden.

Het meest practische was dat men uit Nederland van het geeischte goed eenige exemplaren naar China zond, die dan maar behoefden nagemaakt te worden precies zoo als zij waren. Wij vernamen zoo even al van een geval waarin dit plaats vond, en het zal ook de gewone regel zijn geweest. [3]) Anders moest natuurlijk worden te werk gegaan wanneer men verandering van de gebruikelijke

---

1) Zie hiervóór.

2) Vgl. het dagregister der bediendens op 26 Nov. 1764: „pakten gisteren en heden wederom zoo wat porcelein om Ruiteveld zijn onderlaag vol te krijgen, teneinde dien bodem thee kan laden en met het eerste spring(tij) mede na South South Ham afzakken, daar de tijd zeer verloopt, maar 't is alles kruimelwerk en wij zullen, willen wij gedachte onderlaag vullen, binnen weinige dagen moeten resolveeren ons gecontracteerd goed te laten slippen en in een geheel ander sortiment vallen".

3) Soms maakte men ook gebruik van houten modellen, zoo het schijnt. In een contract van aanbesteding, op 11 Januari 1758 door de bediendens met een Chineeschen koopman in porceleinen gesloten, staat met zooveel woorden vermeld dat de hem overhandigde „monsters" van hout waren „en op de boomen (d. i. bodems) gecachetteerd als hiernevens (d. i. met het zegelmerk of chiap van den koopman) en bij 't goed (d. i. als het opgeleverd werd) vertoond moesten worden."

fatsoenen wenschte of voorwerpen begeerde of motieven in de décors, die bij de Chineesche porceleinbakkers niet bekend waren, zooals beeldjes in den trant van degene, die te Delft werden vervaardigd, schilderwerk „naar de Europeesche wijze" met „den boomplukker", „de fruitmand", „Neptunus", „de kruisiging van Christus" enz. enz., of bewerkt naar het patroon van het Fransche of Saksische goed. In zulke gevallen, zoo deelt ons een memorie van 1727 mede, „laat men de monsters der porceleinen of de modellen, zoo als men die begeert, te Delft maken en dan werken de Chineezen daarnaar, zooals men zien kan bij diverse schotelen daar cijfers, namen of wapenen van die het begeeren in staan". Wanneer ook de toepassing van die methode niet mogelijk was, behielp men zich met het oversturen van teekeningen. Naar een brief te oordeelen, in November 1734 door de Heeren Zeventien aan Gouverneur-Generaal en Raden geschreven, zal dat voor het eerst in het genoemde jaar hebben plaats gehad. „Volgens ons schrijvens van 12 Maart dezes jaars", lezen wij daar, „waren wij voornemens geweest U.E. eenige welgebakken monsters van porceleinen daar toe te zenden om dezelve in China te laten namaken, waartoe ook alle devoiren hebben aangewend om die in gereedheid te brengen, maar wij hebben van de porceleinbakkers te Delft vernomen dat zulks van blauw wel kan geschieden maar niet van gekoleurd, omdat haar ovens daarna niet gesteld zijn." „Maar", gaan zij voort, „sedert zijn wij onderricht dat, als de Chineezen eenige welgeschilderde teekeningen voor haar hebben, wel in staat zijn om die na te schilderen, gelijk verscheidene liefhebbers die teekeningen naar China hebben gezonden hier daarvan de voorbeelden hebben vertoond, die bij verkoop ongemeen wel hebben gerendeerd. Twelke wij dan mede goedgevonden hebbende te tenteeren, zoo gaan tegenwoordig op vijf schepen verdeeld, met namen Berkenrode enz., vijf koperen doozen, daarin de monsters van schotels en borden tot tafelserviezen van gekoleurd en blauw alsmede de monsters van doofpotten, die eigenlijk zouden dienen tot watervazen op buffetten te zetten om de handen te wasschen, met de waterkommen, geschilderd zoo van binnen als van buiten, item een aanwijzing van den bodem van die kommen of het schilderwerk, dat op den grond moet komen. Op die vazen is aan het lofwerk onder een gat aangewezen om een kraan in te brengen, en zoo kunnen dezelve dienen tot tweederlei gebruik: als ordinaire doofpotten tot sieraad of als watervazen in maniere als boven gezegd is. Wij hebben in den korten tijd, die daartoe voorhanden is geweest, vooreerst niet meer als deze monsters kunnen in gereedheid brengen terwijl, ieder viermaal hebbende moeten worden gecopieerd, daaraan veel werk heeft moeten gedaan worden, doch zullen van tijd tot tijd voortvaren om U.E. nog andere modellen van andere soorten te laten toekomen, die echter alle jaar maar van één teekening doch altijd divers zullen wezen, terwijl dezelve teekening die eens ge-

bakken is geen tweemaal achter malkanderen zullen laten bakken maar altijd wat nieuws en wat anders, te weten zooveel de teekening aangaat. Het werk zal dienen te wezen niet alleen van blauw als gezegd is, maar ook van gekoleurd op tweederhande wijze, dat is geamaljeerd en glad onder een effen verglaasd zooals het gekoleurd Japansch porcelein zich vertoont.... U.E. zullen nu met de Chineesche nachodas [1]) of handelaars eens dienen te spreken of zij zouden willen aannemen zooveel naar deze monsters te bezorgen als de Compagnie jaarlijks zal komen te eischen, welkers getal in soorten U.E. met onzen eisch van retouren uit Indië zal worden bekend gemaakt, [2]) onder conditie van daarvoor een redelijken prijs te zullen betalen, mits dat de bakkerij aan de Compagnie zouden moeten beloven dat zij die voor geen andere natiën of particulieren zullen maken maar enkel en alleen voor de Compagnie, als wanneer zij de leverantie alleen voor de Compagnie zullen hebben, en dat die zoolang zij haar woord daarin houden ook bij haar blijven en bij geen andere gaan zal."

Voor deze teekeningen nu was het, dat door de Compagnie de teekenstift werd te hulp geroepen van CORNELIS PRONK. Nadat de Heeren Zeventien bij hun besluit van 12 Maart 1734 aan de Kamer Delft machtiging hadden verleend „tot het laten maken van eenige modellen om dezelve naar Batavia te zenden en vervolgens van daar naar China om de Chineezen te dienen tot een monster, waarnaar de Compagnie's gerequireerde porceleinwerken dienden en behoorden geformeerd te worden", en op hun vergadering van Augustus daaraanvolgende „eenige teekeningen waren gepresenteerd zooals in die maniere als boven zouden kunnen verzonden worden, door eenen CORNELIS PRONK geformeerd", met een ontwerp-overeenkomst, door genoemde Kamer met PRONK aangegaan, besloten de Zeventien op 31 Augustus 1734 aan de overeenkomst hun zegel van goedkeuring te hechten. Zij luidde als volgt: „Wij ondergeteekenden, Bewindhebberen der geoctrooieerde Oost-Indische Compagnie ter Kamer van Delft, als zijnde uitkrachte van zekere resolutie der Vergadering van Zeventiene, waarbij gemelde Kamer verzocht en gequalificeerd is tot bezorging der modellen en teekeningen van porceleinen, die voortaan uit Indië zullen worden geëischt, uit dezelve Kamer ten dezen geautorizeerd en gecommitteerd, verklaren geaccordeerd te zijn met Monsieur CORNELIS PRONK, kunstschilder en teekenmeester woonachtig tot Amsterdam, dat dezelve Monsieur PRONK aanneemt te zullen maken en bezorgen alle teekeningen en modellen ten onzen genoegen van alle zoodanige porceleinen, als men van tijd tot tijd uit Indië zal komen te vorderen met hare koleuren

1) Schippers, zie HOBSON JOBSON, A glossary of Anglo-Indian colloquial words and phrases, London 1903, i.v. nacoda.

2) Van 1734—1756 berustte de directie van de Chinaasche vaart bij Gouverneur-Generaal en Raden zie hiervóór.

behoorlijk afgezet, zoo van blauw, verguld als andere koleuren, en van allerlei fatsoenen; dat hij het gansche jaar door zijn tijd hiermede zal moeten occupeeren, en daarvoor genieten een som van twaalfhonderd gulden courant geld alle jaren, zullende zijn aanvang hebben genomen met primo Maij dezes jaars 1734 en te betalen van dien tijd af aan alle halfjaren de gerechte helfte ter somme van zeshonderd gulden. Alles ter tijd en wijle toe en zoolange als d' Edele Compagnie zal noodig oordeelen om hem te emploijeeren. En nademaal ieder stuk of model, dat verkoren zal worden om naar Indië gezonden te worden, zesmaal dient te worden gecopiëerd, zal de voornoemde Monsieur PRONK, zich bezig houdende met het maken van modellen, die modellen of teekeningen mogen laten copiëeren voor rekening van de Compagnie en hem het kostende, of hetgene daarvoor aan de copiisten zal moeten uitgeven en betaald worden boven de voorschreven twaalfhonderd gulden, apart worden goedgedaan voor den tijd van drie achtereenvolgende jaren. En na dien tijd, binnen welken men oordeelt dat er modellen genoeg in voorraad zullen wezen gemaakt, zal men over de kosten der copieën, in hoeverre die door de Compagnie zullen moeten betaald worden, met den anderen nader accordeeren zoodanig als men dan naar gelegenheid van zaken best zal kunnen overeenkomen".

Hadden de Bewindhebbers aanvankelijk in twijfel verkeerd of „de Chineesche schilders" de overgezonden teekeningen „wel zoo net zouden kunnen namaken", de ondervinding met de proefneming opgedaan nam spoedig genoeg allen twijfel weg, en noopte hen om zoo dikwijls het noodig scheen zulke teekeningen aan hun bediendens te Canton te doen toekomen. Somwijlen echter liep het van uit Patria geëischte bestelwerk naar den zin van de Bewindhebbers te hoog op stok, zoodat zij noch monsters noch teekeningen naar China medegaven, maar den bediendens in de keuze van décors enz. geheel de vrije hand lieten. Soms ook werden de teekeningen door een van de bediendens zelf vervaardigd; daaronder zullen, ten minste als niet de Chineesche porceleinbakkers zelf ze maakten, hebben behoord zulke als die van de stad Canton met de schepen op de reede, van het theepakken en van de porceleinfabriek, „welke drie schilderingen dikwijls door particulieren werden aangebracht", gelijk de eisch voor 1780 vermeldt, en wier levering toen door de Chinaasche Commissie ook voor de Compagnie werd aangevraagd. [1])

1) Ter nadere illustratie is aan dit artikel de afbeelding toegevoegd van enkele stukken uit het Chineesch servies van het Kon. Oudh. Genootschap te Amsterdam, dat geheel naar afbeeldingen van Oud-Amsterdam, waaronder vele in den trant van PRONK, is versierd.

KORTE MEDEDEELINGEN.

I. SCHILDERIJEN OP DE ROTTERDAMSCHE KERMIS.

Een der posten op de boedelrekening, van den Rotterdamschen schilder HERMAN SAFTLEVEN van het jaar 1628 vermeldt de uitgaven voor staangeld, enz., door zijn weduwe gedaan, toen zij tijdens de kermisweek met haar dienstmaagd op de Rotterdamsche Beurs de schilderijen van haar man ten verkoop bood; en uit een volgende post zien wij, hoe zij er zelfs 57 gulden aan spendeerde om met haar dienstmaagd de kermissen van Leiden, Gouda en Haarlem te bezoeken, ten einde aldaar de kunst van haar overleden echtgenoot aan den man te brengen. [1])

De overvloed van schilderijen schijnt ze destijds tot vaste kermis-artikelen gemaakt te hebben; Prof. FRUIN geeft hiervan een illustratie door mede te deelen hetgeen EVELIJN In zijn dagboek schrijft, toen deze in 1641 de Rorterdamsche kermis had bezocht: „Er waren zooveel schilderijen, in het bijzonder landschappen en kluchtstukken, te koop, dat ik er verbaasd van stond. Ik kocht er een paar en zond ze naar Engeland. De oorzaak van dezen overvloed van schilderstukken en van den geringen prijs, ligt in gemis aan landerijen en andere geldbelegging, zoodat een boer soms wel twee of drie duizend pond (*f* 24000—*f* 36000) in schilderijen steekt. De huizen zijn er dan ook vol van, en er wordt, op de kermissen vooral, een drukke handel in gedreven." [2])

Een nieuw getuigenis van het groote aanbod van schilderijen en het handel drijven daarin op de kermis, geeft de volgende acte, op 4 Augustus 1642 voor Notaris A. VAN DER GRAEFF te Rotterdam gepasseert, welke ik hier in haar geheel laat volgen:

Op de naebesc[reven] conditien bekend JOCHEM BASTIAENSZN., timmerman aengenomen ende HENDRICK DE BOIS, PIETER GERRITSE, CORN[ELIS] VAN ERVEN, JAN MOLYN ende AUGUSTYN VROLO, alle schilderij-vercoopers binnen deser stede, voor haer selven ende van wegen ende vervangende ende de rato caverende voor de andere schilderij-vercoopers alhier besteet te hebben te maken een gaerde van deelen om aen en onder schilderyen te veylen ende vercoopen. Ende sal den aennemer deselve gaerde maken in de Prince straat van de Botersloot aff recht midden door tot de Pannekouck-straat toe, ter hoochte van derthien voeten van de straet te meten, ende aen wedersyden een leuyff van achtalve voet breet, hebbende soo veel druypens dat de sperren daer op deselve sal rusten van de gaerde aen wedersyden vijff voeten sullen affstaen, oock mede een leen van sparren, ende onder deselve langs heenen een deel; sal oock mede een deel boven op de vergatinge voor t deurlecken moeten leggen soo 't noodich is, alsmede op de vergaringh van de deelen van de leuyff, ende de houcken aen beyde eynden dicht te maeken. Den aennemer sal tot alle tselve oock leveren de deelen sparren, spijckers ende anders buyten laste van de besteders ende oock 'tselve nae 't gebruyck tot sijnen coste weder affbreken ende wech nemen, waer vooren de besteders belooft hebben ende den aennemer ontfangen sal de somme van twee honderd thien gulden van XX st[uvers] 't stuck te betaelen soo haest de kermis geeyndicht sal syn. Verbindende . . . . etc.

Ten oirconden desen geteyckend, den IIIIen Augusti 1642.

(Get.) JOCHEM BASTIAENSE. JAN DU MOLYN.
HENDRIK DU BOIS. AUGUSTYN VROLO.
PIETER GERRITSEN.

Rotterdam. N. A. MEES.

---

1) Arch. Ned. Kunstgesch. Dee V. pag. 126.

2) Verspr. Geschr. Deel IV. pag. 249.

II. EEN „RESTAURATEUR" IN DE 17DE EEUW.

Op huyden 9 July 1622 compareerde HENRICK CORNELISZ VAN HOUT van Leyden, tegenwoordich hem onthoudende en eenigen tijd geweest zijnde binnen Haerlem en verclaerde .... dat hij JAN MARTEN JANSZ, schilder, inwoonder deser stadt, oprechtelicken hadde geleert ende ten vollen geïnstrueert *den Conste van Schilderijen schoon te maecken*, ende dat in alsulcker forme als hij .... selffs ten allen tijde het voorsz. schoonmaeken naar eyssche vant werck gebruyckende was en doen zoude .... daer aff den voorsz. JAN MARTEN JANSZ. te desen oock voor mij Notario ende getuygen comparerende, den voorsz HENRICK CORNELISZ VAN HOUT was bedanckende.

Hebben voorts den voorz. partijen comparanten alle beyde belooft .... bij eere en vromicheyt in plaetse van eede, dat zijlieden niemanden ter werelt, tot geenigen daegen, de voorsz. conste sullen openbaeren anders dan hun huysvrouwen ende kinderen en bij dier affsterven een ander in de plaetse naer elcx eygen believen. Sijn vorders metten anderen verdragen ende geaccordeert, dat zij den tijd vau twee jaeren eerstcomende, van nu aff ingaende, met malcanderen de voorsz. conste doen ende employeren sullen tot proffyt van hen beyden, als elcx halff en halff. Gebruyckende de voorsz. conste soo wel binnen als buyten de stadt naer beyder goetduncken en wille .... Ende oft gebeurde, dat d'een off d'ander eenige oude schilderyen soude willen coopen, tselve sal moeten geschieden met wille ende weten van hen beyden, daer van de proffijten uyten selven coop procederende, over wedersijden genoten ende ooek de schaede daerop vallende halff gedragen sal werden. (Dit wordt in den breede nog weer eens omschreven).

Zoo spoedig een der compagnons handelt tegen dit contract zal de andere ook kunnen doen wat hij wil.[1])

De schilders FLORIS VAN DIJCK en CORNELIS CLAESZOON VAN WIERINGEN (beyde meester-Schilders) teekenen als getuigen.

JAN MAERTEN teekent

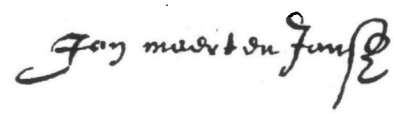

Dr. A. BR.

III. DE SCHILDER GERRIT DE BUCK.

Dr. A. BREDIUS deelde in het 24e deel van *Oud-Holland* mede, dat de tapijtwerker GERARD DE BUCK in 1591 en 95 kussenbladen met het stedelijk wapen maakte voor de regeering van Amsterdam. Een naamgenoot van deze, GERRIT DE BUCK, schilder, geboortig van Amsterdam, weduwnaar, te Alkmaar op het Kruiswerk (geen achterbuurt) wonende, ondertrouwde aldaar den 23 Augustus 1620 met HAESGEN ABRAHAMS, weduwe van NANNING SIJMONSZ., behoorde in 1629 tot de leden van het toen beraamde, eerst in 1631 tot stand gekomen schildersgild en werd den 3 Januari 1630 in de Groote kerk begraven. Kinderen uit zijne huwelijken zijn gedoopt 11 Maart 1618 ABRAHAM, 9 Juni 1621 CLAES, 10 Februari 1623 ANNETGEN en 16 Juni 1624 CORNELIS. Kinderen van hem zijn begraven 8 Juni 1623 en 28 December 1628. Ik vermoed dat een 18 Juli 1628 begraven kind van GERRIT PIETERSZ. schilder, mede van hem was, waardoor zijn vaders naam zou verklaard worden, en dat „de vrouw van den schilder uit de Granaatappel over 't gasthuis", begraven 29 September 1618 zijn vrouw was.

C. W. B.

[1]) Not. W. v. TRIER, Haarlem.

Gegevens omtrent Bouw en Inrichting van de Sint Bavokerk te Haarlem

DOOR

A. W. WEISSMAN.

HET archief der gemeente Haarlem bezit een handschrift, vervaardigd door HENDRIK VAN ZUTPHEN, die van 1835 tot 1855 koster der Groote Kerk te Haarlem was. Het bevat afschriften van oorkonden, aanteekeningen in registers en dergelijke. Een tweede exemplaar van dit handschrift, hier en daar nog uitvoeriger dan het eerste, bevindt zich in particulier bezit.

Veel, wat in deze handschriften voorkomt, kan men vinden in de „Plaatsbeschrijving der S. Bavo-Kerk te Haarlem" van J. J. GRAAF, geplaatst in jaargang 1876 der „Bijdragen tot de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem". Maar er is ook het een en ander in de handschriften opgenomen, dat in dit werk niet, of slechts ten deele, wordt vermeld. Daarenboven bepaalt zich de „Plaatsbeschrijving" tot het tijdperk, dat met 1578 eindigt, terwijl althans het tweede exemplaar van het handschrift aanteekeningen tot 1700 loopend bevat.

Het oudste stuk luidt aldus:

„Dit zyn die voirwaerden twysken die kercmeesteren van Hairlem ende meester JELYS; wonende tot Bergen in Henegou, gesciet bi wille ende goetduncken der raiden van der stede en van meester ENGELBRECHT, der stede meester van Hairlem, die dair mede aen ende ove: waren, roerende van een autair in der parochykerc van Hairlem te maeken. In den eersten zoe heeft mr. JELYS voirscr. den kercmrs. gheloeft, dat outair te leveren en te maecken veertien voeten lanc, achte voeten breet, achte duymen dic, met zinen bindwerc als dair toe behoert, voer en besiden met sinen sponde ghewrocht, met arbitten met sinen pilairen, ghelic als meester ENGELBRECHT een bewerpsel daer af heeft, alsoe goet als enich in den lande staet, en dat werc sal wesen ghepolyst alsoe swart als men enich doornicsteen polysten mach; after sal het wesen ghestoffeert met sinen toebehoren met twee armuren als meester ENGELBRECHT ordineren sal.

„Voorts sal dit outair wesen drie trappen hoech, ommegaens nae sinen toebehooren, ende elc van den stenen drie voeten lanc, die mynste een halve voete dic en eenen voet breet of meer, die trappen sullen wesen ghepolijst na horen toebehoren.

Ende dit werc heeft mr. JELYS gheloeft te leveren op sinen cost ende sorgen en op sinen anxte tot Antwerpen. Voerts so heeft hi gheloeft van Antwerpen tot Hairlem te leveren op sinen sorghen en anxte en op der stede cost van Hairlem.

„Voert soe heeft meestr. JELYS gheloeft dit werc op te slepen, op te voeren ende in die kerc te zetten op sinen cost, op sinen anxt ende op sinen zorghe, utgheset alle ghereetscap ende hulpe die meestr. JELYS daertoe behoeven zal, dat zal die stede ende die kercmeesters hem doen buten sinen cost.

„Dit werc heeft mr. JELYS der stede gheloeft te leveren van Paesken naestcomende binnen ene jaire daerna. Ende die kerckmeesteren van Hairlem bi goetduncken van den raide van der stede hebben meestr. JELYS voerscr. van dit outair gheloeft te gheven hondert vive en tseventich gouden ghentsche nobels of andere gout nae haire wairde.

„Ende soe wes ghelt die kerckmeesters op dit werc meestr. JELYS lenen of geven dat sullen si hem afcorten van der sommen ghelts voirsz.

„Dese voirwairde ghesciede int jair ons heren dusent ende vier hondert op sinte lambrechtsavont." (16 Sept.)

De heer GRAAF zegt: „In het jaar 1412 liet men, en dat wel op bevel van de Raden der Stad, een altaar-tafel (altaarstuk) beeldhouwen door eenen meester van Brugge (of van Brussel misschien)." Het is mogelijk, dat deze altaartafel bestemd was voor het altaar dat in 1406 gereed komen moest.

Van 1423 is een overeenkomst gedagteekend, welke betrekking heeft op de doopkapel. Zij luidt:

„Maniere en voirwairden. JORDEN CLAESZ., VECHTER WOUTERS en JAN PIETER REYMERTSZ (of Kenningsz?) als kerckmeesters bi desen tyt in der stede van Hairlem.

„Als van den Vont huse met WILLEM HOBBESZ, WILLEM STAEL en ALLERT JACOPSZ als metselairs aenghenomen met goeden voirsien en met voirwairden dat sy al sulc werc leveren sullen ghehouwen van goeden steen en oock van goeder specie, soe hun de kerckmeesters dairtoe leveren sullen, na dat venster dat FLORYS STEVENSZ heeft doen glasen beter en met manier van wercken.

„Utgenomen dat men hun leveren sal de formen boven an die vensteren en dair toe de posten van de venster dat men aen den vonthuuse voirscr. maken zal, zullen si af hebben achte Beyerse guldens, des so sullen si houwen alle die rode steen en die wengers die dair toe behoren als voirscr. is. En van het opsetten en van het werc te maken dair sullen se redelyc daghuir of nemen als gewoonlyc is tot desen dage toe.

„Deze voirwairden sijn gemaect omtrent St. Cathrinendagh [1]) en deser cedelen sijn twe.

„Uytgegeven voir wyn aen LAUREYS JANSZ. XXVIII st."

[1]) 25 November.

Deze oorkonde vult aan, wat de heer GRAAF reeds mededeelde. Er blijkt uit, dat in 1423 de doopkapel gemaakt is door drie meesters, wien, naar het gebruik van dien tijd, de bouwstoffen door de kerk werden geleverd. Reeds in 1422 had de heer GRAAF een aanteekening gevonden: „Voer dat vont an die zuydzide een pant verloet." Dit in lood verglaasd venster komt in de overeenkomst terug als „dat venster dat FLORYS STEVENSZ heeft doen glasen beter." De doopkapel, die gemaakt werd lag „na" dat venster, het venster bevond zich „voer dat vont."

Het slot der overeenkomst is niet duidelijk. De meesters kregen blijkbaar geheel gereed de traceeringen der vensters, maar moesten de posten en de „wengers" of drempels zelf hakken. Voor dit werk, benevens voor het behakken van „rode" zandsteen kregen zij acht gulden, maar het stellen geschiedde in daghuur. Zoo althans meen ik de oorkonde te moeten verklaren.

De heer GRAAF zegt, dat hij een post vond van 2 gouden kronen voor het vervoeren der doopvont van den Briel naar Haarlem. Hij kon echter niet vinden, wie de gieter was. Het handschrift noemt „OLIFIER van Mechelen", met wien in 1422 een overeenkomst gemaakt werd. Hij was toen te Haarlem, en logeerde bij „LAUREYS JANSZ".

De vont kwam in 1426 te Haarlem aan en werd met 15 gouden kronen betaald. Dat de doopkapel in dat jaar gereed was, blijkt daaruit, dat 90 pond lood werd aangeschaft, waarvan „JAN DULL" een „bloem" maakte, die op het „vonthuus" werd geplaatst. Blijkbaar dus een kruisbloem op een makelaar.

Een overeenkomst van 1437 heeft betrekking op het maken van kerkgewaden.

„In den iare ons heren CCCC seven en dartich op S. Bonifacius dach [1]) zyn die kercmeesters van d'parochykercke binnen Haerlem an die een sijde en JAN IJSBRANDSZOEN an die ander sijde met malcanderen overdraghen van boord totter kercken behoeff te maecken in der manieren als hierna gestelt staet.

„In den eersten so synt voirwairde dat JAN IJSBRANTSZOEN voirscr. totter kercke behoeft voirscr. sal maeken drye Cappeboirden met hare toebehoren met alsulcker ordinantie van heyligen als die patronen daeraff utwisen.

„Voirt so sal hi maken een Casuffelboirt en met sulcken heylighe als die patroen daeraft uitwist alsoe lange en alsoe breet nae bester mate soedat behoirt en oirbairlixt wesen sal.

„En dan syn 't voirwairde dat JAN IJSBRANTSZOEN voorscr. alle stof, dat tot dese boirde hoert, 't sy gout silver off zyde, selven dairtoe leveren sal buten der kerckmeesters cost, mair die paerlen die men dairin maecken sal, die sullen die kercmrs. selve daertoe leveren en aen dit voirscr. werc sal JAN IJSBRANTSZOEN te werck moghen setten die hem meest profytelyxte sijn sal, sonder yemant daer enich segghen in te hebben, en hiervoer sal hij hebben XCVI pont groet Vlaems gelts."

De heer GRAAF meende, dat in 1475 een nieuwe doopkapel was aanbesteed. Maar ik vond onder de atschriften:

„Item soe hebben wy kerckmeester besteet een uutlaet JAN WILLEMSZ. opten 1 dach Septemb. alt holtwerc te maecken, te saghen, te corten en te maecken tot der kercke profijt ende

1) 5 Juni.

oeck al dat die suyder uytlaet van holtwerck behoeft ende daer an te doen heeft met dat vonthuus daer mede ingherecken en al het holtwerck op de muren vast te maken als van dat choer die uutlaeten syn, beter en nyet erger en dan te decken met waghenscot daerboven op zoe als dat behoeren sal, dat men de leyen daerop decken mach.

„Ende dat werc sal hij maecken op syns selfs cost, uutgenomen dat wi hem besorghen sullen twe holtsaegers die de balcken besaghen, daer si het te doen hebben en het holt dat langher is dan een voet, dat sal die kerc behouden met de spaenderen.

„Van al dat werc sal hi hebben XVIII pont groet Vlaems."

Hieruit blijkt, dat toen alleen het maken van de houten bekapping over den zuiderzijbeuk van het schip, waarbij de tegenwoordige doopkapel aansloot, werd aanbesteed. Onder „uutlaet" moeten wij „zijbeuk-travée" verstaan. De „uutlaeten" van het koor waren toen reeds afgedekt.

Merkwaardig zijn de aanteekeningen van 1481. Toen werden van „een goet man, gheheten HUBRECHT VAN VALCKENBURCH" baksteenen gekocht, die, te Haarlem geleverd, 13 stuiver per duizend kostten. Er mochten geen „wanbacken" steenen bij zijn, want die zouden „onze dienaers uutschieten zonder berispen". In dat jaar, op St. Michielsdag, werd ook ontvangen van „IAN RUGHER" 500 voet „blocsteen". Deze steen werd betaald met 13 Rijnsche guldens de 100 voet. JAN RUGHER, die te Zwolle woonde, heeft ook veel steen aan de Domkerk te Utrecht geleverd. Zijn zoon WOUTER kwam het geld halen, dat van vroeger nog voor de „boechsteen, die noch achter de cellebroerts an die noortsijde en an het westent van de kerc staet en noch ongemetseld is" verschuldigd was. Ook werden toen betaald de twee „halve capeteelen welcke op de cruyspylairnen boven s. Bavo en s. Willeboert zullen staen", dus de bekronende kapiteelen der oostelijke pijlers van het kruis.

Merkwaardig zijn voorts andere aanteekeningen van dat jaar. Het blijkt, dat de drie meesters, in 1470 aangenomen, namelijk GOVERT DE BOSSCHER, STEVEN ELEN en WOUTER VAN RUGHEN, niet de eenigen waren, die steen aan de St. Bavokerk geleverd hebben. Ook een „LYEVEN" uit Brussel wordt genoemd. Deze „meyster LIEVEN tot Broessel" heeft ook aan de Domkerk te Utrecht steen geleverd.

Een anderen Brusselschen steenhouwer leeren wij uit de volgende oorkonde kennen.

„Kenlyc si allen luden die dese cedulle sien ofte hoeren lesen dat HARMEN VAN BOECHEM poirter van Brusselen vercoft heeft te leveren nu tot Paesken naestcomende de twye groete formen van ghlasen veynsteren ende elve cleyne formen den kercmeesteren van Haerlem ghenaemt ARENT JANSZ ende HEYNRIC GHERYTS elcke forme omme XV rynse ghulden, XX stuvers voer den ghulden ghereckent ende twye van den cleynen formen voer een groete te prisen.

„Voirts ist voirwaerde dat dese HERMAN VAN BOECHEN voern. dese voirscr. formen maken sal wesende costbaerlyc van goeden daelbexsche steenen, buten wel gheregelt te houden de egghe, ende de glasen van binnen te setten na de patroene die hem de meester op de berderen van

den wercke tot Hairlem medeghegeven heeft: te weten dat elcke groete veynster wyt wesen sal elve Antwerpsche voeten lanc ende de boech is achte Antwerpsche voeten lanc.

„Item de andere formen sullen wyt wesen seven voeten en een halve en eenen duym Antwerps met twye posten en de hoochte inde boech is vyve en eenen halven Antwerpsche voet lanc.

„Ende mede is de voirwaerde dat de voirscr. kerckmeesters den voirscr. HARMEN betalen sullen de somma van deze voirscr. wercken tot twye paymenten te wetene die eerste payment in de Paesavont tot Bergenoptsoem naestcomende en dander helft in de Bamisavont tot Antwerpen dairnaestvolghende.

„In oirconden der waerheyt waren hier bi ende mede als ghetuyghen SYMON LE FELU, JAN FLORYSZ., HARC WTTERBEKEN en JAN DE DECKER, int jaer onses heeren XIIIJc LXXXIII op Sinte Bavosavont tot Antwerpen, en dese cedullen syn twee."

„Item, noch soe sal ons LIEVEN leveren IIc en XXV voer ogiven elcke voet voer gr. en salse leveren omtrent vastelavont t'antwerpen."

Deze meester LIEVEN wordt niet nader aangeduid. Hij zal wel dezelfde zijn, die ook vroeger aan de St. Bavokerk te Haarlem en aan de Domkerk te Utrecht gehouwen steen heeft geleverd. Reeds bij het bestudeeren der rekeningen der Domkerk te Utrecht bleek, dat de bouwmeester de uitslagen op ware grootte van de gehouwen steen aan de steenhouwers zond, en dat deze dan de stukken geheel bewerkt ter plaatsing leverden. Wij leeren uit deze oorkonde, dat ook aan HERMAN VAN BOGHEN „de patroenen op de berderen" (planken) door den „meester van den wercke tot Hairlem" medegegeven werden.

De verzameling bevat verder een afschrift der overeenkomst, die kerkmeesters in 1485 met MAURYN SYMONSZ en CLAES SYMONSZ maakten omtrent werkzaamheden aan het hoofdaltaar. Ook de heer GRAAF heeft eenige aanteekeningen die op dit werk betrekking hebben gevonden. Hij las:

„een pand ant zuydeynd ende een pand an die noortzyde int grote outaer dat nu an malkander comen sal mits (middenin) dat nouwe (nieuwe) werck dat ghemaect is in 't middel ende noch daertoe die halve taeffeltjes an beyden zyden boven den baek alzoe groet alst boven begrepen heeft tot beneden toe van de taeffel met die vanghen niet daerof vuytgesondert."

Het afschrift zegt echter „mits dat ouwde werck dat ghemaect is int midden." Dit schijnt wel de juiste lezing. Men plaatste blijkbaar het oude altaarstuk in het midden, maakte de luiken daaraan vast, en liet nieuwe luiken vervaardigen, waarmede het nu verbreede altaar kon gesloten worden.

In dit verband heeft ook het volgende afschrift belang:

„Om te maken die parcken na proporcy als dat behoeren sal dat is te weten: Dat eerste parck daer die engel die harderen die boetscap bracht dat moet wesen in een landscap ende, om die story te bet te verstaen soe sal men daer bi maecken een rol, dat segghende syn die harderen transeamus usque Betlehem et videamus hoc verbum quod dictum est nobis, so als dat evangely inhoudende es. Ende dat andere parck daer onse Heer besneden wort dat moet wesen in een tempel ende dat suverlic nae synder eyssche. Ende dat derde parck daer onse Heer gheoffert wort van die heylighe dry coninge dat moet ghemaket wesen in een huus tot Betlehem in een landscap. Ende dat vierde parck daer onse Heer geoffert wort in den tempel daer sal men

maken een manier als een tempel om die story te vervollen als dat behoert. Dat vyfde parck daer Herodes laet doeden die kinderen, dat sal men maken in een landscap. Ende daer Maria naer Egiptelant trock dat moet oock wesen in een landscap nae dat manier. Ende daer onse Heer sit in dat midden van doctoren dat moet wesen cierlic gemaket in een tempel. En daer Sinte Johannes onsen Heer doept dat moet wesen in die lucht ende landscap als die manier es. Ende dese manier sal men vinden van husen en story in die sceepmakers tafel daer ons off dunct dat beste te wesen."

Dit is dus een program voor een schilder uit het laatst der vijftiende eeuw. De afschrijver vond het in „een boekje van 1490 op een los stuk papier."

In 1499 leverde MATTHEUS KELDERMANS te Mechelen „LX posten het stuck voer VI groet ende LXX voeten steen die men noedich heeft an den zuyder uutlaet om die daer mede te wolften, het stuck voer V groet." Dit waren dus gewelfribben voor den zuider zijbeuk.

In 1496 was men met het verhoogen van den noorderkruisbeuk der kerk zoover gevorderd, dat er het Mariabeeld in geplaatst kon worden, hetwelk pas bij de restauratie in de negentiende eeuw is weggenomen. „JAN DIRCKSZ ende HENRIC DIE HAESSE hebben ghelevert 9 voeten steen, daeraf DIRC JACOPS, beeltsnider, maecte dat beelt onser lieven vrouwe in het noerder cruuswerck." Het kostte „achten halve rinse guldens", en werd door „JACOP JANS scilder" voor „acht rinse guldens" verguld.

JAN DIRCKS en HENDRIK DE HAAS maakten ook „dat harniss", — de stijlen en traceering — in de „vijf glasen" boven in den noorderkruisbeuk, waarvoor zij „XXVI rinse guldeus ende VI pont caerssen" ontvingen. In hetzelfde jaar 1496 werden „al het hout ende het riet", waarmede de vensters tijdelijk gedicht waren, aan „MAERTEN JANS sceepmaker" verkocht. De „glasenmaeker' voorzag de ramen van glas tegen „de voet een blanck".

Omtrent den toren boven het kruis der kerk zegt de heer GRAAF, dat in 1505 „meester ANTHONYS" als bouwheer werd aangenomen. Maar een aanteekening van 1502, welke ik onder de afschriften vond, doet zien, dat men reeds eerder met dien meester onderhandelde, „ghegeven Mr. ANTONYS KELREMANS bouwmeester van Mechelen van dat hi te Hairlem was op het werc en wi hem by ons hielden op kercken costen VII rinse guldens IV st." Deze ANTONIS KELDERMANS is dezelfde meester, die toen ook aan het stadhuis te Middelburg en de kerk te Veere werkte. Hij was een broeder van MATHIJS of MATTHEUS KELDERMANS, dien wij vroeger reeds vermeldden, en die te Mechelen ook voor de Domkerk te Utrecht steen gereed gemaakt heeft.

Een zeer belangrijke oorkonde is die, welke betrekking heeft op de aanbesteding van „dat grote cruys met sint ian ende onze lieve vrou ende ses enghelen ende metten berch van calvarien". Zij luidt:

„In het iare ons Heren vyftien hondert ende drie opten sesten dach in April soe hebben besteet meester RYER die cappellaen ende heer GHERYT JANSZ. uyt die naem van GHEERTRUYT WILLEM DIRICKSZ. VAN FOREESTEN weduwe dat grote cruys met sint ian ende onse lieve vrou ende ses enghelen ende metten berch van calvarien mit alle die crucen die dair omme gaen sullen ende dat loef wat in den groten cruce gestelt sal worden ende al dat hangende gewas dat dair aen den bergh voirscr. comen sal ende alle die maeckinge die daeraen gaen sal ende metten drie reprisen en die cloten omt yser dair t cruys an hangen zal. Ende ist datter an elken arm vant cruys noch ysers gestelt worden die cloten die daeran comen gelyc an den groten yser alle dit voirnoemde werc te maecken in maniere hier na gescreven.

„In den eersten die twee naecten an dat cruys ghemaect na t leven. Item, den berch van calvarien met alle die crucen die daer om gaen ende dat loef dat in den groten cruyce is gestelt ende al dat hangende gewas dat an den berch gaen sal ende die reprisen ende geen dinc an den berch uytgesondert.

„Dit al te vergulden met fijn gebruneert gout uytghesondert die gronden an die reprisen. Ende after t gewas salt wesen scoen blaeu lasuer ende wat glatseringe van verwen dat die kercmeesters met meester RYER ende heer GHERYT met die ghene die sy daer toe roepen daer an en op gheset willen hebben dat sullen si ghehouden wesen te doen. Item onse lieve vrou ende sint Jan hoir mantelen ende rocken al vergult ende daerop geheel met die penceel ghetoghen een scoen gulden laken ende al die bloemen van dat laken ghegraveert en daerop gheglatseert mit verwen, soe t den kercmeesters met haer genoeten voirscr believen sal.

„Item die averechten van scoen lasuer ende daer op ghesayt properen verghulden bloemen mitte penceel ghetogen.

„Item die enghelen metten choercappen ende die engelen metten draechrocken ende die franjen dair an, die altesamen verghult ende op dat gout ghetogen met die penceel een gulden laeken ende daerop gheglatseert met verwen diet ons belieft.

„Item die twee enghelen metten alben die sullen se maken van witten laken van damas ende dat ghebruneert ende daerop ghesayt mit ghetogen bloemen ende al die ander alben ghelyc ghemaect van laken van damas ghebruneert ende met bloemen besayt ghelyc d ander voirscr.

„Item die vloegelen van de engelen al vergult ende daerop ghetogen paeus vederen, die naecten van de beelden ende die enghelen nae dat leven.

„Item dit werc dus ghemaect als voirscr is. Zoe hebben gheloeft meester RYER die cappellaen ende heer GHERYT aen MOUWERYN SYMONS ende CLAES SYMONS twee gebroederen voir dit werc te maken als voirscr. is die somme van CLX rynse guldens lopents geldt.

„Item een vierendeel als zy dat werc beghinnen te maken ende dat ander vierendeel van dat ghelde als vant werc die meeste halft gemaect sal wesen ende die helfte van die somme gelts voirscr. sal men betalen als dat werc voirscr. gheheel ghemaect ende ghelevert is in aller manier voirscr. Ende doen sy in dit werc enigh bedroch ende anders dan boven verclairt is dat zal men hair corten aen hoir penningen bij die segsluden als JACOP ENGBERTSZ. en JAN LOU kercmeesters. DIRIC TYBOUTSZ. ende GHERYT PIETERSZ. in die Sloetel.

„Ende dit werc sullense leveren gheheel opghemaect goet tyts voer Pynsteren alsoe verre als haer DIRIC TYBOUTSZ gheen letsel in die levering vant werc doet.

„Item van dese CLX r. guld. zullen afgaan II r. guld. te wijncoop ende die sijn verleit van die kercmeesters ende die sullen die kercmeesters weder ontfangen van die leste somme gelts voirscr. Alle dingh sonder arch ende list, zoe synder twe cedullen."

Deze overeenkomst betreft blijkbaar een van eikenhout gesneden kruisbeeld, met Maria en Johannes daarnaast en door engelen omgeven, dat men wilde hangen in den westelijken boog van het koor. Uit het slot der overeenkomst zou ik willen afleiden, dat DIRK TYBOUTS het sneed en dat de gebroeders MOURYN en CLAES VAN WATERLAND het beschilderden. Daar van twee „naecten" ge-

sproken wordt zag men aan beide zijden van het kruis een corpus. Het opschrift, op het koorhek nog zichtbaar, „o crux gloriosa, o crux adoranda, o lignum pretiosum et ammirabile signum" heeft blijkbaar op dit kruis betrekking. Daar het aan ijzers, hing was het niet, zooals de heer Graaf vermoedde, op den kroonbalk van het koorhek, dat pas later werd gemaakt, geplaatst.

In 1505 pas is het kruis gereed gekomen. Toen maakte „LAMMERT die smit dat yser daer het H. Cruys aen hangt". Het woog 425 pond en werd hem betaald met 56 stuivers de 100 pond. De kosten van het ophangen, met het ijzer inbegrepen, bedroegen 20 Rijnsche guldens 13 stuivers. Het kruis kon achter gordijnen verborgen worden; de roeden, waaraan zij schoven, werden door „JACOP JANS die slotemaker" voor 45 stuivers geleverd.

Twee overeenkomsten werden met ANTHONIS KELDERMANS te Mechelen gemaakt. De eerste luidt:

„Int iaer XVc ende vyf syn die kercmeesters als GHERYT DIE VISSER, PIETER VAN BEKESTEYN, ADRIAEN WOUTERSZ, DIRIC WILLEMSZ ende JAN LOURYSZ bi malcanderen gheweest ende hebben aenghenomen meester ANTHONYS KELREMAN omme onse meester te wesen van der kerc ende toern tot Hairlem ende van alles dat totter kercken nut is, in maniere hier na gescreven.

„Item soe sal meester ANTONYS hebben voer synder gagye alle jaren XVIII rynse guldens dairvoer sal hy gehouden syn alle iaren eens by ons te Hairlem te comen om onsen appelleerder te onderwisen in het ghene dat tottet werc van noode is ende die berden te maeken die tot dat werc dienen sullen. Ende als meester ANTHONYS voirscr. bi ons comen sal eens s iaers ghelyc voirscr. is soe sal hi hebben twe daghen in syn uutreyse ende twe daghen in syn thuusreyse tot elcken dagh II scelling groet Vlaems ende soe menigh dagh als meester ANTHONYS bi ons is bynnen Hairlem, omme syn besteck ende berderen te maecken ende het werc te oversien soe sal hi hebben II scell. groet des daechs, ghelyc de andere daeghen voirscr. Voirts soe synt voirwaerden indien dat wi meester ANTHONYS meer begheren dan eens des iaers soe sullen die kercmeesteren in den tyt wesende ghehouden syn hem te betaelen voir sinen coste voer elcken dach II scell. groet Vlaems. Alle dese voirwairden sullen kercmeesteren gehouden syn te onderhouden ghelyc voirscr. is van syn selfs weghen ten ware dat men nyet metselde noch werckte, in dier voeghe dat men hem niet noodich hadde, soo sullen alle voirwairden doet ende te nyet wesen alsoe langhe totte kerc hem weder noedich heeft soe sullen alle dese voirwairden wederom ingaen.

„Ende alle dese voirwairden syn gemaect in tegenwoordicheit van burghemeesteren ende scepenen van onser stede in den jaire bovengescreven ende syn medegheteekend in het kerckeboec ende in oorconde soe hebben kercmeesteren ende meester ANTHONYS voirscr. elc onse handteeckening daer onder gheset."

De tweede overeenkomst luidt:

„Opten 1 iuny XVc ende V soe hebben de kercmeesteren van Sinte Bavoskerc staende binnen der stede van Haerlem te weten GHERYT DIE VISCHER, PIETER VAN BEKESTEYN, JAN LOURYSZ, DIRIC WILLEMSZ. ende ADRIAEN WOUTERSZ. in tegenwoerdicheit van de burgemeesteren en van den raide van deser stede aenghenomen meester ANTHONYS KELREMAN die ons gheloeft heeft een ghetrou meester te sullen syn van den toern derzelver kerc ende dat in maniere hier nae gescreven.

„Te weten dat voirscr. meester ANTHONYS voirtaen tot Haerlem comen sal als men anden selven toern metzelt ende dat in den bequaemsten tyt alst der kercmeesteren profytelyxt is, en voir welc meester ANTHONYS hebben sal tot wedden als men an den thoirn metzelt XVIII rinse guldens iaers die wi kercmrn. hem gheloeft hebben te gheven, maer als men nyet en metzelt en zyns nyet en behoeft, soe sal die kerc onghehouden wesen yet te gheven.

„Voirts soe syn het voirwaerden dat, wanneer voirscr. mr. ANTHONYS tot Haerlem comt soe sal hi voer synder daghghelden hebben van uut ende thuus XII stuv. daechs dat is ghesegt van den tyt die hy ryst uut en thuus te samen voir IV daghen sal gherekent worden.

„Ende off de kercmeesteren die nu syn ofte naemaels wesen sullen den voirscr. mr. ANTHONYS meer noedich hadden dan eens 's iaers omme raet van hem te nemen, soe sal hi altyt wanneer men hem ontbyeden sal ghehouden syn tot Haerlem te comen op syn voirscr. dachgelde. Durende dese voirscr. voirwairden tot wedersegghen van beyden behoudelic dat deselve wedersegghinghe gescieden sal ten eynde 's iaers voir den tyt dat een nieu iaer beghint op die datum

„Ende om dese voirscr. voirwairden te onderhouden soe syn hiervan gemaect twee cedelen· alle eens van woirden."

Zooals reeds de heer GRAAF vermeldde kreeg ANTONIS KELDERMANS in 1506 voor het „patroen" van den toren 8 Rijnsche guldens.

Een afschrift der overeenkomst wegens het maken van het koorhek luidt als volgt:

„In der maniere hiernaer verclaert, zyn met malcander overeencomen WILLEM PIETERSZ met zijne medeconfraters kercmeesteren van der parochy kercke bynen Hairlem an d'een zyde ende meester JAN FYERENS gheelghieter van Mechelen an dander zyde te weten in den eersten zoe zullen die kerckmeesteren van Hairlem den voorn. JAN FYERENS gheven het patroen van houtte sulcs als sy daerna ghelevert willen hebben van metalen al sulc als sy begheren te hebben ende staen sal voer t hooghe choer bynen der kercken van Hairlem.

„Voirts soe synt voirwairden dat de voirscr. JAN FYERENS nadat hem de patroen ghelevert sal syn terstond ghehouden sal zyn 't werc te beghynnen ende aen te legghen en daervan leveren een partye voirt pinxteren naestcomende. Ende als dit voirscr. JAN FYERENS dan ghelevert sal hebben sullen de voernoemde kercmeesteren alsdan ghehouden zijn te betalen met ghereden penninghen voir elken hondert pont veerthien rhyns gulden en een halven van XL gr. den rhyns guld. gherekent.

„Ende de reste vant werc sal de voirsz. JAN FYERENS ghehouden zijn te leveren voirt pynxteren daernaest volghende anno XV^{c} ende XI,

„Ende van alle dat werc dan ghelevert zynde zullen de ghenoemde kercmeesteren dan ghehouden zijn den voern. JAN FYERENS te betalen deene helfte van de somme als tselve werc bedraghen sal terstond alst ghelevert zal zyn.

„Ende dandere helfte der somme voirscr. zullen de kercmeesteren ghehouden syn te betaelen te pynxteren daernaest volghende anno twaliff.

„Ende die maniere van leveren zal zulcks zyn dat de voern. JAN FYERENS sal t voirscr. werc alst ghemaect sal syn leveren tot zyne costen en lasten tot Mechelen bynnen den scepe voirt sal twerc zyn en comen ten laste van den kerckmeesters van Hairlem voirn. te weten alsdat sy ghehouden sullen syn de vrachten, de thollen ende alle andere onghelden die op het voerscr. werc comen sullen tot in der waech van Haerlem dair men t voerscr. werc sal doen weghen ende naer dien ghewichte zullen de voern. kercmeesteren ghehouden zijn als voirscr. te betalen voir elcke hondert pont de somme van veerthien ryns guldens ende thien stuyver. Ende als twerc al vol ghelevert sal syn soo sullen de voorn. kercmeesteren het patroen van houtte daert werc nae ghemaect sal zyn wederom hebben.

„Actum den XXVIIen dach in Octobri Anno Domini Nostri XV^{c} ende VIIII. GHERYT VAN SCHOOTTEN burghermeester, HARMEN ENGBERT, RYER SYMONSZ, scepenen der stede van Haerlem.

„In oirconde der waerheyt soe sijn hier af ghemaeet twe cedullen uyt malcanderen ghesneden met de letters a, b, c, d, ende biden partyen voirscr. ondergheteyckent."

De houten modellen, in deze overeenkomst genoemd, werden gemaakt door „STEVEN die beeldsnijder", die daarvoor in 1513 een bedrag van 12 Rijnsche guldens kreeg.

Gelijk de heer GRAAF vermeldde werd de toren, die ANTONIS KELDERMANS boven het kruis had gebouwd, afgebroken eer hij gereed was, omdat de kruispijlers hem niet konden dragen.

Op „Sint Willeboerts avont" van 1516 namen ADRIAEN GYSBERTZ. ende DIRIC FLORYSZ." aan „den thoern af te breken totte vorst van der kercken" voor 21 Rijnsche guldens. In dit zelfde jaar werd ook het hout voor den toren, die nu nog op het kruis staat, te Amsterdam gekocht. In 1518 was het werk zoover gevorderd dat van JASPER WILLEMSZ. de benoodigde rollen lood voor de bekleeding, te zamen wegende 6699 pond, konden worden gekocht. In 1519 werden weder rollen, tezamen wegende 39797 pond, aangeschaft; zij kwamen gedeeltelijk uit „ter Veere". Ook 97 pond tin voor het soldeer werd tegen 6 grooten het pond gekocht. Op de „pinxtermarct tot Antwerpen anno XVcXX" werd andermaal 3200 pond lood voor 10 schellingen Vlaamsch gekocht. JASPER WILLEMSZ. leverde in April van 1520 lood tot een gewicht van 485 pond, tegen 36 stuivers de 100 pond, en JAN VAN NECK te Amsterdam 215 pond, waarvoor 6 Rijnsche guldens 15 st. betaald werden. Voor 53 pond tin werd 8 Rijnsche guldens, 19 st. 5 duiten gegeven.

In 1520 leverde „CORNELIS die smit" het kruis voor den toren dat 162 pond woog en hem met drie grooten Vlaamsch per pond betaald werd. De heer GRAAF heeft „JACOB SYMONSZ. gheboren van Eedam in Hollant" als den maker van dit kruis beschouwd. Die naam komt voor bij de aanteekening, dat het kruis den 25sten September 1520 tusschen 10 en 11 uur des morgens werd gesteld. Ik houd het er voor, dat JACOB SYMONSZ. de bouwmeester van den toren is.

Men wilde reeds dadelijk den toren van een klokkenspel voorzien. Over dit klokkenspel of „voerslach", zooals het toen genoemd werd, heeft de heer GRAAF uitvoerige mededeelingen gedaan. Uit de afschriften blijkt, dat ook JACOB SYMONSZ. van Edam een levering voor dit „voerslach" deed. Waarschijnlijk was dit het uurwerk, waardoor de hamers der klokken in beweging werden gebracht; wij lezen althans: „JACOP SYMONS heeft ghegeven van die vracht vant yserwerc van Edam tot Haerlem IX st.". Deze levering had plaats in 1525.

In 1526 heeft „CLAES PIETERSZ. FRANS GERYTSZOENSZOEN in die Damstrait der kercke ghegeven tot behoeff vant voerslagh die cleynste clock weghende CVI pont, cost 15 rynse guldens 1 st."

Zeven der klokken zijn door „mr. CORNELIS WAGHEVENS" te Mechelen geleverd, maar vier werden in 1526 door „meester DAMIAEN, sancmeester tot Broessel", afgekeurd. De heer GRAAF meende, dat die klokken „eindelijk ook naar Haarlem kwamen."

De afschriften leeren echter dat men „II clocken van Amsterdam deed

comen omme te proberen of die akcordeerden." Zij werden „in der kerc opghesleept", maar voldeden niet en men zond ze terug. Toen ging „meester JAN die sancmeester" naar Amsterdam „om die clocken te soecken tot tvoerslagh". Hij vond daar bij „GERYT KETELBOETER" drie klokken, die hem geschikt leken. Zij wogen te zamen 674 pond en werden den 25sten Mei 1527 betaald met 15 Rijnsche guldens de 100 pond. In dit zelfde jaar werd ook „yserwerc" om het voorslag aan te hangen geleverd.

Een aanteekening zegt dat „op Sint Jacobsdach", de 25ste Juli, van het jaar 1529 begonnen werd met het plaatsen van een steiger in het koor om het houten gewelf te kunnen maken. De timmerlieden, die aan het gewelf werkten, kregen als loon 4 stuivers per dag. De uitgaven aan hout en de vracht, om het naar Haarlem te brengen, bedroegen 333 Rijnsche guldens en 3 stuivers. Aan arbeidsloon der timmerlieden en houtzagers werd 236 Rijnsche guldens, 15 stuivers en 1 blank uitgegeven. PIETER JANSZ. kreeg in 1530 voor het vergulden der sluitsteenen 8 Rijnsche guldens en 5 stuivers. Het ijzerwerk van het gewelf kostte 13 Rijnsche guldens en 7 stuivers.

Het werk geschiedde in gedeelten. Immers in 1531 vindt men:

„Dit zyn die oncosten die gedaen zyn tot dat leste vack dat daer compt in dat wolleft in die mids van der kerc. PIETER JANS onse tymmerman ende PIETER PIETERSZ. beyde hebben te samen angenomen te maecken dat leste vack van dat wolleft ende sullen dat vack maeken als die andere vacken gemaect syn ende sullen dat hout te werc brenghen tot beste profijt ende tot voerdeel van die kerck ende sullen dat hout beryen om te laeten saghen ende sullen dat waghescot altemael reet maecken ende sullen dat vack maeken als die andere vacken ghemaeckt zyn. Ende sullen alsdan als dat vack gemaect is alle die steygeren afbreeken ende laeten alle dat steygerhout beneden of boven opt steenen wolleft als dat den kercmeesteren belyeven sal maer sullen die masten beneeden leveren op haere costen, ende sullen hier voer hebben van dit vack als het ghemaect is XXXVI rynsche guldens."

De heer GRAAF meende, dat het jaartal 1538, hetwelk men aan de westzijde van het schip op het houten gewelf leest, betrekking heeft op het voltooien van dit gewelf. Maar uit de afschriften blijkt, dat men nog in 1540 er mede bezig was en dat er toen voor het gewelf nog geld werd ingezameld. Het jaartal geeft dus aan den tijd, dat met het gewelf werd begonnen.

Merkwaardig is ook de vermelding, dat een der meesters, die in 1538 werd aangenomen, om aan den westelijken gevel te werken, was „JOEST JANSZ van Amsterdam". Dit is waarschijnlijk de bekende JOOST JANSZOON BILHAMER, die den toren der Oude Kerk te Amsterdam gebouwd heeft.

Voor de muziekgeschiedenis is de volgende oorkonde van belang:

„Opten 31 January Ao 1546 soe hebben wy ghetymeesters hieronder gescreven CLAUDYN PATOULET de sancmeester nog toegeseght XII Caroly guldens meerder int jaer boven de vyf ponden Vlaems en dat loet waervoer wy hem hebben aenghenomen, soe dat hy nu jaerlix sal

winnen aen gagye VI pont Vls. ende het loet en daerenboven noch alle vierendeel jaers III Caroly guldens tot syn tabbaert, ghelyc hem dat mede is toegezeyd soe langh hy hier sancmeester Dus soe moet hy die coralen onderwysen opdat si haer lessen inder schoole niet en versuymen, haer musyc leeren ende ooc leeren componeren als sy daer bequaem toe sullen wesen. Hy moet hem oock wachten met deselve in geender herberghen noch oneerlicke plaetsen te converseren ende moet altyt de eerste ende de leste wesen in alle diensten, soewel in Gregoriaens als in musyc als een goede sancmeester ghewoon is te doen ende moet hem onthouden een quaet regiment te voeren van droncken drincken ende aen het boeck nyet en comen als hy droncken is. Ende waert saecke dat hy in deze voerscr. puncten of eenighe van dien ghebreckelick viel soe sal men CLAUDYN voirscr. inhouden III Caroly guldens van syns tabbaerts laeken en het vierendeel iaers daer het ghebreck in gevallen is hetwelck altyt staen sal tot discretie van de ghetymeesters die dienen sullen. Ooc synt voirwaerden dat men hem altyt soe veel corten sal van synder gagye als hy aen loet versuymen sal. Ende is ooc versproocken dat deen den ander gheen verlof sal moghen geven sonder een half jaer te voren te waerschouwen op de poene van een pont Vl. van denghene die hier in ghebrecke waer te verbeuren ten profyte van dandere tenwaere datte ghetymeesters grote ende werckelycke oorsaecke hadden.

In kennisse der waerheyt soe hebben wy dit altsamen onderteyckent den XXXI May 1546.'

De heer GRAAF zegt omtrent het sacramentshuis: „VAN HEUSSEN meldt dat het in 1574 gebouwd is; wij vonden hiervan in de registers geen melding gemaakt".

Evenwel vond ik het volgende afschrift: „Opten XXVI Octobris 1574 is dat nyeuwe sacrementshuys besteet te maecken ten huyse van CLEMENT CORNELISZ int Ghulden Vlies aen de noortsyde van de kerck aen Mr. JOEST wonende tot Amsterdam ende heeft ghecost metten wyncoop, des meesters huyshuyr ende ander behoeff 1548 caroly guld. 14 st. 6 penninghen".

Waarschijnlijk is dit weder JOOST JANSZOON, gezegd BILHAMER, die toen te Amsterdam woonde. Daar het Concilie van Trente het bewaren van het sacrament op het altaar had voorgeschreven, zal dit sacramenthuis het retabel van het hoofdaltaar geweest zijn, waarvan de zijstukken nog bestaan, die in het ornament een mijter, als toespeling op den tweeden bisschop van Haarlem, te zien geven.

Dit is de laatste aanteekening van vóór de Hervorming. Wat na dien tijd door de kerkmeesters werd opgeteekend is wel niet zóó belangrijk, maar er komt toch wel het een en ander voor, dat voor de geschiedenis van het gebouw merkwaardig mag worden geacht,

De twee oostelijke pijlers van het kruis der kerk werden in 1585 van beschilderingen voorzien, die daar nog aanwezig zijn. Op deze beschilderingen doelt een aanteekening van dat jaar: „Aen JACOB SAVRYE betaelt voort schilderen der pylaeren onder den thoorn ende van dat gout 54 caroly gulden ende 18 st."

Ook lichtkronen werden nu aangeschaft. Zoo werd den 26 April 1592 vermeld: „Voor een nyeuwe neurenbergsche croon, in seelant ghecocht door ADRIAEN THOMASZ. XXXVI gl."

Avondmaalzilver liet men maken, daar den 21sten Juni 1592 betaald werd

„aen CORNELIS WILLEMSZ DOREN voor twe silveren drinckbekers weg ende 52 loot min 2 engels, elck loot silvers 26 st. ende elck loot van maecken 4 stuyvers, is te samen 77 guldens ende 15 stuyv."

Een aanteekening bewijst, dat de kerk bij het beleg van 1573 beschadigd is. „Den 9 Augusti 1592: Aen JAN HEYNDRIXZ voor d'eene helft van de steen en de lijsten mettet lofwerck te maeken aen de noortsyde vant kruyswerck hetwelck inde beleghering der stadt A° 1572 was affgeschoten 110 gulden; noch van affgeschoten loffwerck ende steen aen den noordoostcant vant cruyswerc 8 gulden en aen de steenhouwers ende metselaers tot drinckgelt van den ghevel te vermaecken 25 stuyv."

Den 25 Juli 1593 werd voor een „neurenbergher croon", te Amsterdam gekocht, weder *f* 39 betaald. In dat jaar ontving COEN GERBRANDTSZ. voor het „hermaecken" van „'t schip dat inder kerck hanght" 20 gulden. Het werd „ghestoffeert" door HUYG CORNELISZ voor 30 stuivers.

Den 22 Augustus 1593 ontving „Mr. LIEVEN, steenhouwder" voor „456 voet hartsteen" een bedrag van 331 gulden. Dit is de bekende LIEVEN DE KEY. De hardsteen diende voor „de cappelle aen het suydwesten der kerck." LIEVEN DE KEY kreeg, met vier knechts, voor 't „nyewe steenwerck te houwen" 13 gulden 9 stuivers. Reeds vroeger heeft men de bekroning dezer doopkapel aan LIEVEN DE KEY toegeschreven. Wij weten nu, dat hij haar in 1593 heeft gemaakt.

In 1595 heeft LIEVEN DE KEY gewerkt aan den westelijken gevel der kerk. De bekroning der steunbeeren, die hij toen maakte, is, jammer genoeg, bij de restauratie onlangs verwijderd. In dat jaar „vermaeckte" ook WILLEM TYBAUT het glasvenster in dien gevel, waarvoor hij *f* 170 kreeg,

Toen de „cappelle aen de suydtwestsyde" den 20 November 1594 „ten volle was affghewerckt" werd aan LIEVEN DE KEY en zijn gezellen een „vereeringhe" van 8 gulden en 10 stuivers gegeven.

Verscheidene aanteekeningen, die op deze verbouwing der doopkapel beschikking hebben, worden in de stukken gevonden. Zoo betaalde men den 19den Juni 1594 „voort scerpen van 40 bytels voor de steenhouwders die 3397 reysen gescerpt syn het 100 tot 18 stuyv 30 gul. 4 st." In November is andermaal voor dit scherpen 53 gulden en 6 st. betaald. Verder kreeg HUIG CORNELISZ. „om 't nyewe werck te verwen en d'appelen en spitsen te verghulden" 35 gulden en 16 stuivers. Wat wij daaronder verstaan moeten is niet duidelijk. Waarschijnlijk zijn de pinakels, die de kapel bekronen, bedoeld.

Er was door het bouwen schade aan het naast de kapel gelegen kantoor der H. Geestmeesters ontstaan. Die schade werd voor 13 gulden en 6 stuivers hersteld.

In 1603 leverde CORNELIS SIMONSZ. twee „silveren bekers", wegende 53 loòd en 6 engels, tegen 30 stuivers het lood. Aan „Mr. LIEWEN, steenhouder", werd in 1610 betaald „van de twee glasveynsteren in de noorder capel, so van hartsteen als arbeytsloon" 345 gulden, 2 stuivers en 12 penningen. LIEVEN DE KEY heeft dus ook de twee vensters van de Kerstkapel vernieuwd.

Twee zilveren bekers „tot het ghebruyck vant heyligh avontmael" werden in 1611 aangeschaft. Zij werden gemaakt uit „realen van achten", die 70 gulden en 10 stuivers waard waren. De goudsmid, die niet genoemd wordt, kreeg 7 gulden en 4 stuivers.

Een kroon, „wegende omtrent 360 pont", werd in 1613 voor *f* 300 gekocht. HARMEN VAN DER BEL bracht die kroon naar Haarlem, en kreeg daarvoor 17 gulden en 12 stuivers. Een andere kroon werd in 1619 bij CORNELIS JANSZ. COLOMBIER, ook COELENBIER geschreven, en „wonende in de Warmoesstraet", besteld. Hij kreeg 1 gulden per pond, en de kroon woog 191 pond, zoodat hij *f* 191 ontving.

In 1623 zijn de „winckeltjes" aan de „achterste syde" van de kerk gemaakt, en kreeg NICOLAAS ARENTSZ. *f* 36 voor het aanbrengen van het „verhemelte" boven den predikstoel. Een kleine kroon van 80 pond werd in 1625 door HENDRIK FRANZEN geleverd. Hij kreeg maar 16 stuivers voor het pond.

Den 10 Maart 1626 ontving „Mr. LIEVWE" voor „geleverde witte steen ende arbeijtsloon", wegens herstellingen, sedert 1624 aan de kerk gedaan, *f* 449. Dit is een leverantie, door LIEVEN DE KEY gedaan.

Het doophek werd in 1626 en 1627 door CORNELIS LAIRESSE, „kistenmaker", geleverd. Hij ontving daarvoor, „nieuwe bancken ende de voorsanghersbanck" inbegrepen, 385 gld en 4 stuivers.

In 1636 trekt de post „aen QUIREYN DAMAS voor tafelghoed omme by 't avontmael te gebruycken 182 gulden 10 stuyv" de aandacht.

De portalen en verscheidene banken zijn van 1638 tot 1640 gemaakt naar een „teyckeningh van den architec POST", die als honorarium 90 gulden kreeg. Deze portalen bestaan nog; wij leeren hier dus PIETER POST ook als „ambachtskunstenaar" kennen.

In 1640 werden vijf groote kronen gekocht van JOOST GERRITSZ., geelgieter te Amsterdam. Men betaalde er *f* 4201 voor, welk geld ten deele door de vinders van het Brouwersgild, de officieren van den Krijgsraad, de Regenten van het Leprozenhuis en de Regenten van het Sint Elizabethsgasthuis was geschonken.

De „cronen die in de transen hanghen" werden in 1644 door denzelfden geelgieter voor *f* 3194 geleverd. Deze kosten werden bestreden door het Blauwverwersgild, het Schippersgild, het Lakenkoopersgild, het Snijdersgild, het Kui-

Kuipersgild, het Smidsgild, het Bakkersgild, het Groot Schippersgild, het Schoenmakersgild, het Koopmansgild en het Molenaarsgild.

In 1644 is ook een nieuwe Consistoriekamer gebouwd; zij was in 1645 gereed, want zij werd toen door ALBERT VALCK voor *f* 63 geverfd en van banken voorzien, die *f* 187 kostten.

Een aanteekening van 1651 zegt, dat toen op 1 April van „d'heer JACOB VAN CAMPEN met sijn suster" 120 gulden voor een graf in de Kerstkapel werd ontvangen. De beroemde bouwmeester wenschte dus in zijn geboortestad begraven te worden. Hij is echter in 1657 in de St. Joriskerk te Amersfoort aan de aarde toevertrouwd.

Een uiterst merkwaardige aanteekening van den 5den October 1658 zegt: „aen Mr. SALOMON DE BRAY voor synen dienst in het maken van het nieuwe werck aen het oosteynde van de Groote Kerck en verscheyde modellen daervan ghemaeckt 252 gulden." Den 31sten December 1659 komt weder voor: „aen SALOMON DE BRAY voor sijn salaris van architecture aen het nieuwe werck van de Groote Kerck 51¾ dagh ad 4 guld. daeghs 207 guld."

Welk „nieuw werk" bedoeld is, blijkt hier ook, namelijk de „consistoriekamer", waarvoor allerlei uitgaven werden gedaan. Dit zal de nog bestaande consistoriekamer zijn, welke dus door DE BRAY, in wat hij voor Gothischen stijl hield werd ontworpen. In dien tijd trachtte ook JACOB VAN CAMPEN, toen hij den toren der Nieuwe Kerk te Amsterdam ontwierp, in Gothischen stijl te werken. En PIETER POST heeft zich bij het ontwerpen der poort van de Burcht te Leiden eveneens aan Gothische motieven gewaagd.

In 1663 vinden wij gewag gemaakt van „den Architek ERASMUS DEN OTTER", wien een ontwerp gevraagd wordt voor de banken in de nieuwe consistoriekamer. Hij ontving daarvoor den 2den Februari 1664 een bedrag van 169 gulden en 10 stuivers. Later, in 1665, werden weder in de Janskerk, de Bakenesserkerk en de Nieuwe Kerk banken gemaakt „conform de tekening van den Landmeter E. DEN OTTER". Deze meester maakte ook het ontwerp voor den nieuwen predikstoel, in 1679 gereed gekomen. Hij reisde den 15den April van dat jaar met den „beeldsnijder" ABRAHAM SNELLAERT en twee kerkmeesters naar Amsterdam, om het koperwerk van de leuningen aan den predikstoel in de Nieuwe kerk „aldaer op te nemen", welke reis aan „wagenvracht ende verteering" 25 gulden 10 stuivers kostte. SNELLAERT had de modellen der leuningen reeds in 1678 uit lindenhout gesneden; het hout kostte 16 gulden 4 stuivers, het snijden zelf 136 gulden en 18 stuivers. De steenen voet van den predikstoel werd door JAN VAN SOMEREN gemaakt, het timmerwerk verrichtte IJSBRAND CRYNEN, al het snijwerk als „arendskopjes ende festonnen" vervaardigde SNELLAERT. GILLIS WYBRANDS goot de

leuningen in geel koper, en kreeg daarvoor 747 gulden en 10 stuivers. Aan SNELLAERT werd voor het snijwerk van den stoel 674 gulden en 2 stuivers uitbetaald. Kerkmeesters zelf leverden het hout en aan arbeidsloon betaalden zij den meubelmaker CRYNEN slechts ongeveer 70 gulden. De ontwerper ERASMUS DEN OTTER ontving *f* 400.

De afschriften eindigen met 1700. Aan het slot vindt men nog een afschrift uit „een boekje van het jaar 1400." Daarin komen posten voor, die betrekking hebben op het „verdekken" van de oude kerk. Zoo gaf „comen Foyen" voor „ouden lode dat van der kerc quam doe men die zuydzyde verdecte" een bedrag van 8 pond, twee schellingen en 9 deniers. Ook werd 3 pond 9 schellingen „ontfaen van den ouden waghenscot dat van de oude kerc ghebroken waerdt doe men se verdekte." Onder de uitgaven komen voor „leynaghels", „loen om die zuudzide van der kerc te verdecken" en „loen voir die tymmerlieden van het portael boven te vermaken".

Men kan uit het hier medegedeelde zonder twijfel de gevolgtrekking maken, dat onze kennis van de geschiedenis der St. Bavokerk te Haarlem door wat de handschriften bevatten, belangrijk wordt uitgebreid.

De Grot van Plato, naar een gravure van JAN SAENREDAM naar CORNELIS VAN HAARLEM.

Boek- Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

BEITRAG ZU EINEM KOMMENTAR VON KAREL VAN MANDERS, „GRONDT DER EDEL VRY SCHILDER-CONST"

VON

DR. OTTO HIRSCHMANN.

DIE Zahl der Identifizierungen, die KAREL VAN MANDERS Angaben ermöglicht haben, ist gross, aber noch immer ist sein „Schilderboeck" nicht ausgeschöpft. Nicht blos im Leben der Maler, sondern auch in der theoretisierenden Einleitung zum Schilderboeck, im „Grondt etc.", zählt VAN MANDER eine ganze Reihe von Kunstwerken auf, hier z. T. auch solche, die er in den Lebensbeschreibungen nicht wieder erwähnt. Die im „Grondt" angeführten Werke beanspruchen unser besonderes Interesse. Denn es handelt sich hier nicht um eine blosse Aufzählung, sondern um eine Auswahl des Wertvollsten, um Schulbeispiele, die KAREL VAN MANDER der „leer-lustighen Schilder-jeught", an die die ganze Schrift sich wendet, als nachahmenswert vor Augen stellt.

Hier möchte ich nun im Besonderen die Aufmerksamkeit lenken auf einen Ausschnitt aus dem charakteristischen Kapitel „Van de Reflecty etc."

VAN MANDER liebt es, wenn auch nicht immer mit allzuviel Tiefsinn, den Zusammenhängen bis auf ihre letzten Ursachen nachzugehen. So wie er „der Verwen oorsprong" ziemlich einfach mit dem Satz „Alles heeft zijn verwe van Gode" erklärt, so stellt er hier zunächst fest, dass alles Licht von der Sonne komme. Dann

spricht er von den verschiedenen Lichterscheinungen, dem Morgenrot, der Wasserspiegelung, besonders ausführlich vom Regenbogen, dem Mondlicht und dem Blitz.

Er kommt auf das künstliche Licht, das Feuer, Kerzen, Fackeln und Feuersbrunst. Und, indem er nach diesem allgemeinen Exkurs wieder auf die Kunst überleitet, nennt er RAPHAEL (die Befreiung Petri) und den „ouden BASSAN" als „uytnemende van nachten te schilderen." Schnell aber regt sich in ihm, nachdem dieser pflichtschuldige Tribut an die Italiener bezahlt ist, der selbstbewusste Niederländer:

42. „Doch wat ben ick hier van vreemde vermanich /
„Daer ick behoorde ghedenken *Congietten.*

Er schildert uns GILLIS COIGNET als hervorragenden Maler von Nachtszenen, und unter solchen nennt er auch „de Loterij / die hem maken lieten t'Amsterdam der Crancksinnighe voorstaanders", die mit einem 1592 datierten Bild des Rijksmuseums (Nr. 705) hat identifiziert werden könen. [1]) Diese Tafel, als einziges gesichertes Beispiel dieser Nachtbilder, wird für eine Bestimmung des interessanten Meisters, von dem nur eine ganz kleine Anzahl von Gemälden bekannt ist, von der grössten Bedeutung sein.

Mit besonderer Genugtuung fährt dann VAN MANDER fort:

45. „Voorts ghelyck Pictura nu wel Bataven
„Soo jonstich is / als voortijts Sycionen,
„Heeft de Natuere ter Haerlemmer haven
„Comen uytschudden den schoot haerder gaven /
„In de boesemen van twee die daer wonen.

Den Vergleich mit Sikyon hat dann das 17. Jahrhundert noch vollends gerechtfertigt. Man hört den Lokalstolz VAN MANDERS, der sich auch ein bischen Haarlemer fühlt, aus diesen Worten heraus. Nun, wer sind diese zwei:

„D'*een* is te recht een Schilder / van den gonen
„Is t' Amsterdam de *Speloncke Platonis* /
„In welcke dat Conste meer als ghewoon is.
46. „Daer sietmen Reflexy over al schampen /
„Doch een hoop ghevanghen in 't doncker laghen /
„Die met Argumenten schenen te campen /
„Van Beelde-schaduwen door t' licht der lampen /
„Eenighe los / beelden en schaduw saghen /
„Ander verder van daer hadden gheslaghen
„Diep in den Hemel t'ghesicht / sonder neyghen /
„Maer den sin beveel ick die 't stuck is eyghen.

[1]) Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks Verzamelingen 1897 p. 17.

Am Rand ergänzt van Mander seine Beschreibung: „..... ghedaen door CORNELIS CORNELISZ. van Haerlem."

Diese „Speloncke Platonis" ist uns zwar nicht im Original erhalten, aber wir können sie wiedererkennen in einer Stichreproduktion JAN SAENREDAMS (B. 39). [1]) Es ist ein Stich von beträchtlichem Format (27,2 × 44,4 cm.). „C. C. Harlemensis" ist als Inventor genannt. Das Datum 1604 bezieht sich nicht auf dessen Vorlage, sondern auf den Stich. Doch wird jene kaum lange vorher entstanden sein, was als Argument dafür ins Feld geführt werden könnte, dass auch der „Grondt" erst kurz vor dem Erscheinen des „Schilderboecks" vollendet worden ist. Die Interpretation des platonischen Textes (Staat, Buch 7. ed. Schleiermacher III. Teil 1. Bd. p. 361 ff.) ist ziemlich frei. Vor allem ist eine wichtige Bedingung des Gleichnisses, dass nämlich die Gestalten an Hals und Schenkeln gefesselt sein müssen, um nicht umsehen zu können, völlig ausser Acht gelassen. An Stelle der Schranke, von der Plato spricht, finden wir eine hohe Mauer aufgeführt und auf dieser, in der offenbaren, uns allerdings etwas naiv anmutenden Absicht, dem Bilde Platos eine noch tiefere Bedeutung zu geben, die allegorischen Figuren von Amor, Fides, Caritas, Spes, Fama, etc. Für die Erfindung ist aber nun jedenfalls CORNELIS CORNELISZ. nicht verantwortlich zu machen. Der Stich trägt die Unterschrift: „H. L. SPIEGEL figurari et sculpi curavit" und dessen Widmung an den Leidener Medizinprofessor PETRUS PAUW. Wenn es ohnehin schon nahe liegt, das „figurari", das sich nur auf die Vorlage des Stiches beziehen kann, so zu interpretieren, dass SPIEGEL, der gelehrte Dichter, dem Maler seine Angaben für die ungewöhnliche Komposition machte, so wird dies noch wahrscheinlicher dadurch, dass wir dem Bilde auch in einem dichterischen Werke Spiegels aus dieser Zeit begegnen. In seinem Hartspieghel (im 3. Gesang, ed. BILDERDIJK p. 51) nämlich hat er folgende Vision:

„Wat zie ick? — Ja 't is de aard die voor mijn voeten splijt,
„Een hol vormt, eng van mond, maar in zijn binnen wijd.
„Van vorm als 't menschlijk hart, maar vol van Volk in 't donker
„Gezeten, met den rug naar kenlijk lampgeflonker.
„Elk hunner houdt het oog daar starende op een wand,
„Die schaduwschijnsels toont, van alle vorm en stand,
„Zich wisslend naar een 't Volk niet zichtbaar beeld bewegen.

Mit wenig Mühe ist hier die „Speloncke Platonis" wiederzuerkennen.
Nun der „andere". Die folgenden drei Strophen, die diesem gewidmet

[1]) Vgl. Abbildung.

sind, enthalten so ziemlich das Höchste von dem, was VAN MANDER, dem die lobenden Epitheta doch ohnehin nicht schwer vom Munde fliessen, an Ausdrücken rückhaltlosester Bewunderung aufzubringen vermag. Sie sind aber auch durchsetzt mit einer Reihe von zum Teil weit hergeholten gelehrten Anspielungen, die an die Belesenheit der „Schilder-jeught" etwelche Ansprüche stellten, und die einiger kurzer Erläuterungen bedürfen werden. Diese werden meistens durch VAN MANDER selbst an andern Stellen des Schilderboecks gegeben.

47. 1 „D'*ander* heeft Natuer gants willen aenwennen
2 „Linearis en Clypeus practijcken /
3 „Eyndlijck oock Picturams end' hem doen kennen
4 „Voor eenighen Phoenix met goltsche pennen /
5 „En wat metael sal t'eenich golt niet wijcken /
6 „Oft wat licht d'eenighe Sonne ghelijcken /
7 „Dien hij eenich is toeghewijdt bequame /
8 „En draeght van den Victory-boom den name.

48. 1 „Van desen sachmen op Attalus vliesen
2 „In Linearis Const / verciert met druyven /
3 „Vinde-wijn / Gheve-lust / Sorghe-verliesen /
4 „Bij Overvloedt / om niet laten vervriesen /
5 „Midden hun ghenuechte / met witte Duyven /
6 „Lust blasende t'vyer / deed' de vlammen stuyven /
7 „Waer van Reflexy oock Echo gheslachte /
8 „En den Beelden een weder-dagh toebrachte.

49. 1 „Dit Dedalis stuck / waer in hen verblijden
2 „Die schoone Charites, mach den Hespery
3 „Lust-hof vercieren nu in dese tijden:
4 „En sooder daer vreemder eere benijden /
5 „Fama gheluydt werdt hun dubbel misery /
6 „Want men sal dit werck / vol Consten mistery /
7 „Met Zeuxis worstelaers / veel beter laken /
8 „Dan datment soo goet sal connen ghemaken.

Das sind Worte, um dem Leser die höchsten Vorstellungen von dem beschriebenen Blatte zu machen. Doch zuerst einige Erläuterungen zum Text:

47. 2. Was „Clypeus practijcken" sind, liesse sich wohl aus dem Zusammenhang erraten. Die genaue Erklärung giebt VAN MANDER aber selbst in seiner „Etimologia, oft uytlegh, waer t' woordt Schilder . . . . zijn hercomst heeft" auf der Rücksaite des Titelblattes zum Leben der antiken Maler:

Naar een penteekening van GOLTZIUS (1593), in het Britsch Museum,
„Sine Cerere et Baccho friget Venus".

Boek- Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger. Amsterdam.

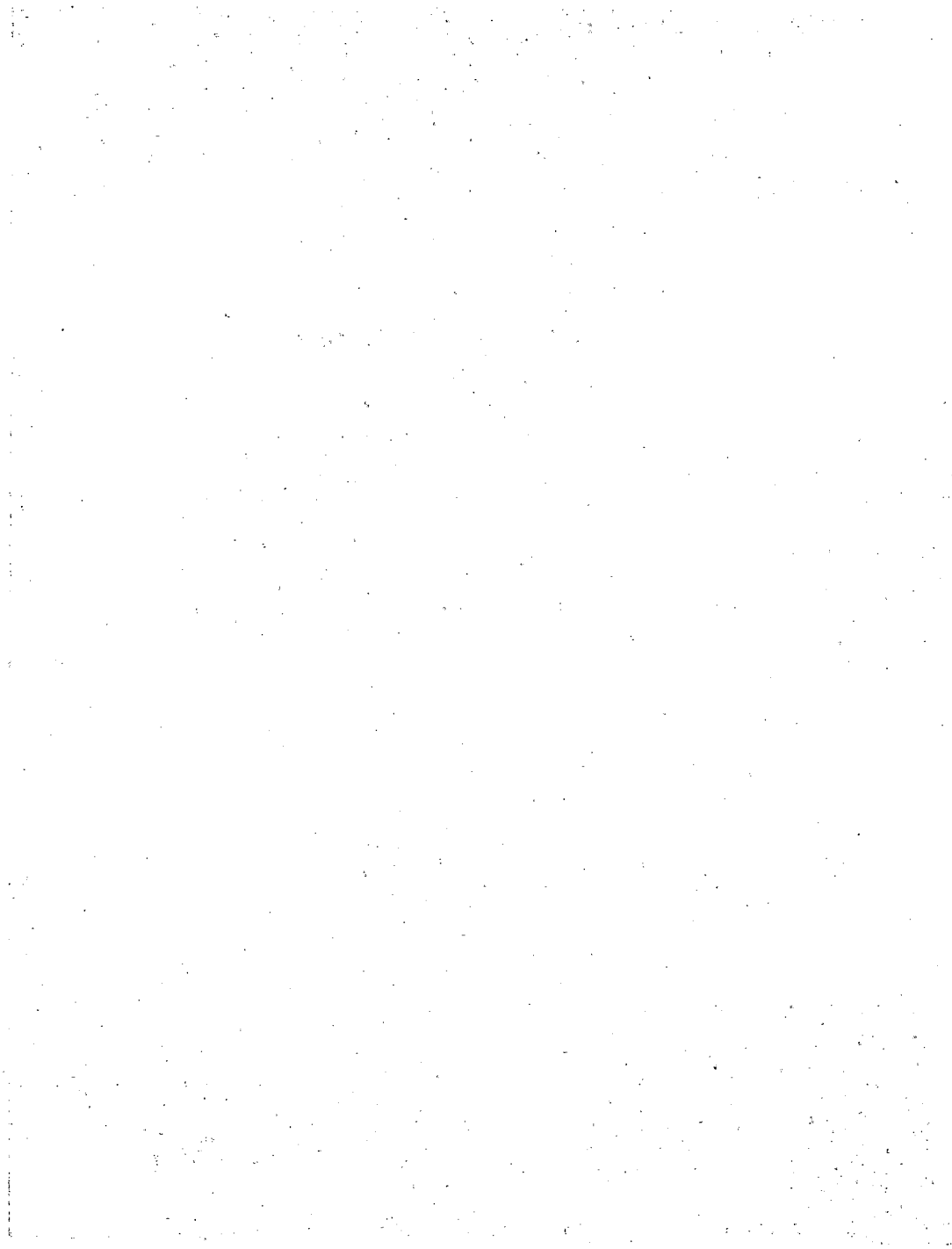

„. . . . . .
„Ghelijck *Clypeus* t' woordt op Griecks (!) is eenen schilt,
„*En is graveeren oock te segghen*, als men wilt,
„Om datmen Schilden plagh betrecken oft besnyden.

47. 4. Zu den „goltschen pennen" des Phoenix, einem Wortspiel mit dem Namen von GOLTZIUS — denn von diesem ist die Rede, wie VAN MANDER für diejenigen, die die Anspielung nicht verstanden, am Rand bei Strophe 49 beifügte — verweist eine Randbemerkung auf Plinius. Was VAN MANDER aber genau unter dem Phoenix versteht, legt er im 2. Buch seiner „Wtbeeldinghen der Figueren" fol. 131a [1]) auseinander: „Met den Phoenix wort verstaen d'uytnementheyt: oock pleeght men uytnemende Mannen in Gheleertheyt oft Const te heeten Phoenix, om dat men maer eenen / oft zijns gelijck niet en vindt." Viel Schmeichelhafteres konnte er GOLTZIUS nicht mehr sagen.

47. 8. Der „Victory-boom": Die Dattelpalme = Phoinix.

48. 1. „Attalus vliesen": Umschreibung für Pergament. Attalus Könige von Pergamon.

48. 3. „Bacchus, Ceres und Venus."

48. 6. „Lust": Amor.

49. 2. Den Ausdruck „Hespery Lust-hof" braucht VAN MANDER im Auschluss an lateinische Klassiker (z. B. VERGIL, Aen. I. 530—4) für Italien. [2])

49. 7. Was es endlich mit „Zeuxis worstelaers" für eine Bewandtnis hat, erzählt VAN MANDER wiederum selber in dessen Lebensbeschreibung (Leven etc. ol. 67a), nämlich, dass Zeuxis unter seine „Worstelaers" folgendes Gedicht gesetzt habe:

„Men can dit haest verachten: maer
„Soo goet te doen, meer arbeydt waer."

Man hat bisher angenommen, [3]) dass VAN MANDER bei diesem ausführlich beschriebenen — auch in der Lebensbeschreibung erwähnten — und so hoch gepriesenen Blatt die nicht mehr nachzuweisende Vorzeichnung zu GOLTZIUS' Stich B. 155 vor Augen gehabt habe. In der Tat würde die Beschreibung diese Annahme auch beinahe zulassen; nur die weissen Tauben fehlen dort. Nun sagt VAN MANDER aber am Rande noch: „Dit was een *groot* stuck op perkament metter pen etc." Der Stich B. 155 ist aber ein kleines Blättchen, sodass ein Zusammenhang doch nicht recht wahrscheinlich sein konnte. Das Blatt, das VAN MANDER so

1) Die Zitate nach der ersten Ausgabe der Schilderboecks von 1604.
2) Diese Auflichtung verdanke ich Kollega HÖCKER in Basel.
3) HIJMANS, Livre des peintres II. p. 193[1]. und MOES, ungedruckt.

begeisterte, ist nun aber wohl noch vorhanden und wird in bestem Zustand im British Museum in London aufbewahrt. [1]) Alle Angaben VAN MANDERS über die Technik, das Material, die Grösse, als auch die Beschreibung der Komposition treffen zu, und jeder Zweifel an der Identität ist ausgeschlossen. Tatsächlich haben wir es mit einer Virtuosenleistung allerersten Ranges zu tun. Das Format schon ist für eine Federzeichnung ausserordentlich. (62,5 × 49,4 cm). Ausgeführt ist das Blatt in der zu der Zeit hochgeschätzten Stichmanier als sogenannter „Federriss". Die einzelnen Federzüge sind so scharf, systematisch und sicher gezogen, dass das Ganze wohl den Abdruck einer Kupferplatte vortäuschen könnte, wenn nicht die Tinte so viel von ihrer ursprünglichen Schwärze eingebüsst hätte. Dadurch hat offenbar auch der Haupteffekt des Blattes, der VAN MANDER veranlasste, dieses im Kapitel „Van de Reflecty" anzuführen, gelitten. Doch ist der geschickt durchgeführte Widerstreit zwischen Tageslicht und Feuerschein immer noch deutlich zu erkennen, zumal in den Figuren von Bacchus und Venus. Die Zeichnung, eine Illustration zu der Sentenz „Sine Cerere et Baccho friget Venus", ist rechts unten mit GOLTZIUS' vollem Namen und der Jahreszahl 1593 bezeichnet. VAN MANDER hat sie aus dem Gedächtnis beschrieben; sie befand sich damals bereits nicht mehr in den Niederlanden, sondern, wie er die Angabe vom „Hespery Lust-hof" noch etwas näher präzisiert, in Rom. Von da ist sie wahrscheinlich in den Besitz Kaiser RUDOLFS II., der ein grosser Bewunderer von GOLTZIUS' Griffel, Feder und Pinsel war, gekommen. Im Inventar der Prager Schatzkammer von 1621 [2]) kommen zwei Blätter von GOLTZIUS mit Cupido, Venus, Ceres und Bacchus vor, beide „mit der feder gerissen", das eine noch besonders hervorgehoben als „ein schöne grosse taffel". Im 18. Jahrhundert befand sie sich wieder in Holland, wo sie am 4. Dez. 1780 in Amsterdam auf dem Verkauf COENR. SMIT erschien und um die für eine Zeichnung sehr hohe Summe von fl. 125.— an HEEMSKERCK überging. [3]) 1861 endlich ist sie vom British Museum aus dem Kunsthandel erworben worden. [4])

[1]) Vgl. Abbildung.

[2]) Jahrb. d. Kunsthist. Sammlg. d. allerh. Kaiserhauses XXV. 1905 Regesten 19 421.

[3]) Notiz von Dr. HOFSTEDE DE GROOT.

[4]) Freundl. Mitteilung von CAMPBELL DODGSON, dessen gütiger Vermittlung ich auch die Photographie verdanke.

JOHANNES OSBORN

DOOR

D. S. VAN ZUIDEN.

In den vijfden jaargang van Oud-Holland 1887, blz. 309, komt een opstel voor van wijlen Mr N. DE ROEVER over JOHANNES OSBORN, den kunstenaar baleinwerker. Dit artikel werpt eenig licht op een tak van kunstnijverheid, waarvan de producten weinig bekend meer zijn.

Eenige onlangs gevonden documenten stellen mij in staat dit opstel aan te vullen.

Waar Mr DE ROEVER aan de hand zijner gegevens kon schrijven, dat er in 1631, behalve OSBORN en JAN CRANENBERGH, slechts één baleinwerker was, komt mij dit nu hoogst onwaarschijnlijk voor, aangezien tien jaar vroeger, nog in 1621, dit vak talrijke beoefenaren had.

Uit de gevonden acten blijkt, dat er in dat jaar verscheidene knechts in de werkplaatsen van baleinwerkers werkzaam waren en tevens, dat aan OSBORN het recht betwist werd van octroy te hebben op een uitvinding, die reeds door anderen, vóór zijn aanvrage van het octrooi, was in praktijk gebracht. Op dit punt evenwel spreken de getuigenverklaringen elkander lijnrecht tegen.

In de eerste plaats vestig ik de aandacht op de volgende acte.

„Op [1]) huyden den 26sten April anno 1621 compareerden etc ter presentie etc. LAURENS FRANSZ SPIEGEL, vergulder out ontrent 36 jaeren, WYBRANT CLAESZ out ontrent 29 jaeren, CORNELIS HUIJBERTS out ontrent 25 jaer, JAN JACOPSZ out ontrent 26 jaeren, MERTEN JANSZEN out ontrent 25 jaeren, JAN TONISSEN out ontrent 19 jaeren, AUCKE BARENTS out ontrent 23 jaeren ende WILLEM JANSSEN out ontrent 21 jaeren, ebbenhoutwerckers, alle hier ter stede woonende, ende hebben bij waere Christelijcke woorden ende haere conscientien, in plaetse van solemnelen eede, ten versoecke van SALOMON VAN GALEN ende JAN WILLEMSZ BUS verclaert, getuycht ende geattesteert, hoe waer is, ende eerst die voorsz. CORNELIS HUYSBERTSZ ende JAN THONISZ, dat in Merte lest gepasseert drye jaeren geleden JAN OSBORN gecommen is geweest bij den voorn. JAN WILLEMSEN BUS, ende heeft in presentie ende ten aenhooren van hen getuijgen so sij noch wel ende affirmativelyk onthouden hebben, den selven JAN WILLEMSZ BUS versocht ende gebeeden gehadt, dat hij soude willen het baleynwercken in treyn brengen ende daervan maecken mette schave, lijsten, spiegelcassen, regeletten ende andere wercken, die mette schave werden gemaeckt. Gelijck sy getuygen oock seeckerlijck ende affirmativelijck weeten, dat de voorn. producent alsdoen gemaect heeft gehadt, voor den voorsz. JAN OSBORN ende op sijn versoeck mette schave van 't baleyn een excellente spiegelcas met een schore ringh, een plaet totte kistemaeckerije ende een laetgen om in een cabinetgen te gebruycken, dewelcke die voorn. JAN OSBORN met hem genoomen heeft gehadt in 's-Gravenhage (soo sij getuygen seeckerlijck verstaen hebben) ende de selve verthoont aen de Hoog Mogende Heeren Staten ofte haere Hooge Mogende gecommitteerdens daerop bij hem versocht ende vercregen is geweest (soo sij meede verstaen hebben) het octroy om alleene de baleynen te bereyden ende prepareren. Weeten oock sij getuygen dat deselve JAN WILLEMSEN BUS voorts vervolgens daertoe van tijt tot tijt andere verscheyden wercken van de baleynen mette schave onverhindert gemaect ende gebruyct heeft, gelijck als van ebbenhout ende soo vrij, alsoff hij in ebbenhout gewerct hadde.

Verclaert die voorn. LAURENS FRANSSEN, dat in Mertius verleden twee jaeren die voorn. SALOMON VAN GALEN voor hem getuyge mette schaeff van baleynen gemaect ende aan hem gelevert heeft gehadt een excellente toorenspiegel, met twee viercante lijsten ende daer naer noch dickwils andere wercken, die meede mette schaeff van de baleynen gemaect sijn geweest.

Deposeert de voorn. HERMEN DOMMERS hem kennelijck ende bewust te wesen ende gesien te hebben dat SALOMON VAN GALEN oude baleynen mette schave al gewrocht ende diversche wercken als spiegelkassen lijsten, ende andere gemaect heeft gehadt nu ontrent dry jaeren geleden.

[1]) Notaris J. F. BRUYNING, A'dam.

Van gelijcken verclaert die voorn. WIJBRANDT CLAESSEN hem sulcx bekent ende bewust te wesen.

Attesteert de voorsz MARTEN JANSSEN, dat hij een jaer daer nae nu ontrent twe jaeren geleden bij den voorsz. VAN GALEN producent gecommen is ende in sijn winckel gewrocht ende verscheyden wercken voor hem helpen maecken heeft baleynen mette schaeve daer de selve dagelijcx in werckt.

De voorsz. JAN JACOBS verclaert hem oock bekent te wesen dat de voorsz. VAN GALEN over de twee jaeren geleden in de baleynen gewrocht ende diverse wercken daervan gemaect heeft gehadt.

Verclaeren noch de voorsz. PIETER ADRIAENSZ ende WYBRANT CLAESSEN, dat sij luyden ontrent een jaer ofte wat minder geleden, sonder den justen tijt te weeten, eer JAN OSBORN met HERMAN ROOSWINCKEL was vereenicht ende verdragen gehoort ende verstaen hebben gehadt, dat de selve JAN OSBORN seyde, tegens de voorsz. SALOMON VAN GALEN, dat sijn octroy bij hem van de Hoog Mogende Heeren Staten vercregen niet en strecte om den voorsz. SALOMON ende andere die mette schave in de baleynen wercten in de wech te wesen off te beletten, maer eer om die saecken te voirderen, dat die in treyn mochten commen, opdat hij veele baleynen mocht bereyden daervan hij octroy hadde.

Verclaert WYBRANDT CLAESZ, JAN JACOBSSEN ende MERTEN JANSSEN dat op seeckeren tijt JAN OSBORN op haerluyder winckel commende, versochte, dat sij souden willen afftrecken seeckere gedruct billiet, 't welck HERMEN ROOSWINKEL hadde laeten aenslaen van alleene met schave in de baleynen te wercken, gelijck oock sulx op sijn versoeck gedaen ende geschiet is geweest.

Weeten oock sij getuygen al te samen, utgenoomen de voorn. LOURENS FRANSZ, dat JAN OSBORN tot meermaelen aen den producent ende oock aen de knechts versocht heeft gehad, dat sij souden willen helpen bevoirderen om te procederen tegens de voorsz HERMAN ROOSWINCKEL ende sijn octroy tegensstaen, alsoo hij 't qualijck vercregen hadde, seggende het gaet U al te saemen aen ende versochte meede, dat se daertoe souden willen contribueeren. Presenterende.... Gedaen binnen Amsterdam."

Hieruit blijkt in de eerste plaats dat JAN WILLEMSZ BUS ook een bekwaam baleinwerker was, die aan OSBORN, door hem, BUS, vervaardigde voorwerpen leverde, waarop OSBORN octrooi ging aanvragen. Verder, dat OSBORN geassocieerd was met HERMAN ROOSWINCKEL en dat voor dien tijd ook al een zekere SALOMON VAN GALEN en nog anderen het baleinwerken beoefenden, alle personen welke in het artikel van 1887 nog niet genoemd worden. Evenzeer leeren wij uit deze acte dat OSBORN en ROOSWINCKEL oneenig zijn geworden en OSBORN zijn vroegeren

medewerker nu poogt te benadeelen. Het is mogelijk dat het tot een proces of een begin daarvan gekomen is, want den 10den Mei 1621 verklaren WAELICH REYNIERSEN, oud 36 jaar en THOMAS VAN DALEN, oud 35 jaar, ten verzoeke van JAN OSBORN en HERMAN ROOSWINCKEL, dat JAN WILLEMS tegen hen gezegd heeft dat JAN OSBORN alleen „de eerste inventeur is geweest van 't werck in baleynen mette schaeff" en „dat sij oock op de secretarye waeren geweest om dit specialijck te verclaeren" bij welke verklaring zij ook vertellen, dat hij een pers gebruikte. [1])

Maar nu vinden wij weer een getuigenverklaring, die even geloofwaardig schijnt als de vorige, doch die ROOSWINCKEL als eersten „inventeur" aanwijst. Den 15den Juli 1621 verklaren n.l. CORNELIS GERRITSZ CRAEN out 51 jaeren, RIP FREDERIK out 37 jaeren, REYNIER CLAESSEN out 31 jaeren, alle drie houtcoopers deser stede ten versoecke van HERMAN ALLERTSZ ROOSWINCKEL, dat „dese in de baleynen mette schaeve heeft gewrocht en gearbeyd gehad al in Februari 1618, geweest sijnde ten tijde alsser geruchte gingh dat seeckere Engelsman JAN OSBORN genaemt versocht octroy van de Hoog Mogende Heeren Staten van de voorsz baleijnen; zeggende dat zij lange jaeren gebuyren van den producent zijn geweest en gezien hebben, dat hij doenmaels onder handen hadde een lijst van baleynen mette schaeve, het welck voor hen luyden een groote nieuwigheyt was en dat hij voort daerinne van tijt tot tijt heeft gewrocht met 3 a 4 knegts".

Hieruit zou volgen dat ROOSWINCKEL al vóór OSBORN het baleinwerken beoefende. Hoe het ook zij, wij weten nu dat dit vak meer beoefenaren vond dan vermoed werd. Te meer is het te bejammeren, dat van deze kunstproducten geen meer aanwezig zijn, die beter dan alle archivalia het wezen der kunst zouden kunnen aantoonen.

---

[1]) Notaris J. F. BRUYNING. A'dam.

Een gelijktijdige waardeering van Rembrandt's Etsen in het Buitenland (1641)

DOOR

PROF. J. H. SCHOLTE.

VOOR eenigen tijd vestigde de Heer J. W. ENSCHEDÉ in dit tijdschrift (jaargang XXXI p. 132 vlgg.) de aandacht op een vermelding van den naam REMBRANDT in een Duitsche uitgaaf van Garzoni's Piazza Universale, die in het jaar 1659 te Frankfort a.d. M. het licht zag. Een onderzoek van uitsluitend literair-historische strekking, dat mij aanleiding gaf, mij met de verschillende Duitsche bewerkingen van deze Piazza Universale bezig te houden, stelt mij in de gelegenheid, omtrent de vermelding van REMBRANDT'S naam een aanvullende mededeeling te doen. De door den Heer ENSCHEDÉ geciteerde plaats komt namelijk ook reeds in de uitgave van het jaar 1641 voor; de vermelding van REMBRANDT'S naam wordt daardoor achttien jaar vervroegd, wat natuurlijk het belang van de daarmee verbonden appreciatie niet weinig verhoogt. Reeds op vijfendertigjarigen leeftijd was hij dus tot ver over de grenzen van ons land bekend. Het schijnt mij de moeite waard, te onderzoeken, welke conclusie's men

uit het voorkomen van REMBRANDT'S naam in deze uitgaaf van 1641 mag trekken; het is daarvoor noodig, zich over de verhouding van de verschillende Duitsche uitgaven van Garzoni's Piazza Universale een oordeel te vormen.

De eerste Duitsche vertaling van het in 1585 te Venetië verschenen werk van TOMASO GARZONI: „La Piazza Universale di tutte le professioni del mondo" zag blijkens het titelblad en een door den uitgever onderteekende opdracht aan eenige Duitsche kooplieden[1]) in 1619 te Frankfort a.d.M. het licht. De uitgever is LUCAS JENNIS. Behalve het exemplaar van de Königliche Bibliothek te Berlijn, dat op dit oogenblik voor mij ligt, zijn er exemplaren bewaard in de universiteitsbibliotheken van Breslau, Göttingen en Koningsbergen. Het is een kloek boekdeel in folio van 732 bladzijden tekst in twee kolommen gedrukt en bevat buiten den tekst, opdracht, voorrede, inleidende gedichten, registers van geciteerde auteurs, inhoudsopgave en zaakregister. Het titelblad, welks omlijsting volgens de naamteekening door MATTHAEUS MERIAN ontworpen werd, geeft een aanduiding van den inhoud van het boek: behalve een voorstelling van een drukkerij en symbolische figuren „Diligentia" en „Experientia" met de zinspreuken: „Fleis bringt Nahrvng" en „Zeit bringt Erfahrvng" schetst MERIAN in een vijftiental vignetten voorstellingen van verschillende beroepen en bedrijven, als dat van den koopman, den geleerde, den schilder, den beeldhouwer, den jager, den visscher, den molenaar, den bakker, den slager en den kok. Ik kom op dit titelblad, dat voor de verhouding der drukken van belang is en in verband daarmee ook voor de vaststelling van de beteekenis der vermelding van den naam REMBRANDT in het oog moet worden gehouden, in het verloop van mijn uiteenzetting nog terug. Uit de voorrede van LUCAS JENNIS blijkt, dat hij ten tijde van het tot stand brengen van deze uitgaaf nog jong en vol uitgevers-idealisme is. Ik citeer enkele woorden, mede om daardoor aard en strekking van het werk te kenschetsen: „Was grosser Mühe, Fleiss vnd Arbeit aber ich hierin anwenden lassen, wil dieses Orts weitläufftig zu melden, nicht geziemen, als welches der günstige Leser auss selbsteigner Discretion gnugsam zuermessen, vnd aller Orts zu verspüren haben wirdt: Wie dann nicht allein alles mit sonderlicher Zierdt vnd Lieblichkeit in vnsere Teutsche Sprach vbersetzt, sondern auch mit nöhtigen Marginal-Noten vnd nohtwendigen Registern, wie auch sonsten insgemein mit bequembsten vnd schönesten Characteren alles versehen vnd gezieret: Dessgleichen wil es auch von dem grossen Nutzen dieses Wercks weitläufftiger Anregung zu thun unvonnöthen seyn, als welches Wercke ohne das auff alle vnd jede Functionen vnd Ständte sich dermassen

[1]) Het zijn CORNELIS VAN DAELE, BALTHASAR VON SITTART, GEISSBRECHT VAN GHEER, JOHANN MÄRTTENS, HIERONYMUS SCHELCKENS, CASPAR VAN UFFELE en SEBASTIAN DE NEUF-VILLE; de helft van deze namen wijst op Hollandschen oorsprong, waarin men een teeken mag zien, dat de om hun religie uitgewekenen aan het geestelijk leven in hun nieuwe woonplaats (Hanau en Frankfort) levendig deelnamen.

erstrecket, dass fast niemandt zufinden, welchen alhie nicht seiner Kunst Profession vnd Handtwercks Reguln, zugehörungen vnd Instrumenten zusehen vnd zu lernen hat."

Een tweede Duitsche uitgave verscheen zeven jaar later: „Piazza Universale, Das ist: Allgemeiner Schawplatz . . . . zum Andernmal in Truck gegeben, Franckfurt a. M. 1626." (Exemplaren in de Kgl. Bibl. te Berlijn en in de Universiteits-bibl. te Breslau). In formaat en omvang stemt ze geheel met den eersten druk overeen; het titelblad, dat dezelfde omlijsting van de hand van MATTHAEUS MERIAN vertoont, maákt echter een anderen indruk, doordat de belangrijkste regels in rood gedrukt zijn. Bij nauwkeuriger onderzoek bleek mij, dat de uitgave 1626 slechts een titeloplaag is, waarvoor uitsluitend een dubbel blad nieuw gedrukt werd.

Tusschendoor waren twee Latijnsche uitgaven verschenen: „Piazza universale, sive Theatrum vitae humanae . . . studio MICH. CASP. LUNDORPI . . . ed. Francofurti 1623". (Exemplaren in de Kgl. Bibl. te Berlijn en in de universiteitsbibliotheken van Breslau, Göttingen en Greifswald) en „Emporii emporiorum sive piazza universale. . . Interprete NICOLAO BELLO Liber 1—3; ed. Francofurti 1623—24" (Exemplaar in de Universiteitsbibl. te Breslau). Ook deze twee uitgaven representeeren inderdaad slechts één vertaling. De naam Rembrandt wordt in deze uitgaven begrijpelijkerwijze nog niet genoemd: ze kunnen dan ook met betrekking tot dit onderwerp uitgeschakeld worden.

De volgende Duitsche uitgave, die van Garzoni's Piazza Universale verscheen, is die van het jaar 1641. Hierin komt de naam Rembrandt voor het eerst voor [1]). Zij maakt een geheel anderen indruk dan die van 1619: het is een kwarto-boekdeel van respektabele dikte; behalve voorwerk en registers bevat het werk meer dan 1000 bladzijden in twee kolommen gedrukten tekst. Ook is deze derde uitgave (eigenlijk de tweede druk) geillustreerd; de uitgever, thans MATTHAEUS MERIAN, heeft „mit sonderm Kosten" de houtblokjes van een voortreffelijk werk „zu handen gebracht": „Eygentliche Beschreibung Aller Stände auff Erden, Hoher vnd Nidriger, Geistlicher vnd Weltlicher, Aller Künsten, Handwercken vnd Händeln, etc. vom grösten biss zum kleinesten, Auch von jrem Vrsprung, Erfindung vnd gebreuchen . . . Gedruckt zu Franckfurt am Mayn. MDLXVIII." Twee meesters hadden voor deze „Stände und Handwerker" samengewerkt: JOST AMMAN ver-

---

1) Exemplaren van deze uitgave zijn aanwezig in de Kgl. Bibl. te Berlijn en in de universiteitsbibliotheken van Breslau, Marburg, Göttingen en Koningsbergen. Met deze uitgave van 1641 komt de editie, door den Heer ENSCHEDÉ beschreven, bijna geheel overeen; wel is die van 1659 nieuw gedrukt, maar ze sluit zich zoo slaafs bij de uitgave van 1641 aan, dat b.v. op p. 124 bij de behandeling van een kalenderberekening een zin „man nehme die Jahrzahl, als zum Exempel 1641, in welchem wir jetzund seyndt" — in den eersten druk had het jaartal 1617 als voorbeeld gediend — klakkeloos wordt overgenomen.

vaardigde meer dan honderd interessante houtsneden; HANS SACHS schreef er passende verzen bij [1]). Door deze houtsneden werden de titelvignetten van de eerste uitgave overbodig; ook maakte het formaat een nieuw ontwerp voor een titelblad noodzakelijk: titel en titelgravure worden thans gescheiden; een artistiek uitgevoerde plaat met op den voorgrond symbolische figuren van kunst en wetenschap, handel en techniek en op den achtergrond de voorstelling van het marktplein eener stad leidt thans het werk in. De gravure draagt geen naamteekening; men is geneigd aan MATTHAEUS MERIAN als teekenaar en graveur te denken.

Niet alleen naar het uiterlijk, ook in den tekst wijkt de uitgave van 1641 van die van 1619 af: de uitgever, die, zooals uit de illustratie's van den nieuwen druk blijkt, zich beijverde om de nieuwe uitgave te verbeteren, zag ook op den inhoud nauwkeurig toe, of — wat moeilijk meer te onderscheiden is — liet den tekst nauwkeurig nazien. Ik vestigde er reeds de aandacht op, dat een voorbeeld van astronomische berekening door invoering van het jaartal der uitgave werd geactualiseerd; op enkele plaatsen werd het werk met nieuwe mededeelingen aangevuld: zoo is de naam REMBRANDT er in gekomen. In het geheel bedraagt het getal geinterpoleerde plaatsen slechts twaalf. Ze wijzen in dezelfde richting als de verluchting met AMMAN's houtsneden; ook hier staat plastische kunst, illustratie-techniek en boekdruk op den voorgrond. De belangrijkste interpolatie's zijn die op p. 365 over graveeren en etsen, waarvan de door den Heer ENSCHEDÉ in dit tijdschrift medegedeelde plaats een gedeelte vormt, die op p. 620 over de techniek van de glasbeschildering, die op p. 770 over schilders, onder wie REMBRANDT niet genoemd wordt, en op p. 959 over de boekdrukkunst. Deze laatste interpolatie heeft de strekking, de eer van de uitvinding der boekdrukkunst voor de Duitschers op te eischen. De inlassching op p. 770 deel ik in extenso mee, daar er uit blijkt, hoe de interpolator in REMBRANDT meer den etser dan den schilder zag. Over de schilderkunst zegt hij namelijk het volgende: „Bey den Teutschen vnd Niderländern hat es nicht weniger viel berühmbte vnd vortreffliche Mahler gegeben, als da seynd gewesen ALBRECHT DÜRER von Nürnberg, HANS HOLBEYN von Basel, LUCAS VON LEYDEN, MATTHEUS GRÜN von Aschaffenburg, LUCAS CRANACH von Wittenberg, A. ALTENGREFF aus Westphalen,

1) Een facsimile-uitgave van JOST AMMAN's „Stände und Handwerker" verscheen bij GEORG HIRTH in München als deel VII van de „Liebhaber-Bibliothek Alter Illustratoren in Facsimile-Reproduction". Honderdzeven van de door JOST AMMAN gesneden houtblokjes zijn voor de verluchting van de nieuwe uitgave der Piazza Universale gebezigd; bovendien vindt men er nog enkele houtsneden uit de vermeerderde Latijnsche uitgave van JOST AMMAN's werk (Vgl. A. ANDRESEN, Der Deutsche Peintre-Graveur, I, Leipzig 1872, p. 383); deze vindt men voor het meerendeel gereproduceerd in GEORG HIRTH's Kulturgeschichtlichem Bilderbuch aus drei Jahrhunderten, Bd. III. Slechts drie illustratie's in de nieuwe uitgave van GARZONI's werk wijken af; op p. 366 en 599 vindt men drie etsjes, die vermoedelijk zoek of defect geraakte houtblokjes vervangen. In de uitgave van het jaar 1659 is dan blijkbaar nog een houtblokje verloren gegaan: op p. 537, waar de uitgave van het jaar 1641 vier houtsneden had, is een plaats leeg gebleven.

ALBRECHT ALTORFFER, JOHANN BIRCKMEYER von Augspurg, HANSS SCHEUFFELEIN, GEORG PENTZ, HANSS BALDIAN GRÜN von Strassburg, CHRISTOFF AMBERGER, TOBIAS STIMMER von Schaffhausen, PETER BRÜGEL, ADAM ELSSHEIMER von Franckfurt, PETER PAUL RUBENS, ANTHONIUS VON DYKE, vnd viel andere mehr, deren vortreffliche Gemälde vnd Stücke bey hohen Potentaten, grossen Herren vnd andern Liebhabern der Kunst in hohem werth auffbehalten werden, vnd annoch zusehen seyn." Nadat de interpolator op p. 620 de techniek van de glasbeschildering beschreven heeft, schetst hij den toenmaligen stand van deze kunst in de volgende woorden: „In dieser Kunst hat es treffliche Meister gehabt, durch Teutschlandt, sonderlich im Schweitzerland, wie deren Arbeit mit Lust annoch zu sehen ist: Jetziger Zeit ist es sehr in Abgang kommen, weilen solche Gemälde den Säälen vnd Gemachen das Liecht benehmen vnd etwas dunckele vervrsachen." De interpolatie, waarin de naam REMBRANDT voorkomt, begint met een loftuiting op de kunst van illustratie: „Vnder den Teutschen seyndt nun in hundert Jahren hero viel vortreffliche Männer gewesen, welche ohne Zahl viel nutzliche Figuren auff Holtz gerissen vnnd geschnitten, so in Büchern gebrauchet worden, von allerley Thieren, Fischen, Vögeln, Kräutern, Gebäwen, Landschafften, vnnd dergleichen, darunder nicht wenig gethan, vnd jhme damit einen Ruhm erlanget JOST AMMON von Zürich, Bürger zu Nürnberg, der auch die Figuren dieses Wercks, vnd in nechst vber stehender Figur dess Reissers sein eygen Bildnuss [1]) repraesentiret vnd vorgestellet hat." Deze uiting correspondeert met de plaats in de „Epistola Dedicatoria", waar de uitgever zegt, dat hij de „Figuren vnnd Holtzstöcke", die „weyland der Kunstreiche vnnd berühmbte Meister JOST AMMON von Zürich, Bürger in Nürnberg" naliet, „mit sonderm Kosten zu handen gebracht" heeft. [2]) Ook dit is een aanwijzing, dat het één geest is, die de nieuwe uitgave beheerscht, die aan het werk de zoo bij

---

1) Dit is de gravure, die in de „Stände und Handwerker" op het blad E 4 staat: „Der Reisser". HANS SACHS heeft er de volgende verzen onder geschreven:

„Ich bin ein Reisser frü vnd spet,
Ich entwürff auff ein Linden Bret,
Bildnuss von menschen oder Thier,
Auch gewechss mancherley monier,
Geschrifft, auch gross Versal buchstaben,
Historj, vnd was man wil haben,
Künstlich, dass nit ist ausszusprechen,
Auch kan ich diss in Kupffer stechen."

Het hoofd van den „Reisser" is als titelvignet geplaatst voor het werk van C. BECKER over JOOST AMMAN, dat in het jaar 1854 bij WEIGEL in Leipzig het licht zag.

2) Op dezelfde wijze als hier MATTHAEUS MERIAN de houtblokjes van JOST AMMAN's „Stände und Handwerker" voor zijn nieuwe Duitsche uitgave van GARZONI's Piazza Universale gebruikt, maakte eenige jaren later WOLFF EBERHARD FELSSECKER van de „Holzstöcke" van AMMAN's „Kartenspielbuch" gebruik, om enkele geschriften van GRIMMELSHAUSEN te illustreeren (vgl. hierover mijn opstel in het „Zeitschrift für Bücherfreunde", N. F. IV p. 9 vlgg.)

uitstek passende houtsneden van JOST AMMAN toevoegt, die met zaakkennis den tekst herziet, die met bijzondere voorliefde voor plastische kunst, illustratie-techniek en boekdruk het werk vermeerdert, de geest van MATTHAEUS MERIAN. Na de in den XXXI. jaargang op p. 132 van dit tijdschrift geciteerde woorden volgt dan nog een uiteenzetting over de techniek van de graveer- en etskunst, die met betrekking tot het onderwerp, waarvoor ik de interpolatie's bespreek, alleen aanleiding geeft tot een bevestiging van de gevolgtrekking, dat het waarschijnlijk een vakman is, die daarover het woord voert.

De conclusie, waartoe de Heer ENSCHEDÉ op grond van de hem ten dienste staande gegevens kwam, dat „het noemen van REMBRANDT's naam als bekend etser (in het jaar 1659) te vindiceeren is voor CASPAR MERIAN", dient thans gewijzigd te worden: reeds in het jaar 1641 geniet REMBBANDT de eer van deze vermelding. De Amsterdammer relatie's van CASPAR MERIAN kunnen thans voor dit feit niet meer ter verklaring dienen. Wie den naam REMBRANDT in het werk gebracht heeft, laat zich niet met zekerheid zeggen; naar alle waarschijnlijkheid iemand, die van plastische kunst, illustratie-techniek en boekdruk goed op de hoogte was; vermoedelijk de uitgever van het werk zelf: MATTHAEUS MERIAN. Er kan hier uitsluitend sprake zijn van den ouderen MATTHAEUS MERIAN: toen het titelblad van de eerste Duitsche uitgave van GARZONI's Piazza Universale gegraveerd werd (1619), was MATTHAEUS MERIAN DE JONGERE nog niet geboren en toen de uitgave in ander formaat verscheen (1641), was MATTHAEUS MERIAN SR. nog steeds hoofd der uitgeverszaak, die belangrijke werken als het Theatrum Europaeum en de Topographia Helvetica op de markt gebracht had.

De betrekkingen van MATTHAEUS MERIAN tot Holland waren van verschillenden aard. Zijn schoonvader JOHAN THEODOOR DE BRY was een Zuid-Nederlander door afkomst en geboorte. MERIAN's zoon, de jonge MATTHAEUS MERIAN, beoefende de schilderkunst onder leiding van den beroemden SANDRART, die door afkomst eveneens een Zuid-Nederlander was en ook in Nederland, bij GEERARD HONTHORST, zijn opleiding ontvangen had. Toen SANDRART in 1637 ten gevolge van de beroeringen van den Dertigjarigen oorlog zijn woonplaats Frankfort verliet en zich naar Amsterdam begat, vergezelde zijn jeugdige en beminde leerling, MATTHAEUS MERIAN JR., den meester en kwam door dezen in aanraking o.a. met RUBENS en VAN DIJK. Het lijkt geen vermetele conclusie, de interpolatie, waarin REMBRANDT's naam voorkomt, met de Hollandsche relatie's van MATTHAEUS MERIAN SR., in het bijzonder met de reis en de Hollandsche connectie's van MATTHAEUS MERIAN JR. in verband te brengen. Meerbevoegden zullen wellicht op de veelbesproken interpolatie een nog helderder licht kunnen laten vallen.

WOLLEBRANDT GELEYNSZ. DE JONGH,

„DE ALKMAARDER WEES",

DOOR

DR. H. E. VAN GELDER.

II.

HAD dus WOLLEBRANDTS wensch om weder op een der Voor-Indische kantoren geplaatst te worden, gedurende het gouverneur-generaalschap van HENDRIK BROUWER geen kans gehad te worden bevredigd, gunstiger werd het voor hem, toen ANTONIE VAN DIEMEN aan het bewind kwam en daardoor ook de invloed steeg van PHILIPS LUCASSEN, een goed vriend van den Alkmaarder, hetgeen zeker voor den laatste pleit, daar LUCASSEN onder de compagnies-ambtenaren van goeden naam gerekend kan worden. Uit den volgenden brief blijkt, dat WOLLEBRANTS overplaatsing dan ook inderdaad spoedig volgde; hij had later alle reden daarvoor dankbaar te zijn.[1])

19. (Aan C.JZN. BAERT). 2 Dec. 1636.

. . . . . In onse jongste hebben UE. geadviseert dat de E. Heer Generaal HENDRICK BROUWER ons naar Matapoera gesonden hadde om daer peeper te coopen..... soodat wij den

1) Zie daarvoor brief 26.

tijt van 8½ maent in ditto Martapoera geleegen ende den dienst van de E. Compagnie waergenomen hebben, in goede gesontheyt, de Heere sij loff, soodat die plaetse mijn daer soodanen geviel dat daer noch wel een a twee jaren soude hebben willen blijven, dan t en heeft de Heer Generael ANTONIO VAN DIEMEN ende de E. PHILIPS LUCAS, wien ons seer gunstich sijn, niet gelieft, oordeelende wij de E. Compagnie in de quartieren van Gouseratte beter dienst..... soude connen doen.... soodat nu ter plaetse ben daer mijn resteerende 3 jaren hoope uyt te dienen.....

Wij connen niet naerlaeten te schrijven, dat wij voor de veelvoudige genooten Eere, U, uwen huysvrouwe.... als UE. kinderen generaelyken.... verobligeerden dienaer sullen blijven.... Doch om danckbaerheyt te betoonen, naer onse gelegentheyt voor present, hebben ons verstout UE. met dit stucgen swart satijn tot vernieuwinge van onse goede kennisse in cortinge van onse verobligeerden schult te gedencken, 't welck UE. in danck gelieft aen te neemen en verdeelen als volcht, te weeten: een vierdepaert aan UE., een ditto vierdepaert aen moeder UE. geminde huysvrouwe, een vierdepaert aen UE. lieve dochter (die ons niet leet is) ALEWIJNTIEN BAERT ende het andere vierdepaert aen UE. dochter ENGELTIEN BAERT, twelcken sij, van gelijcken UE., in danck gelieven van ons aen te neemen niet siende op de gifte maer t goede harte, dat van onse sijde nimmermeer manqueeren sal, blijvende in hoope noch naerder ende meerder vrunden als tot noch toe sijn, worden sullen, twelcken Godt almachtich ons gelieve te gunnen, Amen!

Bij GERRET CLOCK, broeder van Mr. JAN CLOCK UE. barbier.... sende meede een stuckien swart damast, neeven een clein briefien aen onse wellieve ALEWIJNTIEN BAERT waervan sij sal gelieven een bouwentien aen onse vrijster MARITGEN BAERT te geven.... het resteerende sal se van onsentwegen in danck gelieven aen te nemen en gebruycken naer haer gelieven,.... sullen bij de naeste gelegentheyt haer weeder met ietwes raers gedencken....

Op ons Ned. Comptoir Souratten. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Kort na dezen brief was er weder gelegenheid tot verzenden van bericht naar Holland. Nieuws was er echter nog weinig te melden, behalve, dat de schrijver op het punt stond met eenig gezelschap dertig dagen reizen diep het binnenland in te gaan van Agra uit, dat zelf reeds meer dan negen dagreizen van Souratte verwijderd lag. WOLLEBRANDT hoopte in November 1637 weer in Souratte terug te zijn, hij was toen echter, zooals blijken zal, nog steeds te Agra. Maar hoewel dan de volgende brief weinig nieuws brengt, een tweetal passages mogen hier toch volgen, daar zij voor 'smans gemoedelijkheid — op verschillende manier, — pleiten.

20. (Aan C.JZN. BAERT). 25 Jan. 1637.

. . . . . t Geene UE. op ons vertreck bij een gelaeten memorietgen geordonneert hebbe tot ons naerder ordre aen verscheyden personen jaerlijcks te verstrecken uyt onse middelen, confirmere bij desen noch ende soo UE. noodich achte t bij eenige een weynich breder dienden ontleit te werden, ende de hant wat dieper in de beurse moste gaen als voor desen (soo t niet te grof is): laet een goet werck om een cleyne ende goede saecke niet naer, de Heere salt ons op een ander weder geeven, die ons tot heden niets heeft laeten ontbreecken, die vertrouwe ons voortaen meede niet laeten gebreecken sal; derhalven segge, dat dit alles in UE. handen stelle met vertrouwen UE. niet te milt noch te spaersaem sult gaen, maer geven daer 't van noode wesen sal, met discretie. 't sal ons (de Heere zij gedanckt) jaerlijcks op geen 50 à 60 guldens meer of min aencomen, soo 't maer wel besteet ende mit danckbaerheyt aangenomen wert.

Meene hierin mede de kinderen van JANNETGE[1]), te weeten JAN en JANNETGE; soo deselve vooreerst noch wat noode mochten hebben, ende haer selven niet conden behelpen....

. . . . . .

Onse groeten moeten hier neeven becoomen dese naervolgenden namelijck: den officier SCHAGEN, onse coosijn secretarys SCHAGEN.... alle het jong geselschap soo feeminijn als maskelijn.... Ick beelde mij verscheiden mael in de goede smaeck van de goede peeckelharinck die verscheyden mael tot UE. huys gegeten hebbe, die moeder mij veelmael heeft willen onthouden, die nu een voor een daelder mochte hebben! Ende daer een pint wijn bij uyt LOEF BAERTENS kelder met een wel gebackte wafel van meutge DIELYA als wij verscheyde maelen daer gegeten hebben, met een ijserkoeck van onse NEELTGEN nicht; daerbij eenige peeren van de boom achter UE. huis staende, die in compagnye van Sr. JACOBUS BAERT uit den bocht van moeder coften,[2]) daer ALEWIJNTGEN ons, soo geloove, somwijlen wel eenyge van ontfutselt heeft! Hoe souden ons deselve smaecken, als goeden appetijt hadde, dat ons nu int reysen wel gebeurt....

In de stadt Amadabath. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Den 21 September 1637 had CORNELIS BAERT in Alkmaar de brieven van December 1636 met de kleine geschenken ontvangen. Hij gaf er bericht van in een brief van dien datum en tevens meldde hij dat zijn zoon JAN weldra als assistent in dienst der Compagnie naar Indië zou komen. De smaak daarin had ook WOLLEBRANDTS neef JAN gekregen, over wien de vorige brief sprak. BAERT wilde daarop de JONGH'S advies hebben, zoolang bleef JAN maar als leerling bij den „swaertveger" waar hij besteed was. Het nichtje JANNETGE gedroeg zich minder braaf: zij was „uyt des Predicants huys, daer BAERTS huysvrouw haer bestelt hadde ende sij seer wel was, met een quaet hooft door gegaen, waerover wij ons met haer niet meer en meenen te bemoeyen".

Meer lezenswaard is evenwel de volgende brief, nu van WOLLEBRANDT, welke in concept aanwezig is, en die regelrecht en uitsluitend aan BAERTS meer genoemde dochter gericht is, zooals de wel wat al te omslachtige aanhef te kennen geeft. Maar men moet bij den minnaar wat door de vingers zien, en bovendien een weinig overlading paste wel bij den smaak van den tijd!

21. 8 Nov. 1637.

(Aan ALEWIJNTGE BAERT).

Eerwaerdyge, deuchtrijcke, ammyabele ende seer beleefde jufferouwe AELEWEYNTGEN BAERT, geluck, gesontheyt, voorspoet ende Uwe waerdicheits hartenlust ende begeeren, wert Uwe waerdige personadjen gewenst van Uwe geringen ende ooverbodigen dieaaer WOLLEBRANDT GELEINSEN in alder eerbiedicheit en obydyentie, in hoope blijvende de Almoogende de gratcy verleenen sal, wij Uwe waerdicheyt'in gesontheyt ende voorspoed over twee ende een half jaar sullen sien, ende een ontmoeten met meerder vroolijckheyt als ons afscheyt geweest es; dat den Almogend geve, t sij dan soe t wesen moeste.

Wij connen niet naerlaeten als gedencken aen de veelvoudyge genooten eere ende cortosye en weldaden door Uwe waerdicheyt, hoewel onverdient ons aengedaen, ende wij van UE. door

---

1) Zijn schoonzuster, weduwe van zijn broer JAN.

2) Uitdrukking voor: wegnemen.

UE. aengeboren goede ende ammyabele beleftheit, die ons overvloedich geweest is, genoech hebben, waervoer wij an UE. waerdicheit ten allerhoochsten veroblygeert blijven, ende ons daervan te vrijden geen middel bedencken connen als op onse onschult te vallen. Bekennen wij meer schuldich sijn als betaelen connen, derhalven om onse schulden sooveele als in ons vermoogen is te voldoen, wij geen beter middel weeten, als ons selven onder UE. waerdicheyts commando ende gebiet te presenteeren, ofte UE. daerdoor eenyghe satysfactye ende wij relacxfactye van onse oblygatcye bequamen.

Edoch salt noch wel ruim twee ende een half jair moeten aenloopen voor ende aleer wij de glinsterende straelen van UE. wel lichtende oogen moogen genieten ende onse ooren uwe E. commandos sullen connen hooren. Doch sal ons het minst gebiet in uwe gedaehten coomende ofte, dat UE. waerdich ons door Uw geringste dienaer sult gelieven te gebieden, bestant zijn om door ons Uwe E. welbehaegen in ons vermoogen sijnde met alle te effectueeren, t welcken zoo seecker als den dageraet is!

Dan, wat sullen voorder seggen, de ockadgie maeckt een dief, goede geleegentheeden dienen niet verachtelyken afgewesen te werden; ofte wij soo geluckigh sullen sijn tot uwe gelieven ende welgevallen, dat onse droeve oogen uwe Ed. waerdicheit weeder tot contentement van wedersijden sullen moochen aenschouwen, sullen ons lot van den Heer daerover verwachten, ende den tijt geboren sijnde, ondervinden ende met passientcye sullen moeten uytwachten ende ons met goede hoope troosten, vertrouwende de fortuin dienstich wesen sal.

Wij hebben om te betoonen, dat wij onse losse harsenen (die evenwel naer onse daegen geslooten behooren te wesen!) soodanich niet speelen leiden sonder aen genoten eere ende weldaden te gedencken, derhalven hebben ons verstout Uwe edelwaerdigheit bij onse goede bekende vrient namentlijk GERRIT CLOCK tot een erkentenisse toe te senden bij het schip Swol in 1636 in December in eygene handen een stuckjen damast tot een ondersieltgen ofte daer Uwe Eerwaerdig het toe gelieft te gebruycken, op hoope, dat het aengenaem wesen sal, niet gedenckende de cleine valeure, maer des geevers goede affectye ende genegentheyt, die uwe E. tot geenen tijden ontbreecken sal. Willen niet twijfelen ofte dito CLOCK salt t Uwe E. bij sijn behouden overcomste behandight hebben, dat ons bij volgende aengenaem wesen sal te vernemen, verlaetende ons, als uwe handen tselve handelen ende oogen sien, het oorsaecke geven sal aen ons, die UwE. dienaer is (gescheiden van haer met de lichame), te gedencken; wat ons aengaet doleure sijn bij ons altsamen!

Wij verheugen onse geest als den tijt ons te leven toelaet in de welgecomponeerde sangetjens, daer verscheyden juffrouwen ons op onse afscheyt mede hebben gelieven te gedencken ende haer E. waerdige naemen in onse costelick boecketgen te griffen, daer onse geest veeltijts, fantastycq sijnde, vreughden in schept; edoch als ick begin te leesen ofte singen, daer ALEWIJNTGES hand onder geprent staet, — wie souden connen bedencken waer onse gedachten wandelen ende haerselven speelen leiden, haerselven met esperance voedende! Edoch wij souden nog meer tot affirmatcye derselver connen voortbrengen doch eenige woorden int gedichtgen door UEd. ons tot een adieu in ons liedeboeckjen vereert, doen ons desisteeren van t gene dat anders noch tot naerder affirmatcy soude willen bijbrengen.

Nu ist soodanigh dat [wij] seggen moegen: drie jaertgens zijn nu al verstreken en twee en een half staen noch voor de hant, waerin onse fortune verwachten sullen, ende met lief in 't vaderland comende overleggen ofte A.B., soo haer partuere noch niet vercoosen heeft, over ons niet erbarmen sal, daerin ons vrij vast vertrouwe; soo t soo geschiet, als onse hoop niets is, sullen ons met menich ander die sulckx meede wel geschiet moeten getroosten. Ende de Passye meerderende, niet minderende, t was evenwel soo mette gedachten alleenlick.

Ende also de dach ons begint te haten, Febus zijn strueel gaet verduysteren, onse harsenen moedeloos worden, onse geest te bedroeven, de toortse niet licht als gaerne saege, entelycken onse penne te verslappen, de inckt te verdroogen, in somma alles tot onlust voorcompt, ben genootsaeckt dese af te breecken ende eyndigen. Beveele....

den 8 November 1637 uyt Agra. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Deze minne-brief, die over de gevoelens van WOLLEBRANDT geen twijfel laat bestaan, is, al heeft hij hem ook wat al te mooi en naar de mode van die dagen willen maken, op verschillende punten toch wel treffend van uitdrukking en wij kunnen ons wel voorstellen ook, hoe de zeker toch weinig sentimenteele veertiger te moede was, wanneer hij des avonds op het verre kantoor van Agra in zijn liedeboekje begon te lezen en „fantastycq" werd bij het zien van het versje, dat zijn beminde ALEWIJNTJE daarin geschreven had! Trouwens hij had reden om de vrienden thuis te gedenken, want uit den gelijktijdig geschreven, hierna volgenden brief blijkt, dat hij moeilijke dagen gehad had.

22. 8 Nov. 1637.

(Aan CORN. JZN. BAERT)

....Vorders seggen, dat wij (naer onse jongste aen UE. uyt Amadabath, welcke was den 25 Januarii), op den 12den Februarii vandaer naer Agra vertrocken sijn. Ende op den 12den Maert daer also aengelangt, neven ons vorder geselschap, die 4 waaren, alwaer wij eenige daegen geweest sijnde een harde stoot van sieckte uytgestaen hebben, soodat veele reeckeninghe maeckte wij het soude hebben laaten slippen. Edoch t heeft Godt Almachtich noch niet gelieft ons uyt dese weerelt te haelen, maar langer te spaaren, hoope tot beeteringe van ons leven, en onse salicheyt sal strecken, soodat doen al begonde te dencken om het scheytmaal van onse uytvaardt t welcke nu noch hoope te gebruycken voor onse welcommaeltijt, ofte een hulpe (soo t Godt gelieft ende iemant ons begeert) tot onse Bruyloft, — den Almogende laet ons in ons voornemen continueeren daarin nu zijn, wij sullen niet lange loopen druylen ofte straatslijpen, als voor deesen gedaen hebbe, dat ons nu al wat rouwt wij onse tijt soo versleeten hebben, dat nu niet geschieden sal, soo maar onse goede meeninge ende hoope gaat, als verhoope jae, — dat den tijt leeren sal!

Ick hebbe seer quaalycken beraaden geweest, (nu ick mijn selven te rechte bedencken), dat niet in Hollandt gebleven ben, ende parture verkoos, ofte doen weeder naar India ginck eene neven mij mede nam, die mij apparent niet gemancqueert soude hebben, soo t daer naar aengeleyt hadde. Edoch te laete bedacht, tot mijn herten leetwesen, passientie voor noch 2½ jaartjen ofte daaromtrent, misschien offer dan noch een is die een parture ontbreeckt ende haar over ons gelieft te ontfermen, als hoope jae, daervan ons lot met gedult sullen moeten verwachten, want voor praesent geen andere remedie weete.

Coomende nu voorders om UE. te bedeelen geene ons, na hier in Agra aangecomen sijn, gepasseert is; seggen dat naar onse sieckte gepasseert was, op den 6den May weeder van hier te landewaart in, naar de Pourow-quartieren vertrocken ben, om den dienst van onse meesters te bevorderen, alwaer veel cattoene lijwaeten gemaact werden, ende van desen jaare veel genegotieert sijnde naar Agra als Souratte gesonden hebben, soodat in dese reyse tot Benaris (een seer groote oude stadt gelegen op de rivier Gangas) den 29 Mayo gecomen ben alwaar tot den 2den Junio verbleef, ende alsoo niet sonders daar verrichten conde, ons weeder presto naar Agra getransporteert, daar den 13den ditto (na veel.... peryckel van de roovers gepasseert, niet min een bovenmaaten hitte der sonne die niet wel verdraaghlyck is uytgestaen hebbende) weeder salvo arriveerde, alwaer ons tot op heeden onthouden hebben ende van meeninge sijn over twee maenden van hier weeder naar Souratte te vertrecken....

. . . . . .

Agra 8 November 1637. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

BAERT die 10 April 1638 een brief schreef, welke ons weinig bijzonders vermeldt, en waaruit wij slechts een enkele zinsnede aanhalen, schreef terstond na

ontvangst van WOLLEBRANDTS brief in October een antwoord, met allerlei familieberichten, waaronder ALEWIJNTJE eigenhandig een woordje schreef, — wel wat héél kort na de ontboezemingen die wij hierboven afdrukten!

23. 10 April 1638.

....Ick ende mijn huysvrouwe sijn van deze winter ten huyse van den heer Schepen SONNEVELT op een groote maeltijt geweest, alwaer wij uytte parlemoere cop, van UE. gecoomen, op UE. gesontheyt ende geluckige thuyscomste rontsom gedroncken hebben, gelijck wij bij andere gelegentheyden vrolijck sijnde, gemeenlick doen. Godt almachtich wil ons met lieff bij malcanderen laten coomen, dat wij op UE. wellecomste met vreuchde mogen omdrincken....

Alcmaar. C. J. BAERT.

24. 28 Oct. 1638.

....Wij hebben uyt ditto schrijven (van 8 Nov. '37) UE. sware siecte ende periculeuse reyse verstaen, de Heere sij gelooft, die UE. soo genadelick behoet heeft, ende wil ons altsamen die gratie ende genade doen, dat wij malcanderen met lieff ende gesontheyt mogen wederom sien, nyet twijffelende off het wellecoom heeten sal veel aengenamer sijn als het adieu seggen! Wij hebben van dese somer over het erve all t getimmert nedergesmeeten ende aldaer een nieuwe camer gemaect, waarinne, — UE. thuyscomende, — bij provisie sijn vertreck sal coomen nemen ofte in de camer daer UE., hier sijnde, sijn vertreck heeft gehadt, soo als het UE. best aenstaet....

De ordre bij UE. mij gelaten aengaende de kinderen van JAN GELEINSZ.: ick doe aen JAN redelick onderhout van cledinge, also hij sijn cost wint bij den swaertveger, als ick UE. voor desen gescreven hebbe, maer wat ANNITGEN aengaet, die moet haer selven behelpen, ende can cost ende loon verdienen, als sij haer wel dragen wil, maer, wat sal ick seggen, sij en heeft geen blijvende plaets, ende loopt van d'een tot d'ander, dat ons niet aen en staet, daerom laeten wij haer gaen.....

Onse bestevaeder MOLENVLIET leyt aen seere beenen te bedde, ende heeft wel een jaer ofte anderhalff tegens de doot gepleyt, nu beginnen de beenen moy te beteren ende het schijnt, dat hij noch weder opcoomen sal, t welck hem Godt wil gunnen; hij soude noch gaerne UE. thuyscomste beleven. [1])

Hier is veel sieck volck, wij sijn met ons achten sieck geweest.... t en is met mijn noch niet als t behoort ende heeft meer als seven weken geduyrt, dan ick hoope dat het te met weder te rechte comen sal, het graveel quelt mij seer.

TRIJNTJE KESSELS onse schoondochter heeft weder in de craem gelegen van een soon, sulcx dat de jonge luyden nu twee soonen hebben, de Heere wil se in deuchden laten opwassen.

Den vaendrich DIRK VERDOES is van desen somer getrouwt met een vrijster van Hooren [2]) en de huysvrouwe van STUYLINGH sal haest cramen [3]), soedat de jonge luyden hier vast haer beste doen. GUYRTGEN [4]) nicht de lakencoopster bij de Vismarct is in September voorleden in den Heere gerust, sulcx dat wij vast de oude vrunden verliesen, t is goed datter wederom jongen aancomen!....

Alcmaer. C. J. BAERT.

P.S. (van de hand van AL. BAERT).

Heer commandeur, UE. twee missiven, d'een van den 2den December 1636 ende d'ander van den 8sten November 1637, als oock het stuck damast, sijn mijn wel behandicht, ick dancke UE. van t selve damast, ende blijff naer groetenisse Godt bevolen, die UE. met lieff weder in t vaderlandt wyl gheleyden.

ALEWIJNTGEN BAERT.

---

1) Den 17 Maart 1639 meldde BAERT aan WBT. den dood van WILLEM JANSZ. VAN MOLENVLIET.

2) Den 8 Aug. 1638 ondertrouwden DIRCK VERDOES en AEFGE CORNELISDR. KEYSER.

3) In een brief van 17 Maart 1639 bericht BAERT, dat GERRIT MAERTENSZ. STUYLINGS vrouw „in de craem" met haar kind was overleden; begraven 17 Dec. 1638.

4) Wie daarmede bedoeld wordt, blijkt niet uit de Alkmaarsche grafboeken.

Koel, — akelig koel zouden wij willen zeggen! — klinken die woorden van het Alkmaarsche meisje, dat voor het damast bedankt maar tot de teedere ontboezemingen van WOLLEBRANDT, en tot de niet onduidelijke toespelingen in zijn brief aan haar vader, het zwijgen doet. Dit spelde den „commandeur" weinig goeds!

Zeer merkwaardig — ook in verband met de passages uit vorige brieven (No. 4 bijvoorbeeld) is de aangehaalde alinea uit den hier volgende brief van WOLLEBRANDT.

25. 6 Dec. 1638.

(Aan CORN. JZN. BAERT).

....DIRCK JANSSEN BOL [1]) heeft het niet qualycken voor gehadt, dat hij een rijcke boerinne, daer potten en pannen sijn, meede geen huysraet te versorgen, en t principaelste geen gelt gebreck is, voor sijn Indis reyse verkoosen heeft, t sal hem vrij wat mackelijcker ende geruster vallen sijn eygen landt te doen, als Neptunus' veldt selve te moeten beploegen ende in Indië koomende veele ende verscheyden humeuren van menschen onderworpen te sijn, 't welck voor een jonge parsoon wel over te komen is, edoch bejaarde persoonen, (die de weerreldt gezien hebben) valt het al wat travailleus, principael in desen tijd, dat men alles met duym ende vinger soo nauw beseth, dat het quaelijcken onmogelijck sij onstraffbaer te konnen gaen, offte men treedt d'eene offte andere ordre offte limite te buyten; wat ons aengaet hebbe (de Heere sij daervoren hooghlijcken gedanct) tot heeden geen reeden om te klaagen, edoch op onse eerste aencomste op Batavia, gemoeten ons de Heer Generael BROUWER soodanigh datt wel gewenscht hadden weeder te Alckmaer te sijn, dat nu te boven gekomen ben ende ons geen reeden van misnoegen weegen onse principale gebieders sedert voorgecomen sijn.

Suratte. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Het is bijna een jaar later, dat WOLLEBRANDT weder naar Alkmaar schrijft, maar zijn brief vertelt ons weinig van zijn leven op de Voorindische kantoren: de verslagen, die hij daaromtrent geregeld aan zijn meesters in Batavia en Holland doen moest, zullen hem de lust hebben benomen, daarover uitvoerig te zijn in de brieven naar huis. Het is voornamelijk terugslag op de berichten uit Patria of een enkele beschouwing over Indische toestanden. Curieus voor de geestesgesteldheid van zoo'n Indisch-gast van wiens gemoedelijkheid en goede huiselijkheid wij reeds in enkele staaltjes de bewijzen mochten opmerken en wiens godsdienstige zin toch wel echt, en zeker oprecht-gemeend, was, zijn enkele passage's uit dien eersten brief. De eerste aangehaalde alinea geldt zijn nichtje, het weggeloopen dienstmeisje.

26. 6 Aug. 1639.

(Aan CORN. JZN. BAERT).

....'t Valt ons droevich te verstaen, dat de jeucht door haer eygensinnicheyt en stuers weesen haer eygen voordeelen en welvaeren achtersetten en niet eens overdencken, dat men

---

1) DIRCK JANSZ. BOLLES, j. m. van Alkmaar ondertrouwde 28 Nov. 1636 met MARRITGE CLAESDR., weduwe van Schoorl.

alle vlijt doet, om haer met eeren door de weerelt te brengen, en niet alleen haer welvaert verloopen, maar de toorn van de geene daer deucht van can geschieden op sich laeden, als JANNETGEN JANS doet, t schijndt de jeucht t niet bedencken can, en haere eygensinnicheyt voor welvaert prefereeren; doch vertrouwe UE. ende moeder daer 't oock op hebben sult soo veele reedelijker wijse geschieden can ende UEd. niet te seer verveelt; d'ongehoorsaemheyt sal haer in geenen deele voorderlyck weesen, want wij sullen (als 't gemeene spreeckwoordt seydt) t klaeren, die niet en wil, die niet en sel; soo wij speelen dientter door haer wel gedanst te werden, ofte de ploege gaet terugge; t geene UE. daerinne ten besten schickt, sal ons aengenaem wee sen.

Bij aldien JAN JANSZ. begeerich is naer Indien te comen, weederhoudt hem niet; laet de jeucht meede wat besoecken, beeter in haer jonckheyt als ouderdom; sijn cousijn GELEYN JOCHEMS werdt redelijck bequaem, en sal eerlange tot assistent met belooninge van een goede gagie geraecken, en de eere van sijn vaeders huys werden, wiens voetstappen JAN JANSZ apparent wel sal connen volgen, t welck den tijdt leere, ondertusschen soo hem hier comende wel draecht sal geen occagie van sijn advancement naer sijn cappaciteyt en geleegentheyt ontbreecken....

Ter goeder tijdt heeft de goede Godt (die de sijne niet verlaet) de herten van onse Heeren d Ed. Hr. Generael ende Gouverneur PHILIPS LUCAS verwect ons van Martapoera ontbieden en harwaerts te senden, want weynigh maenden naer ons vertreck van daer hebben de moordadige schelmen al ons volck van de logie vermoort sonder groot of cleyn te spaeren, ende daer beneeven noch twee jachten (die in de reviere laegen om te vertimmeren) met gewelt benomen en alle het volck van de meeste tot de minste doodt geslaegen, een wreede tirannige moordt, dat onse Heeren op Battavia niet ongewroocken sullen laeten passeeren, maer haere nabueren tot een schrick en afkeer (om diergelijke in t werk te stellen) voornemens zijn bij alle mogelicke middelen daervan te revengieeren, ende waeren alreeds goede partije in de onsen haer handen vervallen, d'welcke d'eene handt, de eene voet afgecapt, een ooch uytgesteecken, d'ooren ende neus afgesneeden sijnde, haeren coninck soo leevendich sijn toegesonden, hoe veele haerder soodanich ongeval noch overcomen sullen leere de tijdt, onderentusschen heeft den goeden Godt niet gelieft wij in deese tragedie een personagie weesen souden, maer uyt haere bloetdorstige en tyrannische handen gelieven te verlossen, hem sij danckbaerheyt tot in der eeuwicheyt, Amen!....

Agra. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Hoewel reeds telkens in deze brieven de hoop werd uitgesproken, dat in den voorzomer van 1640 de terugreis naar Patria door onzen reiziger zou kunnen worden ondernomen, vinden wij toch zijn volgenden brief — van Augustus 1640 — nog uit Indië en wel uit Batavia, gedagteekend. Het uitstel was niet toevallig, maar het gevolg van een bericht uit Alkmaar, dat zijn lietste verwachtingen teleurstelde: namelijk dat ALEWIJNTJE BAERT den 23 October 1639 met den jongen Alkmaarder burgemeesterszoon CORNELIS RIJP, meer haar partuur in jaren, in het huwelijk getreden was. De koelheid van haar onderschrift onder haar vaders brief van den 28 October 1638 (Nr. 24) wordt daardoor wel verklaard, ook voor WOLLEBRANDT wien nu alle lust om naar 't vaderland terug te keeren verging.

28 Aug. 1640.

27. (Aan CORN. JZN. BAERT).

....Seedert gemelte tijt[1]) hebben wij ons tot den 10den Februarii 1640 noch in de stadt Agra onthouden, van waer vertrocken wesende op den 15den Maert daeraen volchende in Souratte

[1]) 6 Aug. 1639, den datum van zijn vorigen brief namelij k.

wel ende behouden, (den Almogende sij daer voren gedanct) aengecomen sijn, ende op den eersten April met t schip de Paeu van daer weder naer Parsien vertrocken om onse reyse op t spoedichste dat conde geschieden naer Batavyen te bevorderen, alwaer den 6den Julio (de Heere sij gedanct) spoedich ende gesont gearryveert zijn. In vasten voornemen zijnde met de in December naer t Vaderlant vertreckende scheepen ons daerwaerts te transporteeren, ten waere geweest mij voorgecomen waer, dat niet verhoopte nochte verwachte, uyt een briefgen aen de E. Heer CORNELIS VAN DER LIJN [1]) door den E. HUYBERT VAN DER LIJN aen dito Heer geschreven, naementlicken, dat degeene waer onse hoope soo lange opgestelt ende als een onveranderlijcke steen in ons gemoet gevoet ende bewaert, UE. lieve dochter ende ons gewis niet leede geminde, haer parture vercoosen ende Octoober 1639 in huwelijcken staet begeeven hadde, heel onverhoopt ende onverwacht, als UE. lichtelijcken sult connen gelooven. Ist mij voorgecomen ende gaet buyten gissinge, niet min stelt het mijn buyten posture ende reseluitcye, sijnde gevoet met een vertroude hoope, waervan mij nu heel gedemanteleerd, ontbloot ende versteecken vinde. Maer daerinne voor present niet is tegen te doen, also passientcye neemen en ten lichsten oover te setten; wij sijn hier wel schuldich aen, mogent ten besten dat connen uyt onsen sin ende gemoet soecken te verdrijven ende ondertussen ons sooveele doendelyck is solageeren ende troosten met te gedencken dat diergelijcken meer als mijn gebeurt ende 't mij van Godt niet toegevoecht was! Meede dat UE. huys met diergelycke engeltgens noch versien blijft! [2])

Soodat wij naer dese tijdinge becoomen hadden, geresolveert hebben (om dat soo vreesen dat ons leet te wreet beschouwen ende wat mochte verouden) des noots voor 2 jaeren sonder verbant nochte verbeeteringe van gaegie alleenelycken goede qualiteit voor commandeur ende opperhooft van de dierectye naer Parsyen te gaen, soodat UE. niet eer als naer d'expiratcye van de twee eerstvolgende jaeren op ons reeckeninge gelieve te maecken, t welcke van nu af ruym 2½ jaer wesen sal, wel tot mijn leetwesen ende gelieft hadde t anders ware geweest ende met dese vloot naer mijn contentement als vastelijcken voorgenomen hadden moogen vertrecken ende mij soodanyge ende onverwachte tijdinge, als gedaen is, niet voorgecoomen waere, welcken alleene de hinderpael is, dat met dese schepen niet naert vaderlant geretorneert, maer de steven naer Parsyen voor 2 jaren gewent hebben, enne also juffrou LUICAS [3]) als voren geseit met dese naert Vaderland keerende scheepen daerwaert gaet, vermits haere parture, d' Heer LUICAS 2 maenden verleeden deeser weerelt overleeden is, hebbe aen haer versocht een clein bondeltgen ofte packgen waerinne sijn eenyge geschilderde Coromandelse cleedtgens voor mij meede te neemen om op haer behouden aencompste daer (dat Godt geeve met lief verstaen mogen) aen UE. te behandygen, waeraen niet twijfele ofte sal geschieden; t welcke becoomende UE. bij t gene noch van mij onder UE. is berustende gelieve te bewaeren tot onse comste met liet daer; ende bij aldien daer iets inne is dat moeder bevalt, t sij een ofte 2 stuckgens gelieft het haer te laeten volgen, ende t ander als vooren bewaren. Veel vriendschappe is mijn van gemelte juffrouwe ende haer lieve man in sijn leeven geschiet, derhalven sijn overlijden mij ende noch meer anderen al wat vroech toegecomen is: passientcye 't is de wech daer wij alle aen ende ons getroosten moeten! . . .

tGene jaerlyckx aen A. B. gelast hebben gehat tot een nyeuwe jaer te vereeren, geloove met haer huwelyck opgehouden hebt, alsoo vertrouwe haer bedgenoot tselve niet heeft willen toestaen, sijnde appadent meer als wij van vermoogen, dienvolgende wel jaloosye soude coomen, (maer dat Godt verhoede); tgene hare waerdicheyt in ons testament voor mijn vertreck van daer gemaect hebbe, is met haer huwelyck mede ten einde ende van geender waerde, dat wel hartelijcker wenschte anders hadde connen sijn, doch passientcye: wij hebben d'meeste schult door ons langh verblijven, ofte wel, dat onse ancker niet vast stelden eer van daer vertrocken ofte int geheel onse reise staecte, daer menichmael berou (doch te laet!) van gehat hebbe.

Batavia. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

---

1) Later Gouverneur Generaal, ook een Alkmaarder; de na hem genoemde HUYBERT JANSZ. VAN DER LIJN woonde in de stad en behoorde tot de vriendenkring van BAERT en WOLLEBRANDT.

2) Toespeling op de jongere dochter van BAERT: ENGELTJE, hiervoor nog wel eens genoemd.

3) De vrouw van PHILIPS LUCAS, PETRONELLA BUYS; zie over haar en haar portret door REMBRANDT: Oud-Holland 1913 blz. 236 vlg.

Er is een oprecht verdriet in de eenigszins onbeholpen ontboezemingen van den veertiger, dat ook den tegenwoordigen lezer nog treft, en wij kunnen ons begrijpen, hoe hij er tegen opzag om naar Alkmaar terug te gaan, waar hij reeds zoo vaak in gedachten zich gelukkig gezien had. Hij zou het er trouwens nog treuriger gevonden hebben, want in Mei 1640 was bovendien de oude CORNELIS BAERT gestorven, zoodat het vroolijke huis, „In t vergulde Hoefijzer" heel wat aantrekkelijkheid zal zijn gaan missen. Wij lezen daarover in een brief van BAERTS weduwe, MARITGEN VAN MOLENVLIET:

28. 4 December 1641.

Ghunstyge [1]) Heer en vrient, Ick en heb niet connen nae laeten UE. mijn droevighe stant bekent te maecken, namentlyck, dat mijn lieve man op den dertienden Mey in t jaer veertich in den Heere gherust is, dat voor mijn ende mijne kinderen een groot verlies is en mijn heel svaer valt; dan teegen Godt en is niet te doen. U broeder JOCHEM GELEINSOON is, Godtlof, kloeck en gesont thuis gecomen ende heeft ons het ghoet volgens UE. spesivicasy wel behandicht, namelyck een rol damast voor mijn man, die ick mits het overlijden van dien, beide mijn dochters, ENGELTGEN ende HILLEGONDA een bouwen af heb doen maken, en een sijde ghesticte deecken met de sijde frange daertoe voer mijn, waervan' UE. opt hoochste bedancken, en het ander goet sal ick neevens hetgeen, dat in de groote kist is getroulyck waernemen. Ick heb drie brieven van dit jaer ontfangen: een van U broeder, een met Engelse sceepen, en een met joffrou LUCAS, die ick gevraecht heb na de Coromandelse kleetgens, die se niet gecregen heeft; denckt dat se te laet gecomen sijn; cont daerna verneemen.

Wat het trouwen van mijn dochter ALEWIJNTGEN aenghaet het was te bevreesen, terwijl ghij haer geen belotte gedaen en hadt, dat sij wel trouwen soude; en ghij wel weet wat meutge DIELIA U seide, dat sij al begon te wankelen, en sij vreesden, dat ghij van reeselucy veranderen mocht; daer wij soo t de Heer belieft, dat wij bij malcander comen breeder af sullen spreeken, en ghij meucht denken, dat U deel niet geweest en is: ende daer is der meer! AELEWIJNTGEN woont met haer man in den Haech, voor twee jaer, daer te Mey al de helft van om sijn sal, sij sal int lest van Maert in de kraem, [2]) en mijn soons vrou van gelijke.

Ick verwachte UE. van de verlede soomer, soo ick meende, thuis ende staecte mijn Haegse reis soo lange tot de scheepen aengecomen waren, want mijn swager [3]) en dochter versochten op t vrindelyckste dat ghij en ick haer soude coomen besoeken. De oorsaeck, dat ghij in twee jaer geen brieven van ons gecregen en hebt, sijn dese, dat HOLLAERT [4]) ons voorseeker seide, dat U tijdt een jaer verkort was en dat mijn salige man doe niet en dorst schrijven op dat se in geen vreemde handen soude coomen. Wat aengaet de vereeringe, [5]) die heeft vader saliger met het trouwen al opgehouden. Wat UE. middelen aengaan, sal HUIBERT-oom [6]) en mijn soon goede sorge voor dragen. Ick sprack de burgemeester KESSEL of men HUIBERT-oom de dingen alleen in handen soude geeven, omdat hij out is en dicmael heel swack, die 't niet heel wel geraden en vont. Mijn soon [7]) is tresorier in sijn vaders plaets en woont in mijn huis, en ick woon op t eylant in scheepen KESSELS huis, daer hij in gewoont heeft, dan ick meen te verhuisen, het is mijn wat te verde uit de weech; het sterven kan veel verandering in brengen;

---

1) De schrijfster heeft enkele orthografische eigenaardigheden, o. a. zet zij meestal ee voor de stomme e op het eind van de lettergrepen. Terwille van den lezer is dit niet overgenomen.

2) Den 19 Maart 1642 werd in de Gr. Kerk in den Haag ADRIAAN een kind van C. RIJP en ALEWIJNTGE BAERT gedoopt.

3) Schoonzoon. 4) Sinjeur BARENT PIETERSZ. HOLLAERT gewezen opperkoopman in Souratte, hij overleed op het schip Nieuw Rotterdam voor 17. 1. 1655,

5) Met Nieuwjaar aan ALEW. BAERT nml., zie het slot van brief 27.

6) HUIBERT JANSZ. V. D. LIJN 7) JACOB, de oudste.

soo 't de Heer belieft, dat ghij thuys komt, en ick leeve, mijn duer staet voor U oopen, en sijt mijn van harten welkom, tot ghij van beeter versien sijt. Wat mijn soon JAN BAERT [1]) aengaet, vertrou UE. en de heer VAN DER LIJN [2]) het beste daermede sult doen; mijn jongste soon WILLEM is heel swack en de docktoren meenen datter gheen raet toe en is, soo dat ick de opperste Medesijnmeester moet bevelen. [3])

Hiermede gunstighe heer en vrient, wil ick UE. in de bescerming des Alderhoogste bevelen, die bidde UE. wil sparen in langduerige ghesontheit tot salicheit, Amen; ende sijt van mijn en alle mijn kinderen van herten geghroet, insonderheit U oude vrijstertgen MARITGEN BAERT, desen vierden Desember int jaer een en veertich, Ud. gheaffectioneerde vriendin.

Alcmaer. MARITGEN WILLEMS VAN MOLENVLIET.

Hoe lang de brieven somwijlen onderweg waren, blijkt ook uit de aanteekening op deze, dat hij den 20 Januari 1643 in Perzië was aangekomen. Met dezelfde bezorging kwamen ook brieven van WOLLEBRANDTS twee nieuwe zaakwaarnemers, H. VAN DER LIJN en JACOB BAERT; in den brief van den laatste vinden wij enkele belangwekkende mededeelingen over de financieele aangelegenheden.

29. 10 Dec. 1641.

.....Daerop sal dienen, dat wij alle de rekeningen tesamen monterende 6258 gl. 8 st. mede ontfangen hebben ende met deselve bij de heeren Bewinthebberen op t Boshuys sijn geweest, omme de betalinge te becoomen; ende naerdat wij wel vijff dagen opgehouden waren mits de groote ongelegentheyt, sijn wij binnen gestaen, de rekeningen overgelevert ende de betalinge versocht, die ons toegestaen is, mits stellende cautie, ende vermits wij niemandt conden vergen voor soo groote somme borge te worden, hebbe ick ende HUYBERT-oom versocht, dat de heeren Bewinthebberen gelieven wilde de geheele somme op interesse te houden, daeromme wij groote instantien ende debvoiren hebben gedaen, twelck ons eyntelick toegestaen is, ende heeft de Compagnie alsoo de geheele somme op interesse tegen vijff percents gehouden, doch onder soodanige conditie ingevalle de Compagnie haere penningen op minder interesse reduceerde, dat wij tselve mede souden moeten gedogen.

Wat UE. verdere middelen aengaen d'selve sijn op een goede ende gereede voet ende meest alle opt Gemeenelant beleyt, doch UE. gelieve te weten, dat het Gemeenlant alle hare interessen heeft gereduceerd van de penning XVI op vijf ten honderd, twelck UE. incompsten een vijfde part vermindert; de stadt Alcmaar geeft maer vier ten hondert, ende onder particulieren is het seer periculoos, soodat het sekerste het beste is.....

Alcmaer. JACOB CZN. BAERT.

Er is sedert in de briefwisseling weinig, dat de aandacht vraagt: althans de brieven uit Alkmaar bevatten niet veel meer dan korte mededeelingen. De oude HUIBERT VAN DER LIJN stierf reeds in in Januari 1642, zooals zijn neef CORNELIS aan WOLLEBRANDT berichtte; hij kon er bij voegen, dat het notariskantoor was overgenomen door ADRIAEN CORNELISZ. HEEMSKERCK, die met een zuster van hem, CORNELIS, gehuwd was.[4]) Ook waren een jaar later weder twee

[1]) Die in dienst der O. I. Comp. was in Japan.

[2]) CORNELIS V. D. L. de latere Gouv. Generaal.

[3]) Hij stierf 9 Maart 1642.

[4]) Later, 5 Juli 1648, hertrouwde hij met CELITGE, nagelaten dochter van HUYBERT JACOBSZ. VAN DER LIJN.

dochters van BAERT gehuwd: op denzelfden dag, 25 Januari 1643, teekende ENGELTJE aan met BARTHOLOMEUS, den zoon van WOUTER BARTHZ. WINCKEL en HILLEGONTGEN met DIRCK, den zoon van JAN JACOBSZ. HERTIGH[1]). Maar op zijn verafgelegen kantoren: (hij was te Gamron en zelfs eenigen tijd in Ispahan), hebben enkele brieven WOLLEBRANT waarschijnlijk niet bereikt, zoodat er niet veel bewaard zijn; daar bovendien de gelegenheid om te antwoorden zich slechts zelden voordeed, is ook het aantal brieven uit Perzië gering. Maar in de weinige die over zijn, vinden wij nog enkele gegevens voor de lotgevallen van onzen held in deze jaren, die uit officieele stukken kunnen worden aangevuld. Bekend is daarbij zijn gevangenneming door de Portugeezen te Goa, waar hij het schip de Paeuw moest achterlaten. In Batavia was men over zijn optreden in deze historie niet zeer tevreden, althans hij werd bij zijn aankomst met de andere officieren[2]) in arrest gesteld. Dit was hard voor iemand, die, zooals hij het in een rekest uitdrukte, bij 38 jaar dienst „noyt boey off eenyge condemnatie subject was geweest." Hij klaagt dan ook: „alsoo hem suppliant deese hoewel geen sware detencie[3]) in t hart raeckt ende seer moeylyck valt, sijnde voor desen neven andere van sijn qualité in respect, ende wert nu inplaets van dien veeltijds met schamperige woorden gegroet."

Gelukkig liep de verantwoording goed af, en raakte WOLLEBRANDT weder tot het aanzien, dat hij voorheen genoot. Hij verzocht en kreeg de opdracht zelf mede te gaan ter tuchtiging van den vijand te Goa. Na het volbrengen daarvan bleef hij nog enkele jaren in Perzie als „directeur van den handel". In November 1647 keerde hij eindelijk voor het laatst in Batavia terug.

Zeker ook door toedoen van zijn ouden Alkmaarschen vriend, CORNELIS VAN DER LIJN, die gouverneur generaal was, werd hem de onderscheiding verleend om als extraordinaris Raad van Indië het opperbevel te voeren over de vloot, die in het voorjaar van 1648 naar het vaderland terugkeerde. Zonder ongevallen kwam hij aan de Tafelbaai, waar men het eenigen tijd tevoren in het ongereede geraakte schip *Haerlem* vond waarvan de lading over de andere schepen moest worden verdeeld. Den 3 April kon men vertrekken, en den 21 was men bij St. Helena, waar men ververschte. Er was „abondantcye van groente", „meede veel vis", „doch weynich verckens en bocken." Den 5 Mei vertrok de vloot weder en men is, zooals WOLLEBRANDT aan VAN DER LIJN schreef: „den 6 ende 7 Augusto, den Almogende zij daervoren hoogelycken ge-

1) Slechts de jongste dochter MARITGE is waarschijnlijk ongehuwd gebleven.
2) Volgens resolutie van Gouverneur en Raden van 21 Mei 1644.
3) Het was gijseling in hun woonplaats.

preesen, met onse 7 scheepen binnen t Vlie salvo gearryveert, ende die van Zeelant, Rotterdam en Delft eenyge daegen daernaer yder ter gedestineerder haven, uytgeseit Noortmonster die door onstuymig ende nootweder meest op den hals het Goereesche Gat moste kiesen". Dat de reis fortuinig was geweest stemde tot vreugde, „dat een groote roep in Nederlant gemaect heeft, soo een treffelycke vloote van 12 cappytale schepen alle salvo overgecomen waren, hebbende op onse reise geringe ongeneuchte ofte moeite met ons volck, de swaerste straffe is ge weest van een soldaet, die met quaelick spreecken hem teegen sijn schipper op den Tijger, droncken sijnde, te buiten heeft gegaen."

Toch, zoo schrijft WOLLEBRANDT verder in dezen zelfden brief, was de vrede, toen men eenmaal thuis was, en deels waarschijnlijk toen de gages en andere belooningen werden vastgesteld, niet zoo volkomen. Voor de matrozenmanieren is de passage wel teekenend, zoodat wij uit dezen brief nog iets overnemen, ook enkele andere mededeelingen ontleenen wij er aan, onder andere die over het groot aantal sterfgevallen op reis, dat echter blijkbaar niet iets zoo buitengewoons schijnt te zijn geweest:

14 September 1648.

30. (Aan CORN. VAN DER LIJN).

....Niettegenstaande soo vreedich tuis gecoomen zijn als eenyge jaeren herwaerts eenyge vlooten gedaen hebben, zijn der noch al eenyge guyten geweest, die de schippers in Nederlant gecoomen zijnde onbetaemelycken bejeegent hebben, namentlycken schipper MUTS opte Delft, schipper JACOB van de Tijger, schipper HARMEN van Westfriesland, schipper MAETSUCCKER, schipper EEVERT ende eenyge coopluyden, doch hebben haer handen aen niemand als schipper MUTS gelegd, die se op t Indies huis geslagen ende met messen gedreicht hebben doch niet gewont; dito is de Bruydegom ende sal soo verstae de naeste Sondach te Schiedam trouwen."

Sinjeur DE HOOGE [1]) is den 6 Mei overleeden, ende sijn huysvrouw den 21 Junio ende naderhand den opperkoopman Sinjeur BOURGOIS, den coopman Sinjeur DE WIT, en de ondercoopman JAN DE COONINCK ende vant gemeen volck der vloote omtrent 130 man, de meeste op t schip Delft, coomende ditto Vreede, meest machteloos binnen....

Ick ben mij noch te Amsterdam onthoudende ende hebbe met de E. Compagnie noch niet gedaen nochte eenig gelt ontfangen; ende alsoo de Heeren 17 en den 15den deser in Zeelant vergaederen, sullen ons volgens costume ende op haer begeerte meede daer laten vinden, omme raport te doen ende beantwoorden t gene ons mochten vragen, daervan kennisse hebbende, soodat wij den 15den uiterlycken voornemens sijn vanhier darwaerts te vertrecken, t welcke oorsaecke is desen door abryviatcye te vercorten, te meer noch daer nieuw aengecomen ben, als mede tot dato niet hebbe connen vernemen wien tot UE. vervanger gelieven sullen te elygeeren; eenigen zijn van opynye dat UE. versoeck om verlossinge toegestaen sal werden andere sijn contrarye van gevoelen....

De heer CARPENTIER hebben neven UE. groete overhandicht t gene UE. ons hebt gelieven toe te senden; heeft mij seer minnelycken (als mede alle de Heeren) bejeegent; verhoope continuatcye, van onse sijde hoope geen reden van misnoegen gegeven sal werden, also door haer gunst tot staet ende vrij powereuse geraect ben, desweegen reeden is men den boom eert daervan de voetsame vruchten coomen.

[1]) De opperkoopman NICASIUS DE HOOGE, hij was op 't schip Westfriesland, en werd daarop vervangen door den opperkoopman DIRCK SCHOUTEN.

Tot dato ben noch als onder commando van de Heeren Majores, t welcken staet te te cyndigen als de Seventienen eens gescheiden sullen sijn, ende rapoort aen zijn Hoocheit volgens costume gedaen sullen hebben in de vergadering van de Heeren Staten Generael ben geweest ende haer contentement gedaen; ende alsoo Zijn Hoocheit in Vrieslant was, heeft het aan hem niet connen geschieden, desweegen door Haer Hoogmogende gelast ben op sijn Hoocheits comste in den Haegh mij derwaerts te transporteeren.

Mijn angaende, hebbe tot dato geen domisilium noch seeckere resydentcye-plaetse vercoosen dat tot de winter ende als met de Heeren Meesters gedaen sal hebben uytstelle. Ben dan voornemens of op slach conde geraecken als de apparentcyen goet sijn een prooper hoffsteetgen te coopen ende bij de boeren ende somwijlen in de stat mijn vermaeck te neemen....

Amsterdam. WT. GELEYNSSEN DE JONGH.

Ziehier het ideaal van den zeventiende-eeuwschen Hollander, zelfs van een die meer dan dertig jaren op zee of in Indië en Perzië had rondgetrokken en pionierswerk gedaan had voor den Hollandschen wereldhandel: „op een prooper hoffsteetgen bij de boeren ende somwijlen in de stat (sijn) vermaeck te neemen....!" Het geval staat niet alleen en het is dan ook typisch voor de geestesgesteldheid van velen onzer voorvaderen, wier eerzucht niet verder ging dan die van WOLLEBRANDT.

Maar vóór dat hij zijn hofstede in de Schermeer, en des winters zijn woning in de Langestraat te Alkmaar als rustend burger in allen eenvoud betrok, deed hij nog eens zijn mooiste Indische kleeren aan, hing den gouden keten om de hals, die de Staten Generaal hem vereerd hadden toen hij van zijn goede overkomst met de retourvloot hun rapport was komen doen, en met dit alles liet hij zich door den besten schilder uit de stad zijner vaderen, CESAR VAN EVERDINGEN afbeelden. Op dit portret, waarvan eene reproductie hiervóór gaat, is ook in het verschiet de retourvloot afgebeeld; trouwens ook van deze vloot zelve liet hij nog een conterfeitsel maken. Misschien had hij dáárvoor reeds voorbereidselen laten maken op de terugreis, en wijst daarop een briefje van den reeds genoemden JACOB MUTS, schipper op de Delft, die 20 Mei schreef: „UE. briefken, nevens de vier percquementen hebbe per UE. quartiermeester..... wel ontfangen, ende de teeckenaers daertoe versocht, twelke sij gewillich hebben aengenomen te volbrengen, soodat UE. int cort tselve voltoyt sal erlangen, daerop UE. op verlaten mach."

Er is in de hoeveelheid brieven door GELEYNSSEN ontvangen nadat hij in Patria terug was, weinig meer dat ons belang inboezemt [1]: hij heeft zich zoo uit het drukke leven teruggetrokken, dat er weinig aanraking meer is met dingen

[1] Een uitzondering is misschien te maken voor een brief van JACOB GOOL (de bekende Leidsche professor GOLIUS) van 11 Juni 1649, waarin deze inlichtingen vraagt over Persiaansche boeken die DE JONGH voor hem medegenomen zou hebben, en waarin hij vraagt om eventueele aanteekeningen van DE JONGH over Perzië en aangrenzende landen te mogen inzien. De wat wijdloopige brief zegt overigens weinig, maar bewijst toch hoe ook wetenschappelijk profijt getrokken werd van de exploratietochten der O. I. Compagnie. Volgens een notitie door WOLLEBRANDT op den brief gezet waren de boeken niet voor GOOL maar voor Ds. GRAVIUS gekocht.

waaromtrent wij nu zouden willen zijn ingelicht en bovendien is de oude vrijer ongehuwd gebleven, zoodat zijn nagelaten papieren ook geen inlichtingen geven die voor onze kennis van het huiselijk leven zijner dagen nuttig kunnen zijn. Zijn leventje van rust en deftig oud-Hollandsch genieten heeft hij goed kunnen uithouden. Eerst op den 28 Januari 1674 luidden de klokken van de Alkmaarsche St. Laurens zeven malen over „den E. Heer Commandeur GELEYNSSEN in de Langestraet, wesende 80 jaeren out ende ongehuwt."

Zooals men ziet, ook het slot van Mevrouw BOSBOOMS novelle: de verrassende terugkeer van den wees als nabob en weldoener verliep in de werkelijkheid anders: de voor 40 jaar op avontuur uitgevaren jongen kwam terug als een naar landelijke rust verlangende rentenier. . . . en niet eens als een onverwachte!

Toch loonde, naar ik meen, de lectuur zijner correspondentie wel; althans mijzelven deed het eigenaardig aan om zoo nabij te toeven in zoo'n gewonen, maar toch belangwekkenden echt oud-Hollandschen familiekring, welke hare leden telde aan beide zijden van den evenaar [1]).

1) Ik ben bijzonder verplicht aan den heer C. W. BRUINVIS, archivaris te Alkmaar, die mij het bewerken der brieven door toezending zoozeer vergemakkelijkte, en die voor mij tal van data en feiten in zijn archief opzocht en verifieerde.

ONBEKENDE SCHILDERS,

o.a. CASPARUS SMITS, zich ook genoemd hebbende THEODORUS HARTKAMP

DOOR

DR. A. BREDIUS.

TOEN ik, in een hier volgend document van een schilder THEODORUS HARTKAMP las, als zijnde een „*gerenomeert, en seer expert constigh schilder*" zocht ik te vergeefs naar eenige gegevens omtrent dezen kunstenaar. Eindelijk vond ik bij HOUBRAKEN een heel verhaal over eenen LUDOWYK SMITS anders HARTKAMP „die zig in den „jaren 1675, toen omtrent de 40 jaren out, te Dordrecht „had neergezet. Waar hij gebooren is, weet ik niet, „maar zoo mij bericht is, was zijn vader een krijgsofficier, en woonden in dien „tijd te Swartewaal, boven Zutfen in Overijssel. Deze LUDEWYK SMITS te Dord- „recht gekomen zijnde, ging inwoonen bij eene JOAN KOOLS, Orgelist, wiens „vrouw handel dreef met schilderijen. Het eerste konststuk dat hij daar maakte, „was een Magdalena hare zonden beweenende; het bijwerk verbeelde een rots, „welke hij met swart en wit geschildert, daarna met bruine scheitgeel, en spaans „groen geschommelt had, dat het heel natuurlijk en kragtig zig vertoonde; en

„diezelve wijze van behandelinge hield hij ook omtrent zijne fruitstukjes, waarvan „hij er meenigte maakten, die willig aan de man raakten of verkogt wierden, „zulks hij een stijve beurs daarmee overgegaart zoude hebben, zoo zulken wijze „van doen lang stant gehouden had: Maar zulks niet zijnde, was dit van geen „langen duur, wijl de gekleurde schilderijen weder in graauwe veranderde, en hij „overzulks voor een bedrieger wert gehouden..... Wanneer hij hierover wert „aangesproken, zoo gaf hij tot antwoord: dat de kleuren zig noch langer hadden „gehouden dan het gelt dat hij daarvoor genoten had; want dat het al eerder „uit zijn zak was vervlogen. Egter hield hij zich nog al een lange wijl te Dord- „recht, en maakte de minnerij bij een Herbergierster, die hem met geld onder- „steunde, totdat zijne vrouw hem op 't spoor gevolgt, te Dordrecht kwam vinden, „waardoor hetzelve gestuit wert en hij daar van daan raakte; zonder dat ik weet „waar hij vervaren is."[1])

Wij zullen zien, dat HOUBRAKEN hier, als zoo dikwijls, weer eens in de war is: de man heette CASPARUS, niet LODEWIJK SMITS.

Waar hij gebleven is, vertelt ons WALPOLE, in zijne „Anecdotes of painting in England", nieuwe editie, 2e deel, p. 233. „GASPAR SMITZ, a Dutch painter „who came to England soon after Restoration, and who, from painting great „numbers of Magdalens, was called MAGDALEN SMITH. For these penitents sat „a woman that he kept, and called his wife. (Wellicht de Dordtsche herbergier- „ster?) A lady, whom he had taught to draw, carried him to Ireland, where he „painted small portraits in oil, had great business and high prices. His flowers „and fruit were so much admired, that one bunch of grapes was sold there for 40 £. „In his Magdalens he generally introduced a thistle on the foreground. In Painters „Hall is a small Magdalen with this signature 1662. He had several „scholars, particulary MAUBERT and one GAUDY from Exeter. However, notwith. „standing his success, he died poor in Ireland, 1707."

Uit de hier volgende acten, uit het Dordrechtsche en Haagsche Notarieel Archief, die ik chronologisch laat volgen, blijkt, dat hij zeer geavanceerde denkbeelden over den godsdienst had en geen vriend was van de gelikte kunst van MIERIS en SCHALCKEN. Ik veronderstel, dat zeer fraaie stilleventjes, gemerkt T. SMITS, waarop meest een klein kreeftje, van zijne hand zijn. Zulke stukken zijn in het Museum te Berlijn, waar men SAUTS las, en een dergelijk te Madrid, dat duidelijk

1) HOUBRAKEN, III. 67—68.

T. SMITS gemerkt is; ik meen er ook een in de Verzameling SCHLOSS te Parijs gezien te hebben.

Het oudste document is van 1675; het is een leerlingscontract. Onze schilder was niet goedkoop. HOUBRAKEN vertelt dat REMBRANDT van ieder van zijne leerlingen *f* 100.— 's-jaars genoot. Deze obscure kunstschilder eischte *f* 250.— op de hand, en bovendien de helft van al wat zijn leerling zou schilderen. Het contract is zeer secuur opgesteld.

Op huyden den 12^en^ September 1675 compareerde... Jouffe ELISABETH VAN RAVESTEYN, Wede van d'Hr Doctor JOHAN GEVAERTS za: ter eenre; Ende Monsr THEODORUS HARTCAMP, gerenomeert en seer expert constigh schilder binnen deser Stede ter andere zijde, ende verclaerden.... geaccordeert te sijn bij desen over d'onderwijsinge, leeringe en promotie in de schilderconst, te doen en presteren aen JACOBUS GEVAERTS, zone van d'eerste comparante, in soodaniger voegen, dat hij tweede comparant aengenomen heeft.... den voorn. JACOBUS GEVAERTS na vermogen 't onderwijsen, leeren en instrueren in en over alles 't geene deselve conste concerneert, en alle misteryen daerinne residerende, ofte daervan dependerende, hem naeckt en claer open te leggen en in te scherpen, ten eynde hij GEVAERTS soo haest doenlijck, een goet, bequaem en volkomen meester in de voorsz. schilderkonst wesen sal, en dat iedereen, en insonderheyt diegeene die Mrs. in de conste sijn, sullen oordeelen, dat hij voor een goet Mr. en wel geoeffent schilder, die oock op deselve conste subsisteren kan, sal mogen passeren. Voor alle 't welcke alsoo te doen en in allen deelen punctuelijck en genereuselijck te presteren, sij Jouffe comparante aen den voorn. Monsr HARTCAMP belooft heeft en belooft bij dezen te voldoen en te betalen de somme van 500 car: guldens d'eene helft van dien gereet nevens 't passeren deses, ende de wederhelfte als 't gunt voorsz. is, bij hem Monsr HARTCAMP aen de voorn. JACOBUS GEVAERTS effective sal wesen gepresteert, sullende deselve wederhelfte alsdan binnen tweemael xxiiij uyren gereet moeten sijn. Des soo is ten desen mede expresselijck bedongen en bevoorwaert, dat den voorn. JACOBUS GEVAERTS de helfte des tijts sal schilderen ten proffijte van den voorn. HARTCAMP ende d'ander helfte des tijts ten behouve ende proffijte van de voorn. sijne moeder verwisselende van maent tot maent als: d'eerste maent voor sijn mr en de volgende voor sijn moeder ende alsoo successivelijck van maent tot maent. Gelijck dan wijders mede bedongen is, dat ingevalle de voorn. Monsr HARTCAMP mochte comen 't overlijden, voor en alleer 't gunt voorsz. is bij sijn E. mochte wesen gepresteert, in sulcken geval den tijt der gedane onderwijsinge sal werden gereeckent tegens 12 gls 12 st: ter maent,

sullende de somme die men sal bevinden alsdan ten advenante van de tijt verleert te sijn, van de gereede betaelde 250 guldens werden affgetrocken en 't overige van dien bij d' erffgenamen van den voorn. Heer HARTCAMP aen haer Jouffr. GEVAERTS moeten werden gerestitueert, edoch soo 't selve meerder als d' voorsz. gereede, betaelde 250 gls. mochte comen te bedragen, daervan sal zij Jouffr. GEVAERTS geene uytreyckinge ofte betalinge behouven te doen. Aldus enz. [1])

Reeds 27 December 1674 en ook nog gedurende 1675 onderteekent JACOBUS GEVAERTS, telkens met deze eigenaardige handteekening vele acten van notaris DE WITH als getuige. Hij voegt er geregeld bij: Schilder.

O.a. is hij getuige bij het testament van den schilder PIETER VAN DER LEEUW (27 Dec. 1674).

Op huyden den 13 September 1675 compareerden..... d'eersame Srs. ABRAHAM COOLS, Organist, en ABRAHAM SCHROTEN, backer, Borgeren deser stede.... ende verclaerden ter instantie van d'Heeren ALEXANDER SMITS, Licentiaet in de Rechten en THEODORUS HARTCAMP, Mr Schilder alhier, requiranten, dat zij getuygen in de voorl. maent Augustii.... sijn geweest op de groote zael in de Cloveniers Doel binnen dese stadt, int geselschap van de voorn. requiranten ende anderen in hare compie sijnde, ende dat te dier tijt aldaer mede quamen.... TRAPPENTIER (DRAPPENTIER) Isersnijder in de Munte alhier ende PIETER VAN DER LEEUW, mede schilder binnen dese stadt, vergeselschapt met noch eenige andere mans en vrouwspersoonen, alwaer gebeurde, dat de voorn. Heere HARTCAMP een glas wijn aan de voorn. Heere SMITS bracht met die

[1]) Prot. Not. G. DE WIRTH, Dordrecht.

conditie en bijgevoegde woorden in specie: *Mijn Heer! ten aensien van d'onderlinge vruntschap die wij soolange met malkanderen gehadt hebben, sal ick mij d'eer geven van Uw E. gesontheyt te drincken, en met eenen van alle die geene die ons goet gunnen, en die 't niet en doen, dat se fotsen lecken en beter sinnen crijgen.* Daerop 't voorsz. glas wijn bij den voorn. Heere SMITS geaccepteert, gedroncken en voortgebracht wiert, werdende met de bijgevoechde conditie alsoo voortgebracht, ende ten laetsten gecomen sijnde in de hant van capiteyn NICOLAES LESIER (LESIRE)... alsdoen de voorn. PIETER VAN DER LEEUW, alhoewel hij op de voorsz. zael met sijn geselschap sooverre van haer deponenten gesepareert (was) dat hij de conditie waerop en mede 't voorsz. glas wijn voortgebracht wiert, naulijcx conde hooren, echter toetrat, en bij haer getuygen in hun geselschap quam, seggende: wie heeft die conditie ingestelt, en wat is dat te seggen? daerop de voorn. Heere HARTKAMP antwoordde: dat hij d'voorsz. conditie ingestelt en daermede niemant getoucheert hadde, daerop den voorn. Heere SMITS hem VAN DER LEEUW vragende, wat hij daervan hebben wilde, denselven VAN DER LEEUW daerop... aenstonts en seer schielijck vatte het gevest van 't rappier van den voorn. Heere SMITS, meenende 't selve sijn E. 't ontweldigen, edoch dat niet cunnende effectueren, hij VAN DER LEEUW hem Heere SMITS daerop geweldich int haer taste, schietende tegelijck... DRAPPENTIER en desselffs broeder mede toe, vattende denselven Heere SMITS met alle force en gewelt van achteren in 't hair, treckende sijn E. met hulp der wijven van haer geselschap seer verre mettet hair langhs de zael en onder de voet, slepende en slaende hem op een seer wreede en tyrannicque manier, sijn rapier aen sijn sijde aen stucken breeckende en hem van 't lijff ruckende, daerop den voorsz. Heere HARTKAMP toetredende om te scheyden, TRAPPENTIER's broeder en de wijven toeschoten en hem HARTKAMP dapper aenvielen en schendich in 't aengesicht krabbelden en sloegen, alle 't welcke zij getuygen alsoo wel gehoort, gesien, verstaen en onthouden hebben &c.[1])

18 Maart 1676. De Heer THEODORUS HARTCAMP huurt een tuin met een timmeragie daerop buiten de St. Jorispoort (te Dordrecht) voor *f* 63.— 's-jaers.

Mooi geteekend: T. HARTKAMP.[2])

24 Maart 1676. Alsoo CORNELIS JANSZ. VAN PERSIJN hem niet ontsiet, dagelijcx onder eerlijcke luyden te divulgeren, als off Sr. THEODORUS HARTCAMP met

---

1) Prot. Not. G. DE WITH, Dordrecht.
2) Prot. Not. J. VAN DER HOOP, Dordrecht.

verachtelycke expressiën en cleyne estime soude gesproken hebben van de schilderconste van Srs. DOUW, MIERES en SCHALCKEN die hun dagelijcx in deselve conste sijn oeffenende, t'welck nochtans bij denselven HARTCAMP noyt gedacht, veel min uytgesproken is, en bij (de) voorn: SCHALCKEN, DOUW en MIERES niet sonder redenen voor een onverdiende lasteringe soude kunnen worden opgenomen, aen welcke gemelte HARTCAMP int minste niet verschult wesende, hem oock niet te lijden staet het divulgeren van de voorsz. expressien mits welcken sal den eersten Notaris... hem addresseren aen de persoon van den voorn: CORNELIS JANSZ. VAN PERSIJN en denselven affvragen off inderdaet waerachtig is, dat opgemelten Sr. HARTCAMP in eeniger wijse tot verachtinge van de conste van schilderen der voorn. Srs SCHALCKEN, DOUW en MIERES heeft gesproken en op wat wijse sulcx bij denselven met woorden uytgedruckt soude wesen, en off hij.... sulcx met eenigh sufficant (sic) bewijs soude konnen verifieren; daerop t'voordere cathegoris antwoort in relatie van het wedervaeren te stellen in geschrifte om den Insinuant te dienen daer en soo behooren sal.

Ingevolge.... (etc.) Het antwoordt van PERSIJN luidt:

dat hij voor sooveel aengingh de schilderkonste van Srs. DOUW ende MIERES niet en coste seggen dat die door den Insinuant soude sijn veracht ende gecleyneert vermits hem sulcx al waere vergeten, en dat hij daervan niet en woude seggen, maer sooveel de schilderkonste van Sr. SCHALCKEN was aengaende, seyde hij geïnsinueerde dat den Insinuant in geselschap heeft geseyt; Foutre SCHALCKE schilderkonst, Foutre het stuckje bij denselven SCHALCKE van „vrouwken comt ten Hove" gemaeckt, en veele diergelijcke verachtende woorden meer (die hij verclaerde uyt de eygen mont van den Insinuant te hebben hooren seggen) alle streckende tot vilipentie van de schilderkonst van de voorn: SCHALCKEN, nemende hij aen tot allen tijde.... t'geen voorsz. is wel te sullen bewijsen ende claerlijck te toonen, dat hij Insinuant de schilderkonst van den voorsz. SCHALCKEN op die wijse alsoo heeft veracht ende gecleyneert. Alle t'welck ick Notaris.. etc.[1])

17 April 1677 verklaart de bakker LEENDERT VAN RIJN in den Haag dat 2 jaren geleden bij hem is gekomen zeker schilder CASPARUS SMITS met een Engelschman om daar te logeeren. Hij liet een groot maal aanrichten, waarbij nog te gast waren een schoenlapper met vrouw en kind. De rekening bedroeg ruim *f* 14.—. SMITS betaalde *f* 7.— maar zeide, dat de Engelschman de rest zou betalen. Na lang gepraat bleek het, dat deze geen geld had, waarop SMITS een pakje uit zijn zak haalde, zeggende, dat daar goud geld in was, dat VAN RIJN zoo lang

[1]) Prot. Not. A. HECKENHOUCK, Dordrecht.

bewaren moest, tot hij over 14 dagen betaald zou hebben. Hij cachetteerde zorgvuldig het pakje met het cachet van zich en dat van den attestant en gaf zijn cachet in bewaring aan den schoenlapper. Hierop eischte hij nog een ducaton reisgeld voor den Engelschman om naar Rotterdam te gaan. SMITS liet nooit meer iets van zich hooren. Toen men eindelijk het pakje opendeed, vond men op het tweede papier: die hier Silvergelt wilt opdoen moet het niet open doen. Verder was het in zes papieren gepakt *„van dewelcke enige met scheepjes en andere figueren beschildert waren"* en in plaats van goud waren er slechts stukjes plat geklopt lood in. Waarop de bakker tegen den schoenlapper gezegt had: Uw zwager (denoterende den voorsz. schilder SMITS) is een schelm, Siet, wat bedriegerye!" [1])

Uit een paar actes van 24 Mei 1677 [2]) blijkt nog dat HENDRICK SCHENK in den Haag 350 Gulden te vorderen had van CASPARUS SMITS, Schilder tot Dordrecht.

3 Mey 1677. PIETER VAN DER LEEUW, WILLEM BEURS, CORNELIS VAN PERSIJN en JOHANNES OFFERMANS, alle borgers [en schilders!] hier ter stede verklaren ten verzoeke van Capt. GERARDT VAN ALLEVRUNDEN dat sij comparanten diverse maelen sijn geweest in compagnie en geselschap van CASPARUS SMITS, gewoont hebbende in, en nu buyten deser stede, die sich voor desen heeft laten noemen THEODORUS HARTCAMP, sijnde een schilder, ofte immers die const exercerende,.... die tegens eenige van haar comparanten en oock anderen heeft gemoveert sommige dispuytten concernerde den Godtsdienst en Christelycke Religie.... VAN DER LEEUW en BEURS hebben hem hooren zeggen... datter naer eens menschen doot geen opstandinge voor deselve meer en was, noch voor de ziele geen zalicheyt ofte straffe naer de doot en was.... en de drie laetste comparanten, dat sij wel gehoort hebben dat eenige persoonen getracht hebben denselven SMITS het contrarie van sijn gevoelen uyt de H: Schriftuyre aen te wijsen, doch dat hij de authoriteyt van deselve disputeerde onder anderen gebruyckende dese onbehoorlijcke expressie: ick schijt in de schriftuyre en acht dit niet, met diergel. ongehoorde verachtelijcke woorden.[3])

Als toegift nog een paar andere schilderscontracten, het eerste van 19 Juli 1622. Op dien dag compareerden Sr. HANS COUPLET, schilder, ter eenre,

1) Prot. Not. I. BEECQMAN, den Haag.
2) Prot. Not. E. VAN DER PYLL, den Haag.
3) Prot. Not. A. HAGOORT, Dordrecht.

en HENDRICK TIELMANSZ., bierdrager en TRIJNTGEN HENDRICX, te samen man en wijff, ter andere sijde, poorteren deser stede (Amsterdam), verclarende aengegaen te hebben seecker contract van bestedinge.... te wetene die voorsz. Sr. HANS COUPLET heeft aengenomen ende HENDRICK TIELMANSZ. en TRIJNTGEN HENDRICX hebben besteedt hare sone DIRCK HENRICKSZ., out twaelff jaeren, *omme bij hem comparant te leeren de cunst van schilderen*, den tijdt van zeven jaeren, soodat hij nae 't expireren van de voorsz. tijt sijn cost eerlijck sal connen verdienen. (Kwam de jongen vóór verloop van drie jaren te sterven dan zou de schilder *f* 50.— — kwam hij vóór dat de zeven jaren om waren weg te loopen *f* 150.— ontvangen.[1])

30 Juny 1698. De Hr HENDRICK PELT, coopman binnen dese stadt ter eenre, ende d'Hr JOANNES SEBASTIANUS VAN LOYBOS, woonende tot Antwerpen, jegenwoordig sijnde binnen deese stad, ter andere zijde.... verclaeren geaccordeert en verdraegen te sijn.... nopende, de bestedinge van PIETER KLAUMAN JUNIOR soone van d'Heer PIETER KLAUMAN, Commercie Raad tot Coppenhage als volgt... dat.... JOANNES SEBASTIANUS VAN LOYBOS aenneemt.... omme de voorsz. PIETER KLAUMAN JUNIOR, den tijd van vier agtereenvolgende jaren ingaende den 11 July 1698 bij hem tot Antwerpen te logeeren (slaepplaets, cost, dranck, bewassen en benayen) ende specialijck denselven KLAUMAN gedurende de voorsz. vier jaeren *te leeren ende te onderwijsen de teecken- ende schilderconst* die hij 2e compt is exerceerende; sullende de teeckeningen ende schilderagien, bij hem KLAUMAN van tijd tot tijd te maecken door hem KLAUMAN op sijn vertreck behouden en naer sig genomen werden (HENDRICK PELT zal voor een en ander betalen ieder jaar *f* 425.—[2]) Nog verdere condities zonder belang.

Get: JOS. SEBASTIANO VAN LOYBOS.

Over dezen LOYBOS vond ik nog het volgende:

3 Nov. 1708 compareerde... Vrouwe HELENA VAN LOYBOS, wonende in de Watergraafsmeer op den Huise Rosendaal, te kennen gevende dat haar comparantes broeder JOANNES VAN LOYBOS zalr, in zijn leeven voornaam konstschilder binnen Antwerpen, haar Vrouwe comparante over eenigen tijd herwaarts op den Huyse van Rosendaal, van Antwerpen, als broeder hadde komen besoeken, die sij Vrouwe comparante om sijn armoede en uyt bermhertigheyd t'sijnwaarts en om dat dezelve haare broeder van sijn eigene soon, woonende tot Amsterdam, en sijne dogter, woonagtig tot Antwerpen, wierd verstooten, verschooven, en uit

1) Prot. Not. L. LAMBERTI, Amsterdam.
2) Prot. Not. C. HELLERUS, Amsterdam.

den huise gejaagt, hadde gekleed, gereet, en van die tijd af tot sijn overlijden toe de kost gegeeven. Dat vervolgens haer voorsz. broeder zalr *tusschen den eersten en tweeden November van deesen jare* 1708 *ter voorsz. plaetse deeser werelt was komen te overlijden*..... enz.

Zij zal hem nu wel ter aarde doen bestellen maar wil niets met zijn erfenis resp. zijne schulden te doen hebben.[1])

28 Mey 1623 bekent JORIS GERRITSZ. VAN LYER, Mr. Schilder (te Delft) aengenomen te hebben ARYEN CORNELISZ., zoon van CORNELIS ARIENSZ., Glaesemaecker, om hem te onderwijzen in de konst van schilderen naer betaemen, voor 2 jaeren, met conditye dat al hetgene ARYEN CORNELISZ. geduerende de 2 jaeren schilderen sal, sal sijn ten proffijte van JORIS GERRITSZ.

(Voorts condities over leerloon, kleederen, enz.) [2])

---

[1]) Prot. Not. E. DE HAEN, Watergraafsmeer.

[2]) Prot. Not. H. VAN CEEL, Delft.

Verdwenen Rotterdamsche Schilderijen

DOOR

DR. E. WIERSUM.

I.

IN 1622/23 werd te Rotterdam een nieuwe St. Joris-doelen gebouwd. Ter linkerzijde van den ingang van dat sierlijke gebouw bevond zich de ruime Schutterszaal, later Burgerzaal geheeten, met vier ramen aan de straat. Behalve een menigte beelden en geschilderde glazen bevatte deze zaal een aantal schilderijen: „Acht schilderijen met de beeldtenissen van verschillende hoplieden en vaandrigs en nog een met het jaartal 1608, naar sommiger meening de inhaling van den Marquis SPINOLA voorstellende, waren in deze zaal opgehangen. Op de galerij van het voorportaal hingen twee stalen voetbogen, en daartusschen eene groote schilderij, met drie en twintig ten deele aan den disch gezeten beelden, doorgaans gehouden voor het werk van LIEVE (LUDOLF) DE JONG, dien schilder als majoor der stad, te midden der toenmalige kolonellen enz., voorstellende; voorts zag men er nog zes andere schilderstukken allen met beelden in krijgsgewaad"[1]).

De geheele 17de eeuw door en ook in het begin van de 18de eeuw bleven deze schilderijen, zestien in getal, op dezelfde plaats hangen, zooals uit de boedelinventarissen bij elke nieuwe verhuring van den Doelen blijkt.

In den inventaris van 1714 worden opgegeven:

„In t voorhuys: alle de schuttersschilderien,

Op de princesaal: alle de schilderijen.

1) VAN REYN, Geschiedkundige beschrijving der stad Rotterdam, II bl. 183.

In dien van 1770:

In de provoostkamer: 1 schilderij,
Op de voorzaal: 9 schilderijen,
In het voorhuys: 7 schilderijen.

Of evenwel omstreeks dezen tijd bij een schoonmaak meteen niet een groote opruiming is gehouden? Zeker is, dat na 1770 nooit meer sprake is van zestien schilderijen. Waarschijnlijk zijn reeds toen de meeste, zoo niet van de hand gedaan, dan toch als oude rommel op zolder gezet.

In het begin der 19de eeuw waren slechts eenige dezer schilderijen nog aanwezig. Toen in September 1804 het Genootschap „Hierdoor tot Hooger" zijn nieuwe woning in den Oppert had betrokken, werd het Bestuur door den schilder MUYS opmerkzaam gemaakt op de schilderijen in den Stads Doelen voorhanden, voornamelijk op het schuttersstuk van LUDOLF DE JONGH en nog drie of vier andere, die als tooi voor het nieuwe vergaderlokaal zouden kunnen dienen.

Het Bestuur haastte zich, om ze daartoe in bruikleen te vragen en het Stadsbestuur verleende autorisatie om ze over te brengen; doch alleen het schilderij van DE JONGH bleek ten slotte geschikt. Dit stuk werd door het Stadsbestuur echter gaarne afgestaan.

Wel is waar verzette de kasteleines van den Doelen, de wed. HERN, zich tegen de verwijdering van het schilderij; doch nadat zij een flinke aanmaning had gekregen, werd het naar den Oppert overgebracht, en daar, na door den corrector MUYS te zijn schoongemaakt, in de groote benedenzaal opgehangen [1]).

De drie of vier andere schuttersstukken, die in ontredderden staat verkeerden, schijnen in den Doelen te zijn achtergebleven. Wel werden Bestuurders van „Hierdoor tot Hooger" gemachtigd om ook deze af te halen, doch waarschijnlijk hebben zij hun neus er voor opgetrokken en ze rustig gelaten, waar ze waren.

Eén schilderstuk wordt in 1812 op last van Fabriekmeesteren nog uit den Doelen overgebracht naar de chassinettenkast in de Groote kerk [2]).

Wat er toen nog over was, zal in 1821, bij het afbreken van het voorgebouw van den Doelen, zwervende zijn geworden. VAN REYN zegt, dat in 1832 nog enkele bewaard waren en tevens, dat op de vlieringen van het gerechtsgebouw oude schilderijen, zoo van het schuttersgilde als van andere gilden, berustten [3]).

---

1) Catalogus der Kronieken en Beschrijvingen nr. 91, IId.
Notulen van het Genootschap „Hierdoor tot Hooger".
De Oorsprong der Academie van Beeldende Kunsten. WIJT en ZONEN. Rotterdam 1900, bl. 28.

2) Notulen van Fabriekmeesteren 29 Oct. 1812.

3) VAN REYN. bl. 183 en 187.
Over den treurigen toestand van de schilderijen van het Wijnkoopersgilde, die daar op den zolder lagen, zie men een paar brieven van 1836 in het Archief van dat gilde en HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Het Museum Boijmans. bl. 14.

En het laatste bericht, dat wij hebben, is van 1842. Het is van veel belang; omdat er uit blijkt, dat niet alleen toen nog eenige dier kapitale schuttersstukken in wezen waren, maar ook dat zij, althans ten deele, nog in goeden toestand verkeerden. „Bij ons in de timmermanswinkel", zoo rapporteert in dat jaar een ambtenaar ter fabricage, „staat een zeer groot hout schilderij, voorstellende eenige kapiteinen van de wacht, levensgroot en fraai geschilderd, ook nog eenige andere dito's in de woning van den Heer BRAMBACHT bewaard"[1].

Daar de heer BRAMBACHT, boekhouder bij de fabricage, in het Timmerhuis woonde, zullen deze schilderijen, nadat ze uit den Doelen naar het Timmerhuis waren overgebracht, onder zijn speciale hoede zijn gesteld.

Na dien tijd evenwel zijn ze spoorloos verdwenen.

II.

In 1690 werd het gebouw van den St. Joris-doelen te Rotterdam aan de achterzijde vergroot. In hoofdzaak volgens de plannen van den bouwkundige JAN DE VOU werd toen, met andere vertrekken, de ruime zaal aangebouwd, die naar hare bestemming den naam ontving van Krijgsraadskamer. De leden van den krijgsraad, de officieren van de schutterij, zorgden zelf voor het aankleeden van de zaal.

„Den 30 September (1697)", zoo luidt de resolutie van Burgemeesteren van dien datum, „hebben gedeputeerden van de Edele Manhafte Heeren van de Krij(g)sraad gecommuniceert derselver resolutie aen de heeren Burgemeesteren: Namentlyck dat sij, met permissie van Haar Edele Groot Achtbaren, hadden geresolveert, op haare eygen kosten, de Nieuwe Zaal in deses Stadts Doele met haare portraiten levensgroot historischewijs te laten beschilderen en dienvolgende versogten, dat haar Edele Groot Achtbaren hetzelve beliefden te consenteren en die ordere te stellen, dat de gemelte zaal daartoe wierde geapproprieert, in dier voegen, dat de muer onder ter hooghte van drie en vier voet wierde beschoten ofte gelambriseert, en voortz de muer met behoorlijcke ramen met doeck, bequaem om te kunnen beschildert werden, voorsien. Waarop gedelibereert zijnde, hebben de Heeren in het gemelte versoeck geconsenteert, dat de bovengemelte heeren van de Krij(g)sraad de voorsegde zaal op haar eygen kosten sullen mogen laten beschilderen, alsmede geaccordeert, dat op stadtskosten de gemelte zaal daartoe sal werden geapproprieert met deselve te beschieten, soo met plancken als doeck, sooals bevonden sal werden te behooren".

Onder „historischewijs" verstonden de heeren: uitgedost in Romeinsch gewaad. Niet lang duurde het, of hunne aldus geconterfeite beeltenissen, waar-

[1] Catalogus der Kronieken en Beschrijvingen nr. 91, IIe.

schijnlijk levensgroot en ten voeten uit, prijkten aan de wanden. Nauwelijks twee jaar na hun verzoek was de wandschildering voltooid en beijverden Burgemeesteren zich om deze voor schadelijke invloeden van licht en vuur te vrijwaren.

„In deliberatie geleyt sijnde, is goet gevonden ende verstaen, dat tot conservatie van de groote schilderij op de nieuwe zaal in den Doele door de heeren Fabriekmeesteren die voorsieninge sal werden gedaan, dat eenige blinde en gordijne, soo voor de stercke lugt als het vier, werden gemaakt"[1]). Zoo resolveerden Burgemeesteren den 13 November 1699.

De wanden van de nieuwe zaal waren nu wel is waar in orde, doch het plafond moest nog geschilderd worden. En dat nam het Stadsbestuur nu zelf voor zijne rekening:

„Volgens resolutie van de Vroetschap", besteedden 16 November 1699 „de heeren Burgemeesteren, Fabriekmeesteren met adjunctie van de heeren VAN HEEL en STEENLACK, daartoe op den 16 October 1699 gequalificeert, het schilderen van de solderinge op de nieuwe zaal in den Doele aen de ondergeschreven personen op de volgende wijse:

ROMEYN DE HOOGE heeft aengenomen het schetze en selver in couleuren te brengen de gansche schilderij, uytgesondert het perspectyff in het middelste rond, hetwelck geresolveert is te laten doen door JAN DE VOUW in daghgelt, waarvoor, alsmede voor de teyckeninge reetz gemaackt, den voorsegden ROMEYN is toegeleyt een oxhooft franse wijn en voor defroyement tien gulden daeghs, soo langh als hij achter den andere aen de gemelte schilderije sal werken, sonder voor gaen off komen alsmede eenige reyskosten te declareren, mitz dat hij sorge draege, voor sooveel in hem is, dat de gemelte teyckeninge in 't net geschildert en in allen dele voldaen is vóór primo April 1700[2]).

Wijders is met MOULIJN geaccordeert, dat hij de gansche soldering de schilderij in het rond, alsmede in de koupel, alles volgens de daarvan gemaackte teykening in 't net sal schilderen, hetwelck alles wel uyttevoeren hij MOULIJN heeft aengenomen voor de somme van vijffhondert gulden sonder yetwes meer te mogen declareren en dat het werck 1 April 1700 sal sijn voltoyt[3]).

Zoo was nu in 1700 de groote zaal geheel klaar en „het schilderwerck t eenemael voltrocken". Tot tevredenheid van de schutterofficieren, op wier ver-

---

1) De hiergenoemde gordijnen waren raamgordijnen. Later worden ook nog gordijnen vóór de schilderijen gehangen. In den inventaris van 1714 worden deze met name genoemd: „twee gardinen groot voor de schilderien"; in 1770 is er nog „een dwars dito" bij.

2) Afgedrukt in „Rotterdam geschetst in zijne voornaamste gebouwen enz.", bl. 59, noot 5.

17 Aug. 1700 werd aan ROMEYN DE HOOGE 630 gulden betaald „over de ocupaetien gehad in 43 dagen in de ordonnantie aan de Sael van den Doelle en voor het schilderen van lambrisornamenten aldaer". Thesauriersrekening 1700 nr. 543. Zie voor het loon van DE VOU Rott. Historiebl. III 726.

3) 1699 staat er bij vergissing.

zoek, ter completeering van het ameublement, nog twee groote spiegels in de zaal geplaatst werden.

En voor het onderhoud werd behoorlijk zorg gedragen. In 1780 nog werden Burgemeesteren en Fabriekmeesteren geautoriseerd om de schilderijen in de Groote Krijgsraadzaal te doen schoonmaken en vernissen, „mits betragtende het welzijn der schilderijen en, zoo veel mogelijk is, het interest dezer stad" [1]).

Ruim een eeuw lang bleef deze zaal ongeschonden bewaard. In 1821 evenwel, bij het bouwen van het Paleis van Justitie op de plaats van het voorgebouw van den Doelen, moest ook de Krijgsraadzaal het ontgelden.

Zij werd ingericht als gehoorzaal en de betimmering weggenomen. Met deze verdwenen ook de schilderijen; want eenige jaren later, in 1832, spreekt VAN REYN reeds van de zaal als „voormaals prachtig beschilderd".

De vraag is, waar zijn deze Rotterdamsche schuttersstukken gebleven? In het Museum Boijmans is slechts één stuk van 1604 aanwezig [2]). Een ander, het kapitale stuk van LUDOLF DE JONGH, werd in 1849 door het Stadsbestuur aan het Bestuur van „Hierdoor tot Hooger" weer opgevraagd en ging helaas bij den brand van het Museum Boijmans in 1864 te gronde.

Dat is alles wat we weten van de losse schilderijen. Van de vaste, de wand- en plafondschilderingen in de Krijgsraadzaal, is nog minder bekend. Volgens MEES [3]) moesten ze in 1821 plaats maken voor een papieren behangsel. Wil dit zeggen, dat ze toen opgeruimd zijn, dan wel bestaat nog de mogelijkheid, dat ze te eeniger tijd van achter het behang weer voor den dag kunnen komen? Wij weten het niet. Wel kunnen we met zekerheid zeggen, dat op vlieringen en zolders, in kasten en kelders van Raadhuis en Kerk, van Doelen en Gerechtsgebouw (Oud en Nieuw)[4]), van Timmerhuis en Oude-Vrouwenhuis thans niets meer te vinden is. De directeur van het Museum Boijmans en ik hebben alles afgezocht; doch onze moeizame tochten hebben niet het minste resultaat gehad. Wie kan ons een ander spoor wijzen?

---

1) Resolutiën van de Vroedschap rakende de fabricage 28 Maart 1780.

2) Zie hierover F. SCHMIDT DEGENER, Jaarverslag 1913 van het Museum Boymans.

3) Rotterdam geschetst in zijn voornaamste gebouwen enz. bl. 60.

4) De president der Arr. Rechtbank, Mr. J. H. VAN MEURS, had ons reeds verzekerd, dat in het nieuwe gerechtsgebouw niets aanwezig was, doch verzocht ons ten overvloede, ons daarvan zelf te komen overtuigen.

REMBRANDTIANA

DOOR

DR. A. BREDIUS.

ELKE bijdrage tot de kennis van de werken van onzen grootmeester is welkom; ik geloof dus geen ondienstig werk te doen met de mededeeling van een en ander uit het testament van een zoon van den in zijn tijd zoo vermaarden en door HUYGENS zoo geprezen JACQUES DE GHEYN. Het is wel eigenaardig, dat zijn schilderwerk zoo zeldzaam voorkomt, terwijl ook zijne forsche en geniale penteekeningen betrekkelijk schaars zijn. Ik meen daarom de aandacht te moeten vestigen op een prachtig bloemstuk van hem in de verzameling van den Heer WHITE te Londen, gem. I.D (aanéén) GHEYN 1615 (of 1616?) fijn van kleur, meesterlijk van teekening en van een losheid van compositie, die een sterke tegenstelling vormt met het meeste werk zijner tijdgenooten.

Iets waarop geloof ik nog nooit gewezen werd, is de overeenkomst der techniek van DE GHEYN's penteekeningen met die van REMBRANDT. Het is hoogstwaarschijnlijk, dat DE GHEYN's werk invloed op den jongen REMBRANDT heeft gehad. Te Leiden, waar hij zelf een heelen tijd gewoond heeft — 1599 maakte hij er zijne huwelijksche voorwaarden met Juffrouw EVA STALPERTS VAN DER WIELE van Mechelen — woonde zijn broeder STEVEN DE GHEYN, ook als schilder vermeld. Denkelijk kwam hij nog wel eens te Leiden, ook na zijne vestiging in

den Haag. Is het omdat hij daar een poos met zijn zoon naast hem woonde, [1]) dat CONSTANTIJN HUYGENS zooveel van hem weet te vertellen?

De schilderijen van REMBRANDT, die hier genoemd worden, zijn denkelijk vroege werken. Het portret van den kanunnik DE GHEYN is mij niet bekend. De twee „oude mannekens disputerende" zijn zoek geraakt — dus nog een onbekende REMBRANDT te vinden! De oude slapende man bij een vuur is zonder twijfel het fraaie portretje van REMBRANDT's vader in het Museum te Turijn. „LUCAS" kan CRANACH of LUCAS VAN LEYDEN zijn, maar wie is Mr. ROELOFF, die in één adem met HOLBEIN genoemd wordt?

Het portret van MAURITS HUYGENS door REMBRANDT hangt in de Kunsthalle te Hamburg; hij kreeg er dus nog een REMBRANDT bij door dit legaat. Merkwaardig zijn de drie groote landschappen van CORNELIS VROOM in het bezit van den testateur. Deze groote landschapschilder, die soms zoo dicht bij RUISDAEL staat, is nog te weinig bekend. Men vergete zijn fraaie stukje te Berlijn, zijn prachtig landschap te Kopenhagen toch niet!

Thans volge het uittreksel uit DE GHEYN Junior's testament.

3 Juni 1641. Testament van d'E. Heer JACOB DE GEYN, canonick der kercke van Ste Maria t'Uytrecht sieck te bedde leggende, te niet doende alle voorgaande testamenten enz. legateert aan zijn comparants neve JOHAN WTTENBOGAART, Ontfanger over het quartier van Amsterdam den grooten blompot daer een tros leliën boven utcomt geschildert van des comparants vader zaliger soe die staet in sijn ebben lijst besloten in een houten casse alsmede alle sijne coquilien ofte zeeschelpen, soe rare suyvere als ruwe onsuyvere, mit oock alle sijne mineralia steene ende zeegewassen geene utgesondert soo in zijn comparants jegenwoordich logement wesende, als op de camer boven het capittelhuys van de kercke van St. Maria alhier, off daer die hiernaer soude mogen worden gebracht. Item noch een schilderije van REMBRAND gedaen, daer twee oude mannekens sitten en disputeren, den eenen heeft een groot bouck op sijn schoot, daer comt een sonnelicht in, noch een out slapent manneken bij een vuyr sittende, sijn hant in de boesem hebbende, mede van REMBRAND gemaeckt; noch een fraye vrouwe tronige mit een out wijff daerbij van JAN LIEVENS geschildert, noch een jonck lachent meyskenstronigen oock van JAN LIEVENS geschildert. Ende geeft hij testateur noch aen de voorn. sijnen neve WTTENBOGAERT zeeckere coffer boven op geteyckent met nummer 2 met witte taetsgens ofte nageltgens ende dat met alle 't geene in 't selve coffer is. Noch maeckt hij aen deselve sijnen neve een

1) In de Houtstraat. Zie Cohier van den 20osten Penning over 1627, uitgegeven door Dr. H. E. VAN GELDER in het *Jaarboek van „die Haghe"*, 1913. DE GHEYN had zijn huis gehuurd van M. KENNIPHOVEN.

schilderije van een boerekermis van BROUWER geschildert, mitsgaders twee conterfeytsels mit swarte cantjes binnen de lijst ende daertoe noch twee cleijne conterfeytsels, t'eene gedaen van LUCAS ende t'andere van HOLBEEN ende noch een van MR. ROELOFF wesende de Heer van BREDERODE. Item maeckt ende legateert hij comparant aen den Heer MAURITS HUYGENS, Secretaris van de Staten in den Hage sijn comparants eygen conterfeytsel bij REMBRAND geschildert ende een schilderije van een oude tronige die violet fluweel met goude laecken gevoedert op het hooft heeft wesende soo groot als het leven met een lijst daerom, noch een zeestorm van PORCELLIS geschildert op een groot panneel ende drie lantschappen t'eene wat grootachtich ende de twee even groot, alle drie van CORNELIS VROOM van Haerlem geschildert. Noch legateert hij aen zijn neve FRANÇOIS WTTENBOGAERT canonick van St. Pieters twee landschappen van een groote geschildert bij MOYSES WTTENBROECK in den Hage, noch een lantschap van CAREL DE HOOCH geschildert, daer POELENBURCH de beeldekens in gemaeckt heeft.

Aan NICOLAAS DEN OTTER voorzoon van zijn nichte ANNA WIJNTJES o. a. alle zijn comparants constboecken soe van teyckeningen als printen en alle andere losse teyckeningen en printen mit de pen of andersints gedaen op copere platen. [1])

1) Prot. Not. G. VASTERT, Utrecht.

Leinwand; wahrscheinlich lebensgrosse Figuren.

HENDRICK GOLTZIUS, Jupiter und Antiope. — Um 1906 in Privatbesitz in Zürich, weiterer Verbleib unbekannt.

ZWEI GEMÄLDE VON HENDRICK GOLTZIUS

VON

DR. O. HIRSCHMANN.

Am Schlusse seiner belangreichen Publikation von GOLTZIUS-Dokumenten im letzten Jahrgang dieser Zeitschrift (S. 137 ff.) spricht Dr. A. BREDIUS von der durch KAREL VAN MANDER beschriebenen Danaë von GOLTZIUS, die er mit einem vor einigen Jahren im Kunsthandel in Zürich aufgetauchten Bilde identifizierte. Das war jedoch eine kleine Verwechslung, die ich hier auf sein persönliches Andringen richtig zu stellen suche. Dr. BREDIUS hatte vor geraumer Zeit die Freundlichkeit, mir die Photographie jenes Bildes aus Zürich, die er besass, zu überlassen. Er war also selber nicht mehr im Stande, die Komposition nachzukontrollieren. So musste ihm diese bei ihrer gegenständlichen Verwandtschaft mit dem Danaëthema in der Erinnerung mit der Beschreibung van MANDERS zusammenwachsen.

Den weitern Verbleib des Bildes, das die Photographie von Dr. BREDIUS reproduziert (vgl. Abb.), vermochte ich bis anhin nicht ausfindig zu machen. Vor einigen Jahren war es in Privatbesitz in Zürich. Es stellt eine Belauschungsszene vor, und zwar nicht eines beliebigen Satyrs und einer Nymphe, sondern von Jupiter und Antiope, wie sich aus dem rechts unten im Dunkel eben noch wahrnehmbaren Attribut des Bocksfüssigen, dem Donnerkeil, ergiebt. Die Figuren haben wir uns

annähernd oder ganz lebensgross zu denken. Dass wir es mit einem Gemälde von GOLTZIUS zu tun haben, bedarf keiner langen Beweisführung. Der enge Zusammenhang des gelagerten Frauenaktes in seiner zeichnerisch vollkommenen, aber harten Bildung, vor allem aber in seiner bezeichnenden Typik, mit ähnlichen Darstellungen von GOLTZIUS springt unmittelbar in die Augen. Zum Vergleiche wäre hinzuweisen auf die Pomona im Rijksmuseum (Kat. Nr. 985a), auf die liegenden Frauengestalten einer Allegorie in der öffentlichen Kunstsammlung in Basel (Kat. Nr. 252) und einer mythologischen Szene im Hotel de ville in Verviers (ehem. Sammlung Hauzeur de Simony), sowie auf die Danaë, von der eben die Rede sein wird. (Vgl. Abb.). Als ein äusserliches Merkmal mag das auf den beiden reproduzierten Bildern vorkommende Glasgefäss diskreter Bedeutung, das hier und dort bis in die Détails der Henkel von übereinstimmender Bildung ist, hervorgehoben werden. Die Nischenfiguren im Hintergrunde rechts des Jupiter und Antiope-Bildes sind deutliche Reminiszenzen an die Götterfolge Polidoro Caldaras, die GOLTZIUS nach seiner Rückkehr aus Italien gestochen hat. (B. 249—256). Eine Signatur, die die letzte Bestätigung geben würde, ist auf der Photographie nicht zu entdecken, findet sich aber so gut wie sicher auf dem Bilde, wahrscheinlich auch eine Jahreszahl.

Bei der Nachforschung nach dem Verbleib des Bildes, das, wenn die Photographie nicht täuscht, eines der besten Produkte von GOLTZIUS' Pinsel sein muss, führte eine Spur nach Paris in die Sammlung des Barons VON SCHLICHTING. Eine Anfrage blieb unbeantwortet. Nun vernehme ich eben, dass Baron VON SCHLICHTING kürzlich gestorben ist und seine Bilder dem Louvre vermacht hat. Befindet sich unsere Darstellung wirklich in seiner Sammlung, dann wird sie also in absehbarer Zeit — hoffen wir wenigstens — der Oeffentlichkeit zugänglich werden. Sollte einem Leser der tatsächliche Aufbewahrungsort bekannt sein, so könnte er mich durch dessen Mitteilung an die Redaktion dieser Zeitschrift sehr verpflichten.

Nun die Danaë. VAN MANDER beschreibt ein solches Bild folgendermaassen: „In 't Jaer 1603 heeft hij (GOLTZIUS) gemaeckt op eenen grooten doeck als 't „leven een slapende naeckte Danaë, op een seer schoon wijse ligghende: Dit „naeckt is wonder vleeschachtigh en verheffende geschildert, en van grooter „studie in omtreck en binne-werck. Hierbij comt een aerdigh oudt wijf met een „gloyende tronie, met oock eenen doortrapten Mercurius, en ic en weet niet wat „vriendelijcker kinderkens, comende met Stoc-beurs en anders aengevloghen, soo „dat het oock van schoonheydt der ordinantie niet is te verbeteren: Dit stuck „is (1604) te Leyden, bij den Constliefdighen Heer BARTHOLOMEUS FERRERIS,

Leinwand h. 178 br. 200 cm.

HENDRICK GOLTZIUS, Danaë. — Besitzer: Vicomte Chabert in Paris.

„op zijn Cabinet oft Const-camer, onder ander fraeyicheydt te sien". Ebenda bewunderte ein Jahr später ARENT BUCHEL das Bild. „Vidi apud FERRERIUM „(Junio 1605)..... GOLTZII Danaë Annum habebat 1603," schreibt er in seiner Res Pictoria.[1]) Dann hören wir lange nichts mehr von dem Gemälde, bis wir es im Versteigerungskatalog der Sammlung JER. TONNEMAN in Amsterdam 1754 wiederfinden als „een kapitaal Stuck, verbeeldende Danaë met de Gouden Regen..... „door GOLTZIUS, van zijn allerschoonste dat er ooit gezien is." Zwölf Jahre später kommt es in einer anonymen Amsterdamer Auktion wieder auf den Markt, und zwar als „zijnde het beste van dien Meester dat bij ons bekend is." Darauf geht es, immer hohe Preise erzielend, durch die Kabinette BRAAMCAMP (1771) und VAN DER DUSSEN (1774). Dann verlieren wir es wieder aus den Augen. HYMANS[2]) zählte die Danaë zu den verschollenen Bildern von GOLTZIUS. Und doch war sie es nicht ganz. 1863 vermeldete Parthey[3]) eine auf Leinwand gemalte Danaë auf dem Schlosse Sagan in Schlesien. Ich war, wie ich auf diese Notiz stiess, — vielleicht etwas voreilig — felsenfest überzeugt, dass dies die Gesuchte war, die auf dem verwunschenen Schlosse ihren hundertjährigen Dornröschenschlaf schlief. Erkundigungen waren jedoch keine zu bekommen, und ich gab die Hoffnung auf, Gewissheit erlangen zu können. Im Sommer 1912 dann aber wurde ich durch F. SCHMIDT-DEGENER auf ein Gemälde von GOLTZIUS aufmerksam gemacht, das sich vorübergehend bei der Direktion des Antwerpner Museums befand. Und sie war es! Sie kam, wie DEZARROIS[4]) im Herbst des gleichen Jahres mitzuteilen wusste, von der Versteigerung Talleyrand—Valençay—Sagan in Paris am 2. Dez. 1899, war also tatsächlich das von Parthey erwähnte Bild auf Schloss Sagan. Doch erregte es damals niemandes Interesse und tauchte noch einmal im Kunsthandel unter, bis es in der Provinz durch seinen gegenwärtigen Besitzer, Vicomte CHABERT in Paris, erworben wurde[5]).

Die Darstellung ist links unten auf dem Kassettendeckel mit dem ausgeschriebenen Namen[6]) des Künstlers bezeichnet und 1603 datiert. Als sicherer Ausgangspunkt ist sie für eine Würdigung von GOLTZIUS als Maler, die hier nicht versucht werden soll, von grossem Belang. Mit ihr und andern datierten Malereien von GOLTZIUS verglichen, scheint das Bild mit Jupiter und Antiope, wenn wiederum die Photographie nicht trügt, erheblich später, etwa 1610—1612 entstanden zu sein.

1) Vgl. Oud-Holland V. p. 149. 2) Livre des peintres II. p. 196. 3) Deutscher Bildersaal I. p. 503 Nr. 26.
4) Revue de l'art ancien et moderne. Tome XXX. p. 219. Verschiedene unrichtige Bemerkungen hätte sich DEZARROIS übrigens durch etwas aufmerksameres Lesen von VAN MANDERS ausführlichen Berichten über seinen Freund GOLTZIUS sparen können.
5) Ich verdanke der Freundlichkeit von Vicomte CHABERT die Photographie des Bildes.
6) Der einzige mir bekannte Fall. Sonst hat GOLTZIUS seine Bilder stets nur mit dem Monogramm signiert.

Oude Schilderijen in- en van de Stad Haarlem

DOOR

C. J. GONNET.

HET beleg van Haarlem door de Spanjaarden in 1572/73 heeft vele noodlottige gevolgen gehad, maar deze zijn meermalen zoo uitvoerig besproken, ook wat schade en nadeelen in het algemeen betrof, dat daarover thans niet behoeft uitgeweid te worden. Zooals altijd bij belegeringen, hadden de gebouwen en kunstwerken deerlijk te lijden. Bovendien deden de belegeraars, eindelijk de meesters der uitgeputte stad, nog grooter eischen dan de voorwaarden inhielden waarop de overgave was geschied, want zij vorderden ook een aantal schilderijen op, welke in bezit waren van Haarlemsche burgers. Hoe de Spanjaarden daarvan op de hoogte waren gekomen, is niet anders te verklaren, dan dat zij hier en daar, of alom, huiszoeking hebben gedaan of er wat van hunne gading was te vinden. Dit moet dan al zeer spoedig, men zou haast zeggen onmiddelijk na de overgave der Stad, 13 Juli 1573 hebben plaats gehad, want gelijk men hierachter zal zien, werden de kostbaarheden van juffrouw VAN TRESLONGE, haar „ontweldicht" door LANCELOT VAN BREDERODE en deze is reeds den 20en Juli 1573 gevat, den 18en Augustus buiten Haarlem onder Schoten onthoofd.

Toen na het aftrekken der Spanjaarden de zaken zoowat geregeld werden

en de schade werd nagegaan welke door zeer velen, door allen min of meer, was geleden, kwam ook de beurt aan de kunst. Den 24en Juli 1574 verschenen op Burgemeesterskamer de schilder PIETER PIETERSZ. en ADRIAEN GERRITSZ. GAUW, als deskundigen door het Stadsbestuur aangezocht, die, ten overstaan van de notarissen JOHAN VAN WEERDT en MICHIEL VAN WOERDEN opgaven, welke burgers (op de wijze als reeds aangeduid) schilderijen verloren hadden, van welke meesters, voor zooverre bekend, die waren, hoe groot de waarde kon gerekend worden en wie ze zich hadden toegeëigend.

Om alles meer in bijzonderheden te doen kennen, wordt hier eene plaats gegeven aan het merkwaardig relaas door de notarissen opgemaakt. [1]) Misschien bevinden zich hier of daar in Spanje nog schilderijen in deze akte genoemd, in elk geval is het wel zeker, dat zij voor goed uit Haarlem zijn verdwenen.

Verclaringe van den taferelen ende costelicke schilderien, die naer de reductie der stadt Haerlem daer uytgebracht ende vervoert zijn ende oock wyen dezelve naer hem genomen hebben, met oock den prijs daerop die geestimeert zijn ende oock eensdeels wat meesters dezelve gemaect hebben.

GERRIT STŪVER (HEINDRICKSS).

(Was Burgemeester tijdens het beleg. Werd in 1582 weder met dit ambt bekleed maar heeft het niet bediend, want hij werd bij sententie van het Hof daaruit ontslagen. Had veel grondbezit binnen en buiten zijne geboorteplaats Amsterdam).

AVECIA. [2])	Elff stucken van Hercules, op t doeck	IJc ka. gulden
Dese zijn alle gehaelt van AVECIA ende GUAN DE LA REA ende den pagador [3]) ende zijn gebracht tot MEYNAERT VAN HEUSSEN ende zijn aldaer gepact bij den pagador.	Een tafereel op een buffet, in zeer costelijck houtwerk geset	L ka. gulden
	Een buffet tafereel van Johannis doopsel, gedaen bij Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK).	LX ka. gulden
	Transfiguratie Christi, van Mr. LUCAS, met zijn houtwerck	XXXVI ka. gulden
	Een albastaerden stuck, in costelijck houtwerck . .	XXXVI gulden
	Een doopsel van de Moor ende St. Philippo, van Mr. JAN SCHOREL	C ka. gulden
	Cain ende Abel, van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK)	LXXIJ gulden
	Verloren sone, van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK)	LX gulden

JACOB VAN HEUSSEN.

(Was in 1572 Schepen van Haarlem).

haar eygen soldaten.	Die val van Babel	XVJ gulden

JAN LOU.

(ADRIAEN JANSS. LOU, misschien zijn grootvader, was van 1524 tot 1531 Schepen van Haarlem).

haer eygen soldaten.	Die val van Babel	XVJ gulden

1) Inventaris Archief der Stad Haarlem Ie afd. No. 638.
2) Degeen die de stukken heeft weggehaald.
3) Pagador = betaalmeester.

AERNT PIETERSZ.

(Zonder twijfel de broeder van den schilder PIETER PIETERSZ.)

AVECIA. Een bancquet van LANGE PIERRE . . . . . C gulden

DIRCK JACOBSZ. DE VRIES.

(Was van 1553 tot 1572, bij afwisseling, Burgemeester van Haarlem.)

AVECIA. Sijn affcontrefeytinge ende zijnder kinderen in een bancquet, tsamen. . . . . LXXIJ gulden
Een fruytaigen stuck . . . . . XXXVJ gulden

CORNELIS VAN BERESTEYN.

(Was in 1555 Schepen van Haarlem, van 1557 tot 1594, bij afwisseling, Weesmeester.)

nesciunt. Een Mariënbeelt . . . . . XVIIJ gulden

IJSLANT WILLEMS.

haer soldaten. Een crucifix nyeuw gecocht voor. . . . . III gulden
Een tafereel van Sint Annen geslacht . . . . . XX gulden

CLAES TEEUSZOON.

(Was in 1572 Schepen van Haarlem.)

haer soldaten. Twee stucken, die PHILIPS DTZ. seyde dat gecost hadden LXXX gulden

ADRIAEN VAN GROENEVEN.

(Was Vroedschap; in 1565—1568 Schepen, en tweemaal Deken geweest van den Colveniersdoelen, „een rijck, treffelijck man, niet bot noch plomp van verstant". In Mei 1573 is hij door het booze volk in Haarlem op het Bolwerk opgehangen en „Gotsjammerlick" doorstoken.)

dese had STEYNBACH laeten haelen tot GERRIT BORST ende den Spanyaerts hebbense genomen, men weet nyet wye, ende noch twee schone bedden tot DIRCK DE VRIES waerdich LXXIJ gulden.

Een gesneden kas . . . . . LXX gulden
Vier anderen schoone taferelen, weerdich . . . . . CXX gulden

MR. DIRCK RAMP.

(Was van 1559—1578, bij afwisseling, Burgemeester van Haarlem.)

Twee tafereelen waerdich zijnde. . . . . XXXIIIJ gulden

MR. JAN VAN ZUYEREN.

(Van 1561—1573, bij afwisseling, Burgemeester van Haarlem. Was boekdrukker aldaar; er zijn bekend boeken door hem gedrukt in 1561 en 1562.)

pagador. Een tafereel . . . . . XIIIJ gulden

PELLICAEN (JACOB BARTHOLOMEESSE).

(Was Kapitein der Schutterij. Werd 26 Juli 1573, met anderen, door de Spanjaarden, buiten de Stad gevoerd.)

JUAN DE LA REA. Een tafereel . . . . . XIJ gulden

LAECKEMANS WEDUWE.

	Vier taferelen voor	XXIIIJ gulden

JAN DE WITTE.

AVECIA.	Een groot tafereel van Lasarus	CXIJ gulden
	Een boeren kermis	XIIIJ gulden

AECHT SUYKERS.

(De latere SUYCKER's schilderden zelf en deden te Haarlem druk in schilderijen, waarover nader zal gesproken worden. Als de zoon van den schilder JAN MOSTAERT wordt in 1549 genoemd CLAES SUYCKER. Misschien was AECHT zijne zuster).

BOSSU.	Een paer deurkens boecxgewijse (diptiek)	LXXX gulden
JAN DE LA REA.	Een Christus met de doornecroon	XX gulden
AVECIA.	Adam en Eva	XXXVJ gulden
AVECIA.	Christus met het verloeren scaep	VJ gulden

MR. WILLEM TYBAUT.

(Glasschrijver, wel bekend. Hij maakte het groote glas dat in 1597 door Burgemeesteren van Haarlem werd geschonken aan de kerk te Gouda. Hij was toen 70 jaren. Stierf te Haarlem 24 Januari 1599.

AVECIA.	Een lantscap van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK). .	XXXVJ gulden

MR. MARTEN (VAN HEEMSKERK).

AVECIA.	Een diluvie	C gulden
AVECIA.	Een roode meer	LXXIJ gulden

JOSINA VAN DER MERWEN.

AVECIA.	Eene affneminge des crucifix	C gulden

JAN AERNTSZ. DE JONGE.

Seyt aen schilderiën wel verloeren te hebben over de hondert karolus guldens die bij verscheyden personen uyt zijnen huyse gehaelt zijn.

CLAES JANSZ. VAN PAENDEREN.

(CLAES VAN PAENDEREN, was 1522—1524 Schepen van Haarlem).

pagador.	Twee stucken	XXXVJ gulden

JAN ENGELSZ.

AVECIA.	Een Verloeren Soone	XXXVJ gulden

BARTHOUT HEYNRICXZ.

AVECIA.	Een Verrisenis van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK)	XLVIIJ gulden
AVECIA.	Een crucifix van Mr. VRERICK HEYNRICXZ met een cleyn dootshooftgen, zeer excellent	XXIIIJ gulden

JOFFROUWE VAN TRESLONGE.

(JASPER VAN TRESLONGE was in 1527 Schout — AELBRECHT v. TR. in 1547 Burgemeester van Haarlem. Deze Juffrouw kan de dochter van een van beiden, of de Weduwe van AELBR. geweest zijn).

Zij en weet niet wye die genomen heeft soe LANCHELOT VAN BREDERODE haer die eerst ontweldicht heeft ende zijn voorts uyt haer huys gehaelt.

Roomsche antiquiteyten van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK)	L gulden
Adam en Eva van Mr. MARTEN (VAN HEEMSKERCK) .	LXXIJ gulden
Adam en Eva, met veel beesten	LXXX gulden
Bekeering Pauli	XXX gulden
Acteon met zijn honden	XXXVJ gulden
Van S. LIJSBETH	XX gulden
Een Mariën beelt	X gulden
Iudicium Paradis	XXIIIJ gulden
Een gesneden Mariënbeelt, vergult	XIJ gulden
Twee kassen van S. ANNA	XX gulden
Een kasse met een Mariënbeelt	XIIIJ gulden

NOCH JOFFROU VAN TRESLONGE.

Een gebacken Magdalena, in t houtwerck	XIJ gulden
Een Christus, met een glas daervoor	X gulden
Twee Romeynsche steenen hooffden	VJ gulden
Verloeren soone op t doeck	VIIJ gulden
Een engelsche groet	XIJ gulden
Een tresoor Jesus	IJ gulden

JAN AELBERTSZ, (BAN),

(Was brouwer op het Spaarne *In t Seepaert.* Getrouwd MARIA CLAESDR. LOO Zij waren wijs, rijck, eerlijck, aengenaem bij de burgers. Hij was een goedertieren man, waerom hij dickmaels vercoren werde, om de stadt ende burgerij te regeren.... doch sloech het af.).

Een costelicke groote poppe, was betaelt IIIJ ka. gulden.

Alle welcke voors. schilderiën Mr. PIETER PIETERSZ schilder ende ADRIAEN GERRITSZ GAEUW als daertoe gedeputeert bij den burgermeesteren der stadt Haerlem, verclaerden in handen van ons JOHAN VAN WEERT ende MICHIEL VAN WOERDEN JANSZ beyde notaryssen publyck binnen Haerlem residerende, dat zij luyden den voornoemde persoonen elcxs heurluyden verloeren schilderiën aengeteyckent ende volgende heurluyden verclaringe bij de waerheyt bij gescrifte gestelt hadden inder manieren als voors. es, offererende t zelve tot allen tijden des versocht zijnde bij eede te bevestigen.

Aldus gedaen op den Burgemeesteren-camere der stadt Haarlem den XXIIIJen July anno XVc vier ende t zeventich. Ter presentie van ons notaryssen boven genoempt als daertoe versocht ende gerequireert zijnde.

J. v. WEERDT, Nots.
M. DE WOERDEN, Nots.

In dien tijd, de tweede helft der zestiende eeuw, heeft de Stad Haarlem-zelve waarschijnlijk weinig schilderijen bezeten. Het is aan te nemen, dat er in het Raadhuis hier en daar wel iets ter versiering aanwezig zal zijn geweest, maar er is luttel van bekend en ook niets meer van voorhanden, dan alleen de reeks afbeeldingen, levensgroot en ten voeten uit, der Graven en Gravinnen van Holland, van DIRK I tot en met MAXIMILIAAN. Een Heraut van wapenen opent de rei en

de Dood sluit haar. Zij zijn in den gothischen tijd op paneel geschilderd en bevonden zich in het Carmelietenklooster, waar ze „als egte stukken overig zijn „gebleven tot in 't laatste van de 16e eeuw, welke bezwangerd met de onbesuisde „woede der Beeldstormerij, nevens alle Klooster- en Kerk-cieraden ook deze „heiligdommen 't eenemaal hadden vermorzeld en verplet, indien niet de omzigtige „voorzorge der Heeren Burgemeesteren in die droeve tijden zulx hadde voorkomen, „met dezelve uit dat klooster te doen verplaatsen op 't Stadhuis, en alzoo de „razernije en schenzugt van 't woedende Graau t'ontweldigen." [1])

Daar hangen ze nu nog, als de oudste afbeeldsels der voormalige landsheeren, welke ergens worden aangetroffen.

Dat de Stad zorg droeg voor deze tafereelen blijkt hieruit, dat in 1578 aan JACOB JANSS., schilder, werd betaald f 21 : 15 : — voor dat hij de Graven en Gravinnen van Holland alsnu gesteld opt Stadhuys op de Saele, wesende 17 borden en een halve, voor f 1 : 5 : — per stuk heeft gevernisd, schoon en klaer geverfd heeft.

En een goede veertig jaren later, in 1622, ontving JAN MARTENSS. ROOS, Mr. schilder, f 136 : — : — voor verluchten en schoonmaken van de schilderijen der Graven.

Behalve de pas vermelde en nu nog voorhanden reeks, blijken er reeds vroeger ook andere afbeeldingen van soortgelijken aard in bezit der stad geweest te zijn, want in 1570 werd aan Mr. THOMAS CLAESS., priester, betaald f 7 : — : — voor dat hij afgezet en in eene vergulde lijst gesteld heeft, alle de Graven van Holland, hangende alhier op Burgemeesterskamer.

Waar dit stuk gebleven mag zijn, is onbekend; bezwaarlijk kan er onder verstaan worden, hetgeen thans nog in wezen is, want het zou onmogelijk geweest zijn die groote schilderijen op Burgemeesterskamer te hangen, en even onaannemelijk is het, dat ze voor f 7 : — : — nog wel, in ééne vergulde lijst zouden geplaatst zijn.

Niet lang na het overbrengen der Graven-afbeeldsels uit het Carmelietenklooster naar het Raadhuis, in 1566, kwam de Stad weder in het bezit van schilderijen. Thans uit een ander klooster en wel uit de Commanderij van St. Jan. In 1581 waren o. a. alle goederen toebehoorende aan conventen, geestelijke collegien en gilden binnen Haarlem en hare parochie, door de Staten van Holland en den Prins van Oranje toegewezen aan deze Stad, die echter, voor zooveel de Commanderij betrof, ze niet aanstonds tot zich nam, maar met de St. Jansheeren eene overeenkomst trof, dat de kloosterlingen in het bezit en beheer zouden blijven tot den dood van den laatste van hen. Zoo liep het voort tot het begin van 1625, toen de eenig overgeblevene, de oude Commandeur, „in den Heer is gerust",

[1]) P. LANGENDIJK. De Graaven van Holland in Jaardichten beschreven, 4°. 1745.

Weldra werd nu de aanzienlijke nalatenschap door de stad aanvaard en geregeld, waartoe ook behoorde het maken van een inventaris van het huisraad dat zich in de Commanderij bevond. Vele schilderijen werden daaronder aangetroffen, maar bij de schifting van dezen, was het slechts een betrekkelijk klein gedeelte dat de stad rechtstreeks voor zich behield en bestemde tot versiering van het Prinsenhof.

De hierna genoemde stukken werden in 1625 daarheen overgebracht. Met ééne nader te vermelden uitzondering, zijn ze allen nog in bezit der stad Haarlem en bevinden zich thans in haar Frans Hals-Museum.

1. Afbeeldingen der Commandeurs van St. Jan te Haarlem, van Heer ARENT, 1310, tot Mr. ANDRIES PIETERSS. VAN SOUWEN, 1625. Eene reeks van zeven tafereelen.
2. De Ridderlijke Broederschap van den Heiligen Lande te Haarlem; voorstellende de Jerusalemsvaarders, die eene bedevaart hebben gedaan naar het H. Land en het graf des Heeren gevisiteerd hebben. Door JOAN VAN SCOREL.
3. Adam en Eva. Door JOAN VAN SCOREL.
4. De doop van Christus in de Jordaan. Door JOAN VAN SCOREL.
5. St. Caecilia spelende op het orgel. Door JOAN VAN SCOREL.
6. Het laatste avondmaal door Mr. LUCAS.
7. Het festijn van Belsasar. Door MAERTEN VAN HEEMSKERCK.
8. De geboorte van den Zaligmaker. Door MAERTEN VAN HEEMSKERCK.
9. De heilige Maagd, het kind Jezus en Jozef. Door MAERTEN VAN HEEMSKERCK.
10. De Jongelingen in den gloeienden oven. Door PIETER PIETERSZ.

Dit tafereel is geschilderd tot versiering boven het altaar der bakkers in de Groote Kerk. Na de verstoring van deze, in 1578, moet het in veiligheid gebracht zijn naar de Commanderij, hoewel de bakkers er aanspraak op behielden. In 1590 was er vreeze, dat het verkocht zou worden, maar dit werd van Stadswege verhoed, gelijk blijkt uit den volgenden post in de Thesauriersrekening van dat jaar:

Betaelt aen MARITGEN PIETERS, bakster, (behoorende dus tot het gild en misschien de zuster des schilders) *f* 9 : — : — bij haer gedebourseert tot verhoedinge van 't verkoopen van zeecker taeffereel op 't outaer van het backersgilt eertijts gestaen, ende nu aen de Stadt overgelevert.

Dat laatste kon men zeggen, dewijl alles wat zich in de Commanderij bevond, toen reeds rechtens eigendom was van de Stad.

Bij de in 1625 uit de Commanderij naar het Prinsenhof gevoerde schilderijen, waarover hierboven is gesproken, bevond zich ook nog een stuk, door JAN VAN SCOREL vervaardigd, voorstellende „Maria Magdalena, zittende in een bergachtig landschap." Dit is echter niet meer in stadsbezit, want het werd in 1804 (met andere schilderijen) aan den Lande uitgeleverd, tot terugbekoming van het Raadhuis, waaromtrent men de bijzonderheden kan lezen bij

MOES en VAN BIEMA: De nationale Konst-Gallery en het Koninklijk Museum blz. 77. Het maakt nu deel uit van het Rijks Museum te Amsterdam.

Er werden Ao. 1625, behalve de bovengenoemden, nog een aantal schilderijen in het Prinsenhof geplaatst, welke nu zijn verdwenen en een goed getal was in de Commanderij gelaten. „Op den 28 April 1628 hebben Burgemeesteren en „Regeerders alle de schilderijen doen visiteeren door NICOLAES SUYCKER, den „Jonge, en Mr. JAN BOUTERS." Deze aanteekening leidt tot de oplossing hoe het verder gegaan is met het ontbrekende en met het overschot, dat wij nu missen, want een half jaar later, den 2en November 1628, vindt men bij Burgemeesteren de volgende resolutie opgeteekend:

„De Schilderijen van St. Johans Convent bij specificatie gestelt, vercocht „ende gelaten aen NICOLAES SUYCKER, den Jonge, CORNELIS CLAESS. VAN „WIERINGEN ende Mr. JOHAN BOUTERS voor de somme van derthien hondert „ponden tot XL grooten vlaems 't pont, te betalen in ses maenden, ende mits „die verseyndende uytte Stadt sonder die hier te laeten verblijven ofte binnen „deser stadt te houden."

Waarom die slotbepalingen er bij gevoegd werden, valt moeilijk te zeggen.

Toen dan eindelijk de zaak der schilderijen uit St. Jans Commanderij geheel geregeld en afgedaan was, werd FRANS HALS aan het werk gezet en ontving in 1629 voor het verluchten en veranderen van eenige stukken van deze herkomst *f* 24: —: —

Onder de vrij talrijke schilderijen van MAERTEN VAN HEEMSKERCK welke de Stad Haarlem bezit, bevindt zich ook het merkwaardige stuk voorstellende ST. LUCAS schilderende de heilige Maagd, dagteekenende uit het jaar 1532, toen hij naar Rome trok, en als aandenken door hem gemaakt en geschonken aan zijne medebroeders van het St. Lucasgilde. Het was door hem bestemd tot versiering van hun altaar in de Groote Kerk en heeft daar gehangen tot de verandering in de religie Ao. 1578. De stad heeft het toen tot zich genomen, en „dese Tafel is (gelijk ze wel waerdig is) van den Heren den Overigheyd van Haerlem noch tegenwoordig (1628) bewaerd in 't Prinzenhof, in de Suyd-kamer, daer se van velen gezien en seer gepresen word." (AMPZING).

Uit de bovenstaande mededeelingen blijkt, dat de Stad Haarlem op eene gemakkelijke wijze in het bezit van vrij wat merkwaardige schilderijen is gekomen, maar het mag tot hare eer gezegd worden, dat zij zich van haar kant ook verder veel aan de kunst heeft laten gelegen liggen, dat zij aan talrijke schilders werk en brood heeft verschaft, de zalen harer openbare gebouwen met de tafereelen van vermaarde meesters heeft versierd en deze meerendeels in zooveel waarde heeft gehouden, dat ze tot onzen tijd zijn overgebleven, zoodat ze nu nog een

goed bestanddeel vormen van de verzameling welke tot een bezienswaardig Museum is aangegroeid.

Om dit te staven, zal hier volgen eene opgave van de schilderijen welke sedert het einde der 16e eeuw, rechtstreeks door de Stad (dus niet door Schutterijen of Regenten van gestichten) zijn besteld of gekocht:

Ao. 1591. De Kindermoord van Bethlehem. Door CORNELIS VAN HAERLEM. Hieraan zijn gemaakt deuren beschilderd door MAERTEN VAN HEEMSKERCK, zij hadden behoord tot het altaar der Drapeniers in de Groote Kerk. Het stuk is in 1804 in bezit overgegaan aan den Staat en bevindt zich thans in het Mauritshuis te 's Gravenhage.

Afbeelding van het Haarlemsche Wonder. Door CORNELIS VAN HAERLEM. Deze twee stukken werden betaald met *f* 600 : — : —

Ao. 1593. De bruiloft van Peleus en Thetis.

Adam en Eva in het Paradijs staande onder den boom der kennis. Beiden door CORNELIS VAN HAERLEM. Samen betaald met *f* 600 : — : — en gemaakt ten behoeve van de Stad „omme gehangen te worden in 't Hof van Z. Exc. tot versieringe van de Camers."

Ook deze beide stukken zijn in 1804 in bezit overgegaan aan den Staat. Maar de schilderij „Peleus en Thetis" is in 1913 bij de opening van het Frans Hals-Museum door Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken in bruikleen gegeven aan de Gemeente Haarlem.

Het stuk afbeeldende Adam en Eva hangt thans in het Rijks Museum te Amsterdam.

Ao. 1594. Betaald aan CORNELIS VAN HAERLEM *f* 66 : — : — „voor seecker stuck schilderij 't welck door hem voor de Stadt gemaeckt — ende aen COENRAET DE RECHTERE, Secretaris van de Staten, voor seeckere diensten geschoncken is.

CORNELIS VAN HAERLEM was een welgesteld en aanzienlijk burger in Haarlem; hij was getrouwd met de dochter van den Burgemeester ARENT PIETERSS. DEYMAN, en de oom van NICOLAES SUYCKER den Jonge, achterkleinzoon van den schilder JAN MOSTAERT.

Ao. 1596. Versierd Schild met opschrift. Door KAREL VAN MANDER. Betaald met *f* 20 : — : —

Dit bord is door de stad besteld ter herinnering aan de schenking van eene walvischkaak door den Haarlemschen zeevaarder JAN HUYGHEN VAN LINSCHOTEN, van Oost-Waaigat meegebracht en aan zijn vaderstad vereerd. Het bord en de kaak hangen tot op dezen dag in de groote zaal van het Raadhuis.

Ao. 1611. Betaalt de Stad aan HENDRIK CORNELISSEN VROOM *f* 200 : — : — voor 't „Innemen van Damiate", dat door hem gemaakt zal worden.

De secretaris GRASWINCKEL (Ao 1764) teekent hierbij aan, te gelooven dat daar niets van gekomen is. Maar VROOM had toch reeds een goed bedrag op rekening ontvangen.

Ao. 1620. De verheerlijking van Prins Willem I. Door HENDRICK GERRITSZ POT. Van hem gekocht door de Stad voor *f* 450 : — : — tot versiering van de eetzaal in het Prinsenhof.

De fraaie lijst om dit stuk is gemaakt door DOMINICUS JANSS. BAGIJN, en door de stad betaald met *f* 175 : — : —

Ao. 1623. De aankomst van LEYCESTER te Vlissingen in 1586. Door H. C. VROOM.

Ao. 1629. Betaalt de Stad aan PIETER DE MOLIJN, Meester Schilder, *f* 180 : — : — voor de schilderij bij hem gemaakt „op de Clavezimbel wesende ten huyse van Mr. CORNELIS HELMBREECKER." (Was van 1625—1654 Stadsorganist).

Ao. 1630. Keizer BARBAROSSA en de Patriarch van Jerusalem, Haarlem eene wapenvermeerdering verleenende. Door PIETER DE GREBBER.

Geschilderd voor schoorsteenstuk in de Vroedschapskamer op het Raadhuis.

Ao. 1630. Gevecht tusschen Hollandsche en Spaansche Schepen op de Haarlemmermeer, 26 Mei 1573. Door H. C. VROOM voor de Stad gemaakt en aan hem betaald met *f* 700 : — : —

Deze schilderij is in 1804 in bezit overgegaan aan den Staat en bevindt zich thans in het Rijks Museum te Amsterdam.

Ao. 1630. Titius, wien door een gier de lever uitgebeten wordt. Geschilderd door HENRICUS GOLTZIUS in 1613.

Dit stuk was op eene veiling van schilderijen te Amsterdam in 1630 voor *f* 89 : -- : — gekocht door FRANS HALS. Het kwam spoedig in bezit van SUYCKER, zooals blijkt uit de Thesauriersrekening van dat jaar waar staat opgeteekend: Betaald aan NICOLAES SUYCKER, den Jonge, ter zake van den koop van eene schilderij in lijst, voorstellende „Titius" gemaeckt door wijlen Mr. HENRICUS GOLTZIUS, ten behoeve en dienst dezer stad aangekocht *f* 200 : -- : —

Ao. 1630. Werd betaald aan CORNELIS CLAESZ. VAN WIERINGEN *f* 69 : 2 : — voor de *teekening* eener schilderij „De inneming van Damiate". Hoeveel naderhand voor de schilderij-zelve werd voldaan, staat niet opgeteekend.

Ao. 1639. Werd betaald aan H. C. VROOM *f* 125 : — : — voor zeker schilderij, door hem aan de Stad verkocht. (Zou kunnen zijn het „Zeilend schip" No. 301 v/d Catalogus 38n druk).
En nog eens *f* 125.— voor eene schilderij, zijnde een Landschap, door hem aan de Stad verkocht. (Niet meer voorhanden).

Ao. 1672. De zeven Hoofdzonden door de Gerechtigheid gestraft. En de zegeningen van Deugd en Vrede. Zinnebeeldig voorgesteld. Door ADRIAEN BACKER. Betaald met *f* 750 : — : —

Geschilderd als schoorsteenstuk voor de Justitiekamer op het Raadhuis.

Ao. 1672. De Wijsheid en de Voorzichtigheid. Zinnebeeldig voorgesteld. Door THEODORUS FERRERIS. Betaald met *f* 350 : — : —

Geschilderd als schoorsteenstuk voor Burgemeesterskamer.

Ao. 1676. ZALEUCUS, Wetgever der Lokriers omstreeks het jaar 663 vóór Christus, laat zichzelven en zijn zoon een oog uitsteken, om het recht te handhaven. Door JAN DE BRAY.

Bij resolutie van Burgemeesteren van 28 Mei 1676 werd aan JAN DE BRAY verkocht een huis op de Bakenessergracht, naast zijne woning gelegen, voor *f* 1200 : — : — onder beding dat hij bovendien zou maken eene schilderij voor de Kamer van Schepenen, hetgeen hij heeft aangenomen „met belofte zich daerinne naer zijn uyterst vermogen te sullen quyten en aen Burgemeesteren contentement te geven."

Ao. 1681. De verheerlijking van FREDERIK HENDRIK. Geschilderd door JAN DE BRAY, voor schoorsteenstuk in het Prinsenhof.

Ao. 1683. Vulcaan en de Cyclopen wapenen smedende. Geschilderd door JAN DE BRAY, voor schoorsteenstuk in het Prinsenhof.

Ao. 1687. Betaald aan JAN DE BRAY voor verdiend aan zeker concept-conterfeitsel van eenige Heeren van den Krijgsraad, in plaats van zeker ander stuk, dat door de Stad uit den ouden Doelen gehaald en in het Prinsenhof geplaatst is, *f* 275 : — : — (Niet meer voorhanden).

17e eeuw. Wapen der Prinsen van Oranje, met vlaggen, bloemslingers enz. Geschilderd voor het Prinsenhof.

17e eeuw en later. Portretten der Prinsen van Oranje. Twaalf stuks. Hierbij onderscheidene kopyen naar VAN MIEREVELD. Geschilderd voor- en afkomstig uit het Logement van de Haarlemsche Afgevaardigden te 's Gravenhage.

18e eeuw. Portret van KENAU SIMONS HASSELAER, ten voeten uit. Geschilderd voor- en afkomstig uit de Krijgsraadskamer op den Stads Doelen.

Ao. 1874. Rederijkersoptocht, voorstellende KENAU SIMONS HASSELAER met hare gezellen: Bedroefde herderin, Post-Boode en DIEWERT SCIPPERS, uittrekkende naar den vijand. Gekocht voor *f* 100,—.

Ao. 1874. Gezicht op de Groote Kerk uit de Lange Veerstraat langs de Oude Groenmarkt. Geschilderd door JAN WOUWERMANS. Gekocht voor *f* 500,—

Ao. 1874. Gezicht in de Groote Kerk naar het koor. Geschilderd door ISAAC VAN NICKELE in 1693. Gekocht voor *f* 500,—

Bij resolutie van Burgemeesteren van 11 Februari 1694 werd aan ISAAC VAN NICKELE vergund eene verloting te houden, met deze schilderij als prijs.

Ao. 1883. Haarlem wonderbaar verlost. Gekocht voor *f* 40,—

Tijdens eene belegering van Haarlem (omstreeks het jaar 1250) werden de belegeraars op de vlucht geslagen door de verschijning in de wolken van St. Bavo, den patroon der stad. Harlemensibus summe afflictis, circa annum 1250, caelesti apparitione patrocinatus civitatem liberavit. Aldus op het portret van St. Bavo, door N. VAN LIJNHOVEN naar P. DE GREBBER.

Ao. 1887. Bruiloftsfeest in Vlaanderen. Geschilderd door JAN MIENSE MOLENAER in 1652.

Geschenk van den Raad der Gemeente Haarlem en van de Vereeniging tot uitbreiding der Verzameling van Kunst en Oudheden op het Stedelijk Museum, ter herinnering aan het 25-jarig bestaan van dat Museum op 30 Juni 1887.

In hetgeen voorafgaat is herhaaldelijk gesproken over het Prinsenhof en gebleken, dat de Stedelijke Regeering meermalen schilderijen bestelde of kocht tot versiering er van. Dit nu nog bestaande gebouw beslaat de plaats der kerk met een goed gedeelte van het klooster der Predikaren en werd in 1595 ingericht tot een Prinselijk Logement, d. i. een verblijf voor de Prinsen van Oranje wanneer zij zich te Haarlem ophielden. Men heeft wel kunnen opmerken, dat het ook prinselijk was gestoffeerd met vele kunststukken, en deze zijn grootendeels nog voorhanden. Maar een er van, misschien niet het minste, missen wij, en wat dat was, vernemen wij van VAN MANDER (1618) die ter plaatse gemeld een Landschap met een St. Huybert van JAN MOSTAERT had gezien. Bij verwisseling van „Bewaarder van der Princen-Logemente" den 22 Maart 1622, werd een inventaris van het huisraad opgemaakt en blijkens dezen hing er „Inde Sael, noch een tafereel van St. Huybert". Den 28 April 1667 kwam er een anderen bewaarder, er werd wederom een inventaris samengesteld en deze toont aan, dat St. Huybert nog altijd zijne plaats had „op de Sael". Zoo ook ten tijde van PIETER LANGENDIJK, den bekenden blijspeldichter, die „Stadshistorieschrijver" was van 5 Februari 1749 tot zijn dood 18 Juli 1756. Hij maakte eene beschrijving van het Prinsenhof en verhaalt daarin hetgeen volgt: „In het Prinsenhof is [1]) ook een konstig tafereel „van den beroemden JAN MOSTAARD, een inboorling deezer stad, van edelen

1) Door eene latere, maar toch 18e-eeuwsche hand werd *is* veranderd in: *was*.

„bloede. Het verbeeldt een Landschap vol Bosgaadje waarin eenen St. Huybert „de patroon van de Jagers geknield ligt voor een hart, tusschen welks hoornen „een beeld van den gekruisten Christus verbeeld is, staande dit hart in 't midden „van strueelen en doornen. Een werk dat zeer konstig gedaan is."

In 1769 maakte CORNELIS VAN NOORDE, een prentje voor het St. Hubertsgild, met de gewone voorstelling, en naar het schijnt, is dit, behalve het bijwerk, eene kopy der schilderij van MOSTAERT.

Dan zou deze in 1769 nog in het Prinsenhof voorhanden zijn geweest. Sedert dien is zij er uit verdwenen, doch het blijkt niet wanneer en op welke wijze. Blijft dit in het duister, de herkomst van het stuk is met eenige waarschijnlijkheid te veronderstellen. VAN MANDER zegt dat er te Haarlem bij de Predikaren nog al schilderijen waren van MOSTAERT, daaronder kan deze St. Huybert best geweest zijn, en dan zou, na de opheffing van het klooster, de weg van daar naar het Prinsenhof (een gedeelte zooals wij hebben vernomen van het voormalig convent) niet lang zijn geweest.

Over MOSTAERT nog dit. Als zijn zoon wordt in 1549 genoemd CLAES SUYCKER. Uit dezen kwam voort NICOLAES SUYCKER, die van 1604—1620 schout van Haarlem was en van wien VAN MANDER zegt: „Nerghens is nu teghenwoordigh so veel bij een te sien van MOSTAERT's werck als te Haerlem tot zijn soons soon d'Heer NICLAES SUYCKER, schout der stadt Haerlem. (Hij stierf in November 1630). De zoon van dezen schout was NICOLAES SUYCKER de Jonge (overleden in 1636) meermalen hierboven genoemd. Ook schilder. De kunst werd mede door de verdere afkomelingen van MOSTAERT beoefend. VAN MANDER noemt als kunstminnaar CORNELIS S. in het huis „De groote beer" (op het Spaarne nu nog bestaande). REIJER CLAES S. kwam in 1639 in het schildersgild te Haarlem.

Uit de vorenstaande mededeelingen is gebleken, dat boven vele andere rampen, het Spaansche beleg de stad Haarlem is te staan gekomen op de wegvoering van talrijke kunststukken, wier gemis ook thans nog is te betreuren. Maar er is ook aangetoond, dat dit verlies een zeker evenwicht heeft mogen vinden in andere, uitsluitend uit het oogpunt der kunst in haar aard gelukkige omstandigheden, waardoor wel niet den beroofden burgers, maar aan de gemeenschap, de stad, vele schilderijen zijn toegewezen, welke zij anders misschien niet gemakkelijk zou hebben kunnen bekomen. En het is gebleken, dat de stad dit bezit aanmerkelijk heeft vermeerderd en, te hulp gekomen door de schutterijen, de gestichten en niet minder door edelmoedige gevers, zoo den grond heeft gelegd van eene kunstverzameling welke, als Frans Hals-Museum, de aandacht waardig is en ook het oog trekt van de geheele beschaafde wereld.

Details van den schoorsteenmantel in het Raadhuis te Bergen-op-Zoom.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterd

De oude schoorsteenmantel op het Raadhuis te Bergen op Zoom

DOOR

MR. W. MOLL.

IN het Raadhuis te Bergen op Zoom bevindt zich in de trouwzaal een antieke schoorsteenmantel in arduinsteen gebeeldhouwd.

Deze schoorsteenmantel wordt gedragen door twee eenvoudig bewerkte bundelpilasters, die elk door meerdere stukken steen gevormd worden. Op deze pilasters rust een breede lijst en hierboven bevindt zich een groote dwarssteen, de geheele breedte van den schoorsteenmantel beslaande. In het midden is een volledig wapenschild uitgehouwen, gedragen door twee gaande leeuwen en de bovenrand van de steen wordt ingenomen door een vijftal consoles, waarvan vooral de twee buitenste rijk met kinder- en diervoorstellingen zijn geornamenteerd.

Deze vijf consoles dienen als dragers van een vijftal hooge paneelen. Het middelste en tevens het breedste, dat door één afzonderlijke steen wordt gevormd, toont de beeltenis van den Heiligen Christophorus met het Christuskind op den schouder en zijn bekenden ontbottenden staf in de hand, benevens een ornamentieke bekroning.

Rechts van dit paneel, van den beschouwer gerekend, vindt men twee paneelen in één stuk steen uitgehouwen. Het binnenste geeft de voorstelling van een huisje in de rotsen, het buitenste een staanden leeuw, die een standaard voert met een wapen er op.

De twee paneelen links, ook uit één stuk steen bestaande, vertoonen een kluizenaar met een lantaarn in de hand en een dergelijken leeuw als rechts.

Ook boven ieder dezer vier vakken ziet men een ornamentieke afsluiting. De vijf paneelen zijn begrensd en gescheiden door zes slanke bundelpilasters.

De zijkanten van den mantel vertoonen aan elke zijde twee wapenschilden.

Over dezen schoorsteen is in den eersten jaargang, No. 4, d. d. 15 Nov. 1883, van het Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, dat, met AUG. SASSEN als redacteur, slechts drie jaren heeft bestaan, een artikel verschenen van de hand van A. J. L. DE ROOCK.

In dit artikel, dat tot titel voert: Een merkwaardig kunstwerk uit het laatst der Middeleeuwen, wordt meegedeeld, dat de schoorsteenmantel afkomstig is uit de voormalige ridderzaal van het paleis der Heeren, later Markiezen van Bergen op Zoom. Toen het z.g.n. Markiezenhot tot garnizoenshospitaal werd ingericht, een bestemming, die het spoedig voor die van infanteriekazerne heeft verruild, is in de groote zaal een lage zoldering aangebracht en het bovenstuk van den schoorsteenmantel is toen weggebroken. De mantel is verder herhaaldelijk overgekalkt, waaraan we het zeker voor een deel te danken hebben, dat hij betrekkelijk ongeschonden is bewaard.

Toen omtrent 1840 het Raadhuis werd verbouwd, liet de toenmalige burgemeester, de heer J. D. DE ROOCK, den schoorsteenmantel uit de kazerne naar een der vernieuwde zalen in het Raadhuis overbrengen. Er zijn toen als sluitsteenen twee vooruitstekende kardoezen aangebracht met eenige onbeduidende wapentjes versierd. Men vindt echter geenerlei aanwijzing meer hoe vroeger het bovenstuk is geweest. DE ROOCK tracht verder het stuk te dateeren en den vervaardiger vast te stellen.

Van den laatste echter heeft hij in het Gemeentearchief niets kunnen ontdekken en ook over de dateering valt voor hem slechts te gissen.

Hij meent echter het ontstaan van het stuk met de grootste waarschijnlijkheid te kunnen stellen tusschen 1481 en 1494 en wel op grond van de volgende redeneering:

Omtrent 1480 heeft de Heer van Bergen zijn paleis vergroot en versierd, zooals uit tal van bronnen blijkt, o. a. uit het z.g.n. privilegie van de zale, waarbij de Heer aan de stad eenige niet onbelangrijke priviliges toestaat, nadat de stad hem 500 ponden br. heeft geschonken voor de verbouwing van zijn woning. Het

is dus niet onwaarschijnlijk, dat in dienzelfden tijd deze schoorsteenmantel zou zijn aangebracht. Deze meening wordt versterkt door het feit, dat men in het ondergedeelte van den mantel vindt uitgehouwen het volledig wapenschild van JAN III VAN GLYMES, den eersten Heer van Bergen op Zoom, die ridder was in de orde van het Gulden Vlies, waarvan de keten dan ook rond het wapenschild is aangebracht. Deze JAN III werd door een voorwaardelijken afstand van zijn vader JAN II, bijgenaamd met de lippen, regeerend Heer van Bergen, in het jaar 1481.

Op de standaarden, door de reeds genoemde staande leeuwen gedragen, vindt men verder de wapens van de Heeren van Bergen [1]) en van de gemalin van JAN III: ADRIENNE DE BRIMEU.

In de zijstukken vindt men de wapens van JAN II en van zijne vrouw MARGUERITE DE ROUVROY, bijgenaamd la belle blanche de St. Simon en van JAN III en de daareven genoemde ADRIENNE DE BRIMEU.

DE ROOCK wil nu de schoorsteenmantel beschouwen als toegewijd zoowel aan JAN III als aan JAN II en waar JAN II in 1494 overleed, neemt hij aan, dat de schoorsteen tusschen 1481 en 1494 moet zijn tot stand gekomen.

Het komt mij echter voor, dat uit de genoemde feiten alleen met zekerheid is op te maken, dat de schoorsteenmantel niet vóór 1481 kan zijn vervaardigd. Maar het schijnt mij zeer wel mogelijk, dat ook als JAN III na 1494 dit belangrijk kunstwerk heeft besteld, hij er toch de wapens zijner ouders uit een gevoel van piëteit op heeft doen aanbrengen.

Het is het doel van deze bladzijden te bewijzen, dat de meening van DE ROOCK inderdaad niet de juiste is en het werk na 1494 is vervaardigd.

Over dezen schoorsteenmantel is verder nog een artikel te vinden in Eigen Haard van 1885, bl. 276, geschreven door J. CRAANDIJK en getiteld: De schoorsteenmantel uit de St. Christoffelzaal van het Markiezenhof te Bergen op Zoom. Dit artikel is voor verreweg het grootste deel overgenomen uit dat van DE ROOCK, wat door den schrijver in een noot ook wordt erkend. Er is dus uit den aard der zaak weinig nieuws uit te leeren. Alleen staat er in opgemerkt, dat het mogelijk werk zou kunnen zijn van bouwmeester KELDERMANS van Mechelen. Gronden hiervoor worden echter niet gegeven en hoewel dit vermoeden juist zal blijken, geeft ons dit, daar er vele bouwmeesters uit de familie KELDERMANS bekend zijn, weinig zekerheid. Bij dit laatste artikel is een teekening van schoorsteen en wapens der zijkanten gevoegd.

---

1) Dit wapen heb ik niet kunnen thuisbrengen. Of de aanduiding van DE ROOCK, dat het het wapen „van de Heeren van Bergen" is, juist is, kan ik niet beoordeelen. Het wapen gelijkt zeer op dat van JAN III, het eenige verschil is, dat de drie palen en de leeuw van plaats hebben verwisseld.

In het Rijks Museum te Amsterdam bevindt zich een afgietsel van het kunstwerk. Op het daarbij aangebrachte bericht staan ook de laatste jaren der 15e eeuw als periode van ontstaan genoemd.

Verdere gedrukte mededeelingen over den schoorsteenmantel heb ik niet kunnen vinden.

Wat mij echter uit handschriften nader over de schouw te Bergen op Zoom is bekend geworden, zal ik thans uiteenzetten.

Ik heb mij de laatste jaren beziggehouden met een onderzoek in het archief der voormalige Heerlijkheid Bergen op Zoom ten behoeve van mijn proefschrift over de rechten van de Heeren dezer Heerlijkheid. Dit archief vormt thans een deel van het archief der Commissie van Breda en berust op het Algemeen Rijksarchief.

Ongezocht zijn mij bij dit onderzoek allerlei bijzonderheden bekend geworden van cultuur- en kunsthistorischen aard, die in mijn proefschrift geen plaats hebben kunnen vinden, doch misschien later voor een deel gepubliceerd kunnen worden. Ik ben echter tevens zoo gelukkig geweest in de oude rekeningen der Heerlijkheid eenige posten te vinden, die, naar ik meen, afdoende vervaardiger en tijd van ontstaan van den schoorsteenmantel op het Raadhuis te Bergen op Zoom aanwijzen.

De volledige aanteekeningen vindt men hieronder gepubliceerd. Ze zijn genomen uit de rekening van de stad Bergen en omgeving over het jaar loopend van St. Bavodag (1 Oct.) 1521 tot St. Bavodag 1522 en te vinden in C. v. Br. no. 340, gedaan door den Rentmeester GILLIS VAN DER CLEEREN aan den Heer. Verder is er nog één aanteekening uit de rekening over 1 Oct. 1520 tot 1 Oct. 1521 gedaan door den Rentmeester GILLIS VAN OVERHOFF en twee aanteekeningen uit de rekening over 1 Oct. 1522 tot 1 Oct. 1523, de laatste rekening weer door den genoemden GILLIS VAN DER CLEEREN. Deze laatste rekeningen zijn te vinden in C. v. Br. no. 341. Uit deze posten zijn nu volgens mijn oordeel vervaardiger en dateering met zekerheid op te maken.

Het komt mij in geen enkel opzicht gewaagd voor aan te nemen, dat er hier sprake is van denzelfden schoorsteenmantel, die ons heeft beziggehouden. Reeds in den eersten post immers vindt men gewaagd van een blauwsteen, dus arduinsteen, waarin St. Christoffel is uitgehouwen.

Het blijkt nu, dat de schoorsteenmantel is tot stand gekomen in de jaren 1521 en 1522. Reeds vóór October 1521 zijn de voornaamste stukken beeldhouwwerk afgeleverd. Tusschen Juli en November 1522 is de schoorsteenmantel opgesteld en in December 1522 schijnt het werk voltooid te zijn geweest.

Vervaardiger van het kunstwerk blijkt te zijn de beeldhouwer en bouw-

Bovengedeelte van den schoorsteenmantel op het Raadhuis te Bergen-op-Zoom.

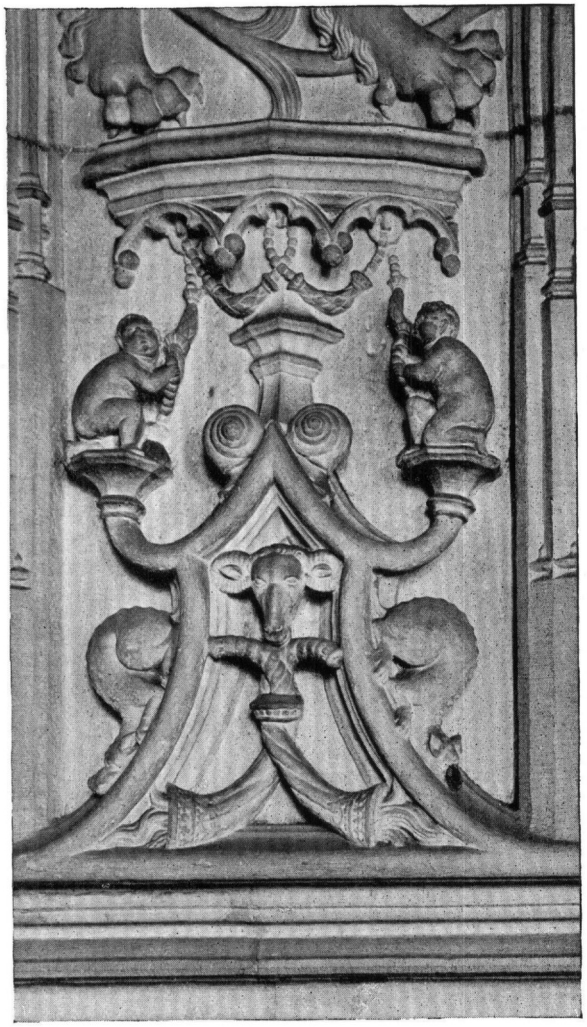

Detail van den schoorsteenmantel te Bergen-op-Zoom.

Boek- Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam

meester ROMBOUT KELDERMANS uit Mechelen. Deze was gesproten uit de aan kunstenaars rijke familie der KELDERMANS, die reeds in 1400 te Mechelen het steenhouwersvak uitoefende. ROMBOUT, de derde reeds, die dezen voornaam droeg, was een zoon van ANDRIES KELDERMANS, die in 1471 met zijn zoon ANTONIS een oxaal in de kerk te Bergen op Zoom leverde en een broeder van MATHIJS, sinds de eerste jaren der 16e eeuw stadsarchitect van Leuven, die in 1491 steen had geleverd voor het Huis der Heeren van Bergen. Het geslacht KELDERMANS was dus den Heeren van Bergen niet onbekend. Van ROMBOUT KELDERMANS is overgeleverd, dat hij in 1487 een studiereis naar Italië ondernam en hij werd dus in elk geval niet na en allicht niet veel vóór 1470 geboren. In 1521 moet hij dus een goede vijftiger geweest zijn.

In 1528 heeft deze zelfde ROMBOUT het ontwerp gemaakt voor het Kasteel Vredenburg te Utrecht. [1])

Uit de rekeningen valt nu op te maken, dat KELDERMANS zelf heeft vervaardigd de afbeelding van St. Christoffel en nog drie andere gebeeldhouwde steenen, vermoedelijk wel de groote dwarssteen met het wapenschild van JAN III en de steenen aan weerszijden van Christoffel met het reeds genoemde huisje en den kluizenaar en de beide staande leeuwen. Deze stukken vormen te samen dus den heelen mantel, behalve de pilasters, waar hij op rust en de lijst onmiddellijk daarboven.

Deze stukken zijn per boot uit Mechelen naar Bergen gevoerd.

Verder is door KELDERMANS zelf gehouwen het „overwelfsel", waarschijnlijk het thans niet meer aanwezige deel, dat in de herfst van 1522 uit Antwerpen, waar de meester toen schijnt vertoefd te hebben, naar Bergen is gezonden.

Dat ROMBOUT KELDERMANS de plannen voor den schoorsteenmantel geheel had vervaardigd, mag men wel daaruit opmaken, dat tot driemaal toe uit Bergen iemand naar hem is toegereisd om zijn „advijs" of „ordonnantie" te vragen over het opstellen van de schouw.

Het blijkt verder ook wel hieruit, dat door KELDERMANS een beeldhouwer werd gestuurd, die in de maanden November en December 1522 tegen een ruim, door den meester opgegeven, dagloon van 26 deniers, terwijl de plaatselijke beeldhouwers 15 deniers 's daags verdienden, aan het opstellen en afwerken van de schouw meewerkte.

Ten slotte kwam van Meester ROMBOUT zelf ook nog „de heerdt boven de nyeuwe schouwe".

De rest van het beeldhouwerk en de opstelling berustte in handen van

[1]) Deze bijzonderheden put ik voor een groot deel uit de jaargangen 1894, 1905 en 1911 van dit tijdschrift.

Bergen op Zoomers. Er werkten aan mee 9 steenhouwers en 8 metselaars en timmerlieden. De namen der metselaars en timmerlieden doen weinig ter zake, maar de namen der steenhouwers, die aan den schoorsteen werkten, is het misschien de moeite waard hier afzonderlijk te vermelden. Het zijn: JAN en CHRISTIAAN DE STEENHOUWER, JOOS JANS, JAN GEERTSS, THIELMAN JANSS, PETER DE KEYSER, ANDRIES en JAN PETERSS en JAN DOLLAERT.

Ten slotte valt uit de rekeningen op te maken, dat de schoorsteenmantel met vrachtloon, grondstoffen, verlichting tijdens het werk en opruiming van het gruis ruim 83 £ brabants heeft gekost, waarvan ROMBOUT KELDERMANS ruim 23 £ brabants heeft ontvangen.

En zoo is het, naar ik meen, thans vastgesteld, dat dit belangrijk en goed bewaard kunstwerk, dat volgens DE ROOCK laat-middeleeuwsch was en uit Italiaansche, Bourgondische, Doorniksche of Brabantsche school kon zijn, een Zuid-Nederlandsch 16e eeuwsch werk is, ontworpen en in hoofdzaak uitgevoerd door meester ROMBOUT KELDERMANS, terwijl het minder belangrijke beeldhouwwerk is vervaardigd door 9 met name genoemde beeldhouwers uit Bergen op Zoom.

Groningen, 1 April 1915.

De bijgevoegde afbeeldingen zijn welwillend ter reproductie afgestaan door de Rijks Monumenten-commissie.

BIJLAGE.

Uit de rekening van 1 *Oct.* 1520 *tot* 1 *Oct.* 1521.

JAN VAN CAMPEN ende CORNELIS ADRIAENSSZ. die met twe paer peerden de groote blauw schousteenen ende den steen daer Sinte Christoffel inne gehouden es, ende twe ander blauwsteenen totter selver schouwen van der kameren int hoff gesleypt hebbende elck vier scellingen vz. betaelt VIII sch.

Uit de rekening van 1 *Oct.* 1521 *tot* 1 *Oct.* 1522.

In de Iersten den XV^en^ Octobris Ao. XXI bet. ROMBOUTE VAN DEN EIJNDE, scipper van Mechelen voir de scipvracht van den schoirsteene in de groote zale geset met zekeren anderen oncosten bij hem te Mechelen verleet achtervolgende zijnen brieve VI £ III sch. III d.

Op ten selven dach (3 April 1522) heeft PETER DE KEYSER gecocht van FRANCK-JANSSZ. SCIPMAN achtervolgende twe celen XVIII^m^ backsteene die eensdeels aende wage gevoert zijn totter heymelicheit ende eensdeels int hoff totter fondeersel van der schouwen elck duysent II sch. IX d. fx. II £ IX sch. VI d. van lossen ende laden II sch. III d. ende van mennen III sch. VI d. tsamen II £ XVI sch. III d.

Op huyden den X^en^ July gereekent mit WILLEM BOLLE van dat hij gemeent heeft calx steene ende dier gelijcke aen de wage vleeschhuys ende int hoff achtervolgende VI celen bij KEYSER geteekent beloopende tsamen dat ic betaelt hebbe V sch. VIII d. XVIII ϕ.

Opten XII^en^ July hebben int hoff aen de groote schouwe gewracht JAN DE STEENHOUWER III dagen 's daegs XV d. fx III sch. IX d. ende JOOS JANSSZ. III dagen 's daegs VIII½ d. fx XXII½ d. x — V sch. VIII½ d.

Opten XIX^en^ July hebben aende voorsz. schouwe gewracht JAN DE STEENHOUWER VI dagen 's daigs als voeren fx VII sch. VI d. ende JAN GEERTSSZ. V½ dagen fx. III sch. IX d. tsamen XI sch. III d. brab.

Opten XXVI^en^ July hebben aen de voirsz. schouwe gewracht PETER DE KEYSER IIII dagen ANDRIES PIETERSSZ. III dagen JAN PETERSSZ III dagen ende JAN DE STEENHOUWERE III dagen III grt. tsamen XIII dagen III grt. 's daigs XV d. fx. XVII sch. II d. VI ϕ. ende gedient THIELMAN JANSSZ IIII dagen 's daigs VIII½ d. fx. II sch. VI d. compt tsamen XIX sch. VIII d. VI ϕ.

Opten II^en^ Augusti hebben aen de voirsz. schouwe gewracht PETER DE KEYSER, ANDRIES PETERSSZ., JAN PETERSSZ., JAN DE STEENHOUWERE ende CHRISTIAEN DE STEENHOUWERE tsz^en^ XXIII dagen 's daigs XV d. fx. XXVIII sch. IX d. JAN DOLLAERT V dagen 's daigs IX d. fx. III sch. IX d. THIELMAN JANSSZ. IIII dagen III grt. 's daigs VIII½ d. fx. II sch. IX d. XV ϕ. vz. tsamen XXXV sch. V d. XV ϕ.

Opten IX^en^ Augusti hebben aen de selve schouwe gemetst PETER DE KEYSER ANDRIES ende JAN PETERSSZ. JAN ende CHRISTIAEN DE STEENOUWER elcx VI dagen fx. XXX dagen 's daigs als voeren fx XXXVII sch. JAN DOLLAERT VI dagen IX d. fx. IIII sch. VI d. ende THIELMAN JANSSZ VI dagen 's daigs VIII½ d. fx. III sch. IX d. valz. tsamen II £ V sch. IX d.

Opten XVIen Augusti hebben die voirsz. PIETER DE KEYSER ANDRIES ende JAN PETERSSZ JAN ende CHRISTIAEN DE STEENHOUWERE gewracht aen de voirsz. schouwe XXIIII dagen 's daigs als voeren fx. XXX sch. ende gedient JAN DOLLAERT IIII dagen fx. III sch. THIELMAN JANSSZ. fx. III sch. I½ d. tsz. XXXVI sch. I½ d.

Opten XXIIIen Augusti hebben aen de blauwschouwe gewracht de metssers tymmerluyden ende arbeyders naebescreven PETER DE KEYSER V dagen JAN PETERSSZ ANDRIES PIETERSSZ JAN DE STEENHOUWERE ende CHRISTIAEN DE STEENHOUWERE elc VI dagen tsamen XXIX dagen 's daigs XV d. fx. XXXVI sch. III d. JAN DOLLAERT VI daegen 's daigs als voeren fx. IIII sch. VI d. THIELMAN JANSSZ VI dagen 's daigs als voeren fx. III sch. IX d. ende gereyst PETER DE KEYSER om advijs te hebbene van Meester ROMBOUT aengaende der schouwen ten bevele mijns heeren dair om hij tot twe reysen gevaceert heeft IIII dagen 's daigs XXI d. fx. VII sch. ende getijmert ende gewracht aen de selve schouwe om de groote steenen op te woelene ADRIAEN PAUWELSSZ VI dagen, MATHOENSSZ VI dagen AERT WILLEMSSZ V dagen AUGUSTIJN WILLEMSSZ III dagen ende JAN WOUTERSSZ II dagen 's daigs XV d. fx. de XXII dagen XXVII sch. VI. vz tsamen achtervolgende III celen — III £ XIX sch.

Opten selven dach (18 Aug.) betaelt HANS DE CALCKMAN van Id calcx XXXVII sch. VI d. van mennen int hoff aen de groote schouwe II sch. I d. ende van metene VI d. tsamen tsen II £ I d. br.

Opten XXXen Augusti hebben gemetst ende steenen gehouwen aen de blauwschouwe PETER DE KEYSER VI dagen ANDRIES PETERSSZ. VI dagen JAN PIETERSSZ IIII dagen CHRISTIAEN ende JAN DE STEENHOUWERE XI dagen I schoeff 's daegs als voeren fx. de XXVII dagen I schoeft XXXIIII sch. XVIII ♀ getymert JAN MATHEENSSZ ende JAN NOUTSSZ. X dagen fx. XII sch. VI d. Gearbeyt ende gedient JAN DOLLAERT V dagen 's daigs IX d. fx IIII sch. VI d. ende THIELMAN JANSSZ. IIII dagen sdaigs VII½ d. fx. II sch. VI d. tsamen II £ XIII sch. VI d. XVIII ♀

Opten VIen Septembris hebben gewracht aen de voirsz. schouwe PETER DE KEYSER ANDRIES ende JAN PETERSSZ. elck VI daigen CHRISTIAEN DE STEENHOUWER V½ dagen tsamen XXIII½ dagen 'sdaigs als voeren fx. XXIX sch. IIII½ d. JAN DOLLAERT VI dagen 'sdaigs IX d. fx. IIII sch. VI d. THIELMANN JANSSZ. II dagen 's daigs als voeren fx. XV d. tszen XXXV sch. I½ d.

Opten XIIIen dach Septembris hebben gemetst aen de voirsz. schouwe PETER DE KEYSER ANDRIES PETERSSZ. JAN PETERSSZ ende CHRISTIAEN DE STEENHOUWER tsamen XIX dagen sdaigs als voeren fx. XXIII sch. IX d. ende gedient JAN DOLLAERT V dagen sdaigs IX d. fx. III sch. IX d. tsamen XXVII sch. VI d.

JANNE DE POTTE van VI wagen III steenen loots aen de schouwe verbesicht de wagen X sch. VI d. vlz. fx. III £ IIII sch. VI d. vls. vz — IIII £ XVI sch. IX d. br.

Opten XXen Septembris hebben aen de selve schouwe gemetst PETER DE KEYSER ADRIEN PETERSSZ ende CHRISTIAEN DE STEENHOUWERE tsamen XV½ dagen sdaigs als voeren fx. XIX sch. IIII½ d. ende gedient JAN DOLLAERT III½ dage sdaigs als voeren fx. II sch. VII½ d. tszen XXII sch.

Tenselven tijde heeft PETER DE KEYSER gecocht achtervolgende zijnre celen van CORNELIJS JANSSZ scipper van Amstelredamme XXX kerck sparren tstuck IIII ½ d. fx. XI sch. III d. IX deelen stuck X III½ d. fx. X sch. I½ d. Noch XII Raehters al aende schouwe tot stellinghen ende anderssins verbesicht stuck. IIII½ d. fx. IIII sch. VI d. tszen XXV sch. XI½ d.

Opten XXVIIen Septembris Ao. XXII heeft CHRISTIAEN DE STEENHOUWERE gehouwen aen de voirsz schouwe V daghen III schoven ende in de weke daer nae III dagen tsamen VIII dagen III schoven sdaigs als voeren fx. X sch. XI d. VI ♀. ende den selven ten mondelinge bevele van mijnen heere voir dat hij tot twe reysen geweest es tot Antwerpen bij meester ROMBOUTS

KELDERMAN om dordonnantie van de schouwen te setten ende te voegen betaelt ten mondelinge bevele van mijn heere VI sch. IX d. br. tsamen XVII sch. VIII d. VI ℔.

HANSSEN de calckman achtervolgende de ceele van PETER DE KEYSER voir 1d calcx II £ van uitten VI d. ende voir I tonne tyras II sch. III d. tsamen II £ II sch. IX d.

Betaelt scipper JANNE van Antwerpen voir de vracht van doverwelfsel van den voirsz blauwschouwe dwelck hij van Antwerpen te Bergen gebracht heeft achtervolgende den scriven van Meesteren ROMBOUT IIII sch. VI d.

In de maent van Novembri hebben aent voirsz overwelffsel gewracht LAUREYS DE STEENHOUWERE die meester ROMBOUT hier gesonden hadde XIII dagen hem betaelt achtervolgende den scriven van meesteren ROMBOUTE sdaigs II sch. III d. fx. XXIX sch. III d. PETER DE KEYSER IIII dagen sdaigs XV d. fx. V sch. JAN ende ANDRIES PETERSSZ tsamen XXII dagen sdaigs X½ d. fx. XIX sch. III d. vz tsamen II £ XIII sch. VI d.

In deselve maent hebben aen de schouwe getijmert ADRIAEN PAUWELSSZ VI dagen sdaigs als voeren fx. VII sch. VI d. CHRISRIAEN WILLEMSSZ VI dagen JAN MATHEENSSZ IIII dagen, JAN WILLEMSSZ VI dagen ende WILLEM JANSSZ II dagen tsamen XVIII dagen sdaigs X½ d. fx. XV sch. IX d. compt tsamen XXIII sch. III d.

In de maent van Decembri hebben noch aen de voirsz. schohwe gewracht aen den heert boven opte camer ende beneden allomme LAUREYS DE STEENHOUWERE X dagen sdaigs als boven XXII sch. VI d. ANDRIES PETERSSZ XV½ dagen sdaigs als voeren XIII sch. VI d. XVIII ℔. ende JAN PETERSSZ oick XV½ dagen sdaigs als voeren fx. XIII sch. VI d. XVIII ℔. ende hij PETEREN DE KEYSER gecocht van JAN HERDERVELT IIIIm paneysteenen thondert II sch. bz. fx. VIII sch. verbesicht aen de voirsz heerden ende allomme alswaer compt tsamen achtervolgende drie cedullen aen een gespeet II £ XVII sch. VIII½ d.

Meesteren ROMBOUTE KELDERMAN, die gelevert heeft dien nyeuwen heerdt boven de nyeuwe schouwe die geheyst heeft XV £ vlaems betaelt op Rekeninge VII £ vls fx. X £ X sch. br.

GHERAERT de Lijndrayer die tot Jaer gelevert heeft diversse Reepen coorde ende lijnen verbesicht aende stellingen van der nyeuwer schouwen aen zekere bedstede aen de balanche inde wage ende allomme alswaer achtervolgende vier celen IIII £ VII sch. III d.

WILLEM BOLLE die tgruys gemeent heeft gecomen van der blauw schouwen ende van den nyeuwen vensteren mit alle der vuylheit die achter opte plaitse lach tot III cc. karren elck karre ½ blc. fx. XXVIII sch. I½ d. aent selve werck gemeent LX karren met sants elck karre ½ ble fx. IX sch. IIII½ d. ende van doorwelfsel vuyten scepe int hoff te mennene XVIII d. valet tsen XXXIX sch.

JANNE OTTENS die gelevert heeft aen de nyeuw schouwe twe tanrynen (daer men den schouwsteen mede op gewonnen heeft) betaelt voir stuck V fx. X sch. ende XIII haken mit oogen om de slotsteenen daeraen te hangene stuck I½ d. IX ℔ fx. II sch. IX ℔ tsen XII sch. IX ℔

Alzoe mijn heere ANTHONISE VAN BOULOGNEN hadde doen inhouden van de coopman die de groote schouwe heeft gelevert XXX sch. br. tegens tgene des alnoch nae de leveringe zoude mogen te verhouwen zijn (achtervolgende der voirwaerde) soe heeft de Rentmeester denselven steenhouwere betaelt van de voirsz. XXX sch. br. XXII sch. br. I d. br.

Uit de rekening van 1 *Oct.* 1522 *tot* 1 *Oct.* 1523.

Meesteren ROMBOUTE KELDERMAN voer de volle betalinge van den leveringe van de schouwen betaelt den mondelingen bevele van mijnen heere IX £ XVIII sch. br.

BERTHEL SLOOTMAKER van reesel ende kerssen gelevert als men die schouwe maecte achtervolgende zijnre celen X sch. VIII½ d. br.

Une œuvre inédite d'A. Victoryns à l'Hôpital Nôtre Dame à Courtrai

PAR

J. CAULLET (Kortrijk).

L'OUTILLAGE scientifique réuni à ce jour pour l'étude de la peinture Hollandaise durant le „siècle d'or", représente l'enviable bilan d'un effort colossal, inégalé pour aucune autre école. Cependant, il ne se passe d'année qu'on n'enregistre la personnalité d'un nouvel artiste jusqu'âlors inconnu, qu'on ne tire d'un injuste oubli quelqu' unité de son oeuvre, absorbé dans la production d'un autre maître. C'est le cas pour l'auteur d'un tableautin que j'eus la grande joie de découvrir à l'Hôpital de Courtrai, œuvre, complètement ignorée, inédite, passant ici pour le pendant d'une copie de la *Tentation* Madrilène de TENIERS![1]). Cette œuvre sera la bienvenue, j'en suis sûr, à tous ceux qu' intéresse un petit maître confondu jusqu' à une date fort récente avec ADRIEN VAN OSTADE, le tout nouvellement exhumé A. VICTORYNS.

A KARL MADSEN[2]) conservateur du Musée de Copenhague, revient l'hon-

1) A cause du sujet et surtout du cadre peut-être lequel est identique aux deux tableaux!

2) KARL MADSEN. *Fortegnelse over den kongelige malerisamlings billeder af aeldre malere*. Kobenhavn, 1904, p. 165, no. 371.

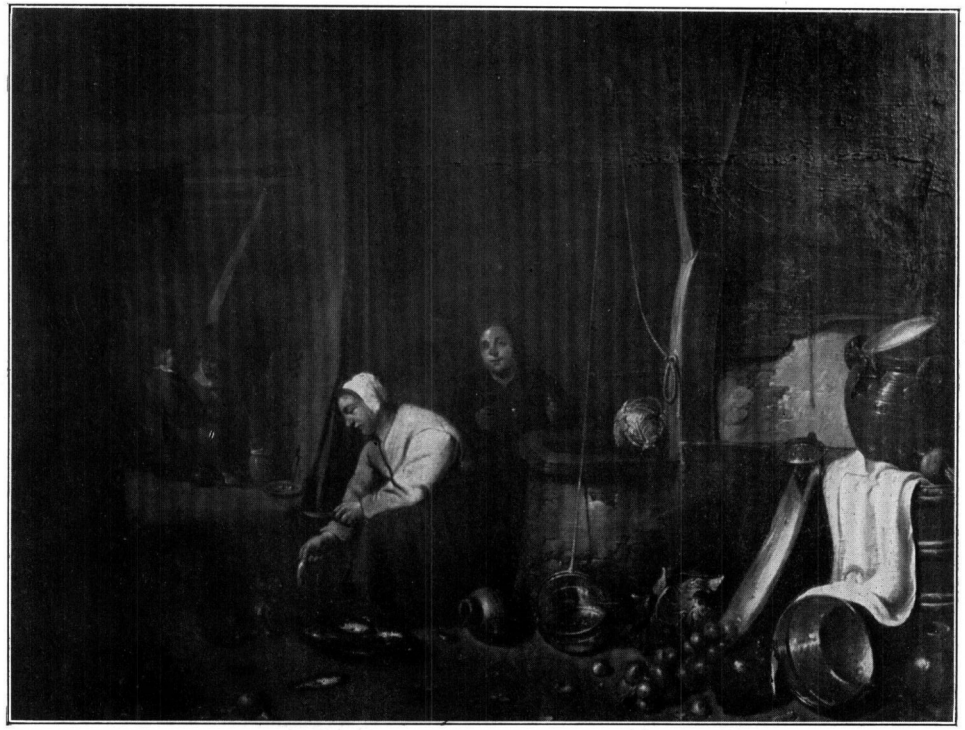

Schilderij van A. VICTORIJNS in het O. L. Vr. Gasthuis te Kortrijk.

neur d'avoir attiré l'attention sur lui dès 1904. Le premier, il a dégagé à son actif et profit, sur la foi de trois tableaux conservés dans les collections Danoises, la composition originale de l'eau-forte *l'Epouilleuse* (BARTSCH 35, WESSELY p. 49, ROVINSKY, n. 35) jadis cataloguée VAN OSTADE, mais classée par WESSELY en 1888 parmi les piêces douteuses. Il y a trois ans, l'assistent du Dr. HOFSTEDE DE GROOT et son collaborateur pour la partie-Ostade du nouveau SMITH (*A catalogue raisonné*), KURT FREISE [1]), réussit à concrétiser davantage l'art de notre fantômatique artiste. Ce qualificatif „fantômatique" n'est pas exagéré, vu que le défaut de tout détail biographique nous laisse dans une ignorance absolue au sujet de la carrière d'A. VICTORYNS; jusque son prénom demeure encore une énigme; l'on ne sait rien de son état-civil, pas même s'il vit le jour dans les Flandres ou en Hollande. Toutefois la consonnance de son patronymique ainsi que l'essence septentrionale de son art rendent probable l'hypothèse qu'il ne fut pas, comme HALS et BROUWER par exemple, un immigré venu du Sud.

Les recherches diligentes de Kurt Freise, tour à tour complétées grâce aux trouvailles de WALTER COHEN [2]) et de HERMANN NASSE [3]) établissent comme suit le catalogue actuel des oeuvres originales du peintre VICTORYNS:

1. *Copenhague. Le Goût.* Bois, 23 × 32 cm., signé. Provient du château de Fredensborg. On en connait cinq repliques et copies.

2—3. *Fredensborg (Château royal). Sujets indéterminés (? Odorat et Ouïe).* De mêmes dimensions que le No. 1, provient de Fredensborg et qui appartiennent donc fort probablement à une même suite des *Cinq sens.*

4. *Munich, collection von Bissing. l'Ecole.* Chêne, 40 × 64, 2 cm. Une copie dans une collection particulière à Copenhague [4]).

5. *Bonn. Le Toucher.* (Bois). 23 × 32 cm.

6. *Budapest. L'Odorat.* Panneau, 32, 5 × 44 cm. Réplique originale ou bonne copie d'un original non retrouvé.

7. *Budapest. Le Goût.* Panneau, 40 × 58, 50 cm. Attribution de Freise.

8. *Madrid, Prado. La Vue.* Panneau, 23 32 cm. Peut-être original. A noter les analogies directes du trio de l'avant plan avec celui du numéro suivant.

9. La composition originale de *l'Epouilleuse* précitée, eaux-forte jadis donnée à ADRIEN VAN OSTADE. Le même sujet fut gravé en contre-partie et en manière

---

1) KURT FREISE. *A. Victoryns. Ein Beitrag zur Ostadeforschnng* (in *Monatshefte für Kunstwissenschaft*, 1910, p. 324—330, 12 fig.)

2) WALTER COHEN *„Das Gefühl" von A. Victoryns* (*Monatshefte* cités, p. 435, I pl.)

3) HERMANN NASSE. *Zu A. Victoryns* (*Idem*, 1911, p. 371, I pl.)

4) Selon HOFSTEDE DE GROOT. *A Catalogue raisonné*, III, 1910, p. 142 „a village school" a été offert en vente quelques années auparavent à la direction du Mauritshuis à La Haye.

d'aquatinte vers 1711 par CATHERINE PRESTEL [1]) d'après un dessin, l'original (?), alors dans la collection Hüsgen à Francfort et qui servit sussi peut-être de modèle à la sanguine conservée à l'Albertina de Vienne (*Meder*, No. 1371) [2]).

Les numéros 1, 2—3 (?), 5 et 8 ont eté souvent copiés notamment par un imitateur plutôt grossier en une série complète des *Cinq Sens* à l'Académie de Vienne. L'on comprend aisément l'ardeur et l'engoûment de nombreux artistes à traiter, fût-ce de seconde main, un thème plein d'esprit et d'attrait. Ces compositions humoristiques, enjouées, l'instinct anti-magotier d'un Roi-Soleil les eût dédaignées, mais nos populations aux goûts ni déformés ni emperruqués, à l'intuition saine, ne leur marchandaient point leur faveur.

Les numéros 6, 7 et 8 furent catalogués encore sous le nom D'ADRIEN VAN OSTADE dans le *Catalogue raisonné* de Dr. HOFSTEDE DE GROOT (Nos. 8, 7 et 8a). Ils furent peu de temps après restitués par KURT FREISE á VICTORYNS.

* * *

10. Nous voici arrivés à la peinture de *l'Hôpital Notre-Dame à Courtrai* qui me paraît posséder tous les caractères d'une oeuvre originale. Elle constitue, en conséquence, le seul exemplaire représentant en Belgique notre petit maître Hollandais. Le sujet en est bien simple: *l'Intérieur d'un ménage rustique* animé, disons plutôt étoffé de deux groupes de deux personnages. Ce sujet s'écarte légèrement du cycle iconographique des oeuvres ci-dessus; mais, au demeurant, le VICTORYNS de Courtrai cadre en tous points avec le reste de la production du maître, tant au regard des éléments de composition et de son style, que de la technique et du coloris.

La reproduction me dispence de donner la description complète de cette humble scène domestique, se déroulant paisiblement dans la demi-pénombre d'un coin de métairie: ici à l'avant-plan, près d'un puits, un homme manipulant un pot de grès, et une jeune femme tendant à un chat un des poissons qu'elle nettoie; là-bas, dans une annexe en retrait, devant l'âtre coiffé d'une grande hotte, un couple de petits vieux devisant.

Le support — dimensions 38 × 50, 3 cm. — se compose de deux panneaux de chêne comme la plupart des œuvres du peintre. Une température inconstante à malheureusement provoqué un double gondolement du bois, accompagné de craquelures qui ont dégénéré en enlevures et en couleurs sautées, repeintes ça

---

1) *Dessins des meilleurs peintres...* (publiés par JEAN THEOPHILE PRESTEL) 1782, no. 26, comme ISAAC VAN OSTADE. Cf. R. WEIGEL *Handzeichnungen*, 1865, no. 5292a: „Feder und Bister. Aus der Sammlung H. S. HÜSGEN in Frankfurt".

2) Suivant FREISE *loc. cit.*, ce dessin serait une copie d'après l'original de VICTORYNS.

et là [1]). Ces injures sont surtout sensibles à l'endroit de l'écuelle remplie de poissons et dans la partie haut-senestre, où deux poules sont perchées à proximité d'un tas de paille mise en grange.

Sur le chassis horizontal de la charpente, à hauteur de l'orifice du puits, entre un chou vert et une écumoire, se découvre la signature A. VICTORYNS. Les caractères adoptés pour cette signature sont non pas des capitales bâtardes régulièrement inclinées, comme sur le tableau de Copenhague, mais une espèce d'italiques libres et tourmentées[2]). Apposée en pleine et fraîche peinture avec une mince pinceautée d'un pigment tirant sur un ocre-brun presque noir, elle ne pourrait laisser aucun doute sur sa parfaite authenticité. Qu'elle soit conçue en un graphique différent de la signature que l'on connaissait au peintre, cela ne fait que confirmer la règle de la variété extrême des inscriptions des artistes d'autrefois.

Tout à fait exceptionnel est le millésime 1637 qui se lit du côté opposé, à dextre, sur la panse d'un tonneau debout et coupé en sa hauteur par le bord du panneau. La couleur est ici d'un noir intense, impeccable, l'échelle graphique plus grande que dans la signature, l'apposition faite sur une peinture sèche et caractérisée par un relief très apparent; de sorte que la conclusion s'impose: ce millésime a été peint en surcharge et après coup. Mais par qui? Par le peintre lui-même quelque temps après l'achèvement, ou bien par un confrère en souvenir d'une amitié peut-être brisée par la mort? Qui le dira? Mais il reste acquis que cette date de 1637 constitue une ajoute postérieure à l'achèvement du tableau et qu'en dépit de sa tardivité relative, elle n'en possède pas moins un grande force probante de réalité objective et d'information précise, inéluctable.

S'inspirant d'une formule longtemps et surtout exploitée par les artistes d'outre-Moerdijck et dont l'application au paysage déploie toutes les ressources d'effet, VICTORYNS compose, construit très souvent en diagonale, c'est-à-dire qu'il réunit les principaux éléments d'avant et de second-plan en un espace à section triangulaire; accessoirement, un système de lignes parallèles mais plus petites, inscrit, comme ici, les détails d'un des coins de l'extrême-avant-plan. Tout cela, dans le but d'accentuer la profondeur de la composition, d'augmenter l'allure fuyante du tableau en donnant beaucoup de recul au fond et le maximum de relief à ce qui dans la réalité serait le plus près de nos regards.

La plupart des œuvres actuellement connues de VICTORYNS mettent en œuvre ce tracé habile et pittoresque.

1) J'émets l'espoir qu'une bonne restauration remette bientôt l'oeuvre en état.

2) A moins que mes yeux ne m'abusent, il me semble que l'Y est surmonté de deux points et que l'N est semblable à celle du tableau de Copenhague, sauf qu'à Courtrai cette lettre semble renversée (ɴ). l'A majuscule et l'S final sont presque identiques; pour le reste toute la signature de Copenhague est peint dans de capitales légèrement inclinées.

L'Ecole villageoise de la collection VON BISSING et notre *Intérieur rustique* sont les seules compositions où l'artiste a voulu renforcer l'effet de perspective par l'adjonction d'un espace matériellement plus profond. Dans ses suites des *Cinq sens*, il renonce ou n'a pas pensé à cet expédient: la „scène" n'y comporte que quelques mètres en profondeur et s'ouvre tout au plus sur une échappée d'escalier au de placard, rarement d'une étroite annexe sombre. En opposition avec ses autres peintures que presque rien n'éclaire, une source de lumière avive modérément, dans notre tableau, la pièce-arrière où les deux vieux conversent.

Ces constatations suffisent, à elles seules, à classer notre *Intérieur rustique* à un stade déjà avancé de l'évolution de VICTORYNS. M. FREISE, sans tenter un classement chronologique de ses œuvres, émet l'avis que le *Goût* de Budapest occupe le troisième degré dans l'évolution de maître. Pour des raisons analogues aux siennes, je serais tenté d'assigner à l'œuvre Courtraisiene une date très rapprochante.

Au point de vue de la composition il me reste à faire observer, à la suite de mes devanciers, que les intérieurs de VICTORYNS se caractérisent en génèral par un défaut voulu de clarté et d'entièreté locales. Le peintre coupe ses intérieurs, n'en produit volontairement que des fragments, à l'inverse de VAN OSTADE qui d'ordinaire dessine ses architectures de façon plus franche, mieux lisible, plus homogène. Le système de VICTORYNS est bien fait pour ajouter au pittoresque. Divers détails coutumiers au peintre, ai-je dit, détails dont l'ensemble forme en général le bagage favori ou les pièces d'identité d'un artiste, se retrouvent dans notre *Intériéur*. Tels sont les murs usés et chichement enduits de plâtre et de chaux, les meubles rudimentaires comprenant un méchant escabeau-trépied et le siège-tonneau que se retrouvent chez ADRIEN BROUWER[1]) et dans le *Toucher* de Bonn, les bottes de paille ou de foin entassées sous le toit (cf. les pièces de Budapest, de Madrid et *l'Epouilleuse*), les accessoires de costume comme le petit béguin blanc de ménagère et le serre-tête du petit vieux, enfin les nez particulièrement gros et massifs dont sont gratifiés les personnages masculins. Il me semble que VICTORYNS à voulu traduire, par cette particularité nasale, la psychologie simpliste et la pauvreté intellectuelle de ses humbles acteurs. Il représente d'ailleurs ces derniers dans des poses calmes, statiques, vaquant nonchalamment à des occupations vulgaires ou insipides; il les affuble, en plus, d'un air d'insignifiance saugrenue qui en fin de compte tourne à leur avantage et nous les rend sympathiques et amusants.

---

1) Nos intimistes du XVIe siècle (v. Hemesse, v. Cleve, etc,) ont déjà cet escabeau empaillé à trois pieds, dont j'ai rencontré un spécimen à la Caserne Maegdendael à Audenarde, la patrie d'ADRIAN BROUWER.

Comme particularités techniques, signalons la préparation du panneau de Courtrai au moyen d'un ocre jaune-brun (bolus?), qui transparait à travers les nombreuses parties traitées en glacis. Ces délicates transparences s'observent sur tout le mur de séparation (charpente et murs blanchis), ainsi que dans l'annexe y compris le sol. Si la touche est très legère en ces endroits, la couleur devient plus épaisse, plus opaque dans les costumes et les divers accessoires de nature-morte. Le modelé des carnations, lui, est à légers impastos et trahit une main particulièrement sûre, alerte et crâne.

La tonalité générale est d'un brun-tabac dont la chaleur étouffée baigne tout le tableau. Elle se mêle ici, sur le mur de séparation avec ses menuiseries patinées, à un vert-bronze; là, dans le réduit de l'âtre, à un léger gris-bleu. L'oeuvre eût quand même péché par un accent de monotonie, si le peintre ne l'avait racheté au moyen de quelques taches harmonieusement colorées, éparpillées dans les accoutrements: la jeune femme du centre porte un corsage mauverosé, un béguin blanc et un tablier bleu-vert sombre, presque analogue à la veste du paysan du fond; celui-ci est coiffé d'une calotte vieux-rose; la nature morte devant le puits serait parfaite, si le linge blanc avait eu moins de sécheresse et plus de souplesse. On retrouve la totalité de nos échantillons de couleurs „passées" et „métalliques" dans *l'Ecole villageoise*.

Notons enfin, détail commun aux autres specimens de VICTORYNS, la façon personnelle de dessiner les plis des étoffes, particulièrement ceux formés par les manches à l'angle du coude.

* * *

J'ai souligné dès le début de cette notice, les liens étroits qui unissent VICTORYNS à ADRIEN VAN OSTADE, au point qu'il en fut entièrement absorbé au yeux des anciens critiques d'art. Le tableau de Courtrai nous opporte-t-il un nouvel enseignement au sujet de VICTORYNS et de ses rapport artistiques avec VAN OSTADE?

Un point capital, que la date de notre tableau confirma expressément, c'est que VICTORYNS a travaillé en effet dans l'esprit des oeuvres de la jeunesse d' ADRIEN VAN OSTADE; mais aussi, qu'il l'a fait non à une époque postérieure, contemporaine des nombreux imitateurs du grand maître de la peinture de genre, mais du temps même où le jeune VAN OSTADE, ex-élève comme ADRIEN BROUWER de FRANS HALS à Haarlem, venait d'entrer en 1634 dans la Gilde de cette ville, ville étonnamment belle et alors déja resplendissante d'art. Par le canal de VAN OSTADE, HALS a dû lui transmettre certaine liberté de touche et BROUWER, dont le séjour à Haarlem peut se retracer de fin 1626 à fin 1631, le caractère et

l'essence de ses sujets populaires. Mais l'action directe de BROUWER ne lui étant plus continué après le retour du transfuge flamand à Anvers en 1631, (il y décédá le 1 Février 1638), ce fut VAN OSTADE lui-même qui semble avoir exercé sur VICTORYNS la plus grande influence.

Comme lui, à cette époque des années 30, il rejette les personnages de grand module de BROUWER, afin de ne pas rompre l'équilibre esthétique de l'intérieur, ce à quoi il attache une extrême importance; il a adopté en 1637, l'oeuvre de Courtrai en fait foi, un „Gesamtton" brunâtre, qui chez VAN OSTADE aussi, vers le même temps, succéda à un coloris gris-bleu. Mais tandis que VAN OSTADE témoigne alors déjà de symptômes d'influence Rembranesque [1]), VICTORYNS en 1637 n'en est pas encore touché.

L'hypothèse se justifie que VICTORYNS se développa dans le grand centre d'art que fut Haarlem et qu'une courte carrière lui coupa net l'évolution magnifique dont VAN OSTADE nous fournit un célèbre exemple. Il est probable qu'il mourut vers 1640 ou qu'il abandonna la pratique de l'art.

Malgré l'affinité qu'ils présentent entre eux, VAN OSTADE-jeune et VICTORYNS ont chacun leur mentalité propre, individuelle. La pensée de copiste n'effleure point notre esprit à la vue de leurs oeuvres: leurs *Ecoles* se differencient, tout comme leurs *Cinq-Sens*. La ressemblance fictive, factice, jaillit de l'identité du sujet; la différence repose autant sur un tour technique particulier que sur le sentiment intime dont l'oeuvre a reçu l'empreinte et le reflet: VAN OSTADE est plutôt spirituel, humoristique violent, brutal et bruyant à la fois, VICTORYNS n'a que faire d'aucune truculence, il est plus réservé, plus renfermé, doux, volontairement naïf et comme compatissant à la vie effacée de ses humbles personnages.

L'oeuvre de VAN OSTADE et d'autres peintres de genre tels E. HEEMSKERK, DE BLOOT, ROKES DIT ZORG, QUAST, HERMAN SAFTLEVEN, ISAAK VAN OSTADE, l'oeuvre du même de flamands, comme TENIERS, VAN HERP, VAN HELMONT, récèlent vraisemblablement d'autres produits authentiques d'A. VICTORYNS. Puissent de nouvelles découvertes littéraires [2]) ou documentaires préciser davantage le petit maître et mettre en plein relief sa véritable signification.

1) Cf. notamment le tableau de la collection PREIJER à la Haye (vers 1638—1639), décrit par RUDOLF BANGEL dans le *Cicerone*, 1914, p. 46—47.

2) Une information d'A. BREDIUS à Freise constate que depuis ses longues recherches entreprises dans les archives de la Hollande, il n'a jamais rencontré le nom d'A. VICTORYNS. Ni l'ouvrage de VAN DER WILLIGEN (*Artistes de Haarlem*) ni les divers lexiques consacrés aux monogrammistes Neerlandais semblent ne renfermer rien qui soit applicable à VICTORYNS. Il serait peut-être bon de soumettre plusieurs signatures d'A. VAN OSTADE à un sérieux examen, les faussaires n'ayant eu qu'à supprimer quelques lettres pour changer un VICTORYNS en un V. OSTADE.

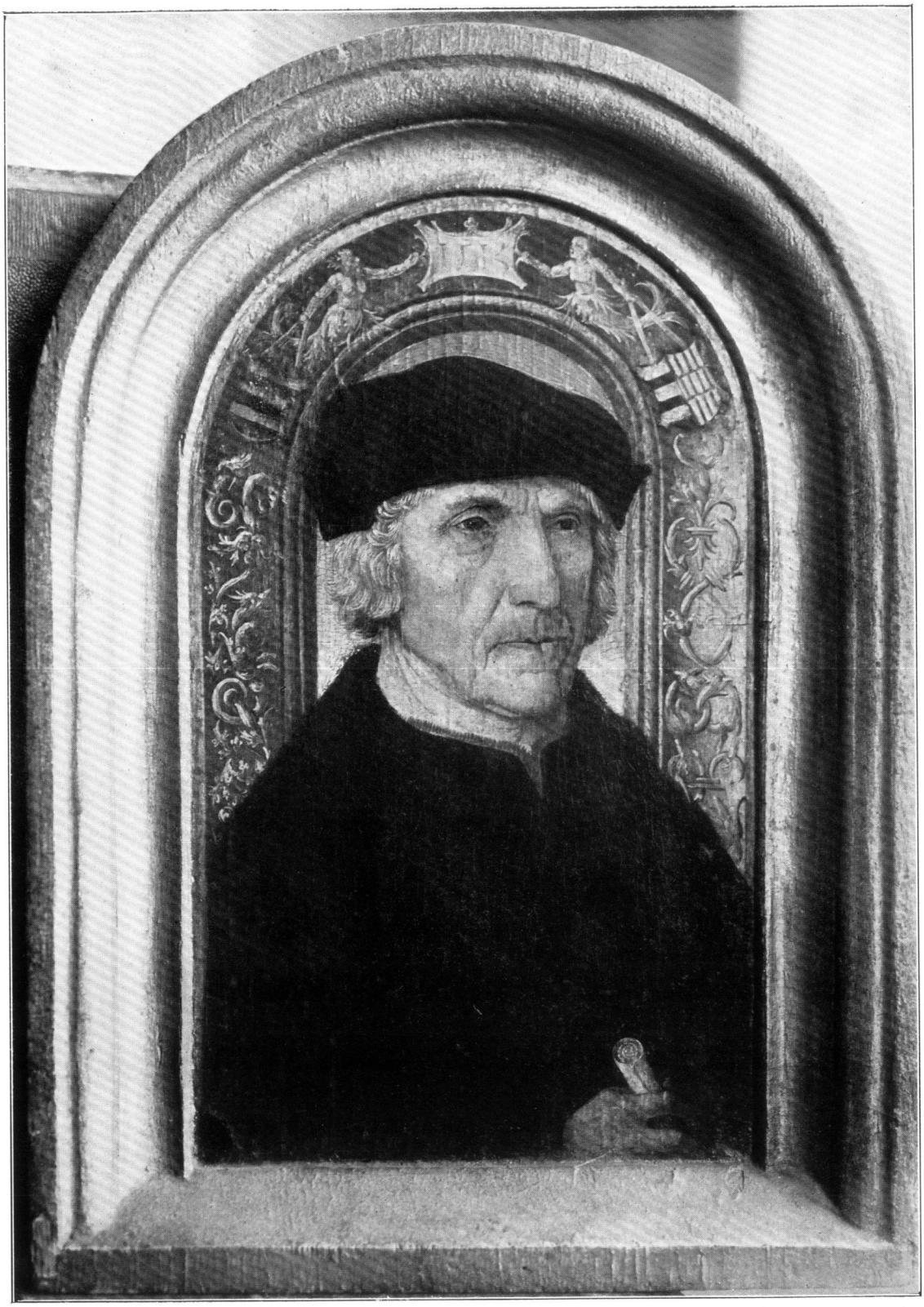

MR. JACOB PIJNSSEN, 1515, door een Nederlandsch meester in de verzameling CAMBERLIJN D'AMOUGIES.

Een merkwaardige verzameling oud-Nederlandsche kunst in België

DOOR

W. J. J. C. BIJLEVELD.

REEDS eenigen tijd geleden was het mij door mijn vriend, Dr. H. OBREEN te Brussel, bekend, dat in een kasteel, niet ver van de Belgische hoofdstad gelegen eene merkwaardige verzameling oud-Nederlandsche kunst werd bewaard, waaronder een portret van een heer van Offem, toegeschreven aan LUCAS VAN LEYDEN. Waar de portretten van de hand van dezen meester zoo zeldzaam zijn, stelde ik groot belang in deze mededeeling en niet het minst van wege den persoon, die afgebeeld was. Bleek het nl. werkelijk een portret door LUCAS te zijn, dan was vrij wel zeker, dat de afgebeelde Mr. JACOB PYNSSEN zoude voorstellen. De groote quaestie was echter toegang te verkrijgen; door de verregaande onbescheidenheid van kunstkoopers en helaas veelal ook van particulieren zijn de meeste verzamelingen daar te lande, vooral die in de provincie, slechts door persoonlijke introductie te bezichtigen. Gelukkig vond Dr. OBREEN in een zijner goede kennissen, Jhr. CH. TERLINDEN, hoogleeraar te Leuven, een vriend van den eigenaar, en ik mocht met genoegen vernemen,

dat wij in gezelschap van Prof. TERLINDEN den 27en April (1914) verwacht konden worden op Puttenbergh bij Pepinghen in Zuid-Brabant, terwijl Jhr. H. CAMBERLYN D'AMOUGIES zoo vriendelijk was geweest tevens toe te staan, dat wij een photograaf medebrachten.

Op dien voorjaarsmiddag kwamen wij dan ook aan het aardig kasteeltje in de typische omgeving van het Brabantsche landschap, zooals wij het kennen uit de werken van de groote Vlaamsche meesters der 15e eeuw, en werden op allervriendelijkste wijze verwelkomd door onzen gastheer en zijne moeder, douairière CAMBERLYN geb. Jkvr. VAN DER DUSSEN DE KESTERGAT, die zich de reis naar haar zomerverblijf had getroost ten onzen behoeve.

Wij troffen er in alle vertrekken tal van schilderijen aan, doch de voornaamste en schoonste stukken hingen in de groote zaal. Allereerst werd natuurlijk onze aandacht getrokken door het bewuste portret van den heer van Offem, dat hierbij wordt afgebeeld. Het is een klein stuk en meet 30 c.m. hoogte bij 21 breedte met de lijst en 23½ bij 14 zonder.

Terstond bleek mij uit de wapens ter weerszijden van het hoofd, dat de voorgestelde persoon Mr. JACOB PYNSSEN moest zijn. Het gedeelde wapen toch geeft in de vrouwelijke helft de lampen der BOSCHUYSEN's, en GEERTRUY VAN B. was Mr. JACOBS tweede vrouw.

Zooals de afbeelding reeds aangeeft, is de kleur van dit paneel zeer sober terwijl het geheel bijzonder dun geschilderd is. Alleen de randversiering, in grijsgroene tint gehouden en hier en daar met goud gehoogd, brengt eenige levendigheid om het ernstige borstbeeld van den grijsaard, terwijl het zwart en goud der PYNSSEN's en blauw en zilver der BOSCHUYSEN's er des te sterker door opvalt. Het merkwaardigst is zeker wel, dat paneel en lijst uit één stuk hout gesneden zijn. Wie is de schilder? dat is nu de vraag; misschien geeft de dateering in de cartouche (1512, het jaar, dat JACOB PYNSSEN door zijne 2e vrouw heer van Offem werd) eenige aanwijzing voor kunsthistorici. Voor werk van meester LUCAS lijkt het mij te ijl, doch ik zal mij verder, als niet deskundig, geen oordeel aanmatigen.

Over den voorgestelden persoon kon ik het volgende bijeenbrengen:

Mr. JACOB PYNSSEN, telg van een oud Delftsch regeeringsgeslacht, was omtrent het midden der 15e eeuw aldaar geboren als zoon van Mr. WILLEM en HADEWIJ VAN DER BURCH. Hij was raad in het Hof van Holland en werd 17 Juli 1510 advocaat fiscaal bij die instelling. Hij huwde eerst CLEMENTIA DE HUYTER uit het bekende Delftsche geslacht van dien naam en vervolgens GEERTRUY VAN BOSCHUYSEN, dochter van CLAES bijgenaamd CORF, rentmeester van Noord Holland en GEERTRUY VAN HEENVLIET. In 1512 werd zij bij doode van haren broeder

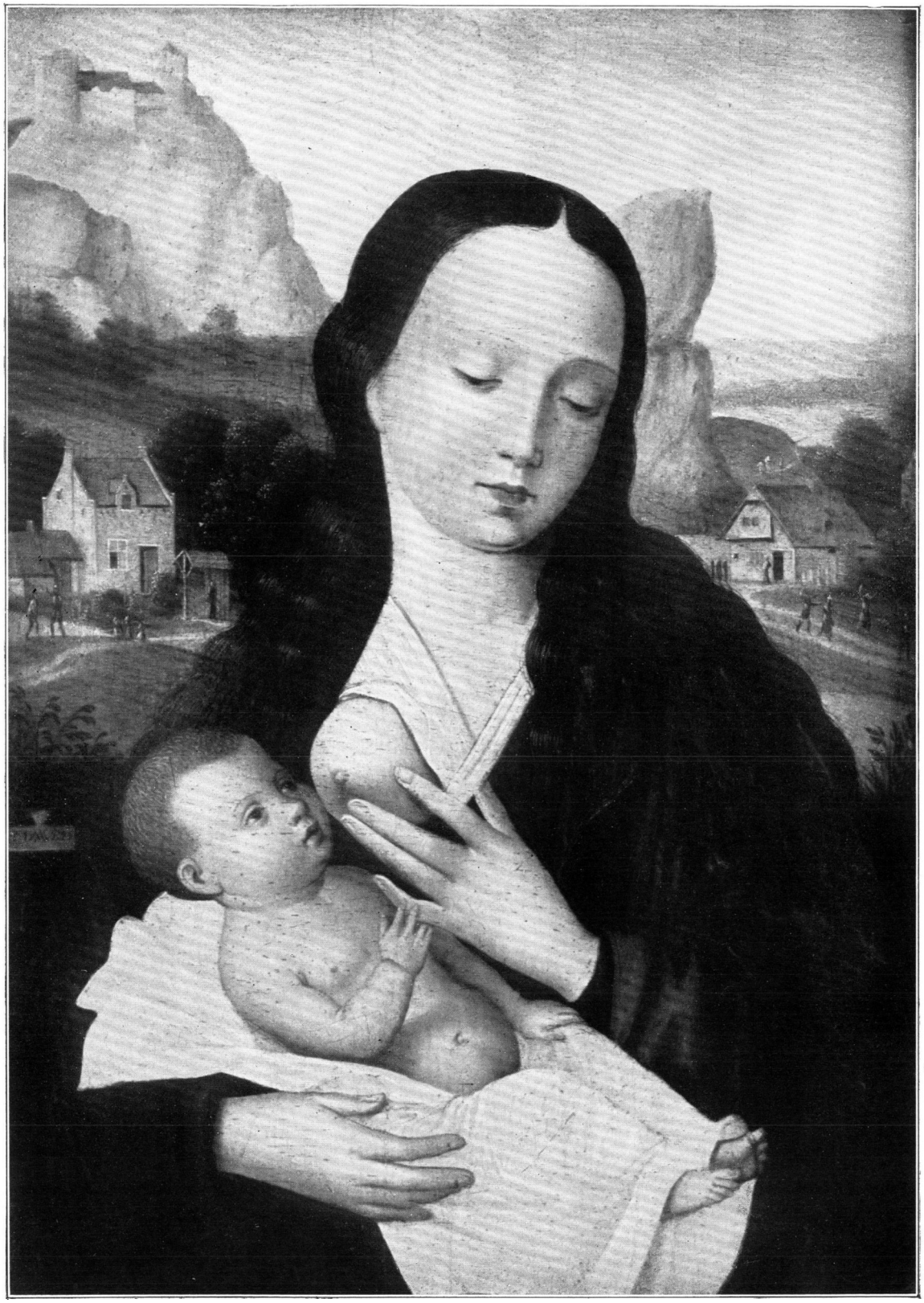

Maria met het Kind, door JACOB CORNELISZ. V. OOSTSANEN (?) 1525
in de verzameling CAMBERLIJN D'AMOUGIES.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

Kinderportret, uit 1619, door PAULUS MOREELSE in de verzameling CAMBERLIJN D'AMOUGIES.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterd

DIRCK, vrouwe van Offem, eene ridderhofstad gelegen bij Noordwijk en thans nog bestaande. JACOB liet drie kinderen na, waarvan de zoon, WILLEM, evenals zijn vader, raad in den Hove van Holland (sinds 1525) eenige bekendheid verwierf in de troebelen der reformatie en in 1545 stierf. Hoogstwaarschijnlijk waren hij en zijne zusters HADEWIJ (1505—1581) getrouwd met Jr. ADAM VAN DER DUYN en PETRONELLA, gehuwd met JAN DE HUYTER, alle drie kinderen van de tweede vrouw.

Vergelijk omtrent dit geslacht: S. VAN LEEUWEN's Batavia Illustrata p. 942, 943, Navorscher Jg. 1873 in voce DE HUYTER, Bulletin Oudheidk. Bond 2e serie V, p. 210, Wapenheraut VII p. 430.

In deze zelfde groote zaal vonden wij nog: een klein mansportretje, toegeschreven aan GERARD DOU, een fraai jongensportret, geteekend A. CUYP, zes NETSCHERS, waarvan het in 1671 geschilderde en op den voet van het standbeeld voluit geteekende portret van CHRISTIAEN HUYGENS, hierbij wordt afgebeeld, twee mooie MIEREVELTS, een aan VAN DIJCK toegeschreven groep, verder stukken van J. VAN DER HEYDEN, SORG, VAN DE VELDE, DE HEEM, JOACHIM PATERNIER, SIMON DE VLIEGER, A. VON KRAUS en twee portretten door MAES. Op de rechter zijwand trekt onze aandacht het groote familietafreel van POURBUS, voorstellend de bruiloft der familie HOEFNAGEL, (dit stuk werd in 1913 tentoongesteld in Gent en is afgebeeld in „Onze Kunst" van Nov. 1913), verder een alleraardigst landschap, gezicht op Delft vanaf de duinen in het Westland door van CROOS. Aan de overzijde weder, louter primitieven: eene kruisiging, toegeschreven aan DÜRER, een HIER. BOSCH, een portret van Keizer MAXIMILIAAN door GRUNEWALD, een HENDRIK ALDEGREVER, eene opstanding van de hand van MEMLING en niet het minst van al deze, de hierbij afgebeelde „Moeder Gods" door JACOB CORNELISZ., zoowel gemerkt als gedagteekend. Beneden vond ik in de vestibule, buiten een levensgroot beeld van St. Jacob, Vlaamsch beeldhouwwerk uit de 15e eeuw, o. a. een mooi vrouwsportret door den mij onbekenden PAULUS HENNEKIN Ao. 1640 en een mansportret van bijzondere qualiteit door J. VAN RAVESTEYN Ao. 1619 geschilderd, verder in een klein kabinet, veel Fransche 18e eeuwsche kunst, waartusschen een paar stukken van C. TROOST.

Ook op de bovenverdieping schier overal schilderijen. Het merkwaardigste stuk liet ik ook reproduceeren, nl. het grappige kinderportret, voorstellend volgens een oud opschrift aan de achterzijde een zoon van RUBENS 29 (de 2 is op het perkamentje vrij onduidelijk) weken oud en geschilderd door een vriend zijns vaders, PAULUS MOREELSE. Het coloriet van dit werk is schitterend. Eigenaardig is, dat buiten enkele 19e eeuwsche portretten in de eetkamer, geen stuk

der collectie uit oud familiebezit stamt. Zij is bijeengebracht door JOSEPH GUILLAUME JEAN ridder CAMBERLYN, oudoom van den tegenwoordigen eigenaar. Deze was in 1783 te Gent geboren en stierf in 1861 te Brussel, ongehuwd. Tot 1826 was hij kapitein-kwartiermeester en stond in hooge gunst bij onzen eersten Koning, dien hij vaak naar Nederland vergezelde. Tijdens zijn verblijf hier te lande verwierf hij het grootste gedeelte der Nederlandsche en Duitsche werken, die toen nog betrekkelijk gemakkelijk te bemachtigen waren. Zijne uitgebreide collectie teekeningen en prenten werd na zijn dood te Parijs verkocht, doch de schilderijen kwamen aan zijns broeders eenigen zoon, die ze allen naar Pepinghen, waar hij burgemeester was, bracht.

Mij rest slechts nogmaals, ook hier te getuigen van onze gevoelens van dankbaarheid aan hem, die ons liet kennis maken met zooveel schoons, den sympathieken heer van Puttenbergh.

Leiden, Sept. 1914.

(*Noot der Redactie*). Op verzoek van den schrijver merken wij op, dat het portret van Mr. JACOB PYNSSEN zéér waarschijnlijk niet van LUCAS is, meer ENGHEBRECHTS invloed vertoont. De JACOB CORNELISZ lijkt *op de fotografie* niet geheel onverdacht, terwijl wij ten opzichte van het kinderportret van MOREELSE de aandacht vragen voor een veronderstelling van DR. HOFSTEDE DE GROOT dat niet een zoon van RUBENS zou zijn afgebeeld maar het op 21 Febr. 1619 geboren zoontje MAURITS van ERNST KASIMIR VAN NASSAU en SOPHIE HEDWIG VAN BRUNSWIJK; MOREELSE schilderde herhaaldelijk deze vorstin met hare kinderen (Huis ten Bosch, veiling DELAROFF enz.) terwijl RUBENS in 1619 geen zoontje had van 29 weken.

CHRISTIAAN HUYGENS door CASPER NETSCHER in de verzameling CAMBERLIJN D'AMOUGIES.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

Een en ander over de Loosdrechtsche Porceleinfabriek

DOOR

JHR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK.

De voordracht door Dr. H. E. VAN GELDER onlangs, in December 1914, in het Kon. Oudheidkundig Genootschap over de Haagsche porceleinfabriek gehouden [1]) bracht mij in herinnering, dat ik in het bezit ben van eenige aanteekeningen uit het Algemeen Rijksarchief die fabriek betreffende welke bevestigen hetgeen de geachte spreker na een zorgvuldig onderzoek uit andere bronnen omtrent de inrichting der fabriek en de hoogst eigenaardige persoonlijkheid van haren laatsten directeur heeft opgediept.

Deze gegevens trof ik aan, toen ik ongeveer 24 jaar geleden als Onderdirecteur van het Nederlandsch Museum mij meer in het bijzonder met het porcelein dat in de Provincie Noord Holland vervaardigd was, bezig hield, en het denkbeeld bij mij ronddroeg een geschiedenis van dat porcelein te schrijven. Ik had toen het oog op de fabrieken Blankenburg bij Amsterdam, te Weesp, Loosdrecht, (voormalig Noord Holland, thans Utrecht) en op de Amstelfabrieken (aan den Omval en later DOMMER & CIE aan den Amsteldijk).

1) Deze voordracht zal verschijnen in het Jaarboek der Ver. „die Haghe", waarheen ik dus kan verwijzen.

Vele gegevens omtrent deze fabrieken bracht ik bijeen, maar helaas, door gebrek aan tijd, mocht ik ze slechts ten deele verwerken.

Ik vind nu eene welkome aanleiding om het een en ander, omtrent de Loosdrechtsche fabriek in verband met de Haagsche, mede te deelen.

Vooraf een enkel woord over den stichter der Loosdrechtsche fabriek, den dichterlijk aangelegden Ds. JOANNES DE MOL. Hij was een zoon van PETRUS DE MOL predikant te Middelburg. Als proponent werd hij beroepen te 's-Gravenpolder in 1749, drie jaar later werd hij predikant te Oud Loosdrecht, alwaar hij tot kort voor zijn dood bleef. In 1781 verkreeg hij zijn emeritaat en overleed 22 Nov. 1782 te Amsterdam in het Rondeel. Hij liet twee kinderen na, eene dochter ALIDA CLARA gehuwd met JACOBUS VAN LOO, bij den dood haars vaders predikant te Ootmarsum, en een zoon HUYBERT DE MOL, van wien in de betrokken stukken sprake is.

De Amsterdamsche „Apotheker en Chimist" P. J. KASTELEYN vertelt in zijn naar het Fransch bewerkte boek „de Porceleinfabriek vermeerdert met Aantekeningen", uitgegeven bij A. BLUSSÉ & ZOON te Dordrecht in 1789, dat de Weesper porceleinfabriek ten deele overging in handen van den „Loosdrechtschen Predicant" DE MOL.

Dit vind ik bevestigd in eene Memorie van Ds. DE MOL (bijl. V, bl. 19) waarin hij spreekt van restanten der Weesper fabriek in zijn bezit. Hij verkreeg deze in of even vóór 1771 toen deze manufactuur was stop gezet, en juist in den tijd dat hij met zijne proeven van porceleinfabricage begon (bl. 14).

Ds. DE MOL vestigde zijne fabriek dicht bij de pastorie, gelegen aan den grintweg en tegenover de kerk. Van de gebouwen is niets meer over, hoewel de oude pastorie nog onveranderd is gebleven. De pastorietuin wordt door de Loosdrechtsche plas bespoeld. Een onderzoek ter plaatse ingesteld leverde mij het bewijs dat de fabriek vlak achter de pastorie gelegen was bij een sloot, loopende van de plas landwaarts in. De bodem toch van die sloot vond ik toen als bezaaid met afval der fabriek: het porcelein „pâte dure" in allerlei brokstukken trof ik daar aan. Onverglaasde en verglaasde deelen, sommige met gekleurde en blauwe bloemen. Ook enkele gemerkte stukjes met de bekende letters M. O. L. en ook gemerkt MB., vermoedelijk het monogram van den schilder. Deze stukjes heb ik zorgvuldig bewaard.

Dit een en ander tot inleiding van de stukken uit het Rijksarchief, welke te vinden zijn in „Volumen der Documenten 1778 No. 1.

Deze stukken zijn zoo belangrijk, zoowel voor de inrichting der fabrieken te Loosdrecht en Den Haag en de kennis van haar fabrikaat, dat zij in haar geheel dienen te worden gepubliceerd.

Het dossier vangt aan met een request (zie bijl. I) van HUYBERT DE MOL, zoon van den predikant in de Oude Loosdrecht, gericht aan de Staten van Holland en Westfriesland, waarbij hij verzoekt octrooi voor den tijd van 15 jaren om zijne fabriek van fijn porcelein te mogen „exerceeren" en met uitsluiting van alle anderen onder zijne gewone merken zijnde M.O.L. binnen deze provincie te debiteeren.

Dit adres werd in handen gesteld van Gecommitteerde Raden op 11 Oct. 1777.

De directeur der Haagsche fabriek ANTHONY LYNCKER kreeg kennis van dit request en vreezende, dat, wanneer aan DE MOL het octrooi op de gevraagde voorwaarden zou worden verleend, zijn ondergang aanstaande was, zond hij aan Gecommitteerde Raden op 16 Jan. 1778 een uitvoerige Memorie, waarin hij den aard van zijn bedrijf uiteenzette. (zie bijl. II). Dit adres werd gevolgd door een request aan de Staten, (bijlage III) gedagteekend 20 Januari 1778 verzoekende hem met uitsluiting van alle anderen gedurende 15 jaar octrooi te verleenen op bijna denzelfden voet als door DE MOL was aangevraagd.

LYNCKER'S procureur zond bijna gelijktijdig (23 Januari) eene aanvulling op het request in den vorm eener korte memorie aan Gecommitteerde Raden waarin hij Ds. DE MOL beticht van het „debiteeren" van porcelein in Duitschland gebakken en aldaar beschilderd, ook dat hij het witte goed uit den vreemde betrokken, hier deed beschilderen. (bijlage IV).

Ds. DE MOL zat intusschen niet stil. Hij kreeg LYNCKER'S memorie in handen en dadelijk zette hij zich tot het schrijven van een uitvoerig verweerschrift dat hij 28 Febr. aan Gecommitteerde Raden deed toekomen. (bijl. V). Dit goed geschreven stuk behelst in helderen vorm zooveel bijzonders over de inrichting der beide fabrieken dat eene aandachtige lezing ervan ten zeerste wordt aanbevolen en commentaar verder overbodig is.

Gecommitteerde Raden zijnde de heeren V. BOETZELAAR VAN NIEUVEEN, REPELAER, PARVÉ, VAN HEEMSKERK, VAN DEN STEEN, HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN, QUARLES, VAN LEYDEN en VAN DEN BOSCH onderzochten op onpartijdige wijze de beide requesten, enkelen zelfs bezochten de beide fabrieken. Zij legden hunne bevindingen neder in een uitvoerig rapport gedagteekend 13 Maart 1778 (bijl. VI) behelzende hun advies, hetwelk in het kort hierop neerkomt, dat aan DE MOL het gevraagde octrooi onder bepaalde voorwaarden zou worden verleend (echter niet met uitsluiting van anderen) en dat dan ten behoeve van LYNCKER een soortgelijk octrooi zou worden opgemaakt zoodra hij een volledige porceleinfabriek als die van DE MOL zou hebben opgezet en in gang gebracht.

Dit verstandige advies van Gecommitteerde Raden kwam op 14 Maart

bij de Staten in, werd door de Gedeputeerden van de Steden Amsterdam, Delft en Gouda overgenomen en aan hunne respectieve vroedschappen voorgelegd.

De Amsterdamsche Vroedschap committeerde op 31 Maart 1778 drie leden, t. w. de heeren FREDERIK ALEWIJN, WILLEM BACKER en BAUDUIN JAN HULFT, om over dit stuk te rapporteeren. Zij deden dit in eene nota, waarin zij met het advies accoord gaan en berichten dat Ds. DE MOL er ook mede instemt, maar alleen een bepaling zou wenschen opgenomen te zien, waardoor belet werd dat werklieden van de eene fabriek naar de andere zouden overgaan. (Zie bijlage VII). Uit de lange memorie van Ds. DE MOL blijkt genoegzaam waarom hij deze bepaling wenschte. LYNCKER toch had reeds eenmaal getracht hem de kunst af te kijken door corruptie van werklieden.

Omtrent het verdere verloop dezer aangelegenheid was de heer hoofdcommies bij het Rijks-Archief, Dr. P. A. MEILINK, zoo vriendelijk mij in te lichten. Het hieronder vermelde putte hij voornamelijk uit de aanteekeningen van den Delftschen pensionaris EMANTS ter Statenvergaderingen gemaakt.

Op de Statenvergadering van 8 Mei 1778 verklaarde zich Gouda gunstig voor de aanvragers gezind en zoo ook Amsterdam, deze laatste echter met de bovenvermelde restrictie betreffende het overgaan van werklieden. Daar Delft echter toenmaals nog geen conclusie genomen had, werd de behandeling van de zaak verdaagd.

Den 20 Mei bracht de Raadpensionaris in de Statenvergadering het punt daarop opnieuw in bespreking. Uitvoerig betoogde toen de afgevaardigde van Delft de bezwaren welke in zijn stad tegen de gevraagde octrooien bestonden. Er werd gevreesd, dat de prikkel tot het invoeren van verbeteringen in het aardewerkbedrijf, waarmede de plateelbakkers in Delft sinds eenigen tijd proeven namen om verder verval tegen te gaan, zou weggenomen worden, en dat de industrie ten platten lande, tegenover de stedelijke industrie met haar hoogere arbeidsloonen, hoogere huishuren, met haar gildereglementen en hooge stedelijke accijnsen toch reeds zoo in het voordeel, door het nieuwe octrooi nog meer bevoorrecht zou worden. De verdere achteruitgang van de stedelijke industriën zou er het gevolg van zijn.

Dit rapport was aanleiding dat de vergadering van 20 Mei de zaak wederom uitstelde. Deze keer schijnt het uitstel echter afstel geworden te zijn. Voor zoover Dr. MEILINK heeft kunnen nagaan, is de zaak niet meer in de Statenvergadering ter sprake gekomen. Zeker is het althans dat het gevraagde octrooi niet verleend is.

Omtrent het Loosdrechtsche fabrikaat zelve zal ik in dit tijdschrift niet uitwijden. Alleen zal ik nog eenige aanteekeningen publiceeren mij door wijlen Jhr. JACOB BACKER JR. verstrekt, waaruit blijkt dat ook de Loosdrechtsche fabriek kort na haar ontstaan reeds de kiem harer ontbinding in zich droeg en den weg

op ging van al de porceleinfabrieken in de 18e eeuw hier te lande opgericht, namelijk om na eenige weinige jaren te gronde te gaan. Ds. DE MOL toch kwam reeds spoedig in finantiële moeilijkheden, die niet ophielden, zoodat bij zijn overlijden zijn boedel geheel ontredderd was en zijne kinderen dien onder beneficie van inventaris moesten aanvaarden.

Deze aanteekeningen zijn gemaakt uit het familiearchief van Mr. J. RENDORP VAN MARQUETTE, ze luiden als volgt:

Reeds in Juni 1779 werd eene geldleening gesloten groot *f* 130.000 in aandeelen van *f* 1000 à 4 pCt., waarvoor borg stonden Mr. J. RENDORP, Mr. DEDEL en A. W. TERSMITTEN.[1])

Het jaar daarop, 1 Juli 1780, werd opnieuw gefourneerd en wel een bedrag van *f* 200.000. Genoemde heeren traden als Commissarissen op en stelden een boekhouder aan. Ds. DE MOL moest jaarlijks *f* 1000 aan porceleinen in hunne handen stellen zonder daarvoor eenige waarde te genieten. Men zou meenen dat Ds. DE MOL gered was: maar dit bleek alles behalve het geval. Reeds het volgende jaar, 1 Mei 1781, gaf Zijn Eerwaarde den heer JAN HOPE te Amsterdam, met toestemming van Commissarissen, voor *f* 24.000 in beleening, een verzameling van door hem gemaakte porceleinen goederen ter waarde van *f* 36000 en 3 maanden later, op 1 Augustus 1781, voor *f* 12000 een verzameling ter waarde van *f* 18117,12. Voor de benaming dier goederen en de verkoopwaarde der stukken verwijs ik naar de bijlagen VIII en IX.

Maar Ds. DE MOL kon, al werd hij nog zoo krachtig geholpen, niet tegen den stroom oproeien, hij gaf het op en we zien dat bij acte van 7 November 1782 voor Notaris J. KLINKHAMER aan hoofdparticipanten zijner fabriek, de heeren Mr. J. RENDORP, Mr. DEDEL, J. HOPE en Mr. C. VAN DER HOOP, voor den tijd van 1 jaar werden verhuurd, ingaande 1 November 1782, tegen *f* 100 's jaars de huizen, loodsen en andere gebouwen in de Loosdrechten enz. en verkocht de afgemaakte en onafgemaakte porceleinen, voorts speciën, materialen enz., de pletmolen op Vollenhoven aan de Bilt met stamping en de keimolen te Utrecht voor *f* 12000.—.

Vijftien dagen later overleed hij te Amsterdam in het Rondeel.

We zien hieruit welk een groot bedrijf onze energieke predikant in het leven had geroepen. De materialen werden aan de Bilt en te Utrecht verwerkt en in Loosdrecht had de eigenlijke fabricage plaats.

---

[1]) Uit de Rekeningen der Administratie van den Thesaurier en Rentmeester Generaal Mr. JACOB CAREL REIGERSMAN over de Domeinen van Prins WILLEM V over 1780 en 1785, blijkt dat Zijne Hoogheid ook deel had genomen in de geldleening ten behoeve dezer porceleinfabriek staande onder contrôle van de heeren RENDORP, DEDEL en TERSMITTEN. Wij zien hieruit dat de Prins zich even goed voor deze fabriek als, naar Dr. VAN GELDER ons mededeelde, voor de Haagsche interesseerde.

Zijn fabrikaat was zeer deugdelijk en fraai en ontegenzeggelijk had hij bekwame kunstenaars in dienst, zoowel modelleurs als schilders. Ik behoef slechts te wijzen op de fraaie biscuit portretbustes die uit deze fabriek kwamen en op zooveel fijn beschilderd porcelein.

Na zijn dood volgt de „débâcle." De heer JAN HOPE krijgt van Schepenen van Amsterdam toestemming tot verkoop, publiek of onder de hand, van de „porcellainen" die tot onderpand zijner geleende gelden strekken, met concurrentie van Commissarissen der Geldleening. Mr. A. CALKOEN VAN KORTENHOEF insinueert den 11 Jan. 1783 de Directie van het „Loosdrechts porcellain Magazijn" op de Bloemmarkt alhier en NIEMAN, kastelein in 't Rondeel, *arrest* op alle goederen in een pakkelder op de Heerengracht, aan den overledene verhuurd geweest.

De berooide boedel werd slechts langzaam geliquideerd. Door vriendelijke hulp van den Algemeenen Rijksarchivaris Prof. Mr. R. FRUIN ben ik in staat gesteld mede te deelen dat eerst op 1 Mei 1786 de onroerende goederen van Ds. J. DE MOL te Loosdrecht werden verkocht. In het extract uit de condities van de verkooping wordt de situatie van de fabriek aldus omschreven: „de huyzinge, hofstede, opstal, schuure en verder getimmerte, behoord „hebbende tot de geweezene fijne porcelijn fabricq, staande en gelegen in de „Oude Loosdrecht tegen over het eeven voorgaande perceel ter drecht strekt voor „van de weg tot het water en met de schuur aangedempt land en akker, zoo „verre wijlen Ds. JOHANNES DE MOL daar met recht is competeerende, belend „ten oosten de Costerij en ten westen de pastorije ofte wie van agteren daar „naest belent mochten zijn: zijnde de hofstede volgens quohier groot 97 roeden „doende in de Ord. verponding *f* 4 : 13 : met twee dijken No. 168 en 169, zamen „lang 2 R. 6½ voet."

Deze situatie komt zeer wel overeen met hetgeen ik op het terrein zelf heb kunnen constateeren.

In de verkoopacte wordt van den zoon HUYBERT melding gemaakt als resideerende te Vianen.

Hoe belandde deze in dit vluchtoord voor misdadigers? Prof. FRUIN weet ook daarop antwoord te geven door mij inzage te verschaffen van den brief in bijlage X) van het Gerecht der stad Utrecht aan het Gerecht van IJselstein van 30 November 1784 gericht, waaruit blijkt dat de zoon van den achtenswaardigen DE MOL zich schuldig gemaakt had aan de ontvoering eener minderjarige van adellijken huize.

Hij gaf dus allerminst iets toe aan den zoon van ANTHONY LYNCKER, omtrent wiens lotgevallen Dr. H. E. VAN GELDER aan het einde zijner boeiende voordracht gewaagde.

BIJLAGE I.

Aan de Edele Groot Mogende Heeren Staaten van Holland en Westvriesland. [1])

Geeft met schuldige Eerbied te kennen HUYBERT DE MOL, zoon van JOHANNES DE MOL, Praedikant in de Oude Loosdregt.

Dat de Suppliant om ware het mogelijk voor zig een Etablissement te erlangen, door zijne naastbestaande is ondernomen een Manifactuure van fijne Porcellainen, met oogmerk om niet alleen Porcellainen in navolginge van de Saxische of zoogenaamde Duytsche Porcellainen te vervaardigen, maar ook om door herhaalde navorschingen en proeffnemingen te zien, hoe verre men het zoude konnen brengen, om fijne porcelainen, off andere tot nog toe in ons Land onuitgevonde, off ongefabriceerde fijne aardewerken te vervaardigen uyt stoffen hier te Lande oorspronkelijk, en in genoegzamen overvloed voorhanden; voor al ook met dien toeleg, om Nederlanders te laten onderwijzen en aan te brengen in alle de takken van wetenschappen, die tot zulk een uytgebreyd konstwerk behooren.

Dat de voorschreeve onderneeming met zware kosten tot hier toe ten uytvoer gebragt, ook niet ongelukkig geslaagd is, en de stukken welke reeds in gereedheid zijn gebragt, en onderhanden van konst-kenners gekomen, hoop geven, dat de bij den Suppliant aangewende moeyten niet geheel en al vruchteloos zal zijn; bijzonder indien de Suppliant ter bevordering van des zelffs fabricq mogte Jouisseeren van zoodanige voorregten als UEdele Groot Mogende als voorstanders van fabricquen, konsten en wetenschappen, in andere gevallen aan deese en geene van derzelver Ingezetenen goedgunstiglijk hebben gelieven te accordeeren, En dat bovendien den Suppliant door de Autoriteit van UEdele Groot Mogende mogte worden bevrijd van alle zoodanige schaadens welke door baatzoekende Ingezeetenen hem Suppliant konde worden aangedaan.

Weshalven zoo keert den Suppliant zig tot UEdele Groot Mogende zeer ootmoediglijk versoekende dat UEdele Groot Mogende den Suppliant voor den tijd van vijfftien Jaaren gelieven te octroyeeren omme de voorschreeve Fabricq van fijne Porcellainen te Loosdregt voornoemd opgeregt te moge Exerceeren en in dezelve met uytsluyting van alle anderen onder zijne gewoone merken zijnde M:O:L, te maken de voorschreeve fijne Porcellainen mitsgaders dezelve binnen deeze Provintie te debiteeren ofte te doen debiteeren ende zulks onder zoodanige Poenaliteiten tegens de contraventeurs als UEdele Groot Mogende na derzelver Hooge Wijsheyd zullen oordeelen te behooren.

Dat wijders UwEdele Groot Mogende tot soulaas der importante kosten welke tot de Brandstoffen in de voorschreeve Fabricq gebruikt werdende, moeten werden gedragen, UwelEdele Groot Mogende voor gelijke vijfftien Jaaren aan den Suppliant gelieven te accordeeren vrijdom van den Impost op de Koolen, welke bij hem zullen werden gebruykt alsmeede van alle de

[1]) De Staaten van Holland en Westvriesland vinden goed, dat deeze requeste gestelt zal worden in handen van Haar-Ed. Gr. Mogē Gecommitteerde Raaden, om dezelve te examineeren en de Vergadering daar op te dienen van hunne consideratieen en advis. Actum den 11en October 1777. Ter ordonnantie van de Staaten. C. CLOTTERBOOKE.

brandstoffen tot de gemelde Fabricq benoodigt en dat UEdele Groot Mogende voorts aan hem Suppliant gelieve te verleenen alle zoodanige voorregten en beneficien als binnen deeze Provintie aan zoortgelijke fabriecquen zijn geaccordeerd en toegestaan geworden, en van dat alles te verleenen Brieven van Octrooij in Optima forma.

'T Welk doende &c.

BIJLAGE II.

Aan de Ed. Mog Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westvriesland.

Den ondergeteekende ANTONY LYNKER, geboren in Hessen Darmstad, zijnde van de Lutersche Religie, thans Burger, en inwoonder alhier in den Hage; onbewust van de middelen, en positiven, van het aen haar Edele Groot Mogende gepresenteert Requeste om Octrooij, dan welke Requeste aenlijdinge heeft gegeven, dat den ondergeteekende gonstig is gehoord; en gegunt geworden, deeze Memorie aen UEd Mogende over te geven, Is derhalven in de onmogelijkheid, gemelde middelen en positiven te konnen refuteeren; dog zal de vrijheid gebruyken, eenvoudig, en niet min eerbiedig, UEd. Mogende te detailleeren, zijne tot hier toe gepleegde handelingen in het maken van Porceleyn en zijn voorneemens, hoe verder deswegen te handelen. Den ondergetekende zedert 25 jaren op het fabriceren van Postelijn zich in de Keursaxische Porcelijn Fabrycq hebbende toegelegt, en mitsdien alle de classen daervan nauwkeurig hebbende geinvestigeert off nagespeurt, als daar zijn het sorteeren van aerdens, en hetgeene verder ter vermengingen, en het zamenbrengen van de stoffe, off arcanum behoord, het formeeren der modellen, het maken der nodige draaystukken; het droogen, bakken, herbakken, verglazen en schilderen, mitsgaders het composeeren, en melleeren der verven en couleuren respective, doorgelopen, en bearbeid hebbende en dus sigh onberoemd gesproken bequaem oordeelende, omme sonder onderwijs van knegts, off anderen op fundament van de hem geleerde gronden, en geacquireerde kundigheden, te fabriceeren, te bakken, te herbakken, te schilderen en te verglasen een Porcelijn, Soo niet beter dan het Keursaxische, ten minsten dat daeraen evenaard, en voor veel ja selfs een derde minder prijs gekogt en geleverd kan worden;

Is uytgelokt door de gunstige berigten, en beproefde ondervindingen hoe, thans meer dan zelfs voor heen, hier te Landen, en wel bijzonder onder het gebied van haer Edele Groot Mogende de Konsten geeerd, ende de Trafiquen en Fabriquen gekoestert, en met alle voorzorge ingeroepen, bewaerd; en selfs met voorrechten, en Privilegien zijn begunstigt geworden. In zijnen ijver aengemoedigt om sig onder die geenen welke haer Edele Groot Mogende protexien zijn verleend, en daer van profiteeren, herwaerts te begeven, in die billijke hoop, dat wanneer zijne werken bekend geworden waeren, hij van Hoogstdezelve met gelijke gonste zoude worden gebeneficeert.

Het begin van zijne oogmerk Ed. Mogende Heeren is geweest zijne porcelijnen te debiteeren, en een Fabrycq, daervan alhier te Landen, en wel binnen deze Provintie, onder de evengemelde hoop op te rechten, en te etabliceeren, en geen wit Porcelijn, buyten deze Provintie gebakken, meer te beschilderen, dan hetgeen hij thans in voorraad was hebbende. Hij heeft op die gronden zijne proefneminge begonnen, met zedert circa drie jaeren geleden, zijn eygen gebakken Porcelijn, voor zijne Reekening in Duydsland te laten beschilderen, en vervolgens zedert een tijd aen zijnen zoon JOHAN LYNKER (reeds voor ses jaeren burger, en Inwoonder alhier) aff te zenden, en te doen verkopen, met dat succes, dat hij voor zijn perzoon heeft goed gedagt, ter voort-

brandstoffen tot de gemelde Fabricq benoodigt en dat UEdele Groot Mogende voorts aan hem Suppliant gelieve te verleenen alle zoodanige voorregten en beneficien als binnen deeze Provintie aan zoortgelijke fabriecquen zijn geaccordeerd en toegestaan geworden, en van dat alles te verleenen Brieven van Octrooij in Optima forma.

'T Welk doende &c.

BIJLAGE II.

Aan de Ed. Mog Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westvriesland.

Den ondergeteekende ANTONY LYNKER, geboren in Hessen Darmstad, zijnde van de Lutersche Religie, thans Burger, en inwoonder alhier in den Hage; onbewust van de middelen, en positiven, van het aen haar Edele Groot Mogende gepresenteert Requeste om Octrooij, dan welke Requeste aenlijdinge heeft gegeven, dat den ondergeteekende gonstig is gehoord; en gegunt geworden, deeze Memorie aen UEd Mogende over te geven, Is derhalven in de onmogelijkheid, gemelde middelen en positiven te konnen refuteeren; dog zal de vrijheid gebruyken, eenvoudig, en niet min eerbiedig, UEd. Mogende te detailleeren, zijne tot hier toe gepleegde handelingen in het maken van Porceleyn en zijn voorneemens, hoe verder deswegen te handelen. Den ondergetekende zedert 25 jaren op het fabriceren van Postelijn zich in de Keursaxische Porcelijn Fabrycq hebbende toegelegt, en mitsdien alle de classen daervan nauwkeurig hebbende geinvestigeert off nagespeurt, als daar zijn het sorteeren van aerdens, en hetgeene verder ter vermengingen, en het zamenbrengen van de stoffe, off arcanum behoord, het formeeren der modellen, het maken der nodige draaystukken; het droogen, bakken, herbakken, verglazen en schilderen, mitsgaders het composeeren, en melleeren der verven en couleuren respective, doorgelopen, en bearbeid hebbende en dus sigh onberoemd gesproken bequaem oordeelende, omme sonder onderwijs van knegts, off anderen op fundament van de hem geleerde gronden, en geacquireerde kundigheden, te fabriceeren, te bakken, te herbakken, te schilderen en te verglasen een Porcelijn, Soo niet beter dan het Keursaxische, ten minsten dat daeraen evenaard, en voor veel ja selfs een derde minder prijs gekogt en geleverd kan worden;

Is uytgelokt door de gunstige berigten, en beproefde ondervindingen hoe, thans meer dan zelfs voor heen, hier te Landen, en wel bijzonder onder het gebied van haer Edele Groot Mogende de Konsten geeerd, ende de Trafiquen en Fabriquen gekoestert, en met alle voorzorge ingeroepen, bewaerd; en selfs met voorrechten, en Privilegien zijn begunstigt geworden. In zijnen ijver aengemoedigt om sig onder die geenen welke haer Edele Groot Mogende protexien zijn verleend, en daer van profiteeren, herwaerts te begeven, in die billijke hoop, dat wanneer zijne werken bekend geworden waeren, hij van Hoogstdezelve met gelijke gonste zoude worden gebeneficeert.

Het begin van zijne oogmerk Ed. Mogende Heeren is geweest zijne porcelijnen te debiteeren, en een Fabrycq, daervan alhier te Landen, en wel binnen deze Provintie, onder de evengemelde hoop op te rechten, en te etabliceeren, en geen wit Porcelijn, buyten deze Provintie gebakken, meer te beschilderen, dan hetgeen hij thans in voorraad was hebbende. Hij heeft op die gronden zijne proefneminge begonnen, met zedert circa drie jaeren geleden, zijn eygen gebakken Porcelijn, voor zijne Reekening in Duydsland te laten beschilderen, en vervolgens zedert een tijd aen zijnen zoon JOHAN LYNKER (reeds voor ses jaeren burger, en Inwoonder alhier) aff te zenden, en te doen verkopen, met dat succes, dat hij voor zijn perzoon heeft goed gedagt, ter voort-

zetting van zijn Fabrijcq selfs herwaarts over te komen soo als hij dan ook voor twee jaeren en een half heeft ondernomen, sig alhier in den Hage neer te setten. Zijn burgerrecht te versoeken te verkrijgen, en zijne reets zelffs in Duydsland gebakkene, off voor zijne Reekening aldaer gedaen bakken Porcelynen alhier te laten beschilderen.

Dat hij daer omtrent alverder hebbende gereusseert, en van zijne konst en ijver, verwagtende een volkomen effect. Is hij dan ook geresolveert die konst van fabriceeren en bakken van Porcelijn binnen deeze provintie, en wel alhier in den Hage, off Haagambagt over te brengen, gelijk hij dan daertoe zich heeft gehuurd voor den tijd van drie jaaren, met drie Jaeren optie, een huys, bequaem voor het bakken van kleyn werk off stukken, waervoor hij dan ook heeft doen stellen de nodige ovens, off oventies, ten getaele van vijff stuks, van welke hij reets gebruyk heeft gemaekt, terwijl hij ook is bedagt geweest om te plaatsen de nodige ovens tot het bakken van grooter stukken, op een plaats even buyten den Hage, waer omtrent hij sig vleyd te zullen reusseeren, zodanig, dat hij binnen vier, off vijff maenden in staat zal zijn te konnen bakken en herbakken alle soorten van groot stukken Porcelijn, evenals in andere Fabriquen gebakken worden, of aen hem zullen worden geordonneert, en vervolgens, geen van buyten komend wit Porcelijn verder dan hij reets voor handen heeft meer te beschilderen. Hebbende ten voors: Eynde reets aen ovens geimpendeert en nog moetende impendeeren een aensienlijke som ten montante van vijff, a ses duizend guldens.

UEd. Mogende gelieven aihier te weesen geinformeerd, dat het getal van de schilders en reets werkende formers, tot des ondergeteekendes Fabryk gehoorende, bereids beloopt een getal van *Negentien* perzonen onder welke een getal van *ses haagse burgers* kinderen worden geemployeert tot schilderen en dus sodanige die van veertien guldens, tot vier en twintig guldens sweeks (: geproportioneert na hunne bequamheden :) gewinnen waar door zij in staat zijn gesteld, een huyshouden te mainteneren en welk getal van Negenthien perzonen bij reysbaer weer, en gunstiger saysoen bij provisie tot dertig perzonen, ja daer boven staet te worden vermeerdert, men swijge van de benodigde jongens, en daer uyt aengekweekt wordende leerlingen die men zal employeeren, en bequaem maken.

Siet daer Ed. Mogende Heeren het begin, de voortgang, en het but van des ondergeteekende entreprise, off onderneeming, gegrondslaagt, gelijk gezegd is, op dat billijk vooruitsigt, dat haer Ed. groot Mogende (: het zij met eerbied gezegt) niet zouden difficulteeren om ook aen hem toe te staen zulke gratien, die dezelve aen andere Fabriquen hebben verleend. En dus zoude het voor den ondergeteekende hard vallen van die haer Ed. Groot Mogende benevolentie en indulgentie verstoken te worden, en uytleveren zijn allerongelukkigst lot ja zijne totale ondergang, door verhindert te worden in zijn Fabricq, waervoor den ondergeteekende (: het kan worden aengetoont) alhier in den Hage, behalve zijne huyshoudelijke depences, jaerlijks te kosten heeft gelegt een som van ƒ12000.— welke gelden wederom alhier zijn verteerd bij voortgang staen vermeerdert en verteert te worden, alles boven een somme van ƒ30.000 die hij tot den aenleg zijner Fabricq heeft nodig gehad, en int vervolg nodig hebben zal, sonder een derde daertoe nodig gehad te hebben, en sonder te reekenen die gelden die aen hem staen te worden geremitteerd, proflueerende uyt het verkoop zijner goederen in Saxen gelegen waertoe zijne huysvrouw reets na Dresden is vertrokken, alle welke capitaelen ter voortzetting zijner Fabricq, en ter betaaling der reets voltooyde, en nog aenbesteede ovens met hun toebehooren reets zijn, en nog zullen worden geemployeert.

Den ondergeteekende kan niet voorbij te remarqueeren, dat soo den suppliant bij het Request om octrooij, mogte hebben geposeert, dat hij zijne Porcelijnen fabriceert uyt aarden van deze Landen, of van onder het ressort van dezen Staat, dat voorgeven aen den ondergeteekende onwaerschijnlijk, ja onmogelijk voorkomt, en nimmer door dien suppliant zoude kunnen bewezen worden: de aerde dezer Landen, is zonder vermenging met andere aardens daertoe niet gegeschikt. Zij moet even gelijk andere tot de vermenging hebben Keulsche aerden (N.B. waer van de pijpenmakers en de bakkers haer meede bedienen) en die employeeren. De Dordse aerde heeft het behoorlijk wit niet, en moet meede gemengt, off gemelleert worden. Den ondergeteekende zegd dit niet om het geheim te ontdekken, verre daer van daen, hij laet dat aen zijn

plaats, sonder dat hij advoueert ofi ontkend, off hij ondergeteekende gebruyk van die Dordsche aerde maekt, dan niet.

Soo den suppliant der voors. Requeste mogte poseeren, de aerde die ik gebruyk, is aerde dezer Landen, zulx kan geen steek houden, want het is aerde van den predecesseur zijner Porcelijn Fabricq, off zijne representanten gekogt: het is Passausche Aerde, en evenzoo weynig steek zoude het houden Ed: Mog. Heeren te willen doen geloven, dat als die quantiteyt aarde die hij gekogt heeft, zal zijn verbakken, dan zal ik bakken met of van aerde dezer Landen. Den ondergeteekende heeft reeds de eere gehad aen UEd, Mogende te doen zien, het onderscheyd tusschen des ondergeteekendens Porcelijn, met dat van den anderen; hij heeft monsters getoond, hoe zijn Porcelijn evenaard aen het Saxische; hij heeft UEd. Mogende aengeboden een staeltje door hier te Landen in zijne oven, even te voren gebakken Porcelijn; hij heeft de eere het bij deeze, herbakken en verglaest aen te bieden en dus soo hij vertrouwt aengetoond wat hij aantoonen kon. En vervolgens, het zij wederom met eerbied gezegd, dat door een te verleenen octrooij, zijne Fabricq niet benadeelt off vernietigt kan, immers behoord te worden.

Hiermeede vertrouwt den ondergeteekende soo kort doenlijk is geweest, te hebben voldaen aen het bestek door UEd. Mogende aen hem gelaten en gepermitteert. Hij wenscht dat zulx ten genoegen zal zijn geschied; En hij gebruykt de vrijheid daerbij te voegen,

Dat zoo wanneer het verzogte Octrooij, onverhoopt mogte worden verleend; (: gelijk reets gezegd is.) des ondergeteekens totale ruine voor hem, zijne huysvrouw en drie kinderen beschoren is,

Hij zoude dan een importante somme onnut hebben verspild;

Hij zoude worden gepriveert van het vermogen om zijn oogmerk te konnen berijken, om de voorsegde fijne Porcelijn Fabricq te doen floreeren, accresseeren, en dus daerdoor de Weetenschap te cultiveeren;

Hij zoude worden gepriveert van het vermogen voor zoo veel in hem is, de Negotie te bevoorrechten (: Waer van den ondergeteekende reets veel voorbeelden door Commissien buytenslands, soude konne allegueeren, en selfs thans een vervaerdigt na Turkeyen:)

De schilders, vormers, en wat tot zijne Fabricq gehoord zullen haer brood bij hem niet konnen winnen; Den arbeidsman zal worden ontzet van dat werk, 't geen hij van tijd tot tijd zal en kan laten maken;

De schippers zullen worden gepriveert van de vragten; de Bestellers van bestellen, en wat meer is;

Zijn zoon zal zijn gepriveert van de vrugten van het geheym zijnes Vaders kunst, en derven de winsten die des ondergeteekendens Arcanum hem soude opleveren;

En het gemeene Land zal geen geringe schade lijden.

Waerom den ondergeteekende UEd. Mogende alleronderdanigst verzoekt, op dit flauw geëtste betoog, gunstige reflectie te slaen; hij bid dat UEd. Mog. hem door het verleenen van een gratie door een ander verzogt, niet zullen secludeeren, en benadeelen. Te minder daer twee Fabriquen van een gelijken natuur, dog in soort zeer verschillende in dese Landen niet te veel is; Den ondergeteekende die gunt geerne, aen den verzoeker zijn versogt Octrooij voor zijne Fabriq; Dog flateert zig dat aen hem gelijke gunst zal worden toegestaen, En waertoe hij staende de Vergadering van haer Ed. Gr. Mog. verzoek zal doen. Dan behoud den coopman, den burger, den ingezeeten, den vreemdeling en alle anderen, de vrijheid en keuze wat Porcelijn zij kopen willen, en wie van de Fabriquen zij præfereeren moeten; Valt de keuze op den Ondergeteekende, het zal hem aengenaem zijn; en valt die op een ander, hij zal zich dat moeten getroosten. Den ijver zal van weerskanten aengroeijen, en yder zal goede waer moeten verzorgen. Ten besluyte: Ed. Mog. Heeren, Soo het versogte octrooy zoude worden verleend: de Couranten zouden daervan Advertentien doen, den inboorling en buytenlander zoude na den onderget. — niet meer mogen omsien of gedenken, zij zouden al wilden zij in 't vervolg van tijd door hem niet mogen worden bediend, maer genoodzaekt zijn goed te neemen, dat haer niet aenstond. Ten waere den ondergeteekende (: des zeer ongeerne — dat betuygt hij na waerheid :) zijne brood-

winning verplaetste naer een andere, off nabij gelegene Provintie, dan waeromtrent hij allereerbiedigst bid, dat UEd. Mog. hem door hun gunstig advis, medewerken zullen gelieven te bewaeren.

ANTOON LIJNCKER.

's Hage den 16e
Januarij 1778.

(N.B. Geschreven met de hand van WOLFFGANCK; de onderteekening van ANT. LIJNCKER is met kennelijk Duitsche hand geschreven, eenigszins bevende.)

BIJLAGE III.

Aan de Ed. Groot Mogende Heeren, Staten van Holland, ende West Vriesland. [1])

Geeft met alleronderdanigheid te kennen ANTHONY LYNCKER, Burger-en-Inwoonder alhier in den Hage. (Volgt een lange passage die veel minder uitvoerig is, doch overigens bijna woordelijk overeenkomt met den aanhef van bijlage II, dan vervolgt hij:)

Dan nadien hij suppliant in het zeekere is onderrigt, Dat N. DE MOL, zigh reets heeft geaddresseert aen UEd. Groot Mogende (; en op gronden, en middelen bij zijne Requeste vermeld, in substantie heeft verzogt octrooij, voor vijfftien Jaeren, om zijn Fabricq van fijne Porcelijnen te Loosdrecht opgerecht, te mogen exerceeren, en in dezelve met uytsluyting van alle anderen, onder zijn genomen merk M O L, te maken de voors: fijne Porcelijnen, mitsgaders dezelve binnen deeze Provintie te debiteeren, off doen debiteeren, onder sodanige pœnaliteyten als UEd. Groot Mogende zullen oordeelen te behooren; Mitsgaders een vrijdom van Impost der brandstoffen, als in de voors: Fabricq zullen worden gebruykt; En Eyndelijk zoodanige voorrechten, en beneficien, als binnen dese Provintie in soortgelijke Fabriquen, zijn geaccordeert:) in die omstandigheeden tot voltrekking van zijne voornemens, om zijn Fabricq onder gunstige toestemminge en octrooij van UEd groot Mogende te bevijligen, meer en meer te doen floreeren, en te volmaeken; alsmeede tot voorkominge van zijne totalen ondergang, dewelke door het verleenen van het voors exclusive Octrooij voor hem te dugten is; te raden is geworden zig meede te adresseeren aen UEd Groot Mogende, en van dezelve aller oodmoedigst te verzoeken, ter voortzettinge van zijn hier voren geexpresseerde Porcelijn-Bakkerije, (: uyt welke reets veele, en aensienlijke stukken en serviesen, soo binnen, als buyten deze Landen ten genoegen zijn vervaerdigt, en affgelevert, en vervaerdigt en affgelevert moeten worden; die van tijd, tot tijd is toegenomen en vergroot, toeneemen en geextendeert zal worden; En zooveel mogelijk door inlanders, waervan reets onder de schilders ses burgerkinderen alhier in den Hage geboren sig bevinden, zal worden bediend:) Dat het UEd Groot Mogende behagen moge aen hem Suppliant, zijne Erve, en nakomelingen, off recht verkrijgende, meede te verleenen Octrooij, om de voors: fijne Porcelijnen, onder een daertoe bij UEd groot Mogende te fixeeren merk off kenteeken, alleen en met uytsluytinge van alle andere te mogen fabriceeren, bakken, herbakken, verglasen en beschilderen; Mitsgaders te verkopen, debiteeren en verzenden, soo binnen deze Provintie als daer buiten. En vervolgens zijne voors. Fabricq meede alleen te mogen exerceeren onder sodanige poenaliteyten tegens de overtreeders, als UEd. Groot Mogende zullen gelieven goed te vinden, ende dat alles voor den tijd

---

1) De Staaten van Holland en Westvriesland vinden goed dat deeze requeste gestelt zal worden in handen van Haar Ed. Gr. Mog. gecommitteerde Raaden, om deselve te examineeren en de Vergadering daar op te dienen van hunne consideratien en advis. Actum den 21en January 1778. Ter ordonnantie van de Staaten.

(Get.) C. CLOTTERBOOKE.

winning verplaetste naer een andere, off nabij gelegene Provintie, dan waeromtrent hij allereerbiedigst bid, dat UEd. Mog. hem door hun gunstig advis, medewerken zullen gelieven te bewaeren.

ANTOON LIJNCKER.

's Hage den 16e
Januarij 1778.

(N.B. Geschreven met de hand van WOLFFGANCK; de onderteekening van ANT. LIJNCKER is met kennelijk Duitsche hand geschreven, eenigszins bevende.)

BIJLAGE III.

Aan de Ed. Groot Mogende Heeren, Staten van Holland, ende West Vriesland. [1])

Geeft met alleronderdanigheid te kennen ANTHONY LYNCKER, Burger-en-Inwoonder alhier in den Hage. (Volgt een lange passage die veel minder uitvoerig is, doch overigens bijna woordelijk overeenkomt met den aanhef van bijlage II, dan vervolgt hij:)

Dan nadien hij suppliant in het zeekere is onderrigt, Dat N. DE MOL, zigh reets heeft geaddresseert aen UEd. Groot Mogende (; en op gronden, en middelen bij zijne Requeste vermeld, in substantie heeft verzogt octrooij, voor vijfftien Jaeren, om zijn Fabricq van fijne Porcelijnen te Loosdrecht opgerecht, te mogen exerceeren, en in dezelve met uytsluyting van alle anderen, onder zijn genomen merk M O L, te maken de voors: fijne Porcelijnen, mitsgaders dezelve binnen deeze Provintie te debiteeren, off doen debiteeren, onder sodanige pœnaliteyten als UEd. Groot Mogende zullen oordeelen te behooren; Mitsgaders een vrijdom van Impost der brandstoffen, als in de voors: Fabricq zullen worden gebruykt; En Eyndelijk zoodanige voorrechten, en beneficien, als binnen dese Provintie in soortgelijke Fabriquen, zijn geaccordeert:) in die omstandigheeden tot voltrekking van zijne voornemens, om zijn Fabricq onder gunstige toestemminge en octrooij van UEd groot Mogende te bevijligen, meer en meer te doen floreeren, en te volmaeken; alsmeede tot voorkominge van zijne totalen ondergang, dewelke door het verleenen van het voors exclusive Octrooij voor hem te dugten is; te raden is geworden zig meede te adresseeren aen UEd Groot Mogende, en van dezelve aller oodmoedigst te verzoeken, ter voortzettinge van zijn hier voren geexpresseerde Porcelijn-Bakkerije, (: uyt welke reets veele, en aensienlijke stukken en serviesen, soo binnen, als buyten deze Landen ten genoegen zijn vervaerdigt, en affgelevert, en vervaerdigt en affgelevert moeten worden; die van tijd, tot tijd is toegenomen en vergroot, toeneemen en geextendeert zal worden; En zooveel mogelijk door inlanders, waervan reets onder de schilders ses burgerkinderen alhier in den Hage geboren sig bevinden, zal worden bediend:) Dat het UEd Groot Mogende behagen moge aen hem Suppliant, zijne Erve, en nakomelingen, off recht verkrijgende, meede te verleenen Octrooij, om de voors: fijne Porcelijnen, onder een daertoe bij UEd groot Mogende te fixeeren merk off kenteeken, alleen en met uytsluytinge van alle andere te mogen fabriceeren, bakken, herbakken, verglasen en beschilderen; Mitsgaders te verkopen, debiteeren en verzenden, soo binnen deze Provintie als daer buiten. En vervolgens zijne voors. Fabricq meede alleen te mogen exerceeren onder sodanige poenaliteyten tegens de overtreeders, als UEd. Groot Mogende zullen gelieven goed te vinden, ende dat alles voor den tijd

---

1) De Staaten van Holland en Westvriesland vinden goed dat deeze requeste gestelt zal worden in handen van Haar Ed. Gr. Mog. gecommitteerde Raaden, om deselve te examineeren en de Vergadering daar op te dienen van hunne consideratien en advis. Actum den 21en January 1778. Ter ordonnantie van de Staaten.

(Get.) C. CLOTTERBOOKE.

van vijfftien Jaeren ; Mitsgaders aen hem Suppliant te accordeeren vrijdom van 's Lands Imposten op het middel van de Turff, Kolen, Brandhout en wat meer is, als door hem, in die zijne Fabricq benodigt, en verbrand zullen worden, offte sodanige verminderinge van die Imposten als UEd groot Mogende, naer derselver hoge wijsheid zullen gelieven goed te vinden ; en oordeelen te behooren en voorts te verleenen die voorrechten en beneficien als aen andere fabricquen zijn verleend. En eyndelijk hem te permitteeren, onder gelijke voorrechten zijn voorhanden hebben wit porcelijn, te beschilderen en vervaerdigen, mitsgaders te verkopen, debiteeren en verzenden off doen verkoopen, debiteeren en verzenden tot het een en ander verleenende Brieven van Octrooij in forma

'T Welk doende
(Get.) N: D: WOLFFGANCK
1778 $\frac{1}{20}$

BIJLAGE IV.

Memorie Aan de Ed. Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland ende Westvriesland ter Ampliatie van de Requeste door ANTHONY LYNCKER aen haer Ed. Groot Mogende gepresenteert ; om te hebben octrooy.

Ed. Mogende Heeren.

Den ondergeteekende, als Procureur van ANTHONY LYNCKER, na het presenteeren der hier bovengemelde Requeste weesende geinformeert,

Dat N. DE MOL, in off uyt zijne Porcelijn Fabricq, debiteert, Porcelijn buyten deze Landen, en wel in Duydsland gebakken, en aldaer voor zijne Reekening gedaen beschilderen. Gelijk meede diergelijke Porcelijn wit in deze Landen komende, deed beschilderen. Hebbende hij ten voors. eynde in den voorleeden Jaere 1777 weder in DuydsLand gehad zeeker perzoon. Heeft den ondergeteekende, bij het neemen van het dispositieff, der voors. Requeste, daertegen geen verzoek kunnen doen.

En gebruyckt daerom de vrijheid door deze UEd. Mogende daervan te informeeren, met onderdanig verzoek om bij het delibereeren en het uytbrengen van het advis, hier op te slaen gunstige reflectien, ten zulken effecten, dat zoo wanneer den voorn. LYNKER, volgens zijne overgifte, zoude worden bepaald, niet meerder buyten deze landen gebakken Porcelijn, uyt zijn Fabricq te debiteeren verder dan hij reets voorhanden heeft, gelijke bepalinge en verbod, ook aen den voorn. DE MOL. zal behoren gedaen te worden.

N. D. WOLFFGANCK.
1778 $\frac{1}{23}$

Den 23 January
1778.

---

van vijfftien Jaeren ; Mitsgaders aen hem Suppliant te accordeeren vrijdom van 's Lands Imposten op het middel van de Turff, Kolen, Brandhout en wat meer is, als door hem, in die zijne Fabricq benodigt, en verbrand zullen worden, offte sodanige verminderinge van die Imposten als UEd groot Mogende, naer derselver hoge wijsheid zullen gelieven goed te vinden ; en oordeelen te behooren en voorts te verleenen die voorrechten en beneficien als aen andere fabricquen zijn verleend. En eyndelijk hem te permitteeren, onder gelijke voorrechten zijn voorhanden hebben wit porcelijn, te beschilderen en vervaerdigen, mitsgaders te verkopen, debiteeren en verzenden off doen verkoopen, debiteeren en verzenden tot het een en ander verleenende Brieven van Octrooij in forma

'T Welk doende
(Get.) N: D: WOLFFGANCK
1778 $\frac{1}{20}$

BIJLAGE IV.

Memorie Aan de Ed. Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland ende Westvriesland ter Ampliatie van de Requeste door ANTHONY LYNCKER aen haer Ed. Groot Mogende gepresenteert ; om te hebben octrooy.

Ed. Mogende Heeren.

Den ondergeteekende, als Procureur van ANTHONY LYNCKER, na het presenteeren der hier bovengemelde Requeste weesende geinformeert,

Dat N. DE MOL, in off uyt zijne Porcelijn Fabricq, debiteert, Porcelijn buyten deze Landen, en wel in Duydsland gebakken, en aldaer voor zijne Reekening gedaen beschilderen. Gelijk meede diergelijke Porcelijn wit in deze Landen komende, deed beschilderen. Hebbende hij ten voors. eynde in den voorleeden Jaere 1777 weder in DuydsLand gehad zeeker perzoon. Heeft den ondergeteekende, bij het neemen van het dispositieff, der voors. Requeste, daertegen geen verzoek kunnen doen.

En gebruyckt daerom de vrijheid door deze UEd. Mogende daervan te informeeren, met onderdanig verzoek om bij het delibereeren en het uytbrengen van het advis, hier op te slaen gunstige reflectien, ten zulken effecten, dat zoo wanneer den voorn. LYNKER, volgens zijne overgifte, zoude worden bepaald, niet meerder buyten deze landen gebakken Porcelijn, uyt zijn Fabricq te debiteeren verder dan hij reets voorhanden heeft, gelijke bepalinge en verbod, ook aen den voorn. DE MOL. zal behoren gedaen te worden.

N. D. WOLFFGANCK.
1778 $\frac{1}{23}$

Den 23 January
1778.

BIJLAGE V.

Memorie van JOHANNES DE MOL aen de Edele Mogende Heeren, Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en Westfriesland, tot ampliatie van de Requeste, door den zoon van den ondergeteekenden aen Hunne Edl. groot Mog. gepraesenteert om te hebben een uitsluitend octrooi, ook dienende ter elucidatie, en wederlegging om de zoogenaemde ampliatie van ANTHONY LYNKER, aen hun Edele Mogend overgegeven op den 23 January 1778.

Edele Mog. Heeren!

't Was voorleden Zaturdagavond, den 21 deeser, dat de Ondergeteekende bericht ontfing van eene Memorie aen UEd. Mog. gepraesenteert, uit naeme van eenen LYNKER, Burger, en Inwoonder in 's Hage.

Is die memorie een ampliatie van een request aen Hun Edl. Groot Mog. om te hebben een octrooy: de suppl^{t} kan uit den inhout dier ampliatie-memorie wel opmaken, dat voorn. LYNCKER, hangende de deliberatien van UEd. Groot Mog. over het verzoek van des suppls. zoon, ten einde begunstigt te mogen worden met een octrooi, om met uitsluiting van anderen in Hollant te mogen fijne Porcellainen maken &c. heeft goetgevonden van UEd. Gr. Mog. een soortgelijk octrooi, of iets dergelijks te versoeken.

De suppliant meende geinformeert te zijn, dat LYNCKER, kort te vooren, zodanig een voornemen niet had gehad, en verwondert zich derhalven, doch niet zoo zeer over die schielijke verandering van gedagten als wel daer over, dat voorn. LYNKER in staet geweest is, om aen UEd. Gr. Mog: een proef te konnen vertoonen, van dien aert, van het Porcellain, dat hij zelf in Hollant, van den gront op, zegt te hebben laten fabriceeren: maer ook, dât LYNKER voornt, daer de zoon van den suppl^{t} met zijn request hem in het geheel in zijne verrichtingen van het porcellainschilderen niet heeft soeken in het minste te verhinderen, als zijnde zijn werk van een geheelen andren aert, als de porcellainfabricatie van de Loosdrecht, van zich echter heeft konnen verkrijgen, om zijne ampliatie te ontleenen uit gronden, die zoo hatelijk zijn, en enkel schijnen ingericht te zijn, om UEd. Gr. Mog. onvoordeelige gedachten van de Loosdrechtsche fabricatie in te boezemen, en dezelve ware het moogelijk UEdl. Gr. Mogs gunst en protectie te doen derven.

De ondergeteekende vind zich derhalven in het onaangenaame geval, om zich hierover bij UEd. Mog. te moeten addresseeren, ten einde zijn beklag over den onheuschen handel van LYNKER te doen. en neemt daerom de vrijheid UEdl Mog. het een en ander ter elucidatie onder het oog te brengen, en zodanige verzoeken te doen, als tot instandhouding der Porcellainfabricatie van zijn soon noodzakelijk zijn.

Ik zal derhalven, Edele Mog. Heeren! tot dat einde *niet alleen aenmerkingen maken over die laesive informatien, maer ook, met betrekking tot het verzocht octrooi UEdl Mog. het een en ander berigten.*

LYNCKER informeert UEdl Mog. van drie dingen met betrekking tot de Porcellainfabriek te Loosdrecht.

Voor Eerst „dat N. DE MOL uit zijne Porcellainfabriek debiteert Porcellain, buiten dezen „Lande, en wel in Duitschland gebakken, en aldaer voor zijne rekening gedaen beschilderen."

UEdle Mog: gelieven dan hieromtrent te weeten dat de suppt uit zuivere liefhebberij, en met het oogmerk, om er bij vervolg van tijd iets over te schrijven en in 't ligt te geeven, zelfs

al voor den jare 1764 heeft begonnen proeven te doen op stukken van de natuurlijke historie van Holland, zooverre het regnum fossile betrof, daer men toen weinig over vond.

Door een groot aental van proefnemingen bevont de ondergetekende, dat men niet alleen verscheidene, tegen het vuur bestand zijnde, verven, cristal en aerdewerken, maer ook *matig goed Porcellain* zou konnen vervaerdigen *uit stoffen hier te Lande thuis horende.* Veel arbeits en kosten hebben zijne onderzoekingen tot meerder rijpheid gebracht, en liet geen gelegentheid voorbijgaen, indien hij bij toeval dezen of geenen min of meer ervarenen vreemdeling ontmoette, over het een of ander tot die tak betrekkelijk te spreeken, en met hun zelf nu of dan zamen te arbeiden: de eerste van die was zekere MARCHAND, int jaer 1770 of begin van 1771, eertijdts een blaeuwschilder van de Doorniksche en Weespsche Fabriek en nu mooglijk noch patroontekenaer te Amsterdam in de catoendrukkerij van COEYMANS; de andere was L. V. GERVEROT, een schilder van de toen reeds stil staende Weespsche Fabriek, ultimo 1771, en nu noch schilder en couleurmaker (want schoon de supplt. dit laetste zeer wel kan en dikwerf doet, zoo laet de tijdt van den supplt. het niet genoegzaem toe, weshalven dezelve, als hebbende jaeren met den supplt. en voor hem in 't werk geweest, door denzelven daertoe is aengenomen) in de Loosdrechtsche Manique.

De uitkomst der proeven in 1770, 1771, 1772 op Porcellain uit nederlantsche stoffen, waren oorzaek, dat de suppt. inclinatie kreeg, om te onderzoeken, of hij dit konstwerk niet tot een zekere trap van volkomenheid zou konnen brengen, ware het doenlijk tot een etablissement van zijn zoon.

Dan, dit kon niet geschieden, of men moest een begin maken met echt of Duitsch Porcelleyn, om dan vervolgens, als men geregelt vuur, en bequame werkhanden had, het inlantsche van een goed alloy met goet succes door nieuwe proeven tot stand te brengen.

Doch alvorens zulk een omslaglijk werk in de Loosdrecht te ondernemen, heeft de supplt. om geen vergeefsche kosten te maken, eerst volkomen willen zeker zijn, of men volgens voorschriften, van veele kanten hem ter hand gekomen, goet porcellain tot een verkoopbare prijs zou konnen maken (vooral indien het eens met het Inlantsche of zoo spoedig of int geheel niet wilde lukken, als zijnde, schoon in veele opzichten gemakkelijker, echter aen de andere zijde, als glasachtiger zijnde, minder volmaekt, en dikwils op de minste hitte meer aen 't springen onderworpen): Vervolgens wilde de suppt. ook alvorens weeten, of men wel in staet was een genoegzamen voorraet van Passauwer Porcellainaarde zonder zware onkosten te verkrijgen, en ook inzonderheit, of men wel bekwame en eerlijke luiden in het porcellainwerk, die in ons Land of geheel niet of althans zeer schaers zijn, van buiten zoude konnen bekomen. Voorn. GERVEROT den suppt. verzekerende, dat dit alles zeer gemakkelijk geschiede konde, zoo heeft de suppt. om zulks te beproeven, hem tot dat einde in appointement genomen, en last gegeven, om met noch een mensch twee of drie voor den suppt. te Schretzheim, daer de Porcellainfabricatie stilstond, te gaen werken, om niet alleen (vermits er in de Loosdrecht zoo spoedig geen gebouw tot de fabricatie of molen tot de stoffen voor mas en glazuur konde gereet zijn) een partijtje proefmas en glazuur, maer ook om eenige vormen, en *proefporcellainen* voor hem te vervaerdigen. En om niet bedrogen te worden (want het waren onbekende mensche en verre van de hand) zond de suppt. een proefdruk van het pourtrait van den Proff. WILLEMZEN, zijnen ouden en geeërden leermeester (diens beeltenis men zeker aldaer vooraf niet kon geboetseert hebben) voor den Boetzeerder en vormer, die GERVEROT had of zoeken zoude, om langs dezen weg over den aert van het zoo genaemt Biscuit, en over de capaciteit der luiden, die de suppt. voornemens was te gebruiken in Hollant, te konnen oordeelen.[1]) En niet alleen dit, maer ook,

[1]) Deze proef (zie plaat I) is thans in het bezit van den heer J. A. FREDERIKS te 's Gravenhage die de portretbuste in „biscuit" van den Middelburgschen Professor en Predikant JACOBUS WILLEMSEN in Middelburg verwierf. Van GERVEROT (LOUIS VICTOR) vindt men een uitvoerig levensbericht in HEINRICH STEGMANN's „Porzellanfabriek zu *Fürstenberg*", bl. 119 en v.v. Hij werd 8 Dec. 1747 te *Lunéville* geboren. Zijne eerste opleiding genoot hij in de *Sèvres* porcelein

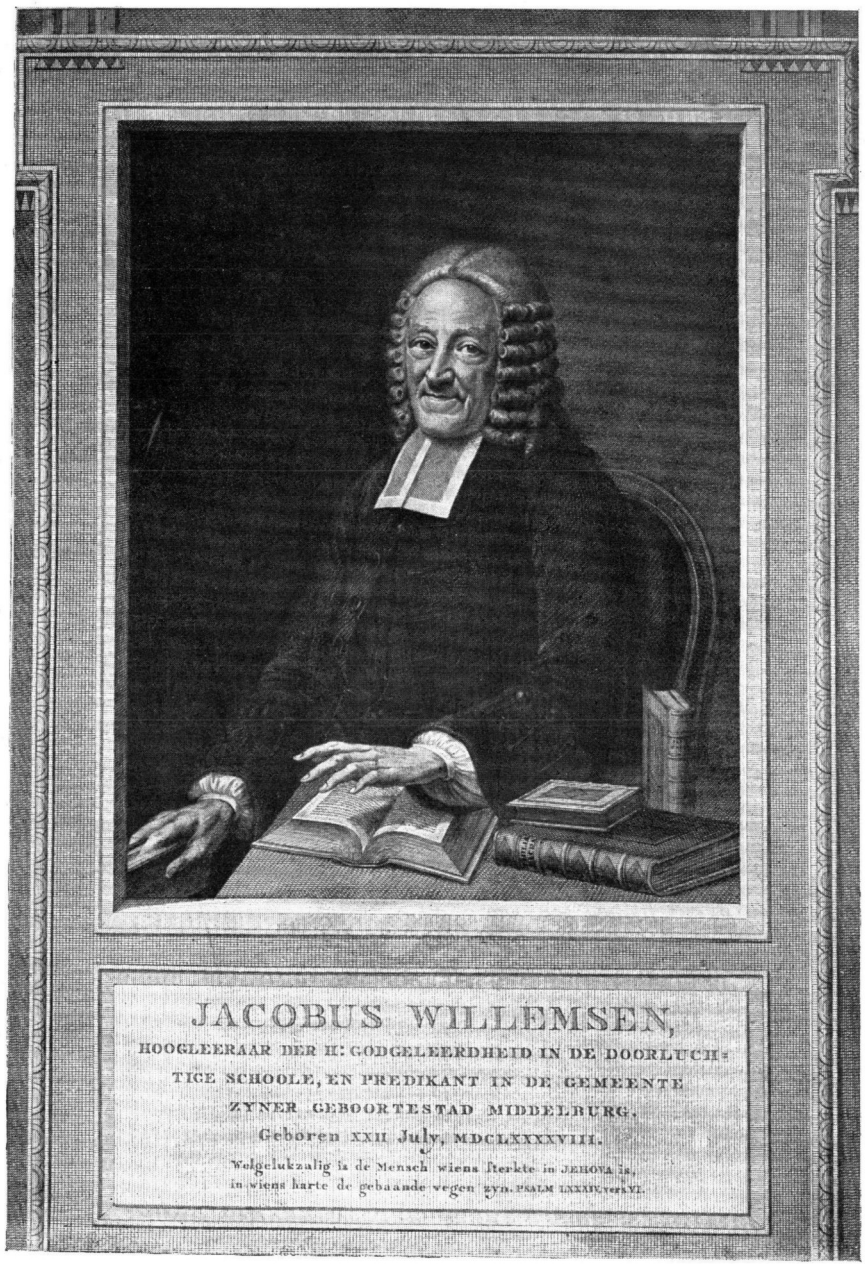

Prent waarnaar GERVEROT een proefstuk voor de Loosdrechtsche porceleinfabriek vervaardigde.

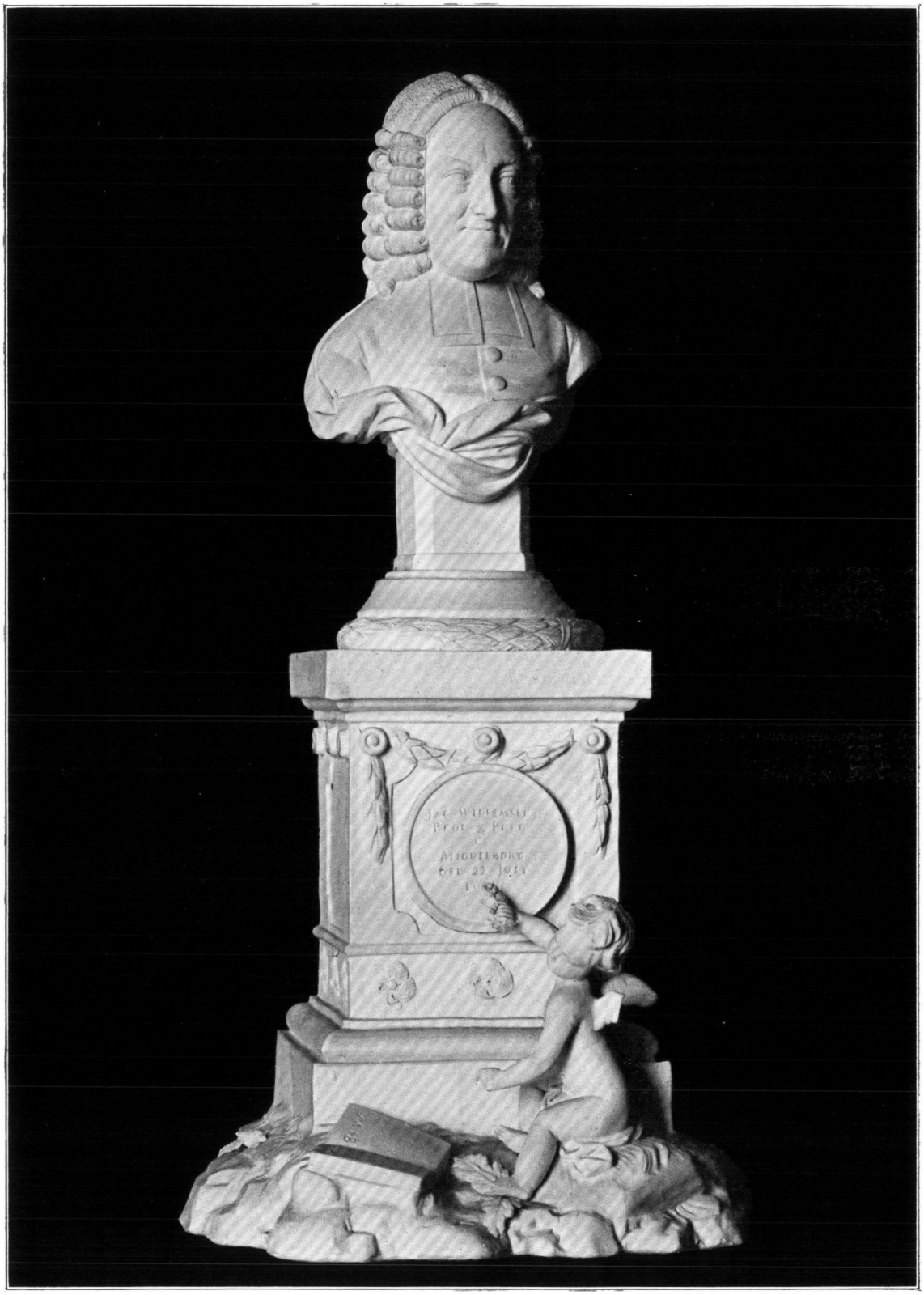

Buste van Professor JACOBUS WILLEMSEN.
Proefstuk voor de Loosdrechtsche porceleinfabriek door GERVEROT vervaardigd.

ten einde niet in gevaer te zijn, dat zijne werkluiden aldaer uit deze of gene Fabriek Porcellain zoude weeten te krijgen, en hem voor hun maekzel toezenden, zoo heeft de supplt. gewilt, dat het *proefporcellain*, dat door zijn volk aldaer uit die vervaardigde massen (welker overig gedeelte hem moest toegezonden worden) gemaekt wert, gemerkt zoude worden met een *Leeuw*, als zijnde dat teken, 't welk de supplt. voornemens was, wanneer de Fabricatie in Holland aan de gang zou zijn, tot een merk op zijn Porcellain te laten gebruike. Men heeft zich na die orders gedragen, en in de aanvang der Fabricatie in Holland is dat ook in de Loosdrecht gehoude, doch naderhand is zulks, om een ontdekt bedrog achterwege gelaten, en dit is dan ook de reden, waarom de Supplt. als noch onbepaelt zijnde, welk merk vervolgens te gebruiken, al het volgend porcellain, in de Loosdrecht gemaekt, in het geheel niet heeft laeten merken, totdat eindelijk de 3 letters van M. O. L. daertoe voor 't vervolg gekozen zijn, als de plaets aanduidende waer het gemaekt wert, en iets op den naem passende.

Eenige overgezondene proeven porcellain voldeede genoegzaem aen het oogmerk, om het plan, om in Holland te fabriceeren uit te voeren.

Daer deet zich gelegentheid op, om een aanvang te maken, men begon in 't begin van 1774 het werk, nam van tijdt tot tijdt volk aen, en begon in July of Augustus een geheel nieuw gebouw te timmeren, evenredig het oogmerk, waertoe het in Loosdrecht dienen zoude, en ondertusschen wert het *proefporcellain* overgezonden met de voor den Supplt, *opgekogte* of *vervaardigde specien*.

Dit *Proefporcellain* nu, Edel Mog. Heeren, op den Supplts last vervaerdigt, uit zijne eigene massen voor hem aldaer gemaekt, en dat door zijn volk, en met zijn verordent merk getekent, is het Porcellain, dat LYNKER in het eerste artikel zijner informatie bedoelt. Dat porcellain kon immers, zonder eenig bedrog, onder het ander porcellain van des Supplts Fabricatie, na dat het aen 't werkvolk tot voorbeelden gedient had (en voor wien het ook hier niet geheim gehouden is) in het magazijn geplaatst en ter verkooping werden aengeboden, gelijk er dan ook, edoch

---

fabriek. Achtereenvolgens bezocht hij de fabrieken te *Niederweiler*, *Ludwigsburg*, *Bruckberg* *Höchst*, *Fürstenberg* (waar hij als bloemschilder werkzaam was), *Frankenthal* en *Weesp*. Na den val dezer laatste fabriek, omtrent 1771, trok hij naar *Schrezheim* met een klein kapitaal, waar hij de half voltooide en verlaten porceleinfabriek aldaar voor 7 jaren pachtte. De fabriek geraakte onder zijne leiding in bloei; hij zond o. a. veel goed naar Holland. Het merk der fabriek was een *leeuw*, maar ook bootste hij andere merken na, wanneer de koopers dit verlangden. Wegens te hooge eischen werd de pacht niet vernieuwd. GERVEROT keerde toen naar Holland terug (dus omstreeks 1777) en verbond zich aan de *Loosdrechtsche* fabriek waarin hij ook geinteresseerd werd. Na den dood van Ds. DE MOL werd hij door de heeren RENDORP en VAN DER HOOP, directeuren der fabriek, uitgekocht en verliet hij *Loosdrecht* om deftig in *Amsterdam* te gaan wonen. Wij nemen hier afscheid van hem.

Dit verhaal klopt vrijwel met hetgeen Ds. DE MOL mededeelt. Voor ons is het van belang op te merken dat het Ds. DE MOL was die GERVEROT, die door hem gesalarieerd werd, naar *Scherzheim* zond om de fabriek in die plaats te exploiteeren; voorts dat de werkstukken aldaar vervaardigd met een *leeuw* werden gemerkt en dat dit merk ook werd aangebracht op de eerste producten der fabriek in de *Oude Loosdrecht*. De portretbuste van WILLEMSEN, die als proefstuk der *Scherzheimer* fabriek en als model voor het *Loosdrechtsche* porcelein moest dienen, was iets exceptioneels. De *leeuw* komt daarop als merk niet voor; maar op twee plaatsen t. w. op de achterzijden van de buste en van het voetstuk staat: DOOR J. D. M., zijnde deze de beginletters van den naam: JOANNES DE MOL. Op het voetstuk staat in het cirkelvormig medaillon ingegrift: JAC. WILLEMSEN, PROF. & PRED. TE MIDDELBURG, GEB. 22 JULI 1698 en in het opengeslagen boek: Psalm 84 vers 6.

De proefdruk aan GERVEROT toegezonden en waarvan in de memorie sprake, is vermoedelijk die van de prent van REINIER VINKELES naar het geschilderde portret van JOAN APPELIUS (zie plaat I en plaat II).

maer eenige stukken van zijn verkogt geworden. Het geheele beloop van dat porcellain beliep circa *f* 2000.— & de helft is er op zijn best van in 't magazijn geplaetst, en als UEd. Mog. gelieven in aenmerking te neemen, dat er van het reets gefabriceerde in de Loosdrecht een voorraet van voor meer dan zestig duizent guldens aen waerdye is, zoo wil dat gering gedeelte Proefporcellain immers weinig zeggen, om daer over zulke hatelijke reflectie te maken tegen den Supplts zoon bij UEd. Mog. als in de nadere memorie van ampliatie door LYNKER is geschiet.

Na deze informatie volgt eene andere, *dat ook dergelijke Porcelleinen wit in deze Lande komende, in de loosdrechtse Fabriek beschildert worden.* Dan dit bericht van LYNKER is geheel bezijden de waerheit, daer is nooit eenig wit porcellain van elders gekomen, om beschildert te worde of beschildert, dan alleen in de eerste instantie die zeer weinige stukken, die tot een monster van Schretzheim door GERVEROT zijn overgezonden, gelijk ook al in 't jaer 1771, eer er om een Fabriek te denken was, een paer Oostindische witte Theeserviesjes tot eigen gebruik aen zijn huis geschildert & nimmer in 't magazijn geplaetst zijn, maer behalven dat opgenoemde & na dien tijd is er nooit één eenig ander stuk, dan dat in de Loosdrecht gemaekt was, in de Fabriek of buiten dezelve voor den Supplt geschildert, en zal ook nooit vervolgens gedaen worden.

Het derde bezwaer tegen den supplt bestaet eindelyk hier in, *dat hij noch voorleden jaere* 1777 (denkelijk om Porcell: op te koopen en over te voeren) *een persoon in Duitsland gehad heeft.* Doch ook deze onbeschaemde informatie aen UEdl Mog. zou hem in groote verlegentheit konnen brengen, indien UEdl. Mog. van hem blijkbaar bewijs daervan geliefden te vorderen, want, Edele Mog. Heeren het is niet alleen geschiet, maer de supplt durft seer vrijmoedig op het sterkste bevestigen, dat het zelfs, om zulks te doen, in zijne gedagten niet is opgekomen

De zaek wederspreekt ook zich zelven, want men heeft in de Loosdrechtse Fabriek zoo veele werklieden, dat het niet alleen noch nimmer ontbroken heeft aen wit porcellain, om te beschilderen voor circa 20 schilders, die er int werk zijn, maar ook dat men daer zoo veel Porcellainen heeft voor den dag gebracht, dat er tot nog toe het tiende gedeelte niet van heeft konnen gedebiteert worden.

UEdl. Mog: begrijpen uit al het voornoemde zeer ligt, dat LYNKER met zijne ampliatie aen UEdl Mog. overgegeven, wel had mogen 't huis blijven, en beter gedaen had zich naeukeuriger te informeeren, eer hij met bezwaernissen tegen iemand, die hem ongemoeit liet en in zijne verrichtingen niet zocht te benadeelen onder het oog van den Souverain en denkelijk uit onbehoorlijke inzichten, kwam verschijnen.

Mijne aanmerkingen over de verkeerde informatien nu breet genoeg onder het oog van UEdl Mog. gebracht hebbende, versoek ik ook de vrijheid te mogen gebruiken *om over het verzochte octrooi eenige elucidatien te geeven.*

De zoon van den Supplt zou buiten allen twijfel dat verzoek noch eenigen tijdt hebben uitgestelt, maer daer waren verscheidene redenen, die het nootzakelijk maekten om zulk een verzoek hoe eerder hoe beter te doen.

De porcellainfabricatie begon in de Loosdrecht reets int begin van 1774 (gelijk immers uit het daerop gevolgde gedrukte plan om, bij portien inteschrijven tot zulk een etablissement int zelve jaar gebleken is) en dat zeker voordat LYNKER (zoo ik wel geinformeert ben) in Holland verschenen, en dus ook geruimen tijd voor den aanvang van zijn Porcellainschilderen, dat bij hem zoo ik hoore, circa in 't midden van 1775 is ondernomen: maar het was ook juist LYNKER, die de eerste aenleiding gaf, om aen zulk een verzoek van octrooi te denken, wat die kon goetvinden op den 20 Januari 1777 de volgende advertentie in de Haegsche Courant te plaetsen. *de Heer A. Lynker* maekt hier mede bekent aen alle Heeren en Dames, welke hem tot hier toe met hunne protectie vereert hebben dat NB *zijne nieuwaengelegde Porcellainfabricq* en *Magazijn verplaetst is in de Bagynestraet in 's Hage &c.*, de supplt hierover seer verstelt staende, als niets gehoort hebbende van zulk een nieuw aengelegde Fabriek, meende het voor zich van groote aengelegentheit te zijn die Fabriek zelve te gaen beschouwen en vertrok daerom in persoon na den Haeg, en, in het magazijn van LYNCKER komende, ontdekt de suppt niet alleen, dat het alles buitenlandsch porcellain was, ten teken dat het in den Haag geschildert was,

gemerkt met een Ojevaer in schilderblaeuw, maer ook vond de supplt een onverglaest bort in het magazijn op tafel, 't welk voor *Saxisch of haegs Saxisch* gedebiteert wert, en echter op verre na geen Saxisch maer van slegter alloy, (schoon doorzigtiger) of een zoogenaemt *Porcellain a fritte* was, en voorzeker te Doornick gefabriceert. en de suppt verwonderde zich dat LYNCKER (de jonge namentlijk zoo mij voorstaet) in tegenwoordigheit zelf van anderen gevraegt zijnde, of dat alles *in den Haeg van den gront op* gemaekt was, zulks niet alleen met *Ja* beantwoordde, maer zelfs *een getal draeyers noemde*, die hij daertoe *in den Haeg in het werk hadde*, wel alles volstrekte onwaerheden waren. De supplt admirerende het schoone Koningsblaeuw (hetwelk *niet door Lyncker in den Haeg* op *het porcellain gelegt wort, maer in de Doornicksche Fabriek* in *'t verglaes vuur er al op gebrant wort* en op Fransch Porcell of ander, daer het verglaest zagter is, als op het Duitsche, zeer wel kan gehouden worden, omdat het maer weinige kragt van vuur tot smelting nodig heeft, *waer op dan Lynker zonder het blaeuw of het gout te benadeelen laet vergulden*) kogt een paer borden, schoon van blaeuw en van schildering, om ze 't huis komende te vergelijken bij Doorniks porcellain bij den koopman RILLET in de Kalverstraat te Amsterdam gekogt, en ook om ze aen een draeyer van de Loosdrechtsche Fabriek, die wel eer te Doornick gewerkt had, te laten zien, die, eer de Suppl noch sprak, *dezelve voor Porcellain te Doornick gefabriceert niet alleen erkende, maer voor borden, waervan hij zelf de vorm gemaekt had, en denkelijk zelve van hem gedraeit waren.*

De supplt kon na die ontdekking bij LYNKER nu wel gerust na huis keeren, als wel overtuigt, dat er geen schaduwe van een ware porcellain fabriek aldaer was, maar een enkele schilder & insmeltwinkel, en verkoopmagazijn van porcellain, dat buitenlantsch gemaekt en gebakken was, maer begreep echter, dat die man met zijne abusive voorgevingen verkeerde inzichten hebben moest, te meer daer hem bekent was, dat er eene ware fijne porcellainfabriek in de Loosdrecht aen den gang was.

Ik zal hier niet bijvoegen verscheidene staeltjes van LYNKERS verregaende stoutheit in het voorwenden van alles zelf te fabriceeren, die ik uit de mont van 3 schilders, die thans bij ons in de Fabriek werken, en zonder de minste aanleiding daer toe van de zijde des Suppl.s gelijk zij zelve gaerne zouden getuigen willen, nemaer uit eigen beweging, hem verlaten hebben en zich bij de Supplt om te werken aengeboden hebben, gehoort hebbe, 't zou te sterk zijn UEdM. billijk verveelen, en niets meer bewijzen, als 't geen te voren al genoemt is.

Na deze eerste aenleiding, om aen een verzoek te denken, viel er van diezelfde zijde iets voor dat de nootzakelijkheit, om Octrooi te verzoeken nader aentoont, en dat bestont hierin: 't Groote oogmerk was, om een Nederlantsche Fabriek op te richten, en de Supplt had daer toe een plan gemaekt, om zoo veele opgezetenen van de Loosdrecht, als maer doenlijk was, in 't werk te amplooieren, en voorts een getal van bij provise 25 kinderen niet alleen eenige uure op een dag voor rekening der Fabriek school te laten gaan, maar ook in de Fabriek te nemen, om ze aldaer in alle takken der wetenschappen, tot dit werk betrekkelijk, naer behooren te doen onderwijzen, om langs dien weg de kinderen niet alleen beschaeft, en bekwaem te maken maer ook metertijdt uit dezelve ervarene werkluiden te verkrijgen, (een zaek van belang voor zulk een Fabriek om werkvolk uit zijn eigen natie te hebben) alschoon, zegge ik dit het oogmerk was, zoo zag de Supplt klaer, dat hij, zoo wel in boetzering en maswerkinge, als in het schilderen, werklieden, in Porcelleinfabrieken als opgekweekt, tot voorgangers voor de Nederlanders nodig had, want het gebrek van een behoorlijk aental van gedresseerde handen was oorzaek, dat men het maken van tafelserviezen, zoo nootzakelijk voor de Fabriek en, als de Supplt maer bekwaem werkvolk had van de Loosdrechtse mas gemakkelijk genoeg te vervaerdigen, als noch voor een tijt moest uitstellen: Derhalven werden er in den voorlede Jaere *vier*, als een boetzeerder, een vormer en twee draeyers ontboden, aen welken op hun verzoek door den Supplt, door de hand der Heeren DERVILLE & ZOONE [1]) te Francfort 48 ducaten tot reisgelt zijn gezonde; maenden lang duurde het na het ontfangen van dat reisgelt, eer er iemant kwam opdagen (de 2 voornaemste zijn er tot heden toe niet, en hebben schoon aengeschreven, noch niet konne goetvinden het

1) Deze DERVILLE is wel D'ORVILLE, correspondent van den koopman Bazin te Parijs, die groote bestellingen porcelein te Höchst deed (Ernst Zais. Die Kurmainzische Porzellan-Manufaktur zu Höchst).

ontfangen gelt wêerom te geven, 't welk echter door een derde, de minste van de drie ter somma van *f* 21 door KILVER, zijnde de vader van dien laetste bij zijn afscheid van de Loosdrecht op des Supplts instantie gedaen is) na verloop dan van eenige maenden, kwam er echter een, KILBER [1]) geheten, een draeyer, dan dezelve kwam denkelijk slechts om te spionneeren, want schoon de mensch bekwaam genoeg scheen te zijn, zoo was in den tijt van 5 maenden, dat hij bij de Fabriek verbleef, zijn werk gering, de verdiensten groot, en dus de verwagting, dat hij andere oogmerken had vrij gegront, te meer, omdat hij, bij zijn overkomst uit DuitsLand, in plaets van aen de Fabriek daer hij van ontboden was, zich direct te addresseeren *de omreise over den Haeg* genomen had en een *schilder* (zonder welke hij, om aen onze Fabriquanten bekende redenen, niet duure konden) bij voorn. LYNCKER te brengen genoemt MILLER, althans noch in het werk van LYNKER arbeidende, door welke hij dan ook, terwijl hij in de Loosdrecht was door briefwisseling als over en wedertrekken correspondentie hield met het werk van LYNKER.

De supplt. hier van een slecht vermoeden krijgende, en dit bij het voorige voegende besloot dat zijn zoon bij hun Ed. Gr. Mog. *ootmoedig om een exclusiev Octrooi verzoeken zouden.* En de Supplt. heeft niet misgeraden, want die KILBER gaf tegens laetsleden Kerstijd zeer onverwagt voor, hij wilde om lighaemsongesteltheit naer Fulda in Duitsland, daer zijne kinderen woonden, terugkeeren, en verzoekt zijn afscheit, en bedden uit Duitschland bij zijn overkomst hebbende medegebracht, en door onze Duitschers verzocht zijnde, hij wilde dezelve hun verkopen als zijnde op onze terugreize naer Duitschland eene moeyelijke en kostbare bagagie, weigerde hij zulks, als willende dezelve na den Haeg aen een goet vrient zenden, en dit ter kennisse van den Supplt gebracht zijnde, en daerover door denzelven gevraegt zijnde, *of hij ook na* LYNKER *ging arbeiden*, dorst op *het sterkste van neen betuigen*, maer zeide eerst na den Haeg, om *medicynen* te krijgen te willen verreizen, en aldaer *slegts eenige dagen te zullen blijven*, gelijk dan ook in het getuigschrift waerom hij verzocht, zoo ik het wel hebbe, van zijn vertrek wegens onpasselijkheit vermelt staet, en die Edele Mogende Heeren is de man, die *UEd. Mog. bij* LINKER *denkelijk hebt zien draeyen of vormen maken*, en nu mogelijk de spil is, waer op de voorgewende Fabricatie van LYNCKER, draeit, *althans hij is er noch in 't werk*, en de Supplt. durft vrijmoedig zeggen, dat zoo de melkkan, die UEd. Mog. door LYNKER als een proef van zijn porcellain, als hierin in de Hage van den gront op gemaekt is, (daer elk die weet wat porcellain maken is met gront aen mag twijfelen en mooglijk in de Anhaltsche Fabriek gemaekt zal zijn, te kenne aen een bloempje en een paer blaetjes aen het boveneinde van de hantvat of het oor), want waer is bij LYNKER de molen waerop de stoffen tot de mas en de glazuur op is gemalen, 't geen zeker op geen gewone molensteenen kan geschieden? Waer zijn de kapsels bij hem, die het sterke vuur tot Duitsch porcell. benoodigt, hebbe kenne doorstaen? Waer de scharmot, die daer van gekomen is? Waer is de *gladoven*, zoo verre van een *reverbeeroven*, en van zijne in *smelt meffels* onderscheiden? Kan hij porcellain hier maken en heeft hij die gemaekt om UEde Mog. tot een proef te geven, waer zijn de meerdere stukken en biscuit van die melkkanne en waer de mislukte scherven of minder schoone melkkannen uit het gladt vuur? dat moet er alles voorhanden zijn en als UEd. Mog. het vereischt oogenblikkelijk vertoont konne worden, en zoo dat niet kan gedaen worden, en LYNCKER was in staet, om *ééne melkkan gelijk te maken, en het vuur zoo in zijne hand te hebben, om dezelve zoo wel te doen reusseeren*, zoo is een van drieen zeker, of het is toverij, of het is er nooit gemaeckt, of LYNKER heeft een konst gevonden, die noch Berlin, noch Saxen, noch Weenen, de drie bevalligheden onder de Porcellainfabriquen, bezitten en die LYNKER dus in capaciteit boven alle drie Fabriquen ja van de gansche werelt verheft.

Dus Edle Mog. Heeren, het was LYNCKER, die den Supplt. heeft genoodzaakt, om het octrooi zoo vroeg te verzoeken omdat hij een voornemen, als nu blijkt, tegen de Loosdrechtse Fabricatie scheen gesmeet te hebben.

Dan daer zijn echter, behalven die redenen ook noch andere, die het vragen van een exclusiev Octrooi bij hun EdlGrMog. nootzakelijk maekten.

---

1) KILBER komt in 1774 voor als modelleur te Höchst (Zie Zais pag. 137).

Daer is geen Manufactuur, voor zeker zoo moeilijk als de Porcellainfabricatie; de appointementen zijn zwaer, want wat heeft men er niet een getal van konstenaeren, en zelf eerste meesters, in het boetzeeren, vormen, draeyen en schilderen van noden, die luiden zijn, als noch schaers in Nederland, men moet ze derhalven meest van buiten en met groot gelt zoeken, en die in ons Land gevonden worden, laeten zich op dat voorbeeld ook duur betalen en zijn helaes! tot hun eigen schande en ongemak over de Fabricatie dan noch veelal van een slegt gedrag.

Niet alleen is de Fabricatie daerom moeielijk maer ook, omdat de stoffen onder de bewerking, door onoplettenheit, onreinheid, of dat nog erger is met voordacht, door een weinig vet, of kalk, of zout of Casselaerde en wat niet al! zoo ligt verdorven konne worden, dat een geheele oven met porcellain, in het gladvuur, mislukt, behalven noch zoo veel andere zwarigheden, die de Fabricatie moeilijk maeken, ook gewis de groote redenen zijn waerom aen de Porcellain fabrieken in alle Landen als zijnde de Koningin van alle Konstfabrieken, en de geheele werking niet anders dan konst, waer over 't vuur, wiens directie men dikwils niet naer zijn zinnelijkheit in handen heeft, de meester speelt zoo veel voorrechte geschonken worden, die ook dan de vrijmoedigheit veroorzaekt hebben, dat de zoon van den Supplt om een uitsluitend octrooi heeft durven verzoeken, vooral daer we in ons Vaderland die gunstige tijden beleven, dat er een algemeene ijver is, en alle pogingen, onder het oog van den Souverain, in 't werk gestelt worden, om nieuwe Fabricquen in Neêrlandt te stichten, of de daer zijnde, zoo ze quynen uit hun asch te doen herleven, de bloeiende te maintineren, en tot hoogere volkomenheit te brengen, en langs dien weg Handel, Zeevaert, Lantbouw en alle konsten in ons Vaderland te doen bloeien.

Dan Fabrieken, die zoo bezwaerlijk kunnen gedaen worden in ons land, als Porcellainfabrieken, mogen immers dan ook de protectie en gunsten van hun Ed. Gr. Mog. verzoeken, anders kan er nooit één eenige tot stand gebracht worden, Eén Fabriek van dien aert, en al was er dan een *Porcellain Schilderwinkel van vreemde Porcellainen als die van Lyncker*, kon, als zij op haer dreef was, en ook eerder niet in ons Land (daer toch veele inwooneren verlieft zijn op producten in het Land zelve gemaekt) aen den gang gehouden worden, maer dit kan in zoo eene bezwarelijke zaek niet geschiede, zoo de eene tegen den anderen wort opgericht, vooral ook, omdat de geheimhouding van verscheide zaken, die echter volstrekt door bediendens in dit werk moeten verricht worden, van zoo veel aanbelang is, dat het staen of vallen van zulk een Fabriek daervan bijna afhangt, te meer daer er geen mogelijkheit schijnt te zijn, om door sterke middelen het volk (als in de buitenlantsche Fabrieken) in den band te houden, en men dus elken oogenblik blootstaet voor het overlopen van het werkvolk, of voor debaucheren van dezelve, of dat het eigen volk, waeronder er ook vaek gevonde worden die van zelf te fabriceeren droomen, banden maekt, en nu, door ontdekking en beoeffening kundig geworden zijnde, het werk van hun eigen meester bederft of in de gront helpt en deze aenmerking is voor de Loosdrechtse Fabricatie zeer gewichtig, want de Supplt begeerde na het aanvange van de Fabricatie geen Fabriek te hebben, die gedreven wert alleen volgens de voorschriften van andre Fabriquen, de proefporcellainen & voorraet uit de restanten der Weespsche Fabriek waren alleen maer, om van het porcellain maken, zoo 't op geen andere wijze kon gelukken, zeker te zijn, maer de Supplt verkoos zijn eigen proefnemingen te volgen, om door geen oogen van anderen te zien en heeft daerom (behalve andere redenen te breet hier te noemen) de geheele Fabricatie van de mas, glazuiring, gladt- en reverbeer ovens dermate verandert, dat hij vrijmoedig durft zeggen, dat het alles op een andere (en zeker gemakkelijker) wijze dan elders tot dusverre geschiet, daer men onder anderen na de onderscheide trap van vuur in eenen even onderscheidene massen en glazuuren benodigt heeft, terwijl er om *maer één staeltje* van de andere behandeling te Loosdrecht aen UEdl Mog. te noemen aldaer maer *een mas* en *glazuur* voor *allerlei trap* van vuur gebruikt wort.

UEdl. Mog:, denk ik, zullen uit het genoemde (waer omtrent de Suppt altoos bereit is noch nadere aenmerkinge of elucidatien te geven, zóó 't nodig wert gekeurt) genoegzaem overtuigt zijn,

niet alleen, dat LYNCKER in zijne overgegevene ampliatie UEdl. Mog. zeer onvriendelijke, onverdiende en abusieve informatien gegeven heeft,

maer ook, dat de Porcellainfabricatie wel eene der aengenaemste en schoonste, maer ook eene der moeilijkste kunstgewrochten is.

Als ook, dat alle redenen van waerschijnelijkheit er voor pleiten, dat LYNKER, al ware hij voornemens om met een andere fabriek te contracteeren, of zelve Porcellain te vervaardigen in dit Land, voorzeker als noch geen Fabriek kan hebben, omdat er bij hem niet is, dat er tot zulk een verrigting nootzakelijk wezen moet. En derhalven, vermits de Loosdrechtse Fabriek (in welke geen andere, dan des Supplts nabestaenden eenig intrest hebben) begonnen is, eer LYNKER hier te Lande was, begonne met een goet oogmerk, om met zware kosten te onderzoeken, wat men uit de stoffen, die ons eigen Vaderland oplevert, maken zou konnen, ook tot verbetering, ware het mogelijk van onze kwijnende aardewerk-Fabrieken, die door vremde koopmanschappen te zien debiteeren, omdat zij het niet konnen maken, moeten verminderen, Ja begonnen is om in een bijna uitgeveent dorp eenige Inwoneren aen 't werk te houden, en mede te helpen (op 't voetspoor van onzen braven Ambachtsheer, die op eigene kosten zoo veel kinderen ter schoole besteet) om de Loosdrechtse jeucht voorrechten te doen genieten, die ze bijna nergens alzoo zullen vinden, en eindelijk daerhenen gedirigeert was om den nootlijdenden van de plaets tegemoet te komen, en mag het plan doorgaen merkelijk te verlichten.

Zoo is het, dat de Supplt ootmoedig verzoekt om bij het delibereeren, en het uitbrengen van het advis hier op te slaen gunstige reflectien, ten zulken effecte, dat er geen reflectie op het verzoek van LYNKER geslagen worden moge, nemaer gewezen van de hand, en ten einde bij Hun Ed. Gr. Mog. voor des Supplts zoon door UEd. Mog. gunstig advis geobitineert worde het uitsluitend octrooi, met de vereischte aankleve van dien, der porcellainfabriek in de Loosdrecht, en laet het geen hinderpael mogen zijn dat de Fabricatie op een dorp gedreven wort, dat kan in dit geval niet anders zijn, en een fabricatie, daer men zoo veel terrein volstrekt toe nodig heeft, daer men om alle ongelukken van brant te verhoeden, het geheele dak van een groot branthuis met enkelt ijzer, waer op de pannen leggen, heeft moeten dekken, en daer men dan noch de pannen onder het gladvuur, gloeiend stookt, kan derhalven ook niet wel anders, dan buiten besloten steeden op het platte Land geschieden, vooral na de behandeling die men in de Loosdrecht voor de beste keurt.

Dan zoo het verzoek van LYNKER, om octrooi, om redenen, UEd. Mog. in het uit te brengen advis bewegende, niet kost worden afgewezen, dan hoopt de Supplt dat op UEd. Mog. hoogwijs advis de Loosdrechtse Fabriek, die nu zoo lang reets is opgericht met zulke zware kosten aen de gang gebracht is, en daer geen enkelt mensch 6 of 8 aen 't werk zijn, maer dadelijk 60 volwassenen, daer onder tot noch toe 7 *of* 8 *buitenlanders*, en bij de 25 kinderen alle werkdagen arbeiden, zoo wel winter als zomer, boven de noch niet aengelegde Fabriek van LYNCKER met het een of ander douceur tot aenmoediging moge vereert worden, zooals hun Ed. Groot Mog. wijsheit en goetheit zullen gelieve te bepalen.

't Welk doende enz.

's Hage 28 Febr: 1778. JOANNES DE MOL.

BIJLAGE VI.

Resolutie van Gecommitteerde Raden.

De Gecommitteerde Raaden, ingevolge en ter voldoening van UEd. Groot Mog. appointement commissoriaal van den 11en October laatstleeden geëxamineert hebbende de Requeste van HUIBERT DE MOL, zoon van JOHANNES DE MOL, Predikant in de Oude Loosdrecht, om de daer bij geallegeerde reedenen verzoekende, dat UEd. Gr. Mog. hem Supplt. voor den tijd van vijftien Jaaren gelieven te Octroyeeren omme zijne Fabricq van fijne porceleinen in de Loosdrecht voorsz. opgeregt, te mogen exerceeren, en in dezelve met uitsluiting van alle anderen onder zijne gewoone merken, zijnde M. O. L., te maaken de voorsz. fijne porceleinen mitsgaders

niet alleen, dat LYNCKER in zijne overgegevene ampliatie UEdl. Mog. zeer onvriendelijke, onverdiende en abusieve informatien gegeven heeft,

maer ook, dat de Porcellainfabricatie wel eene der aengenaemste en schoonste, maer ook eene der moeilijkste kunstgewrochten is.

Als ook, dat alle redenen van waerschijnelijkheit er voor pleiten, dat LYNKER, al ware hij voornemens om met een andere fabriek te contracteeren, of zelve Porcellain te vervaardigen in dit Land, voorzeker als noch geen Fabriek kan hebben, omdat er bij hem niet is, dat er tot zulk een verrigting nootzakelijk wezen moet. En derhalven, vermits de Loosdrechtse Fabriek (in welke geen andere, dan des Supplts nabestaenden eenig intrest hebben) begonnen is, eer LYNKER hier te Lande was, begonne met een goet oogmerk, om met zware kosten te onderzoeken, wat men uit de stoffen, die ons eigen Vaderland oplevert, maken zou konnen, ook tot verbetering, ware het mogelijk van onze kwijnende aardewerk-Fabrieken, die door vremde koopmanschappen te zien debiteeren, omdat zij het niet konnen maken, moeten verminderen, Ja begonnen is om in een bijna uitgeveent dorp eenige Inwoneren aen 't werk te houden, en mede te helpen (op 't voetspoor van onzen braven Ambachtsheer, die op eigene kosten zoo veel kinderen ter schoole besteet) om de Loosdrechtse jeucht voorrechten te doen genieten, die ze bijna nergens alzoo zullen vinden, en eindelijk daerhenen gedirigeert was om den nootlijdenden van de plaets tegemoet te komen, en mag het plan doorgaen merkelijk te verlichten.

Zoo is het, dat de Supplt ootmoedig verzoekt om bij het delibereeren, en het uitbrengen van het advis hier op te slaen gunstige reflectien, ten zulken effecte, dat er geen reflectie op het verzoek van LYNKER geslagen worden moge, nemaer gewezen van de hand, en ten einde bij Hun Ed. Gr. Mog. voor des Supplts zoon door UEd. Mog. gunstig advis geobitineert worde het uitsluitend octrooi, met de vereischte aankleve van dien, der porcellainfabriek in de Loosdrecht, en laet het geen hinderpael mogen zijn dat de Fabricatie op een dorp gedreven wort, dat kan in dit geval niet anders zijn, en een fabricatie, daer men zoo veel terrein volstrekt toe nodig heeft, daer men om alle ongelukken van brant te verhoeden, het geheele dak van een groot branthuis met enkelt ijzer, waer op de pannen leggen, heeft moeten dekken, en daer men dan noch de pannen onder het gladvuur, gloeiend stookt, kan derhalven ook niet wel anders, dan buiten besloten steeden op het platte Land geschieden, vooral na de behandeling die men in de Loosdrecht voor de beste keurt.

Dan zoo het verzoek van LYNKER, om octrooi, om redenen, UEd. Mog. in het uit te brengen advis bewegende, niet kost worden afgewezen, dan hoopt de Supplt dat op UEd. Mog. hoogwijs advis de Loosdrechtse Fabriek, die nu zoo lang reets is opgericht met zulke zware kosten aen de gang gebracht is, en daer geen enkelt mensch 6 of 8 aen 't werk zijn, maer dadelijk 60 volwassenen, daer onder tot noch toe 7 *of* 8 *buitenlanders*, en bij de 25 kinderen alle werkdagen arbeiden, zoo wel winter als zomer, boven de noch niet aengelegde Fabriek van LYNCKER met het een of ander douceur tot aenmoediging moge vereert worden, zooals hun Ed. Groot Mog. wijsheit en goetheit zullen gelieve te bepalen.

't Welk doende enz.

's Hage 28 Febr: 1778. JOANNES DE MOL.

BIJLAGE VI.

Resolutie van Gecommitteerde Raden.

De Gecommitteerde Raaden, ingevolge en ter voldoening van UEd. Groot Mog. appointement commissoriaal van den 11en October laatstleeden geëxamineert hebbende de Requeste van HUIBERT DE MOL, zoon van JOHANNES DE MOL, Predikant in de Oude Loosdrecht, om de daer bij geallegeerde reedenen verzoekende, dat UEd. Gr. Mog. hem Supplt. voor den tijd van vijftien Jaaren gelieven te Octroyeeren omme zijne Fabricq van fijne porceleinen in de Loosdrecht voorsz. opgeregt, te mogen exerceeren, en in dezelve met uitsluiting van alle anderen onder zijne gewoone merken, zijnde M. O. L., te maaken de voorsz. fijne porceleinen mitsgaders

dezelve binnen deeze Provintie te debiteeren of te doen debiteeren, en zulks onder zodanige poenaliteiten tegen de contraventeurs als UEd. Gr. Mog. zullen oordeelen te behooren; en dat UEd. Gr. Mog. wijders tot soúlaas der importante kosten welke tot de brandstoffen in de voorsz. Fabricq gebruikt wordende, moeten worden gedragen voor gelijke tijd van jaaren en hem Supplt. gelieven te accordeeren vrijdom van den Impost op de koolen welke bij hem zullen worden gebruikt, als mede van de verdere brandstoffen tot de gen. Fabricq benodigt, en dat UEd. Gr. Mog. eindelijk nog aan hun Supplt. zodanige voorregten en beneficien gelieven te verleenen als binnen deeze Provintie aan zoortgelijke Fabriquen worden toegestaan.

En mede, ingevolge en ter voldoeninge aan UEd. Gr. Mog. appt. Commissl. van den 21 Jan. laatstleeden, geexamineert hebbende de Requeste ANTHONY LIJNKER, Burger en Inwoonder alhier in den Haage, insgelijks om de daer bij in het breede gedetailleerde redenen, verzoekende dat UEd. Gr. Mog. behaage moge, aen hem supplt., zijne Erven en Nakomelingen of recht verkrijgende, meede te verleenen Octrooij, omme zijne porcelijnen onder een daertoe bij UEd. Gr. Mog. te fixeeren merk of kenteeken, alleen met uitsluiting van alle anderen te mogen fabriçeeren bakken, herbakken, verglaazen en beschilderen, mitsgaders te verkoopen, debiteeren en verzenden of doen verkoopen, debiteeren en verzenden zoo binnen deeze Provintie als daerbuiten; en vervolgens zijne voorsz. Fabricq mede alleen te mogen exerceeren onder zodanige poenaliteiten teegen de overtreders, als UEd. Gr. Mog. zullen gelieven goed te vinden, en dat alles voor den tijd van vijftien Jaaren, mitsgaders aen hem te accordeeren vrijdom van 's Lands Imposten op het middel van de turf, koolen, brandhout en wat dies meer is, als door hem in die zijne Fabricq benodigt en verbrand zullen worden, of zodanige verminderinge van die impositien als UEd. Gr. Mog. naer derzelver Hooge Wijsheid zullen gelieven goed te vinden en oordeelen te behooren, en wijders te verleenen die voorregten en beneficien als aan andere fabricquen zijn verleend; en eindelijk hem Supplt. te permitteeren, onder gelijke voorregten, zijne voorhanden zijnde witte porceleinen te beschilderen, vervaardigen, verkoopen en debiteeren of verzenden, of wel te doen verkoopen, debiteeren en verzenden; moeten vooraf remarqueeren, dat de Fabriquen van beiden de supplt. zijn Fabriquen van fijn porcelein, geheel verschillende van verglaast aardewerk, gelijk hier te Lande tot hier toe alleen is vervaardigt geworden, en dus geen prejuditie kunnen toebrengen aan de Plateelbakkerijen binnen de Stad Delft geëtablisseert, of eenige andere van die natuur welke elders binnen deeze Provintie mogten worden gevonden,

En hebben de Gecommitteerde Raden voorts bij een attent examen en onderzoek van de gesteldheid en toestand van ieder der Fabriquen van de twee Supplianten bevonden.

Dat de eerste Supplt. of wel deszelfs Vader, na het neemen van een groot aantal proeven nopens de mogelijkheid om uit een eerste stof, of aarde, hier te Lande gevonden wordende, door het bijvoegen van die stoffen welke tot het maaken van alle zoorten van porcelein benodigt zijn, een goed en deugtzaam porcelein te maaken, daer in zoo verre is gereusseert, dat hij niet alleen daer van verscheyde werken heeft te voorschijn gebragt, maer dat hij zelfs, met adsistentie van zijne nabestaenden, ten dien einde een établissement heeft geformeert waervan de gebouwen en verdere noodwendigheeden, volgens bekoome informatien een capitaal van bijna hondert duizend Guldens hebben geabsorbeert en waarin thans reets een voorraad van gemaakt porcelein gevonden wordt, welke volgens de schatting van den eigenaar ten minste *f* 5000 zoude waerdig weezen.

Dat in deeze fabricq, volgens het rapport van verscheyde Leeden uit het Collegie van de Gecommitteerde Raaden, die toevallig gelegenheid hebben gehad om dezelve te zien, het daer in gefabriceerde porcelein van de grond op, om zoo te spreeken, wordt gemaakt, dat namentlijk de aarde en verdere benodigde stoffen, waeruit hetzelve moet worden geformeert, daar in worden gezuivert, gemaalen, gemengt, gekneed, gedraaid of gevormd, en dat de stukken porcelein daer in dus voortgebragt, vervolgens daer in mede worden gedroogt, verglaast, gebakken, beschildert en herbakken.

Dat in voorsz: Fabricq thans ruim 60 volwassen menschen en circa 25 kinderen dagelijks worden geëmploijeert, en dat het porcelein daer in vervaerdigt van een zeer goed alloy schijnd te weezen, en veel overeenkomst te hebben met de aarde of massa van het Saxische en ander Duitsch porcelein, het welk weegens deszelfs deugtzaemheid, verre word gepræfereert boven de

zogenaemde porceleinen *a Frite*, waer onder de Franse en Doornikse porceleinen ressorteeren.

Dat de tweede Suppl^{t} zig zedert verscheide Jaaren heeft bezig gehouden met het bijschilderen van witte reets verglaasde en gebakken porceleinen, welke gezegt worden herwaarts uit Duitschland gezonden te worden, dog waer van een groot gedeelte zodanig naer het Doornikscbe porcelein zoo in de form als aarde en verglaast, gelijkt, dat het een van het andere naúwlijks kan worden onderscheiden.

Dat deeze witte porceleinen in de Fabricq van den tweeden Suppl^{t} op de allerfraaijste wijze, zijn en nog worden beschildert en verguld, mitsgaders dat dezelve naderhand mede in dezelve Fabricq worden herbakken, opgemaakt en gedebiteert, en dat daer in thans een aanzienlijke quantiteit van zodanig porcelein gevonden word, waer van de witheid, smaak en fraaijheid zoo ten aanzien van het schilderwerk, als de levendigheid der couleuren, van een ieder moet worden bewondert, en zekerlijk in verscheide opzigten bij het Saxische, Berlijnze of Brunswijkse zoude kunnen vergeleeken worden.

Dat tot het voorsz: beschilderen en herbakken verscheide perzonen worden geëmployeert, en dat zich zelfs onder de schilders vijf à zes perzoonen alhier in den Haage gebooren, bevinden welke zeerwel reusseeren en vrij rijkelijk worden gesalarieert zonder dat het aan de Gecommitteerde Raaden gebleeken is, dat voor het presenteeren des eersten Suppliants Request, iets anders als het voors: beschilderen en het bakken in de voors: Fabricq is verrigt, veel min dat daar in (uitgenoomen mogelijk eenige kleine stukjes tot liefhebberij die geen naam verdienen) ooit eenig Porcelein uit een eerste materie of masse, hier te Lande gevonden of saamengesteld, is vervaardigd gebakken of verglaasd; dog dat hij tweede Suppliant bij geleegenheid van het verzoek van den eersten Suppliant onderhouden zijnde, en eerst intentie hebbende getoond om met het voors: beschilderen en herbakken van wit Porcelain alleen te continueeren, en vervolgens met den eersten Suppliant omtrent het verzoeken van Octroij niet in concurrentie te treeden, naderhand van begrip is veranderd, en heeft te kennen gegeeven, werkelijke aanstalte te maken om een volledige Porcelain Fabricq, als die van de eerste suppliant, alhier op te regten en in train te brengen, waar toe hij zegde, reeds de nodige werklieden uit Saxen te hebben ontboden, en welken bij derzelver aankomst alhier eerlang aan de gang zoude kunnen raaken, wanneer hij gelijk Octroij als de eerste Suppliant verkrijgende, waar toe hij dan ook ter gelijke tijd aan UEd. Gr. Mog. zijn voorz. verzoek heeft gedaan, zich zoude verbinden, om geen andere als alhier gefabriceerde Porcelainen in het vervolg te beschilderen en debiteeren.

De Gecommitteerde Raaden hebben vervolgens begreepen met het uiten van derzelver advis nopens de voors: beide verzoeken te moeten supercedeeren, tot dat de uitkomst zoude hebben doen zien, of de tweede suppliant zoowel als de eerste suppliant een volleedige porcelain Fabricq zoude etablisseeren, en onderrigt zijnde, dat reeds eenige werklieden alhier uit Saxen aengekomen waeren en met het draaijen en vormen van Porcelainen uit een Masse hier te Lande bereid beezig zouden weezen, hebben dezelve geleegenheid gehad om door het rapport van de meeste lieden van derzelver collegie, welken zich ten Huize van den tweeden Suppliant hebben vervoegd, in het zekere onderrigt te worden, dat in het zelve huis, buiten en behalven die geenen die tot het beschilderen en herbakken van Porcelainen benoodigd zijn, geen andere werklui len tot hier toe aan het werk zijn geweest, als een persoon welke zich met het draaijen en vormen van eenige stukken porcelain scheen bezig te houden, en twee a drie persoonen die de borde afwassen, tot sijn werk noodig, suiverden en bereiden; dog welken in geenen deelen tot het gaende houden van een Fabricq sufficient waaren, en aan wie den Molen, gebouwen, ovens en verscheide andere noodwendigheeden volstrekt ontbraken, zoo dat dit nieuwe etablissement van den tweeden suppliant tot nog toe geenzins kan worden gezegd te zijn een Porcelain Fabriek waar in Porcelainen uit den grond en van eerst af aan kunnen worden gemaakt en voltooid, en vervolgens, voor het tegenwoordige, met de Fabricq van den eersten suppliant in geenen deelen kan worden paralel gesteld of vergeleeken.

En wanneer Gecommitteerde Raaden dit alles met de vereischte attentie hebben overwogen, is het aan dezelve voorgekoomen, dat daar UEdele Groot Mogende gewoon zijn alle Fabricquen en Traficquen binnen deeze Provincie zoo veel mogelijk te favoriseeren, en aan de

meeste van dezelve vrijdom van de helft van den Impost op de brandstoffen hebben gelieven toe te staan, de Fabriquen van beiden de supplianten de favorable reflectie van U Edele Groot Mogende allezins meriteeren; als kunnende strekken om aan verscheide ingezeetenen deezer Provincie een vrij goed bestaan te bezorgen, en mogelijk in het vervolg, van een generaal debiet jouisseerende, dienstig zullende kunnen weezen, om een gedeelte der penningen, welken tans tot aankoop van vreemde porcelainen buiten 's Lands worden gespendeerd, binnen deeze Provintie te doen besteeden.

Dan hebben de Gecommitteerde Raaden te gelijk begreepen, dat de twee supplianten, om gelijke gratiën van UEdele Groot Mogende te kunnen verzoeken en bekomen, preciselijk in dezelfde termen moesten verseeren, en dat het teegen de billijkheid, de maximes door UEd, Gr. Mog, bij het verleenen van gratien geadopteerd en in het oog gehouden, strijdig zoude weezen, aan den tweeden Suppliant die zelfde gratien toe te staan, welke door den eerste Suppliant zijn verzogt, voor en aleer hij tweede Suppliant werkelijk een volledige Porcelain Fabricq zoo wel als de eerste suppliant zal hebben opgeregt en aan den gang gebragt.

En zouden de Gecommitteerde Raaden vervolgens UEd. Groot Mogende op de voors: gronden zullende dienen van advis (onder het welneemen van UEd. Groot Mogende) van gedagten wezen, dat UEdele Groot Mogende de eerste Suppliant, voor den tijd van vijftien eerstkomende en agtereenvolgende Jaaren zouden behooren te octroijeeren, om zijne Fabricq van fijne Porcelainen, in de Loosdregt opgeregt, te moogen exerceeren, en in dezelve met uitsluiting van alle anderen onder zijne gewone merk M. O. L. de voors. Porcelainen te maaken, mitsgaders dezelven binnen deeze Provincie te debiteeren of te doen debiteeren, en voorts aan hem te verleenen vrijdom voor de helft van den impost op het Hout, Turf en Koolen, welke hij eerste suppliant tot de executie en het gaande houden van zijne voors: Fabricq benodigd zal hebben; des dat hij Suppliant gehouden en verpligt zal zijn om van ieder partij die hij van voors: specien zal opdoen, aan den Gaarder zijner woonplaatse te geeven een schriftelijk declaratoir, door hem onderteekend, met uitdrukking van de quantiteit die hij geliefd op te doen, dat die tot zijn Fabricq en tot geen ander gebruik zullen worden verbeezigd; en laatstelijk dat hij Suppliant van deeze te verleenen vrijdom geen misbruik zal moogen maaken op poene van het effect dezer gratie te zullen verliezen.

Dat UEd. Groot Mogende wijders teffens zouden behooren te declareeren, dat gelijk Octroij ten behoeve van den tweeden Suppliant zal worden opgemaakt en gedepecheert, zoodra hij tweede Suppliant een volledige porcelain Fabricq zoo wel als de eerste Suppliant binnen deeze Provintie effectievelijk zal hebben opgeregt en aan de gang gebragt, en daarvan ten genoege van UEdele Groot Mogende zal hebben laaten blijken; des dat hij als dan zoo wel als de eerste Suppliant zig alleen zal moeten geneeren met het maaken van Porcelainen, en het voltooijen en debiteeren van dezelve, en geheel afzien van het beschilderen van witte Porcelainen, welke hem uit Duitsland of van elders daar toe tans worden toegezonden, waar tegen mede als dan de nodige precautien door UEd: Gr: Mog. zouden behooren beraamd en gearresteert te worden; En dat UEdele Groot Mogende eindelijk den beiden Supplianten verder of ander verzoek zouden behooren af te slaan en te wijzen van de hand.

Edog refereeren zich de Gecommitteerde Raaden ter Hoogwijze dispositie van UEdele Groot Mogenden

Den 13 Maart 1778.

BIJLAGE VII.

Den 5e May Ao. 1778.
Porceleinfabricq H. DE MOL in de Loosdrecht en A. LYNCKER in 's Haage verzoeken ieder afzonderlijk octroij. (Resolutie van Amsterdam).

Commissarissen van den agtb. Raad, hebbende ingevolge ter voldoeninge van de Resolutie commissariaal van denzelven Raade van den 31e Maart deezes Jaars, geexamineert het advis

meeste van dezelve vrijdom van de helft van den Impost op de brandstoffen hebben gelieven toe te staan, de Fabriquen van beiden de supplianten de favorable reflectie van U Edele Groot Mogende allezins meriteeren; als kunnende strekken om aan verscheide ingezeetenen deezer Provincie een vrij goed bestaan te bezorgen, en mogelijk in het vervolg, van een generaal debiet jouisseerende, dienstig zullende kunnen weezen, om een gedeelte der penningen, welken tans tot aankoop van vreemde porcelainen buiten 's Lands worden gespendeerd, binnen deeze Provintie te doen besteeden.

Dan hebben de Gecommitteerde Raaden te gelijk begreepen, dat de twee supplianten, om gelijke gratiën van UEdele Groot Mogende te kunnen verzoeken en bekomen, preciselijk in dezelfde termen moesten verseeren, en dat het teegen de billijkheid, de maximes door UEd, Gr. Mog, bij het verleenen van gratien geadopteerd en in het oog gehouden, strijdig zoude weezen, aan den tweeden Suppliant die zelfde gratien toe te staan, welke door den eerste Suppliant zijn verzogt, voor en aleer hij tweede Suppliant werkelijk een volledige Porcelain Fabricq zoo wel als de eerste suppliant zal hebben opgeregt en aan den gang gebragt.

En zouden de Gecommitteerde Raaden vervolgens UEd. Groot Mogende op de voors: gronden zullende dienen van advis (onder het welneemen van UEd. Groot Mogende) van gedagten wezen, dat UEdele Groot Mogende de eerste Suppliant, voor den tijd van vijftien eerstkomende en agtereenvolgende Jaaren zouden behooren te octroijeeren, om zijne Fabricq van fijne Porcelainen, in de Loosdregt opgeregt, te moogen exerceeren, en in dezelve met uitsluiting van alle anderen onder zijne gewone merk M. O. L. de voors. Porcelainen te maaken, mitsgaders dezelven binnen deeze Provincie te debiteeren of te doen debiteeren, en voorts aan hem te verleenen vrijdom voor de helft van den impost op het Hout, Turf en Koolen, welke hij eerste suppliant tot de executie en het gaande houden van zijne voors: Fabricq benodigd zal hebben; des dat hij Suppliant gehouden en verpligt zal zijn om van ieder partij die hij van voors: specien zal opdoen, aan den Gaarder zijner woonplaatse te geeven een schriftelijk declaratoir, door hem onderteekend, met uitdrukking van de quantiteit die hij geliefd op te doen, dat die tot zijn Fabricq en tot geen ander gebruik zullen worden verbeezigd; en laatstelijk dat hij Suppliant van deeze te verleenen vrijdom geen misbruik zal moogen maaken op poene van het effect dezer gratie te zullen verliezen.

Dat UEd. Groot Mogende wijders teffens zouden behooren te declareeren, dat gelijk Octroij ten behoeve van den tweeden Suppliant zal worden opgemaakt en gedepecheert, zoodra hij tweede Suppliant een volledige porcelain Fabricq zoo wel als de eerste Suppliant binnen deeze Provintie effectievelijk zal hebben opgeregt en aan de gang gebragt, en daarvan ten genoege van UEdele Groot Mogende zal hebben laaten blijken; des dat hij als dan zoo wel als de eerste Suppliant zig alleen zal moeten geneeren met het maaken van Porcelainen, en het voltooijen en debiteeren van dezelve, en geheel afzien van het beschilderen van witte Porcelainen, welke hem uit Duitsland of van elders daar toe tans worden toegezonden, waar tegen mede als dan de nodige precautien door UEd: Gr: Mog. zouden behooren beraamd en gearresteert te worden; En dat UEdele Groot Mogende eindelijk den beiden Supplianten verder of ander verzoek zouden behooren af te slaan en te wijzen van de hand.

Edog refereeren zich de Gecommitteerde Raaden ter Hoogwijze dispositie van UEdele Groot Mogenden

Den 13 Maart 1778.

BIJLAGE VII.

Den 5e May Ao. 1778.
Porceleinfabricq H. DE MOL in de Loosdrecht en A. LYNCKER in 's Haage verzoeken ieder afzonderlijk octroij. (Resolutie van Amsterdam).

Commissarissen van den agtb. Raad, hebbende ingevolge ter voldoeninge van de Resolutie commissariaal van denzelven Raade van den 31e Maart deezes Jaars, geexamineert het advis

(Rª munim: Reg. n/ 38 f. 921—937) van Gecomm: Raaden, op het verzoek van H. DE MOL, inde Oude Loosdrecht, om Octroij op zijne Porcelein fabricq aldaar; mitsgaders op gelijk verzoek van A: LYNCKER in den Haage; beide met zeekere vrijdommen: welk advys op den 14e Maart aatstleeden ter vergaadering van haar Ed: Groot Mog: is ingekomen en bij de Heeren Gedeputeerders deezer stad, en eenige andere leeden overgenoomen:

hebben gerapporteert.

Dat de vermenigvuldiging van fabriquen binnen deeze Provincie, buiten alle contestatie een nuttige zaake zijnde, dan ook geen twijffel kan vallen of de exercitie van Porceleinfabriquen een nieuw bestaan aan veele Ingezeetenen zal kunnen verschaffen, bij aldien de Supp: het geluk hebben daarinne te reusseeren:

Dat vervolgens het voorsz: advys van Heeren gecomm. Raaden, tendeerende om aan de Suppl: derzelver verzoek te accordeeren, op zoodanig een voet, als daar bij, ten opzigte van de Suppl. respectivelijk, is vermeld; zoo ten aanzien van het verzogte octroy als met betrekking tot de gemelde vrijdommen, hen Comm: is voorgekoomen, buiten alle bedenkelijkheid te zijn gesteld, te meer omdat van wege den eersten Suppl. de voornoemde H. DE MOL is voorgekomen,

Dat hij suppliant zig het voorsz. advys volkoomen laat welgevallen en alleenlijk in consideratie geeft, of ook eenig middel zoude kunnen worden uitgedagt om voor te komen, dat de Supplianten elkanders bedienden niet corrumpeeren, om van den dienst van den een tot die van den anderen over te gaan: Dat deezen aangaande zij commissarissen, hoezeer vreezende dat dit zeer difficiel zal zijn, om daartegen eene officieuse voorzieninge te doen nochtans het niet volstrekt onmogelijk stellen, dat het accordeeren van het voorsz: Octrooij in dier voege werde geilúsúleert, dat zodanige corruptie, na behooren, beweezen wordende, degene die zich daaraan schuldig zoude mogen maaken het geheel effect van deeze gratie zoude komen te verliezen. Op welke gronden zullende dienen van advys, zij Comm. onder verbetering van gedagten zouden zijn, dat de Agtb. Raad zig zoude kunnen en behooren te vinden onbezwaard, met het bovengemelde advys op den voors: voet zig te conformeeren en Heeren deezer Stad gedeputeerden ter Dagvaard te qualificeeren en autoriseeren, om, ingevolge van dien, hetselve advys ten meesten nutte te helpen in te schikken.

Edoch refereeren Comm. zich tot beter goedvinden aan deezen agtb. Raad.

Waar op gedelibereerd en omvraage gedaan zijnde hebben de Heeren Burgemeesteren en vroedschappen de Heeren Comm. voor derzelver genomene moeiten bedankt, en zich met het voorstaande advis geconformeert.

In kennisse van mij Secretaris
J: M. VAN PABST.

BIJLAGE VIII.

Notitie van Coloriete Witte & Blaauwe Porcelainen bedraagende volgens de Prijzen van verkoop de Zomma van *f* 36000: — welke aan den W.E G. Heere J. HOPE in beleening gegeeven worden voor de somma van *f* 24000.

No. 1.	1 kist daarin Coffy en Theeservies 1ste zoort Col. 8 stuks	*f*	2000: —: —
No. 2.	1 kist daarin Coffie en Theeservies en 2e zoort Col. 13 do	„	1950: —: —
No. 3.	1 kist daarin do en do 3e soort Col. 16 do.	„	2000: —: —
No. 4.	1 kist daarin Thee Chocolaat en Orsade Serviesen Coll.	„	2032: —: —
	N. B. hiervan 5 Serviesen gepakt in de kist No. 5 als kunnende in deese niet in		
No. 5.	1 kist daarin Bloempotten. . . . 't Colt.	„	2066: —: —
	N. B. op deze kist gepakt de 5 bovengemelde Serviesen welke in de No. 4 niet konde.		

(Rª munim: Reg. n/ 38 f. 921—937) van Gecomm: Raaden, op het verzoek van H. DE MOL, inde Oude Loosdrecht, om Octroij op zijne Porcelein fabricq aldaar; mitsgaders op gelijk verzoek van A: LYNCKER in den Haage; beide met zeekere vrijdommen: welk advys op den 14e Maart aatstleeden ter vergaadering van haar Ed: Groot Mog: is ingekomen en bij de Heeren Gedeputeerders deezer stad, en eenige andere leeden overgenoomen:

hebben gerapporteert.

Dat de vermenigvuldiging van fabriquen binnen deeze Provincie, buiten alle contestatie een nuttige zaake zijnde, dan ook geen twijffel kan vallen of de exercitie van Porceleinfabriquen een nieuw bestaan aan veele Ingezeetenen zal kunnen verschaffen, bij aldien de Supp: het geluk hebben daarinne te reusseeren:

Dat vervolgens het voorsz: advys van Heeren gecomm. Raaden, tendeerende om aan de Suppl: derzelver verzoek te accordeeren, op zoodanig een voet, als daar bij, ten opzigte van de Suppl. respectivelijk, is vermeld; zoo ten aanzien van het verzogte octroy als met betrekking tot de gemelde vrijdommen, hen Comm: is voorgekoomen, buiten alle bedenkelijkheid te zijn gesteld, te meer omdat van wege den eersten Suppl. de voornoemde H. DE MOL is voorgekomen,

Dat hij suppliant zig het voorsz. advys volkoomen laat welgevallen en alleenlijk in consideratie geeft, of ook eenig middel zoude kunnen worden uitgedagt om voor te komen, dat de Supplianten elkanders bedienden niet corrumpeeren, om van den dienst van den een tot die van den anderen over te gaan: Dat deezen aangaande zij commissarissen, hoezeer vreezende dat dit zeer difficiel zal zijn, om daartegen eene officieuse voorzieninge te doen nochtans het niet volstrekt onmogelijk stellen, dat het accordeeren van het voorsz: Octrooij in dier voege werde geilúsúleert, dat zodanige corruptie, na behooren, beweezen wordende, degene die zich daaraan schuldig zoude mogen maaken het geheel effect van deeze gratie zoude komen te verliezen. Op welke gronden zullende dienen van advys, zij Comm. onder verbetering van gedagten zouden zijn, dat de Agtb. Raad zig zoude kunnen en behooren te vinden onbezwaard, met het bovengemelde advys op den voors: voet zig te conformeeren en Heeren deezer Stad gedeputeerden ter Dagvaard te qualificeeren en autoriseeren, om, ingevolge van dien, hetselve advys ten meesten nutte te helpen in te schikken.

Edoch refereeren Comm. zich tot beter goedvinden aan deezen agtb. Raad.

Waar op gedelibereerd en omvraage gedaan zijnde hebben de Heeren Burgemeesteren en vroedschappen de Heeren Comm. voor derzelver genomene moeiten bedankt, en zich met het voorstaande advis geconformeert.

In kennisse van mij Secretaris
J: M. VAN PABST.

BIJLAGE VIII.

Notitie van Coloriete Witte & Blaauwe Porcelainen bedraagende volgens de Prijzen van verkoop de Zomma van *f* 36000: — welke aan den W.E G. Heere J. HOPE in beleening gegeeven worden voor de somma van *f* 24000.

No. 1.	1 kist daarin Coffy en Theeservies 1ste zoort Col. 8 stuks	*f*	2000: —: —
No. 2.	1 kist daarin Coffie en Theeservies en 2e zoort Col. 13 do	„	1950: —: —
No. 3.	1 kist daarin do en do 3e soort Col. 16 do.	„	2000: —: —
No. 4.	1 kist daarin Thee Chocolaat en Orsade Serviesen Coll.	„	2032: —: —
	N. B. hiervan 5 Serviesen gepakt in de kist No. 5 als kunnende in deese niet in		
No. 5.	1 kist daarin Bloempotten. . . . 't Colt.	„	2066: —: —
	N. B. op deze kist gepakt de 5 bovengemelde Serviesen welke in de No. 4 niet konde.		

No. 6.	2 kisten daarin Vaasen en Bloemflessen in 't Col:	*f*	2002 : — : —
	N. B. hierbij gepakt 3 zouskommen uit de 2e kist No. 8 als kunnende daar niet bij.		
No. 7.	1 kist daarin Pots Pourris groepen en ander groot Col. goed . . .	„	2012 : — : —
	N. B. hiervan 4 groepen in een bak staande No. 7.		
No. 8.	2 kisten daarin, Los klein Col: goed als Inktkokers enz.	„	2358 : — : —
	N. B. hiervan 3 zouskommen gepakt op de kist No. 6 als kunnende hier niet in.		
No. 9.	1 kist daarin Col. Bouillon Koppen frans Chocol: goed &ca. . . .	„	2002 : — : —
No. 10.	2 kisten daar in Color: goed van allerley als Salade Bakken &ca .	„	1240 : — : —
No. 11 en 12.	5 kisten daarin 50 witte zoo Coffy als Theeserviesen. . . . . Witte Chocolaat kannen Punchpotten &ca.	„	2000 : — : — 2327 : — : —
	N. B. 2 Punchpotten ongepakt om dat daar niet in kunnen.		
No. 13.	Blauwe Theepotten en eenig Col: om te suppleeren	„	2030 : — : —
	N. B. de Theepotten om de groote quantiteit ongepakt maar het Coll: gepakt in een kistje No. 13.—		
No. 14.	Blauwe Spoelkommen Chocolaatkannen, Coffykannen.	„	2138.
	N. B. Eenige Spoelkommen gepakt in een kistje No. 14 en de rest ongepakt.		
No. 15.	Paaren blaauw Coffy & Theegoed, Chocolaat Bekers, Theebussen en Patipans	„	2020
	N. B. eenig Coffy & Theegoed gepakt in een kistje No. 15 en de rest van 't goed ongepakt vermits de quantiteit.		
No. 16.	geheele Blaauwe Coffy en Theeserviesen, Lampetten en ander Los blaauw goed en 3 groepen.	„	1764.
	N. B. alles ongepakt staande de groepen in een Bak No. 16.		
No. 17.	Blaauwe quispedooren voorts Soesemanden, Fruit Manden en Suyker Manden in 't Col.	„	2061 : —
	N. B. de quispedooren ongepakt dog de Soese Manden &ca in 't Col: gepakt in een kistje No. 17.		
No. 18.	Oesterschulpen blaauw 160 dousein	„	2000 : — : —
		f	36000 : — : —

Amsterdam den Eerste May 1781
get.
JOANNES DE MOL.

BIJLAGE IX.

Notitie van Blaauwe, Coloriete en Witte Porcelainen bedraagende volgens de Prijsen van Verkoop de Zomma van *f* 18117 : 12 : welke aan den Wel.Ed. G. Heere J. HOPE in beleening gegeeven worden voor de somme van *f* 12000 : —

No. 1.	Een kist daarin Blaauwe Theepotten en Theebussen	*f*	1092 : —
No. 2.	Een kist daarin Blaauwe Theebossen, Suikerpotten, Melk Coffy en Chocolaadkannen	„	774 : —
No. 3.	Een kist daarin Blaauwe Patipans, Slempketels, Boterpotten, Spoelkannen &c.	„	498 : 12
No. 4.	Een kist daarin Blaauwe quispedooren en Spoelkommen	„	469 : 10
No. 5.	Twee kisten daarin Paaren Blaauw Coffy goed, Theepotten, Coffykannen, Suikerpotten, Chocolade Bekers & c.	„	1141 : 12
No. 6.	Een kist daarin Blaauwe Borden.	„	159 : 18

No. 6.	2 kisten daarin Vaasen en Bloemflessen in 't Col:	*f*	2002 : — : —
	N. B. hierbij gepakt 3 zouskommen uit de 2e kist No. 8 als kunnende daar niet bij.		
No. 7.	1 kist daarin Pots Pourris groepen en ander groot Col. goed . . .	„	2012 : — : —
	N. B. hiervan 4 groepen in een bak staande No. 7.		
No. 8.	2 kisten daarin, Los klein Col: goed als Inktkokers enz.	„	2358 : — : —
	N. B. hiervan 3 zouskommen gepakt op de kist No. 6 als kunnende hier niet in.		
No. 9.	1 kist daarin Col. Bouillon Koppen frans Chocol: goed &ca. . . .	„	2002 : — : —
No. 10.	2 kisten daar in Color: goed van allerley als Salade Bakken &ca .	„	1240 : — : —
No. 11 en 12.	5 kisten daarin 50 witte zoo Coffy als Theeserviesen. . . . . Witte Chocolaat kannen Punchpotten &ca.	„	2000 : — : — 2327 : — : —
	N. B. 2 Punchpotten ongepakt om dat daar niet in kunnen.		
No. 13.	Blauwe Theepotten en eenig Col: om te suppleeren	„	2030 : — : —
	N. B. de Theepotten om de groote quantiteit ongepakt maar het Coll: gepakt in een kistje No. 13.—		
No. 14.	Blauwe Spoelkommen Chocolaatkannen, Coffykannen.	„	2138.
	N. B. Eenige Spoelkommen gepakt in een kistje No. 14 en de rest ongepakt.		
No. 15.	Paaren blaauw Coffy & Theegoed, Chocolaat Bekers, Theebussen en Patipans	„	2020
	N. B. eenig Coffy & Theegoed gepakt in een kistje No. 15 en de rest van 't goed ongepakt vermits de quantiteit.		
No. 16.	geheele Blaauwe Coffy en Theeserviesen, Lampetten en ander Los blaauw goed en 3 groepen.	„	1764.
	N. B. alles ongepakt staande de groepen in een Bak No. 16.		
No. 17.	Blaauwe quispedooren voorts Soesemanden, Fruit Manden en Suyker Manden in 't Col.	„	2061 : —
	N. B. de quispedooren ongepakt dog de Soese Manden &ca in 't Col: gepakt in een kistje No. 17.		
No. 18.	Oesterschulpen blaauw 160 dousein	„	2000 : — : —
		f	36000 : — : —

Amsterdam den Eerste May 1781
get.
JOANNES DE MOL.

BIJLAGE IX.

Notitie van Blaauwe, Coloriete en Witte Porcelainen bedraagende volgens de Prijsen van Verkoop de Zomma van *f* 18117 : 12 : welke aan den Wel.Ed. G. Heere J. HOPE in beleening gegeeven worden voor de somme van *f* 12000 : —

No. 1.	Een kist daarin Blaauwe Theepotten en Theebussen	*f*	1092 : —
No. 2.	Een kist daarin Blaauwe Theebossen, Suikerpotten, Melk Coffy en Chocolaadkannen	„	774 : —
No. 3.	Een kist daarin Blaauwe Patipans, Slempketels, Boterpotten, Spoelkannen &c.	„	498 : 12
No. 4.	Een kist daarin Blaauwe quispedooren en Spoelkommen	„	469 : 10
No. 5.	Twee kisten daarin Paaren Blaauw Coffy goed, Theepotten, Coffykannen, Suikerpotten, Chocolade Bekers & c.	„	1141 : 12
No. 6.	Een kist daarin Blaauwe Borden.	„	159 : 18

No. 7.	Een kist daarin Blauwe Borden	*f*	257 : 8
No. 8.	Een kist daarin Blaauwe Borden	„	230 : 2
No. 9.	Een kist daarin Blauwe Borden	„	204 : 14
No. 10.	Een kist daarin Blaauwe Borden	„	140 : 8
No. 11.	Een kist daarin Blaauwe Borden en Zouskommen	„	929 : 2
No. 12.	Een kist daarin Blaauwe Therines	„	644 : —
No. 13.	Een kist daarin Blaauwe Therines	„	602 : —
No. 14.	Een kist daarin Blaauwe Therines, Spoelkommen en Schotels	„	979 : —
No. 15.	Een kist daarin Blaauwe Schotels.	„	564 : —
No. 16.	Een kist daarin Blaauwe Schotels.	„	570 : —
No. 17.	Een kist daarin Blaauwe Schotels en Botervlootjes	„	706 : —
No. 18.	Twee kisten daarin Serviesen, Vaasen, Lampetkannen en ander Col : goed	„	3172 : —
No. 19.	Een kist daarin Blaauwe Botervlootjes, Patipans en Spoelkommen, voorts Blakers, Tafelschellen & c. in 't Col:	„	916 : 16
No. 20.	Twee kisten daarin Coffy en Theeserviesen, Melkcartrolle, Inktkokers &c in 't Col: voorts witte Therines, Pappotten, Boterpotten en ander wit goed.	„	3487 : —
No. 21.	Een kist daarin Serviesen, Vaasen, Boterpotten, Bierkannen en ander Col. goed	„	579 : 10
		f	18117 : 12

(get.) JOANNES DE MOL.

Amsterdam
1 Augustus 1781.

BIJLAGE X.

Brief van het Gerecht van Utrecht aan dat van IJselstein.

„Edele Achtbare Heeren,

Jhr. FREDERIK CHRIST. REINH. baron VAN REEDE en AGRAM, graaf van Athlone etc. hoofdofficier dezer stad ratione officii, heeft zich op heden bij requeste aan ons geaddresseerd en daarbij te kennen gegeven, dat HUIBERT DE MOL ingevolge den nevensgaande onzen appointctemente in dato 4 September 1784 was gecondemneerd ter zake van deszelfs gepleegd exces in het ontvoeren en van hier doorgaan met de minderjarige Juffrouw BREGITTA CORNELIA PHILIPPINA D'ABLAING buiten weten van haren vader, den 24 October 1783 gepleegd, in eene amende van drie duizend gulden midsgaders in de kosten en misen van justitie te dier zaken gevallen, en ter executie van welk appointctement onze executoriale in dº 17 November 1784 daarop was gedepecheerd Dat gemelde heer hoofdofficier ratione officii geene voldoeninge van dat appointctement door minlijke pogingen had konnen bekomen en dus zich verplicht vond bij executie daarmede voort te gaan, dan nadien voors. gecondemneerde woonachtig was binnen UEd. Achtb. stad, en dus het gemelde appointctement condemnatoir ter plaatse zijner wooninge moet worden gelegd tot executie, zoo verzocht gemelde heer hoofdofficier onze letteren requisitoriaal, houdende aan UEd, A. ten einde het meergemelde appointctement binnen UE. A. stad naar stijl locaal mogt worden geëxecuteerd.

Wij hebben niet konnen afzijn aan het billijk verzoek van meergemelde heere hoofdofficier te defereeren en is deze derhalve dienende om UE. A. te verzoeken ons in dezen de behulpzame hand te bieden ten fine als boven" etc.

„30 November 1784."

No. 7.	Een kist daarin Blauwe Borden	*f*	257 : 8
No. 8.	Een kist daarin Blaauwe Borden	„	230 : 2
No. 9.	Een kist daarin Blauwe Borden	„	204 : 14
No. 10.	Een kist daarin Blaauwe Borden	„	140 : 8
No. 11.	Een kist daarin Blaauwe Borden en Zouskommen	„	929 : 2
No. 12.	Een kist daarin Blaauwe Therines	„	644 : —
No. 13.	Een kist daarin Blaauwe Therines	„	602 : —
No. 14.	Een kist daarin Blaauwe Therines, Spoelkommen en Schotels	„	979 : —
No. 15.	Een kist daarin Blaauwe Schotels.	„	564 : —
No. 16.	Een kist daarin Blaauwe Schotels.	„	570 : —
No. 17.	Een kist daarin Blaauwe Schotels en Botervlootjes	„	706 : —
No. 18.	Twee kisten daarin Serviesen, Vaasen, Lampetkannen en ander Col : goed	„	3172 : —
No. 19.	Een kist daarin Blaauwe Botervlootjes, Patipans en Spoelkommen, voorts Blakers, Tafelschellen & c. in 't Col:	„	916 : 16
No. 20.	Twee kisten daarin Coffy en Theeserviesen, Melkcartrolle, Inktkokers &c in 't Col: voorts witte Therines, Pappotten, Boterpotten en ander wit goed.	„	3487 : —
No. 21.	Een kist daarin Serviesen, Vaasen, Boterpotten, Bierkannen en ander Col. goed	„	579 : 10
		f	18117 : 12

(get.) JOANNES DE MOL.

Amsterdam
1 Augustus 1781.

BIJLAGE X.

Brief van het Gerecht van Utrecht aan dat van IJselstein.

„Edele Achtbare Heeren,

Jhr. FREDERIK CHRIST. REINH. baron VAN REEDE en AGRAM, graaf van Athlone etc. hoofdofficier dezer stad ratione officii, heeft zich op heden bij requeste aan ons geaddresseerd en daarbij te kennen gegeven, dat HUIBERT DE MOL ingevolge den nevensgaande onzen appointctemente in dato 4 September 1784 was gecondemneerd ter zake van deszelfs gepleegd exces in het ontvoeren en van hier doorgaan met de minderjarige Juffrouw BREGITTA CORNELIA PHILIPPINA D'ABLAING buiten weten van haren vader, den 24 October 1783 gepleegd, in eene amende van drie duizend gulden midsgaders in de kosten en misen van justitie te dier zaken gevallen, en ter executie van welk appointctement onze executoriale in dº 17 November 1784 daarop was gedepecheerd Dat gemelde heer hoofdofficier ratione officii geene voldoeninge van dat appointctement door minlijke pogingen had konnen bekomen en dus zich verplicht vond bij executie daarmede voort te gaan, dan nadien voors. gecondemneerde woonachtig was binnen UEd. Achtb. stad, en dus het gemelde appointctement condemnatoir ter plaatse zijner wooninge moet worden gelegd tot executie, zoo verzocht gemelde heer hoofdofficier onze letteren requisitoriaal, houdende aan UEd, A. ten einde het meergemelde appointctement binnen UE. A. stad naar stijl locaal mogt worden geëxecuteerd.

Wij hebben niet konnen afzijn aan het billijk verzoek van meergemelde heere hoofdofficier te defereeren en is deze derhalve dienende om UE. A. te verzoeken ons in dezen de behulpzame hand te bieden ten fine als boven" etc.

„30 November 1784."

Landschap door HERCULES SEGHERS in de verzameling J. O. KRONIG.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger Amsterdam.

Een vroege Rembrandt en een late Hercules Seghers

DOOR

J. O. KRONIG.

Op een der Aprilveilingen van 1914 bij CHRISTIE kwam in mijn bezit, gecatalogiseerd als „Dutch school, Two peasants in an interior", het hierbij afgebeelde schilderijtje voorstellende „den Ouden Tobias en zijn vrouw".

Terwijl de voorstelling me denken deed aan de voorliefde van REMBRANDT voor dit Bijbelsche verhaal, trof mij de groote verwantschap van deze compositie met den 1629 gedateerden „slapenden grijsaard" in het museum te Turijn. In beide werken dezelfde sobere opvatting van het interieur. Verder is de houding van Tobias, uitgezonderd de stand der armen, geheel dezelfde als van den „grijsaard". Eveneens is er veel overeenkomst met een teekening in rood krijt van REMBRANDT in het Prentenkabinet te Berlijn, voorstellende „een zittenden grijsaard met gevouwen handen". (FREISE p. 102).

De schilderwijze is ook hier, evenals in REMBRANDT's meeste vroege werken met kleine figuren, delikaat, zonder, zooals bij zijn navolger GERRIT DOU, in het peuterige te vervallen. Ook de kleurenkeuze en stemming van een moeilijk overtrefbare harmonische subtiliteit gaat samen met wat REMBRANDT in dit opzicht

iets later geeft in den „Heiligen Anastasius" van 1631 in het museum te Stockholm, de beide „filosofen" in het Louvre en de „Simeon in den Tempel" in het Mauritshuis.

Grijs in schakeeringen van grauw tot blauw is de hoofdtoon, verlevendigd door een dofrood van den jas die Tobias' vrouw verstelt, welk rood nog naklinkt in den lap van de werkmand, het even zichtbare vest van Tobias en de vervagende steenen in den achtergrond.

Doch waar in dit schilderijtje de meester het sterkst uit spreekt, dat is de sobere en toch zoo diepgaande weergave van den hulpbehoevenden troostzoekenden blinde en de moederlijk beschermende vrouw, door den scheidenden dag zacht verlicht en omgeven van een met verfijnd gevoel voor kleur geschapen atmosfeer, die een groote innigheid aan dit werk verleent.

Dr. BREDIUS vestigde nog mijn aandacht op de algeheele ontleening der vrouwenfiguur aan de Baucis uit een schilderij van ADAM ELSHEIMER nu in graaf WACHTMEISTER's verzameling, voorstellende „Jupiter en Mercurius bij Philemon en Baucis."

Eveneens op een Londensche veiling was ik in staat de hand te leggen op een landschap van HERCULES SEGHERS, dat onder VAN GOYEN's naam ging. Deze grootsch geziene compositie, doorgloeid van een romantisch-gepassionneerden geest, behoort, te oordeelen naar den overwegend bruingroenen toon, waaruit optintelt het rood van enkele daken en het teere rose van de rotstoppen, door den avondzon verlicht, verder naar het sterke chiaroscuro en de stemmingsvolle belichting, tot de laatste periode van SEGHER's werken.

Iedereen, die, al is het ook maar oppervlakkig, met het werk van den meester bekend is, zal in dit schilderij de bizonderheden vinden waardoor de kunst van dezen meester zich onderscheidt. De luchtig breede toets met de korrelig opgezette gele lichten. De voorliefde voor grillige rotsvormen en de eigenaardige staakachtige boomen. Het weergeven van het landschap in vogelvlucht, waardoor hij, zonder aan de lucht de grootste plaats in te ruimen, toch een groote diepte weet te geven. Hierdoor komen de bizonderheden van het landschap tot haar recht, die b.v. bij JAN V. GOYEN, PHILIP DE KONINCK e.a. door het te sterk in verkorting weergeven, verloren gaan.

Deze opvatting van het landschap is echter geen vinding van SEGHERS doch een verbetering van wat zijn meester GILLIS VAN CONINXLOO, één van de hoofden der Vlaamsche landschapschool in het eind van de XVIe eeuw, hem geleerd had. Dien Vlaamschen invloed zien we duidelijk in de voorliefde voor lokaaltonen en details van zijn vroege composities, zooals b.v. het berglandschap bij Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT. In zijn late werken is hij toniger en stemmingsvoller en bestudeert hij reeds met fijn gevoel den invloed der atmosfeer.

Oude man en vrouw door REMBRANDT in de verzameling J. O. KRONIG.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

Jupiter en Mercurius bij Philemon en Baucis door A. ELSHEIMER in de verzameling van graaf WACHTMEISTER.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

Nog een en ander over Hobbema

DOOR

A. BREDIUS.

ONVERWACHTE vondsten maken een tweede nalezing op mijn artikel over onzen grooten landschapschilder [1]) noodzakelijk. In de eerste plaats een uitdrukkelijke verklaring van RUISDAEL, dat HOBBEMA zijn leerling was en dat hij hem gaarne een getuigenis van goed gedrag geeft. Het is zeer merkwaardig, dat de schilder hier nog slechts: MEYNDERT LUBBERTSE teekent, terwijl hij een jaar later zich HOBBEMA schrijft.

Wat zou het beteekenen, dat RUISDAEL zegt: dat HOBBEMA bij hem „*gedient* en geleert heeft? Zou hij aan RUISDAEL's schilderijen medegewerkt hebben?

8 July 1660 compareert MEYNDERT LUBBERTSZ, out omtrent 22 jaeren, wonende alhier... en bekent voor hem en sijne Erffgenamen schuldig te sijn aen Sr. ONNEKEN ALBERTSZ. VALCKBAERHOFF de somme van *f* 141 : 8 st. spruytende over.... voor hem comparants betaelde cost ende slaeppenninghen tot sijns comparants vollen en volcomen genoeghen en contentement ontfanghen voor welcke

[1]) Zie mijne artikelen in O. H. 1910 en 1911.

Somme van *f* 141 : 8 st. hij comparant aen den voorsz. ONNEKEN ALBERTSZ. getransporteert en gecedeert heeft.... alsulcke erffenisse als hij comparant van zijn moeder salr. ter Weescamer alhier ter stede is te goed hebbende omme deselve soo in rechten als daerbuyten te mogen invorderen en 't ontfanghen enz. enz.

Hierop compareerde mede Sr. JACOB VAN RUISDAEL, mede wonende alhier, mij Notaris bekent, en verclaerde ten versoecke van ONNICK ALBERTSZ. VALCKBAERHOFF in sijne conscientie in plaetse en met belofte, des noods sijnde, van solemneelen eede voor d'oprechte waerheyt dat de Comparant, (MEYNDERT LUBBERTSZ., out omtrent 22 Jaeren, woonende alhier ter stede) *bij hem eenighe jaren gedient en geleert heeft* ende dat hij gesien ofte verstaen heeft, dat de slaepvrouwe van de voorsz. MEYNDERT LUBBERTSZ. alle weecken door den voorsz. VALCKBAERHOFF behoorlijcken betaelt en voldaen is en dat de voorsz MEYNDERT LUBBERTSZ 't voorsz. gelt *niet onbehoorlijck nochte roeckeloos maer suynigh en fatsoenlycken verteert en verwoont heeft.* Ter goeder trouwe, sonder arghlist aldus gedaen &c.

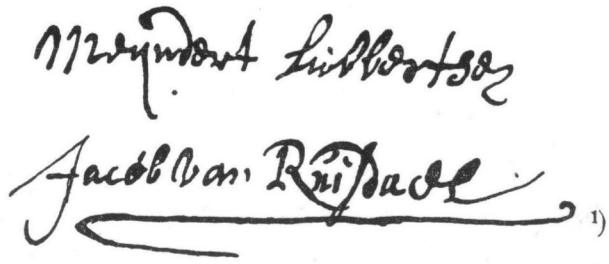

[1])

Terloops stip ik hier aan een fragment van een zeer verbrande acte van..... October 1669. Een JACOB RUY..... (RUISDAEL?) wonende in de Rosestraet op een achterkamer beklaagt zich, dat het dak ondicht en lek is en als het regent het water op sijn werck is comen te lecken. [2])

De Heer KAPTEYN, Ambtenaar aan het Gemeente Archief, was zoo vriendelijk mijne aandacht te vestigen op eenige der hier volgende documenten, waarvan het eerste de heele lijdensgeschiedenis van HOBBEMA's dochter, in mijne vorige artikelen reeds verteld, met nieuwe details voor ons oog laat voorbijgaan.

Wij begrijpen nu vele andere zaken beter. Denkelijk heeft de arme PETRONELLA, door verdriet aan den drank geraakt, ergens „geconfineerd" gezeten, een jaar lang (van Juli 1699—Juli 1700) en is toen, om de schande, in September 1700, onder geleide van een predikant, naar Curaçao vertrokken. Nu wordt ook

---

[1]) Prot. Not. H. FRIESMA, Amsterdam.
[2]) Prot. Not. JAC. HELLERUS, Amsterdam.

de attestatie duidelijk, die vertelt dat de fleschkelder met gedistelleerde wateren niet door PETRONELLA maar door den Dominé „en de sijnen" is opgedronken!

Hier volgt het merkwaardige Request:

Copy-Extract uit het „Memorie Boeck van „Persoonen die op appoinctement van de Heeren „schepenen voor seeckere gelimiteerde tijt in een „of ander tught- of beterhuys zijn geconfineert. „(Rechtelijk Archief Invent. No. 1260) berustende fo. 95. „o/h. oud-archief der gemeente Amsterdam.

Aen de Ed. Achtb. Heeren
Schepenen der Stadt Amsterdam.

Verthonen reverentlijck MEYNDERT HOBBEMA ende EELTJE PIETERS VINCK, echteluyden, burgers ende inwoonders deter stadt, dat het ongeluck heeft gewilt dat haer dochter PIETERNELLA HOBBEMA in 't laest van den jare 1692 wesende alsdoen noch geen 18 jaren out op een oneerlijcke manier is aengesocht geworden door eenen JAN FRAPPÉ de jonge sijnde een infaem persoon, die sich met quade ongeoorlooffde practicque comt te behelpen, en die noch comt te vagebonderen en voor valsche speelder en quacksalver achter lant compt te loopen, gelijck hij dan oock effectivelijck met de voorsz. hare dochter op die tijt is doorgegaen buyten weten en consent van de supplianten, dat de saecke in die staet sijnde en zij supplianten noch de juyste kennisse van 't leven en gedrach van de voorss. FRAPPÉ niet hebbende, haer wel hebben laten disponeren om in 't houwelijck van de voorss. haer dochter met gen. FRAPPÉ te consenteren, doch alsnu tot haer supplianten groot hertenleet (aengesien de gemelte FRAPPÉ maer weynich tijt van ontrent 3 a 4 weecken bij haer supplianten dochter is gebleven en sich verders van haer begeven, naer haer eerst en alvoorens van alles wat zij in de werelt hadt ontbloot te hebben oock hadt beswangert, sulx dat haer dochter in 't voorsz. bedurven huwelijck een kint bij gemelte FRAPPÉ heeft geprocreert, dat nog in levende lijve is, comende zoo nu en dan wel eens weder bij des suppliantes dochter, als wanneer hij haer telckens van alles ontbloot en heel desolaat laet sitten, sijnde het oock haer supplianten noch haer gemelte dochter niet geraaden omme bij soodanige infame persoone langer te continueren in cas de selve al weder bij des suppliantes dochter mochte comen, dan dewijl sulx jegenwoordich de saecke niet is, omme redenen dat haer suppliantes dochter door de voorsz. quade conduites en onthalingh van haer voorsz. man tot soo een disperaete staet vervalt, dat zij haer 't eenemael in den dronck comt te verloopen tot haer supplianten grooten smert en leetwesen, dat jegenwoordich soo verre gaet dat zij hare klederen van haer lijff vercoopt ende de affcompsten in de stercke dranck besteet waerdoor zij supplianten niet sonder redenen beducht sijn, dat daer door haer suppliantens gemelte dochter wel tot het eene off ander totael ongeluck mocht comen te vervallen gelijck zij oock van haer compt te geven dat zij haer selven uyt mistroosticheyt het leven wil benemen, vaerende oock menichmalen met vloecken en sweeren tegens de supplianten uyt, dat ontrent het een en 't ander voor de supplianten niet langer te verdragen off te dulden is, alles uytwijsens de verclaringe ten desen annex, en sij supplianten dienvolgende (doch niet anders dan met groote droefheyt) geraden vinden dat haer supplianten dochter op de een off andere verseeckerde plaetse worden opgeslooten en bewaert, soo keeren zij supplianten haer tot UEd. eerbiedelijck versoeckende appoinctement omme de voorsz. hare dochter PIETERNELLA HOBBEMA provisioneel voor de tijt van twee jaren op een bequame verseeckerde plaets te confineren sullende sij supplianten inmiddels het kint van haer dochter onderhouden, twelck doende & ca.

Schepenen, geexamineert hebbende d'annexe request van MEYNDERT HOBBEMA ende EELTJE PIETERS VINCK, echteluyden, burgers ende inwoonders deser stadt, vinden goet dat de supplianten PETRONELLA HOBBEMA voor't collegie van de Heeren Schepenen tegens morgen ochtent ten halff negen uyren sullen hebben te citeren.

Actum den 21 July 1699.
Praesentibus alle de Heeren Schepenen.
getekent W. BOREEL.

Schepenen nader disponerende consenteren de supplianten om PIETERNELLA HOBBEMA bij provisie voor de tijt van een jaer op een bequame en verseeckerde plaets te confineren.
Actum den 22 July 1699.
Praesentibus alle de Heeren Schepenen.
geteeckent W. BOREEL.

De volgende attestatie vult een en ander aan en geeft ons een deerniswaardig beeld te zien van het treurig leven van den grooten kunstenaar. Wij verstaan dat „herteleed" der arme ouders maar al te goed.

24 Maart 1699. JACOB SPEGHT en PIETER BARENTSZ. verklaren ter requisitie van Sr. MEYNDERT HOBBEMA en sijn huysvrouw EELTJE PIETERS VINCK dat zij de requiranten en haar doghter PIETERNEL HOBBEMA seer wel kennen en dagelijks in 't huys van de requiranten comen en lange jaren familiare ommegang daar gehad hebben en... gesien hebben, dat de voorsz PIETERNEL HOBBEMA haar seer in den dronk verloopt, ja sodanigh dat zij haar puur onbequaam en vol drinkt en om geld tot drinken te crijgen de clederen van haar lijt vercoopt en verset en het geld verdrinkt, en het het selve niet eens maar seer dikwils is geschied *tot groot hertenleed van de requiranten*, die de voorsz. hare doghter (na dat haar man JAN FRAPPÉ DE JONGE, sijnde een oolijke deugniet en guyt van haar weggelopen was) in haar huys genomen en gealimenteert hebben. Verclaart nog hij 1e getuyge, dat de voorsz. PIETERNEL HOBBEMA in sijn presentie menigmaal geseght heeft dat zij haar selven sou verdoen en om hals brengen. [1])

Eerst 5 Augustus 1706 werd PIETERNELLA HOBBEMA op het Leidsche kerkhof begraven, en zooals wij reeds zagen [2]) zes dagen later trad haar „Weduwnaar" JOHANNES FRAPPÉ in den Haag in het huwelijk met de vrouw, waarmede hij reeds zoovele jaren geleefd had. Een merkwaardig staaltje van onbetrouwbaarheid van bewijzen van goed gedrag is de volgende verklaring, ten verzoeke van den „oolijken deugniet" voor Not. P. VAN AERDEN in den Haag verleden:

23 Dec. 1701. Eenige schutters en burgers van die stad verklaren ten verzoeke van JAN FRAPPÉ, dat hij is „in sijn handel en wandel en ommegang „van een seer eerlijke, sincere en opregte conduite, onberispelijck van leven en „ommegangh, sodanig als de deposanten aen hare eyge kinderen niet anders „wensten te sien..... dat hij ettelijcke jaren in den Hage fixum domicilium heeft „gehad en veeltijts met sijn medicamenten, omme die onder de menschen te

1) Prot. Not. N. VAN LOOSDRECHT, Amsterdam.
2) O. H. 1911, bl. 127.

„debiteren, niet alleen reyst in en door de steden van Holland maer ook in andre „provinciën omme door dat middel te connen bestaan". Hij was dus kwakzalver op de kermissen reizende, geworden.

De nu volgende verklaring, doet ons veronderstellen, dat HOBBEMA's zoon EDUARD, die 1695 weder naar Indië vertrokken was, daar vóór Januari 1699 overleden was:

26 Jan. 1699. Een kandidaat in de Heylige Theologie en een schoolmeester verklaren ten verzoeke van Sr. MEYNDERT HOBBEMA, Wijnroeyer, wonende in de Conijnestraet dat zij „wel gekent hebben EDUARD HOBBEMA, Ao. 1695 voor „Onder-Chirurgijn van hier met het schip „de Snoeper" in dienst der... O. I. „Compe vertrokken....; dat deselve is de soon van den requirant in desen dat „desselfs moeder EELTGE PIETERS VINCK mede nog in leven is...

„dat E. H. jongman en ongetrout.... uyt dese landen is vertrocken

„dat dus... zijne ouders... zijn eenige erfgenamen zijn. [1])

Dat HOBBEMA het niet breed had, blijkt ook uit het volgende. Hij en PIETER JACOBSZ. TIMMER zijn voogden over twee weeskinderen. Plotseling, omstreeks September 1702 wordt hun rekening en verantwoording afgevorderd. Zij protesteeren 9 September en vinden dit „onheus". Echter verklaart de nieuwe voogd, WILLEM VOS, 5 November dat hem door HOBBEMA en TIMMER „tot sijn genoegen" Staat en Inventaris is vertoond.

Het heele bedrag was *f* 674.— HOBBEMA had voor zich zelf *f* 100.— geleend, en moest nog vier jaren rente à 4 % (*f* 16.—) betalen. Alles wordt door hem aangezuiverd. [2]) Geen wonder, dat het uiteinde van den grooten schilder, wiens werk, ik kan 't niet nalaten, het hier nog eens te herhalen, thans met honderdduizenden betaald wordt, armoedig was.

ROMBOUT VAN PADDENBURG werd na zijn overlijden, tot Sequester over zijn boedel gezet. Er waren niet vele schulden. De bakker moest *f* 100.— hebben en krijgt *f* 92.—, een kuiper *f* 50.— en krijgt *f* 46.—; een stratenmaker eischt *f* 50.— en krijgt mede *f* 46.— en de kommenijhouder ontvangt *f* 12 : 13 st. in plaats van *f* 13.—. [3])

Wat er van het kleindochtertje geworden is, heb ik niet kunnen ontdekken.

Daarentegen heeft de vondst van de notarieële Acte van 1660 tot de volgende nieuwe bijdragen tot HOBBEMA's levensgeschiedenis de aanleiding gegeven:

---

1) Prot. Not. J. HOEKEBAK, Amsterdam.
2) Prot. Not. C. HELLERUS, Amsterdam.
3) Prot. Not. NOBLET, Amsterdam.

30 September 1635 zijn door Dº. SOMERUS in de Nieuwe Kerk getrouwd:
LUBBERT MEYNERTS en RINSJE EDUWARTS.

31 October 1638 is door Dº. SWALMIUS, dezelfde dien REMBRANDT zoo indrukwekkend geschilderd heeft, gedoopt, ook in de Nieuwe Kerk:

MEYNERT,

Zoon van LUBBERT MEYNERTSZ en RINSJE EDUWARTS, getuige YTJE BOUWENS.

Bij den ondertrouw, 8 Sept. 1635 heet HOBBEMA's vader: LUBBERT MAYNERTSZ van Amsterdam, huystimmergesel, oud 22 jaer, geen ouders hebbende, woonende op de Bloemgracht. De vrouw: REYNSGIE EDUWAERTS van Amsterdam, woonende in de Nieuwe Lelystraet, oud 21 jaer, geen ouders hebbende. [1])

Uit de Weeskamerboeken blijkt, dat „13 Maert 1653 LUBBERT MEYNDERTSZ, „Vlotschuytvoerder heeft bewesen syne drye kinderen, MEYNDERT, out 15, „EDUWAERT 12 ende AELTGE 8 jaer, daer moeder af was RENSGE EDUWAERTS, „te saemen voor haer moeders erff de somme van *f* 375.— ende daer en boven „aen elcx twee oude silvere rijcxdaelders ende aen de dochter alleen twee silvere „lepelen, ende sal" etc. ONNEKEN ALBERTS heet hier een Neef en ROELAND EDUWAERTS een Oom, die verklaren dat geen Inventaris behoeft gemaakt te worden.

28 May 1655 is „aen CLAES HENDRICKSZ., dienaer van 't Weeshuys, behandicht de somme van *f* 280.— voor de twee portien, toekomende EDUWART en AELTIE voornd. beyde in 't Weeshuys zijnde..... Een Weesmeesterskennisse van *f* 140.— houdende op LIEVE OBBES, laeckenbereyder in date 9 Martii 1656, borgen ONNEKEN ALBERTSZ VALCKBAERHOFF en DIRCK VAN DER MEULEN, bierbeschoyer, geleyt in de Lade, daertoe de resterende penningen besteet zijn."

MEYNDERT was toen — 1655 — dus reeds uit het Weeshuis en misschien reeds bij RUISDAEL aan het werk.

Den 9 July 1660 heeft „ONNEKE ALBERTSZ verclaert dat hij de hooftsomme van de voorsz. Weesmeesterskennisse van *f* 150.— (?*f* 140.—) op LIEVE OBBES heeft ontfangen ende dat hij deselve ten behoeve van de voorsz. MEYNDERT uytgegeven heeft, daer af hij bij behoorlijcke reeckeninge sal verantwoorden." [2])

Eigenaardig is, dat in al deze actes de naam HOBBEMA niet genoemd wordt!

1) Doop- en Trouwregisters der Nieuwe Kerk.
2) 29e Inbrengregister der Weeskamer, Amsterdam.

FREDERIK HENDRIK.

AMALIA VAN SOLMS.

Penningen in balein gedrukt door JOHN OSBORN, 1626. (Kon. Penn. Kab.)

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

JOHN OSBORN

DOOR

Dr. Mr. S. MULLER Fz.

JOHN OSBORN, de Engelsche baleinwerker uit Worcestershire, die sedert zijn zeventiende jaar te Amsterdam als ivoordraaier gevestigd was, is een oude bekende van mij: reeds in 1874, toen ik mijne *Geschiedenis der Noordsche compagnie* uitgaf, heb ik (p. 127) van hem melding gemaakt. Sedert is hij herhaaldelijk besproken [1]), zonder dat men het vroeger door mij medegedeelde heeft opgemerkt; het schijnt mij nu wel geschikt, om alles, wat wij over dezen kunstindustrieel weten, eens bijeen te plaatsen.

Bij de Noordsche compagnie behoort OSBORN thuis. In 1613 was de Nederlandsche walvischvangst begonnen, in 1614 was de compagnie voor de walvischvangst opgericht, en zoo volgde van zelf, dat in 1618 een Nederlandsch industrieel octrooi verzocht en verkreeg, om de baleinen der walvisschen volgens een nieuw door hem gevonden procédé te bewerken.

1) Door DE ROEVER, in: Oud-Holland. V p. 309, — en nu onlangs door VAN ZUIDEN, in hetzelfde tijdschrift. XXXIII p. 87. Vroeger is er over hem gehandeld door WASSENAER, in zijn Historisch verhael. VIII p. 86 vlg., — door VAN ORDEN in zijn Tijdschrift v. alg. munt- en penningkunde. II 1 p. 443, — door DIRKS, in zijn Penningkundig repertorium. XX p. 1 (No. 911). VAN LOON beeldde in zijne Beschr. der Nederl. historiepenningen. II p. 159 een paar zijner werken af zonder hem te noemen.

Het was op den 3en Maart 1618, dat de Staten-Generaal JOHN OSBORN aldus bevoorrechtten. Hij woonde toen, naar hij verklaarde, tijdelijk in Den Haag, maar had al achttien jaren gewoond te Amsterdam, waar hij ook op 2 Juni 1607 als 23-jarig jonkman getrouwd was. Hij was toen, naar hij verklaarde, kokermaker, hetgeen, naar het schijnt, wel hetzelfde zal geweest zijn als het bekende ambacht der schedemakers; WASSENAER vertelt, dat hij draaier was in ivoor en hoorn, — in ieder geval dus een vak beoefende, dat met het baleinwerken verwant was. De bewindhebbers der Noordsche compagnie, die een débouché zochten voor hun nagenoeg waardeloos geworden artikel, droegen, naar WASSENAER in 1624 verhaalt, aan OSBORN op, om eene bestemming voor de talrijke baleinen te vinden. „Dese, dit versoeck aennemende, heeft daer studieuselijck op ghelet, nacht en dagh zijn verstant en meditatien daeraen legghende, of sulcke stoffe niet en conde tot een ander gebruyck aengheleyt werden; heeft de schave daerop gheset, alsoock den raspe, den vijl [1]), daernae dat te persen en drucken; bevondt eyndelijck, teghens aller menschen opinie, bequaem te wesen tot veelderhande wercken, als lijsten, hoe groot dat sy vallen, om schilderyen, spiegel-cassen (ronde handspiegeltjes in surtouts) of eenigh geschaeft werk aen buffetten, kassen, camers, schoorsteen-mantels, tot spanceer-stocken (wandelstokken), kolven, messen-hechten, ellens, wijnroeden", ook tot „verkeerbarden (damborden) en andere groote wercken", naar een concurrent van OSBORN later aan de Staten-Generaal berichtte.

Deze opgaaf van de doeleinden, waartoe het balein door OSBORN gebruikt werd, is juist; want in zijn aan de Staten-Generaal gericht request om een octrooi (dat naar gewoonte in den aanhef daarvan is opgenomen) verhaalt de requestrant zelf, „hoe dat hy naer langh ondersoeck ende met groote moeyte geïnventeert ende gevonden hadde die middel ende practicque om walvis-beleynen, die in hen selffs seer oneffen, weeck ende ongeslooten sijn, te connen bereyden, hert, effen ende bequaem maecken ende prepareren, in voegen dat men deselve sal cunnen gebruycken (alsoff het een spetie van ebben oft diergelijck hert hout waere) tot spiegelcassen, lijstgens, ronde regels ende alle andere drayeryen ende hantwerckerye, schoonder int gesichte als ebbenhout, gelijck hy bereyt was op believen by de patroonen aen te wysen ende te verthoonen." De Staten-Generaal verleenden hem (in geheel dezelfde termen) een octrooi voor tien jaren. Het is dus aannemelijk, dat veel van de zwarte ornamenten, die wij op onze 17e eeuwsche meubelen aantreffen, evenals vele zwarte schilderijlijsten, bij nader onderzoek wel zullen blijken niet uit ebbenhout maar uit balein vervaardigd te zijn.

---

[1]) Het tweede octrooi van 26 Mei 1620 noemt nog als instrumenten voor de bewerking van het balein de „schavijn ende eenige instrumenten van draperie" lees: drayerie); het waren de door ROOSWINCKEL gebruikte gereedschappen.

Maar OSBORN was er niet alleen in geslaagd, om met de schaaf (en ook, naar het schijnt, met de rasp en de vijl) het ruwe materiaal te prepareeren voor glanzend zwarte ornamenten; hij beijverde zich ook, naar wij vernemen, om het „te persen en drucken". Ook deze bewerking leverde belangrijke resultaten; gelukkig weten wij door de onderzoekingen van DE ROEVER iets meer er van. Uit eenige door dezen in notarieele protocollen gevonden akten blijkt, dat OSBORN door niemand minder dan den beroemden Oost-Frieschen goudsmid JAN LUTMA, die sedert 1621 te Amsterdam gevestigd was, door den zilversmid JOOST LUTMA (zeker een bloedverwant) en door den wapensnijder TROWEST (?) SIMONS, modellen deed drijven of in pleister boetseeren, waarnaar dan door een paar Amsterdamsche horlogemakers koperen vormen gegoten werden, „omme daerinne leeuwenhoeffden ende andere figuren en personagien te connen drucken". Verscheidene zulke koperen vormen, om daarin balein te drukken, blijken vervaardigd te zijn; zij werden op ijzeren platen in persen geplaatst, die door een ijzeren schroefdraad als stempelpersen in beweging gebracht werden.

Deze leeuwenhoofden en andere figuren zullen waarschijnlijk wel ornamenten voor eikenhouten meubelen geweest zijn. Maar de akte spreekt ook van „personagien"; ook wordt er gesproken van borstbeeldjes, die „verzuiverd" en opgesneden werden: blijkbaar dus gedrukte portretten. Over dit procedé van OSBORN weet ook WASSENAER ons iets te verhalen: „de dunste stucken werden door een sonderlinge wetenschap soo in malkanderen gheparst, dat sy een massa zijn en blyven. Als het dun en plat is, maeckt men daer het vlak van kleerbesems, schotelkens en zant-backen af; jae het wert so gedwee of mol, dat men met een gesneden plaet daerop druckt 't gene men wil; de alderdunste graveringhen, als stralen van de son of anders, presenteren haer so helder, als men die in de plaet of het pampieren afdrucksel siet. Men maeckt daer troniën heel uytstaende af, van mans en vrouwen, leeuwen, satyrs en alle beeltenissen van historien, of sy van de beste beeldtsnyders gedaen waeren, tot ornamenten der huysen en camers dienende, blyvende altoos soo swart als gitte, soo men seyt."

Het geval bracht onzen WASSENAER geheel in verrukking. „Dit komt daerby", roept hij uit, „also alle materyen wijcken, jae al waren sy van stael; maer dese, met een hamer geslagen zijnde, barsten niet aen stucken, noch geven niet toe en blyven in 't geheel harder als eenighe stoffe ter werelt. Dit is daerby mede, dat het altoos even swart is, en blijft blinckende en noyt van de worm getroffen wert: de durabelste materie, die oyt in de werelt gesien is. Nu bevinde ick, dat die luyden in haer opinie bedroghen zijn, die ghevoelen, dat alle konsten op het hooghste zijn en datter niet en is, of 't sy al ghevonden. Voorwaer, dese inventie braveert alle subtyle verstanden, en daerenboven dat daer soovele rariteyten

by gevallen sijn, die d'alderbotste menschen in verwondering treckt, sulcke aerdighe stucken uyt de vinnen der walvissen te vinden en soovele verscheydenheyts daeruyt te procreëren, die een yder prysen moet. De Edele Hoogh-Mogende heeren Staten, vaders van hare ondersaten, beminders van alle subtyle en prijsweerdige inventien, Maecenates van alle geleerden, verstaende dat de voorseyde inventeur in hare dominie plaets hielt, hebben hem, om andere speculateurs te prickelen, een treffelijck octroy vergunt in den jare 1618, dese baleynen alleen in haer provincien te mogen wercken, sonder dat ymant hem die mocht namaken of distribueren".

WASSENAER's enthousiasme werkt aanstekelijk: nu deze portretten denkelijk door niemand minder dan LUTMA gesneden zijn, zouden wij ze wel gaarne kennen. Ik ben zoo gelukkig, die kennismaking mogelijk te kunnen maken; de hierbij gereproduceerde medaillon-portretten van prins FREDERIK HENDRIK en zijne echtgenoote, die reeds in 1859 voor het Koninklijk penningkabinet verkregen werden en die reeds in 1726 door VAN LOON in het 2e deel van zijne *Beschrijving der historipenningen* (p. 159) zijn afgedrukt, dragen op hunne keerzijde de inscriptie: „JOH. OSBORN *Angl. Amsterod. fecit* 1626" [1]). Zij zijn dus het werk van onzen OSBORN, en wel slechts twee jaren jonger dan de verklaring over de werkzaamheid van JAN LUTMA, die DE ROEVER ons mededeelt, dus niet onwaarschijnlijk van zijne hand (al kunnen de prins en de prinses natuurlijk niet voor 1625 door LUTMA afgebeeld zijn). VAN ORDEN, die reeds in 1842 een paar van OSBORN's medaillons beschreef, roemt de stukken als „allerprachtigst" en „zeer keurig bewerkt"; hij voegt er bij: „er zijn er, welke veronderstellen, dat, om het zachte en de weinige scherpte in de afbeeldingen bij VAN LOON, dezelve gegraveerd of wel opgewerkt zijn door een Engelschman, welke de vorsten van dat rijk aldus zoude hebben uitgegeven; hoe het zij, de afbeeldingen, ons voorgekomen, hadden meer van gedrevene en sommige waren als afgegoten, doch mede zeer goed". De uitspraak is in meer dan een opzicht raadselachtig; duidelijker is DE ROEVER, die verklaart, dat de medaillons, die hij zag, „allen zoo uitmuntend van bewerking waren, dat het wel een kunstenaar van den eersten rang moest zijn geweest, die deze voorwerpen had vervaardigd. Op welke wijze deze vervaardiging echter had plaats gehad, daarover kon hij (althans aanvankelijk) tot geen eenstemmigheid komen met anderen, die deze medaillons ook hadden gezien."

De producten van OSBORN's atelier zijn niet zoo zeldzaam, als de heer VAN ZUYDEN, die er onlangs weder over schreef, meent. VAN LOON beeldde in 1726 vier stukken af; VAN ORDEN spreekt zeer in het algemeen van „de afbeeldingen, hem voorgekomen", en schijnt ook eene serie van de Engelsche koningen gekend te hebben. Daartoe kan behoord hebben een (ongesigneerd)

1) Zie hierover echter de opmerking van dr. H. E. VAN GELDER in het Naschrift hierachter.

borstbeeld van koning HENDRIK VIII, dat zich volgens DE ROEVER in het Rijksmuseum moet bevinden. Dezelfde schrijver zag in 1887 medaillons van prins MAURITS en van een onbekende, later ook van FREDERIK HENDRIK en zijne gemalin, die zeer verspreid geweest schijnen te zijn. En volgens DIRKS moeten ook in de catalogussen van VAN DAM (No. 1498) en VAN DER NOORDAA (No. 3045) exemplaren voorgekomen zijn.

Trouwens dit is niet te verwonderen, nu de heer VAN ZUIDEN ons onlangs mededeelde, dat er (tusschen 1620 en 1630) verschillende beoefenaars van het vak hier te lande geweest zijn, die allen, „ebbenhoutwerckers, spiegelvergulders" en dergelijke arbeiders, zich bezighielden met het vervaardigen van „spiegelkassenlijsten" en andere „diversche werken" en waarvan de heer VAN ZUIDEN ons verscheidene noemt, die intusschen wel allen bij of voor OSBORN, die het monopolie had, gewerkt zullen hebben. Over de vraag, of OSBORN zelf, dan wel zijn concurrent en latere compagnon HARMAN ALBERTSZ. ROOSWINCKEL de uitvinding had gedaan, die de gelegenheid gaf, om „de walvisch-balinen zoo te bereyden en prepareren", dat men „deselfde recht, effen, hart en plat (kon) maken, in der voeghen dat men die mach ghebruycken, alsof het een specie van ebben- of dierghelijck hert hout ware, tot spieghel-cassen, lijsten, ronde regels en alderhande draeyeryen en hantwercken", liepen de gevoelens der concurrenten uiteen: ROOSWINCKEL beweerde, dat hij zelf en ook anderen de eersten waren geweest, die de schaaf bij het bewerken van balein hadden gebruikt, terwijl OSBORN's uitvinding alleen zou bestaan hebben in het toepassen daarop van het draaien en, naar het schijnt, ook van het persen en drukken, dat hem alleen eigen schijnt geweest te zijn. OSBORN heeft den 26en Mei 1620 van de Staten-Generaal een nieuw octrooi gekregen, dat WASSENAER mededeelt; de concurrenten hebben echter ook daarna, naar de heer VAN ZUIDEN bewijst, daarover gekibbeld.

Intusschen heeft OSBORN toch volgens zijn zeggen „teghens de groote kosten en moeyten, by hem daerin en over ghedaen, weynigh profyten van sijn inventie of konst getrocken"; men liet met het artikel reizen, en de bewindhebbers van de Noordsche compagnie, „sijnde luyden van oordeel", erkenden ook, „dat dese inventeur wel by haer gemeriteert hadde, (so)dat het hondert pont baleyn op twintig guldens geresen was"; terwijl zij OSBORN derhalve „vereerden met een treffelijcke schenckagie". Maar toch verliep het getij spoedig, want reeds in 1631 waren er naast OSBORN te Amsterdam, waar toch de zetel van het bedrijf gevestigd was, nog slechts twee baleinwerkers meer te vinden. De in balein gedrukte medaillons, die nog bewaard zijn, zullen dus wel van voor dien tijd dagteekenen.

BIJLAGE I.

OCTROY VOOR JAN OSSBORN.

Die Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen dengeenen, die dese jegenwoordige sullen werden gethoont, saluyt. *Doen te weten*, dat wy ontfangen hebben d'ootmoedige supplicatie, aen ons gepresenteert by JAN OSSBORN, hyer ter stede woonende ende over die achthien jaeren lanck continuelijck gewoont hebbende binnen de stede van Amsterdam, inhoudende hoe dat hy suppliant naer langh ondersoeck ende met groote moeyte geïnventeert ende gevonden hadde die middel ende practicque om walvis-beleynen, die in hen selffs seer oneffen, weeck ende ongeslooten sijn, te connen bereyden, hert, effen ende bequaem maecken ende prepareren, in voegen dat men deselve sal cunnen gebruycken (alsoff het een spetie van ebben. oft diergelijck hert hout waere) tot spiegelcassen, lijstgens, ronde regels ende alle andere drayeryen ende hantwerckerye, schoonder int gesichte als ebbenhout, gelijck hy suppliant bereyt was op ons believen by de patroonen aen te wysen ende te verthoonen, versoeckende, alsoo 't selve nyet alleen was een nyeuwe inventie, die voor desen in dese landen nyet gevonden oft gepractiseert en was, maer dat oock deselve noyt te vooren in eenige andere landen oft plaetsen, daer yemant kennisse oft wetenschap van heeft, van deselve walvis-belynen soodanige wercken gemaeckt oft dat die daertoe gebruyckt oft gebesicht waeren geweest, dat ons soude gelieven ten reguarde van de waerheyt van dese saecke, die sulcx was als hy hierbooven cortelinge hadde gededuceert, hem suppliant te verleenen octroy, omme voor den tijt van twaelff jaeren naestcommende in dese landen alleene die voorseyde nyeuwe gevonden practicque van het bereyden oft prepareren van de voorseyde walvis-beleynen, soo int recht, hert ende plat te moegen maecken, doen maecken ende exerceren, sonder in denselven tijt nagedaen te moegen werden, op alsulcke penen ende boete als wy sullen verstaen ende bevinden te behooren. Alles onder conditie dat hy suppliant gehouden sal wesen, gelijck hy presenteert, een yder daermede te gerieven ende te dienen voor een cleyn gewin, waervuyt oock sal volgen, dat die draeyers ende andere diergelijcke hantwerckers haer proffit ende gewin daerby sullen genyeten. *Welcken aengemerckt soo ist* dat wy, de saecken voorseyt overgemerckt ende ons ter bede van den voorseyden JAN OSBORN genegen vindende, wy denselven JAN OSBORN geaccordeert, geconsenteert ende geoctroyeert hebben, accorderen, consenteren ende octroyeren mits desen octroy, omme voor den tijt van thien jaeren naestcommende alleene in de Vereenichde Nederlanden te mogen maecken, doen maecken ende int werck stellen de voorseyde syne nyeuwe gevonden practicque van het bereyden ofte prepareren van de walvisch-balainen, omme deselve recht, effen, hert ende plat te maecken, in der voegen dat men die sal cunnen gebruycken, alsoff het een specie waere van ebben ofte diergelijck hert hout, tot spiegelcassen, lijstkens, ronde regels ende alle andere draeyerien ende hantwerckerye, schoonder in 't gesichte als ebbenhout, verbiedende alle andere drayeryen ende hantwerckerye, schoonder in 't gesichte als ebbenhout, verbiedende alle ende een yegelijck van dese landen de voorseyde bereyderie van de voorseyde walvisch-balaine binnen den voorseyden tijt van thien jaeren in de Vereenichde provintien nae te maecken ofte elders geprepareert met groote ofte cleyne quantiteyt te brengen, by verbeurte van dyer, ende daerenboven van de somme van tweehondert Carolus-guldens, t' appliceren een derddendeel daervan tot behoeff van den officier die de calangie doen sal, het tweede derddendeel tot behoeff van de armen, ende het resterende derddendeel tot behoeff van den voorseyden JAN OSBORN, mits dat het sy eene nyeuwe inventie, hyer te voorens in dese landen noyt gebruyckt ende sonder prejuditie van alle voorgaende generale ende particuliere concessiën; des sal de voorseyde JAN OSBORN gehouden sijn, een yeder te gerieven, accomoderen ende te dienen voor een cleyn gewin, sonder de goede luyden te beschatten. Ontbieden ende bevelen daerom allen officieren, justicieren, magistraten ende inwoonders

van de voorseyde Vereenichde Nederlanden, mitsgaders allen anderen, dien dit eenichsints aengaen mach, dat sy den voorseyden JAN OSBORN doen ende laten genieten ende gebruycken 't volcommen effect van desen onsen octroye, consent ende privilegie, cesserende alle beleth ende wederseggen ter contrarien, want wy 't selve hebben bevonden te behooren. Gegeven onder onsen cachette, paraphure ende de signature van onsen greffier. In 's Gravenhage den 3en Meert XVIC ende achtien. Was geparapheert: TACO VAN BURMANIA vt. Onderstondt: Ter ordonnantie van de hoochgemelte heeren Staeten Generael. Geteeckent: C. AERSSEN.

BIJLAGE II.

OCTROY VOOR HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL.

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen dengenen, die dese jegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen. Doen te weeten, dat wy ontfangen hebben d'oidtmoedige supplicatie, aen ons gepresenteert van wegen HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL, ingebooren van dese landen ende poorter der stadt Amstelredam, inhoudende, dat hy suppliant met veele moyeten praticquen ende industrie gevonden hadde de kunste, omme met de schave te verwercken, soowel bereyde als onbereyde walvisch-baleynen, hebbende schoonder luyster ende glans dan eenich ebbenhout in sich selven, zijnde geheel dun ende swack, ende daervan te maecken lijsten, kassen, schorsteenmantels, verkeerberden ende andere groote wercken, sulcx thoonende aloff die van massiff ebbenhout waren gemaeckt, van welcke onbereyde baleynen de suppliant patroonen off preuven ons heeft verthoont, welcke des suppliants inventie ende kunst by nyemant tot noch toe hier te lande en ware gebruyckt ende gepractiseert, die oock nyet gemeyns hadde maer heel verscheyden was van de inventie van JAN OSBORN, Engelsman, die alleenlijck seyde te hebben inventie ende cunste van de voorseyde walvisch-baleynen te bereyden omme vervrocht te werden, sonder dat hy de conste hadde omme die met de schave te verwercken, alsoo hy met de schave nyet en was ommegaende, maer alleenelijck met drayerye, sulcx dat het octroy, den voorseyden OSBORN verleent, den suppliant nyet en was obsterende. Ende alsoo mitsdien reden was, dat de suppliant de vruchten van zyne voorseyde inventie soude genieten ende hem by anderen nyet behoort ontrocken te werden, ende dat ons ende alle souveraine princen, omme de cunsten te doen floreren ende hare landen te doen renommeren, gewoon waren de autheurs van eenige nieuwe inventiën te verleenen octroyen van hare cunste alleen voor eenigen tijt van jaeren te exerceren met exclusie van alle andere, hadde hy suppliant versocht ende oidtmoedelijck gebeden, dat onse goede geliefte zy, hem te verleenen ende doen expedieren octroy, omme binnen den tijt van twaelff jaeren alleen, ende met exclusie van allen anderen binnen de Vereenichde Nederlanden, soowel van bereyde als onbereyde walvisch-baleynen met de schave te maken ende doen maken alderhande wercken, met interdictie aen allen ende eenen yegelijcken van met de schave alsulcke ofte diergelijcke wercken nyet te maecken nochte doen maecken, nochte by andere buyten gemaeckt sijnde in dese landen te brengen om te vercoopen ofte verhandelen, op verbeurte van deselve ende daerenboven noch van alsulcke peyne, als by ons daertoe gelieven sal te stellen, t'appliceren ende onder limitatie als naer gewoonte, ende onvermindert het octroy, by ons den 3en Martij XVIC achtien aen JAN OSBORN Engelsman verleent. *Welcken aengemerckt, soo ist,* dat wy de voorseyde saecken overgemerckt ende ons ter bede van den voorseyden HERMAN ALBERTSS. ROOSWINCKEL genegen vindende, wy denselven ROOSWINCKEL geconsenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen ende octroyeren mits desen, dat hy voer den tijt van acht jaeren naestcommende, innegaende op heden date deses, alleene in de voorseyde Vereenichde Nederlanden, geassocieerde landtschappen ende steden sal moegen maken ofte doen maecken de voorseyde practicque, industrie ende kunste, by hem gevonden, omme mette schave te verwercken soowel bereyde als onbereyde walvisch-baleynen, hebbende schoonder luyster ende glans dan eenich ebbenhoudt, ende daervan te maken lijsten, kassen, schoorsteen-

van de voorseyde Vereenichde Nederlanden, mitsgaders allen anderen, dien dit eenichsints aengaen mach, dat sy den voorseyden JAN OSBORN doen ende laten genieten ende gebruycken 't volcommen effect van desen onsen octroye, consent ende privilegie, cesserende alle beleth ende wederseggen ter contrarien, want wy 't selve hebben bevonden te behooren. Gegeven onder onsen cachette, paraphure ende de signature van onsen greffier. In 's Gravenhage den 3en Meert XVIC ende achtien. Was geparapheert: TACO VAN BURMANIA vt. Onderstondt: Ter ordonnantie van de hoochgemelte heeren Staeten Generael. Geteeckent: C. AERSSEN.

BIJLAGE II.

OCTROY VOOR HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL.

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen dengenen, die dese jegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen. Doen te weeten, dat wy ontfangen hebben d'oidtmoedige supplicatie, aen ons gepresenteert van wegen HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL, ingebooren van dese landen ende poorter der stadt Amstelredam, inhoudende, dat hy suppliant met veele moyeten praticquen ende industrie gevonden hadde de kunste, omme met de schave te verwercken, soowel bereyde als onbereyde walvisch-baleynen, hebbende schoonder luyster ende glans dan eenich ebbenhout in sich selven, zijnde geheel dun ende swack, ende daervan te maecken lijsten, kassen, schorsteenmantels, verkeerberden ende andere groote wercken, sulcx thoonende aloff die van massiff ebbenhout waren gemaeckt, van welcke onbereyde baleynen de suppliant patroonen off preuven ons heeft verthoont, welcke des suppliants inventie ende kunst by nyemant tot noch toe hier te lande en ware gebruyckt ende gepractiseert, die oock nyet gemeyns hadde maer heel verscheyden was van de inventie van JAN OSBORN, Engelsman, die alleenlijck seyde te hebben inventie ende cunste van de voorseyde walvisch-baleynen te bereyden omme vervrocht te werden, sonder dat hy de conste hadde omme die met de schave te verwercken, alsoo hy met de schave nyet en was ommegaende, maer alleenelijck met drayerye, sulcx dat het octroy, den voorseyden OSBORN verleent, den suppliant nyet en was obsterende. Ende alsoo mitsdien reden was, dat de suppliant de vruchten van zyne voorseyde inventie soude genieten ende hem by anderen nyet behoort ontrocken te werden, ende dat ons ende alle souveraine princen, omme de cunsten te doen floreren ende hare landen te doen renommeren, gewoon waren de autheurs van eenige nieuwe inventiën te verleenen octroyen van hare cunste alleen voor eenigen tijt van jaeren te exerceren met exclusie van alle andere, hadde hy suppliant versocht ende oidtmoedelijck gebeden, dat onse goede geliefte zy, hem te verleenen ende doen expedieren octroy, omme binnen den tijt van twaelff jaeren alleen, ende met exclusie van allen anderen binnen de Vereenichde Nederlanden, soowel van bereyde als onbereyde walvisch-baleynen met de schave te maken ende doen maken alderhande wercken, met interdictie aen allen ende eenen yegelijcken van met de schave alsulcke ofte diergelijcke wercken nyet te maecken nochte doen maecken, nochte by andere buyten gemaeckt sijnde in dese landen te brengen om te vercoopen ofte verhandelen, op verbeurte van deselve ende daerenboven noch van alsulcke peyne, als by ons daertoe gelieven sal te stellen, t'appliceren ende onder limitatie als naer gewoonte, ende onvermindert het octroy, by ons den 3en Martij XVIC achtien aen JAN OSBORN Engelsman verleent. *Welcken aengemerckt, soo ist,* dat wy de voorseyde saecken overgemerckt ende ons ter bede van den voorseyden HERMAN ALBERTSS. ROOSWINCKEL genegen vindende, wy denselven ROOSWINCKEL geconsenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen ende octroyeren mits desen, dat hy voer den tijt van acht jaeren naestcommende, innegaende op heden date deses, alleene in de voorseyde Vereenichde Nederlanden, geassocieerde landtschappen ende steden sal moegen maken ofte doen maecken de voorseyde practicque, industrie ende kunste, by hem gevonden, omme mette schave te verwercken soowel bereyde als onbereyde walvisch-baleynen, hebbende schoonder luyster ende glans dan eenich ebbenhoudt, ende daervan te maken lijsten, kassen, schoorsteen-

mantelen, verkeerberden ende andere groote wercken, sulcx thoonende alsoft die van massift ebbenhoudt waren gemaect, nyet gemeens hebbende, maer geheel verscheyden wesende van de inventie van JAN OSBORN Engelsman. Verbiedende alle ende een yegelijck, ingesetenen van dese landen, de voorseyde inventie binnen den voorseyden tijt van acht jaeren na te maeken, ofte elders nagemaeckt in de Vereenichde Provinciën, geassocieerde landtschappen ende steden te brengen, om die te vercoopen ende verhandelen, opte verbeurte van deselve nagemaeckte wercken ende daerenboven van de somme van tweehondert Carolus-guldens, t' appliceren een derddendeel daervan tot behoeff van den officier, die de calengie doen sal, het tweede derddendeel tot behoeff van den armen, ende het resterende derddendeel tot behoeff van den voorseyden HARMAN ALBERTSS. ROOSWINCKEL, mits dat het zy eene nyeuwe inventie hiertevoorens in dese landen nyet gebruyckt, ende sonder prejuditie van alle voergaende generale ende particuliere concessiën, namentlijck van dieghene, den derdden der maent Meerte 16c achtien by ons geaccordeert aen den voorseyden JAN OSBORN; dies sal den voorseyden HARMAN ALBERTSSEN gehouden zijn, een yeder te gerieven, accommoderen ende te dienen voer een cleyn gewin, sonder de goede luyden te beschatten. Ontbieden ende bevelen daerom allen officieren, justicieren, magistraten ende inwoonders van de voorseyde Vereenichde Nederlanden, mitsgaders allen anderen, dien dit eenichssints aengaen mach, dat zy den voorseyden HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL doen ende laten genieten ende gebruycken 't volcommen effect van desen onsen octroye, consent ende privilegie, cesserende alle beleth ende wederseggen ter contrarien; want wy 't selve bevonden hebben alsoo te behooren Gegeven onder onsen cachette, paraphure ende de signature van onsen greffier. In 's Gravenhage opten XXVen Aprilis XVIc ende twintich. Was geparapheert: FREDERICH VAN FERVOU vt.' Onderstondt: Ter ordonnantie van de hoochgemelte heeren Staten Generael. Geteeckent: C. AERSSEN [1]).

NASCHRIFT.

In overleg met Dr. Mr. MULLER voeg ik hier nog eene aanteekening aan toe, waarin ik een bepaalde kant van de zaak nader toelicht.

De afbeeldingen bij VAN LOON geven niet het werk van OSBORN weer, maar een stel plaquettes in verguld koper, dat blijkbaar is afgegoten naar dezelfde vormen, die voor het balein gebruikt zijn: alle maten komen nauwkeurig overeen. Zulk een stel bevindt zich in de penningverzameling van het museum TEYLER. Behalve deze ovale plaquettes bestaan ook nog ronde (ook door VAN LOON op dezelfde pagina afgebeeld), welke met gebruikmaking van hetzelfde origineel zijn vervaardigd; alle maten van onderdeelen komen ook hier weder precies overeen met die van het balein. Exemplaren zijn voorhanden: in verguld koper in het Kon. Penningkabinet en in lood in het Gemeente-museum in Den Haag.

De baleinen exemplaren onderscheiden zich aan de achterzijde door het ingedrukte stempel van OSBORN en door het feit, dat zij in den vorm zijn ingedreven met behulp van een afgietsel in metaal van den stempel, waardoor in diep relief het portret nog eens, zij het ook minder goed, gegeven wordt.

[1]) Het octrooi der Staten Generaal d.d. 26 Mei 1620, dat het octrooi van OSBORN, naar aanleiding van het aan ROOSWINCKEL verleende, nader verklaarde, staat gedrukt bij: WASSENAER, Historisch verhael. VIII fol. 87.

mantelen, verkeerberden ende andere groote wercken, sulcx thoonende alsoft die van massift ebbenhoudt waren gemaect, nyet gemeens hebbende, maer geheel verscheyden wesende van de inventie van JAN OSBORN Engelsman. Verbiedende alle ende een yegelijck, ingesetenen van dese landen, de voorseyde inventie binnen den voorseyden tijt van acht jaeren na te maeken, ofte elders nagemaeckt in de Vereenichde Provinciën, geassocieerde landtschappen ende steden te brengen, om die te vercoopen ende verhandelen, opte verbeurte van deselve nagemaeckte wercken ende daerenboven van de somme van tweehondert Carolus-guldens, t' appliceren een derddendeel daervan tot behoeff van den officier, die de calengie doen sal, het tweede derddendeel tot behoeff van den armen, ende het resterende derddendeel tot behoeff van den voorseyden HARMAN ALBERTSS. ROOSWINCKEL, mits dat het zy eene nyeuwe inventie hiertevoorens in dese landen nyet gebruyckt, ende sonder prejuditie van alle voergaende generale ende particuliere concessiën, namentlijck van dieghene, den derdden der maent Meerte 16c achtien by ons geaccordeert aen den voorseyden JAN OSBORN; dies sal den voorseyden HARMAN ALBERTSSEN gehouden zijn, een yeder te gerieven, accommoderen ende te dienen voer een cleyn gewin, sonder de goede luyden te beschatten. Ontbieden ende bevelen daerom allen officieren, justicieren, magistraten ende inwoonders van de voorseyde Vereenichde Nederlanden, mitsgaders allen anderen, dien dit eenichssints aengaen mach, dat zy den voorseyden HARMAN ALBERTSSEN ROOSWINCKEL doen ende laten genieten ende gebruycken 't volcommen effect van desen onsen octroye, consent ende privilegie, cesserende alle beleth ende wederseggen ter contrarien; want wy 't selve bevonden hebben alsoo te behooren Gegeven onder onsen cachette, paraphure ende de signature van onsen greffier. In 's Gravenhage opten XXVen Aprilis XVIc ende twintich. Was geparapheert: FREDERICH VAN FERVOU vt.' Onderstondt: Ter ordonnantie van de hoochgemelte heeren Staten Generael. Geteeckent: C. AERSSEN [1]).

NASCHRIFT.

In overleg met Dr. Mr. MULLER voeg ik hier nog eene aanteekening aan toe, waarin ik een bepaalde kant van de zaak nader toelicht.

De afbeeldingen bij VAN LOON geven niet het werk van OSBORN weer, maar een stel plaquettes in verguld koper, dat blijkbaar is afgegoten naar dezelfde vormen, die voor het balein gebruikt zijn: alle maten komen nauwkeurig overeen. Zulk een stel bevindt zich in de penningverzameling van het museum TEYLER. Behalve deze ovale plaquettes bestaan ook nog ronde (ook door VAN LOON op dezelfde pagina afgebeeld), welke met gebruikmaking van hetzelfde origineel zijn vervaardigd; alle maten van onderdeelen komen ook hier weder precies overeen met die van het balein. Exemplaren zijn voorhanden: in verguld koper in het Kon. Penningkabinet en in lood in het Gemeente-museum in Den Haag.

De baleinen exemplaren onderscheiden zich aan de achterzijde door het ingedrukte stempel van OSBORN en door het feit, dat zij in den vorm zijn ingedreven met behulp van een afgietsel in metaal van den stempel, waardoor in diep relief het portret nog eens, zij het ook minder goed, gegeven wordt.

[1]) Het octrooi der Staten Generaal d.d. 26 Mei 1620, dat het octrooi van OSBORN, naar aanleiding van het aan ROOSWINCKEL verleende, nader verklaarde, staat gedrukt bij: WASSENAER, Historisch verhael. VIII fol. 87.

Penningplaat van AMALIA VAN SOLMS 1626,
door JOH. LUTMA den Ouden.

Gravure van AMALIA VAN SOLMS 1626, door W. J. DELFF
naar MIEREVELD.

Boek- **Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.**

Penningplaat van HENDRIK IV,
door J. LUTMA den Ouden.

Penningplaat van HENDRIK IV,
door DUPRÉ.

Baleinen penning van AMALIA VAN SOLMS, 1626,
door J. OSBORN.
Achterzijde, met inschrift en adres van J. OSBORN.

Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v/h. Gebr. Binger, Amsterdam.

Zoeken wij nu naar het voorbeeld van deze penningplaten, dan vinden wij dat voor AMALIA VAN SOLMS in de groote, eveneens van 1626 dateerende gravure van DELFF naar MIEREVELD; de overeenkomst is volkomen. Het pendant, FREDERIK HENDRIK voorstellende, is ook gevolgd naar een prent van DELFF naar MIEREVELD van 1624, waarbij echter de sjerp geheel vrij is behandeld. Op beide penningen zijn de lijfspreuken der vorsten, die in randschrift op de prenten voorkomen, in cartouches onderaan even boven den rand aangebracht.

De zaak is duidelijk. Dadelijk na het huwelijk der vorsten heeft OSBORN zijn kunst willen gebruiken om eene afbeelding van hen in den handel te brengen. Hij liet daarvoor een vorm maken[1]) naar de juist uitgekomen prent van DELFF; dien vorm gebruikte hij. Dus niet OSBORN, maar de maker van den vorm is de kunstenaar, wiens werk wij nog beter bewonderen kunnen in de koperen afgietsels er van. Als wij nu weten, dat volgens DE ROEVERS mededeelingen de oude LUTMA voor OSBORN vormen maakte in 1624, dan ligt het aannemen van diens auteurschap voor dezen penningvorm voor de hand, ook al lijkt het werk in opvatting op dat van den beroemden, iets ouderen Franschman DUPRÉ. Van dezen is het werk, zooals een oogenblik gedacht werd, echter niet, immers bij de haast, die er was om den actueelen penning te maken, zal OSBORN zeker niet DELFFS prent naar Parijs hebben willen sturen, wanneer hij reeds met een kunstenaar als LUTMA samenwerkte. Dat van LUTMA geen ander dergelijk werk bekend is, bewijst niet, (dat zal men mij gereedelijk toegeven), dat hij het niet heeft gemaakt. En het zegt ook wel iets, dat de ornamentiek van OSBORNS meesterstempel (die blijkens het jaartal speciaal voor dit geval gemaakt is) en nog duidelijker die van de cartouches met de lijfspreuken min of meer het kwab-karakter van LUTMA's ornament vertoont.

Belangwekkend in dit verband is een tweede dergelijk geval. Op het Kon Penningkabinet is ook een baleinen penning van HENDRIK IV, sterk gelijkend, behalve in de bewerking van het borstharnas, op een penning van DUPRÉ. Ook van dezen baleinen penning kon de heer VAN KERKWIJK een volkomen evenbeeld in metaal aanwijzen[2]), zoodat wij hiervan dus eveneens uitvoeringen in twee grondstoffen bezitten. Ik houd ook dit stuk voor werk van OSBORN en LUTMA, bewerkt naar het voorbeeld van DUPRÉ.

De afbeeldingen bij dit artikel gevoegd mogen bevestigen, dat wij hier met bijzonder knap werk te doen hebben. De attributie der drie stukken aan LUTMA heeft belang, omdat wij van dezen bekenden goudsmid nog geen dergelijk werk konden aanwijzen.

H. E. VAN GELDER.

1) Het is ook mogelijk, dat OSBORNS rol nog minder belangrijk was, dat nml. LUTMA de penningplaten maakte, en dat daarna OSBORN den vorm daarvan gebruiken ging.

2) Bij den heer VAN UYE PIETERSE te Arnhem.

Aanvullingen tot het „Leven" van Roemer Visscher

DOOR

J. F. M. STERCK.

Over weinigen onder de Nederlandsche dichters is door onze letterkundige geschiedschrijvers zoo oppervlakkig geschreven als over den „Hollandschen Martiael", over ROEMER VISSCHER. Dit is geen verwijt aan die biographen, want, 't is waar, er was nog niet veel bekend van zijn levensgeschiedenis, en dan vult de fantasie al spoedig aan, wat aan zekere gegevens ontbreekt. Geen afzonderlijk boek is nog aan hem gewijd. Zoo hebben met groote standvastigheid, ook nog de latere schrijvers, hem steeds onder de Katholieken gerangschikt, ofschoon hij in geen van zijn geschriften ooit eenig bewijs van roomschheid gegeven heeft.

Mag men een notariëel stuk gelooven, dan zou men hem steeds vijf jaar te vroeg ter wereld hebben doen komen. Zelfs heeft men hem, zonder eenig bewijs, een portret opgedrongen, dat evengoed den een of anderen zeeman kan voorstellen, als den „ronden Roemer."

Dat zulke verkeerde voorstellingen tot de minder aangename beschouwingen behooren, waarmede men iemands nagedachtenis kan versieren, zal iedereen toestemmen. Sommige biografen hebben hun voorgangers ijverig nageschreven, zonder eens te onderzoeken of de vermeende feiten, wel door eenig document,

of door ROEMERS werken, bevestigd worden. Ik wil trachten in deze bladzijden wat meer zekerheid en volledigheid in ROEMER VISSCHERS biographie aan te brengen.

Reeds vroeger [1]) heb ik, naar ik meen, overtuigende bewijzen aangevoerd omtrent het geloof van hem en zijne kinderen, door er op te wijzen, dat twee jaar na den dood huns vaders, in 1622, door de gezamenlijke kinderen van ROEMER VISSCHER: ANNA, TESSELSCHADE, PIETER, en NICOLAES VAN BUYL als man en voogd van TRUITGEN, een groot stuk land in den Zyperpolder, bij Schagen, aan hoofdingelanden werd overgedragen, namelijk „hondert ses roeden ende acht voeten landt, en welke gebruikt zullen worden tot een woonplaatse voor een predicant aldaer".

Als we daarbij bedenken, dat ROEMER VISSCHER behoorde tot de ingelanden van de Zype, dan valt het licht te begrijpen, dat zijn kinderen in zijn geest gehandeld hebben, en is het moeilijk aan te nemen, dat een familie, die dan geheel katholiek zoude zijn, een belangrijk stuk grond zoude afstaan voor de bevordering van den protestantschen godsdienst. Men houde in het oog, dat het geen *verkoop* van grond is, waartegen ook een Katholiek misschien geen bezwaar zou kunnen hebben, maar een afstand doen *om niet*.

Herinnert men zich daarbij, dat AEFGEN JANSD. VAN CAMPEN, ROEMERS vrouw, ook protestant was, en dat al de kinderen van ROEMER met Protestanten trouwden, voor zoover ze gehuwd zijn; dat TESSELSCHADE 6 Juni 1614 in de Oude Kerk optrad als doopgetuige voor het oudste kind van haar zuster TRUITGEN, dan valt toch moeilijk aan te nemen, dat de vader katholiek is geweest.

Hoe is nu de legende omtrent ROEMERS geloof ontstaan? WAGENAAR schreef in 1767 heel voorzichtig: „Ik meen, dat ROEMER VISSCHER, evenals SPIEGEL, zich altoos gehouden heeft bij de Roomsche kerke, in welke hij opgevoed was." [2])

In 1808 komt MR. JACOBUS SCHELTEMA reeds met volle zekerheid dit bericht bevestigen: „Hij bleef bij de Roomsche Kerk", schrijft hij. Sedert heeft niemand meer aan het roomsche geloof van ROEMER VISSCHER getwijfeld.

Nu komt het mij wel waarschijnlijk voor, dat ROEMER VISSCHER, die de opkomst der Hervorming te Amsterdam heeft medegemaakt, wel oorspronkelijk katholiek is geweest, maar in Erasmiaanschen geest, die met zijn satyrieken aanleg groote verwantschap vertoont. Hierdoor heeft hij zich reeds vroegtijdig van de Katholieke Kerk afgewend, doch zich bij geen ander kerkgenootsehap aangesloten, evenmin als COORNHERT en Burgemeester C. PZ. HOOFT.

1) Vierde Verslag van het Vondel-Museum, 1910, bl. 24, volgg. en 41.
2) *Amsterdam*, XI, 220, 8vo uitgave.

Zoo kan de secure WAGENAAR dan ook schrijven als boven is aangehaald, omdat hij nergens een gedocumenteerde bevestiging van ROEMERS overgang tot een andere kerk heeft gevonden.

Eenstemmig zijn de biographen van ROEMER VISSCHER in het vermelden van zijn geboortejaar als 1547, evenals WAGENAAR, zijn voorgangers en navolgers het gedaan hebben. Leest men nu evenwel in een notariëele akte van 1599 (zie bijlage XIII): „de Eersame ROEMER VISSCHER, coopman binnen de voorsz. stede (van Amsterdam) omtrent 47 jaar", dan zou men gaan twijfelen, of hij niet in 1552 geboren is, dus 5 jaar later. Men mag immers niet aannemen, dat een man als ROEMER VISSCHER, bijna vijftig jaar oud, dezelfde zwakheid zou hebben gehad, waaraan dikwijls de bruiden in die dagen leden, van haar leeftijd bij de aangifte voor schepenen wat te flatteeren!

Maar, ondanks dit notariëel vastgestelde geboortejaar, heb ik toch gemeend mij in dit opstel niet daaraan te moeten houden, omdat er verschillende feiten en omstandigheden zijn in ROEMERS leven, die meer pleiten voor 1547, als zijn geboortejaar, dan voor 1552.

De vermelding, dat ROEMER in 1599 47 jaar oud zoude zijn, is immers zeer goed te verklaren door aan te nemen, dat de klerk, die de minuut opschreef toen ROEMER VISSCHER zijn verklaring voor notaris JAN FRANSSEN BRUYNINGH aflegde, hem verkeerd heeft verstaan. Ik stel mij voor, dat de vergissing als volgt ontstaan is. De notaris vraagt ROEMER, hoe oud hij is; deze antwoordt: „Ik ben van '47", (d. i. 1547). De klerk schrijft op: „ouderdom omtrent 47", en de fout is gemaakt, zonder later te worden opgemerkt, omdat de leeftijd in deze verklaring geen voornaam element vormt.

Een even belangrijke vraag, als die omtrent zijn geloof en zijn leeftijd, is: hoe zag de ronde ROEMER er uit? SCHELTEMA was ook niet verlegen om een antwoord: „Zijn gelaat moet schrander en deftig geweest zijn. Ik heb de afbeelding van hetzelve kunnen geven, door de verplichtende heuschheid van den heer DANIËL DE JONG te Rotterdam, in wiens uitmuntend Kabinet de schoone teekening berust van J. STOLKER, gemaakt naar de schilderij van FRANS HALS." Zeer te betreuren valt echter, wat SCHELTEMA hierop laat volgen: „Waar deze schilderij is, bleef mij, in weerwil van alle nasporingen, onbekend." [1])

Hoe jammer, dat zulk een portret zoo spoorloos kan verdwijnen, en nog wel een kunstwerk van FRANS HALS, wiens werk te allen tijde ten zeerste is gewaardeerd. Hoe vreemd, dat nergens elders van dit portret melding wordt gemaakt: een familiestuk, dat den kinderen en kleinkinderen toch overdierbaar moet zijn geweest.

1) ANNA en MARIA TESSELSCHADE, de dochters van R. VISSCHER bl. 80.

FRANS HALS, de Antwerpenaar, afkomstig van Mechelen, was omstreeks 1616 in Holland. De mogelijkheid bestaat dus, dat hij ROEMER VISSCHER, in 1620 overleden, gekend kan hebben. Maar toch kan ik niet nalaten den eerzamen JACOBUS SCHELTEMA, of den schilder STOLKER, van een mystificatie te verdenken, want werkelijk, het portret is al te mooi! Het geeft zelfs in den rechter bovenhoek te aanschouwen het familiewapen van ROEMER VISSCHER, een loopende wolf of een vos, en daaronder: Aetatis 71, 1618. Nu is het zeer onwaarschijnlijk, dat de gemoedelijke ROEMER met een familiewapen gepronkt zou hebben op zijn portret, hij die zoo geestig kon spotten met anderer namen en wapens, zooals in een der *Quicken*, (II, 47) vermoedelijk aan een collega-korenkooper gericht:

Ghij reeckent u gheslacht van Haver tot Garst,[1])
Dat ghij een Ridder zijt van naem en wapen:
Barnt uw mont niet, blaest dat ghij barst, enz.

Ook Mr. DE ROEVER heeft ernstigen twijfel geopperd omtrent de echtheid van portret en wapen (Zie „Uit onze Oude Aemstelstad", III, 90), en bewijst de valschheid van dit laatste door het echte wapen van ROEMER VISSCHER bekend te maken, zooals het voorkomt in een bundel met teekeningen van wapens der schutters bij Jhr. Dr. J. SIX, onder die van de Handboogsdoelen, waarbij ROEMER VISSCHER staat afgebeeld op een doelenstuk van 1586, voorstellende kapitein EGBERT VINCK en zijn compagnie, en door DIRCK BARENTSZ. geschilderd. Ook HENDR. LAURENSZ. SPIEGHEL, ROEMERS vriend, komt er op voor. Het schilderij is verdwenen; maar het Britsche Museum bewaart er de teekening van. (Zie MOES, *Iconographia Batava*, II, bl. 536.)

Daar het zoogenaamde wapen van ROEMER VISSCHER niet voorkomt op de teekening van STOLKER, die naar FR. HALS gemaakt heet te zijn, moet SCHELTEMA het op de door hem uitgegeven gravure hebben laten aanbrengen, nadat hij het gevonden had op een andere teekening, ook van STOLKER, die het portret van ANNA ROEMERS zou moeten voorstellen.

Bovendien, schrijft de ROEVER, ligt STOLKER tegenwoordig bij de deskundigen onder zware verdenking van portretten van anonymi met den naam van een of ander bekend persoon te hebben gedoopt. Dat dit waarschijnlijk ook bij dit portret geschied is, zou men kunnen afleiden uit de omstandigheid, dat het sterfjaar van ROEMER (1625) [lees 1620] op dit, naar het heet in 1618 geschilderde stuk zou vermeld staan."

Een aaneenschakeling dus, van zeer verdachte merkwaardigheden. Maar het meest afdoende bewijs voor de vervalsching vond ik onlangs, toen ik het oor-

---

1) Voor: „van haver tot haver" is: van ouder tot ouder.

spronkelijke schilderij van het zoogenaamde portret van ROEMER VISSCHER zag bij DR. HOFSTEDE DE GROOT te 's-Gravenhage, die verklaarde, dat dit portret (alleen het hoofd en de schouders) van een onbekende, is geschilderd door CAREL FABRITIUS geboren in 1620, het sterfjaar van ROEMER VISSCHER![1])

Het leven van ROEMER VISSCHER is grootendeels voor ons nog een gesloten boek. Hoe is zijn opvoeding geweest? Welke school heeft hij bezocht? 't Zijn vragen, die wij niet, of slechts bij benadering kunnen beantwoorden. Mr. DE ROEVER, die ROEMERS geboortejaar ook stelt op 1547, vóor 20 Juni, heeft over hem een aantal belangwekkende bijzonderheden bekend gemaakt.[2]) Zijn vader PIETER JACOBSZ. en zijn moeder ANNA ROEMERSDR., vóor 1538 gehuwd, stierven reeds vroeg, zij werden op 7 Juli 1558 te gelijk begraven, toen ROEMER 11 jaar was. Een oudere broeder, JACOB PIETERSZ. VISSCHER trok zich den knaap toen aan, doch overleed reeds het volgend jaar, den 21 November 1559. Toen nam ROEMERS oudere zuster, gehuwd met JACOB VAN CAMPEN de zorg voor den jongen over en werd haar man tot voogd benoemd.

Dat ROEMER zijn jeugd te Amsterdam heeft doorgebracht, wordt ontwijfelbaar bewezen door zijn verzen. Heel het Amsterdamsche leven van zijn tijd ziet men tot in de kleinste bijzonderheden daarin weerspiegeld. Als een echt Amsterdamsche jongen is hij overal bij, en men krijgt wel den indruk, dat de vroeg ouderlooze knaap door zijn voogd en zijn zuster niet al te streng onder bedwang is gehouden. DE ROEVER maakt op, uit de voorwaarden, waarop het ouderlijk huis aan den zwager-voogd verhuurd werd, dat ROEMER reeds vroegtijdig op reis ging. In Juni 1564 en in Januari 1566 was hij echter in 't vaderland, en te Amsterdam.

ROEMER huwde in Maart 1583 met AEF JANSDR. VAN CAMPEN. Zijn kinderen werden geboren: ANNA in 1583, GEERTRUI in 1588, TESSELSCHADE 21 Maart 1594, en PIETER in 1600. Deze wordt althans in 1640 als 40jaar oud vermeld.[3])

Maar wij hebben ROEMER eerst nog als jongeling te beschouwen, toen hij de meeste van zijn epigrammen dichtte, als een voorlooper van HUYGENS en van diens geestige bespotting van de zwakheden der vrouwen in het „kostelick mal". Dan is hij nauwkeurig op de hoogte van de „chronique scandaleuse" in de stad en geven bijna elke vrijerij, elk huwelijk, en vele ongeregelde verhoudingen hem stof tot bijtende Quicken of Tuyters. Het zoude mij nu te ver voeren om al deze bijzonderheden in zijn versjes na te gaan.

---

1) Zie over dit portret: MOES, *Iconograph. Bat.* No. 8546. 2. HOFSTEDE DE GROOT, *Beschr. u. Krit. Verz. der Werke der hervorragendsten holl. Maler*, I, 579, No. 8. Idem *Joh. Vermeer und Carel Fabritius*, bl 18

2) *Oud-Holl.* I 1883, bl. 243.

3) Notar. J. DE VOS, Amsterdam, 10 Mei 1640, fol. 70. (Zie bijlage XVI.)

Slechts op een klein onderdeel der gedichtjes, dat o.a. met de Hervorming van Amsterdam in betrekking staat, vestig ik de aandacht.

Het is nog nooit beproefd, sommige van de kleinere gedichten van ROEMER VISSCHER in verband te brengen met feiten en gebeurtenissen uit de geschiedenis van Amsterdam, door hem bijgewoond, en waardoor de tijd van hun ontstaan eenigszins kan worden benaderd.

In 1612 werden zijne kleinere gedichten, buiten zijn weten, gedrukt door den Leidschen drukker JAN PAETS JACOBSZ. onder den titel: *T'Loff van de Mutse, ende van een blaeuwe scheen; Met noch ander ghenoeghelicke boerten ende Quicken.* Twee jaar later, in 1614, gaf ROEMER zelf zijn *Brabbeling* [1]) uit, namelijk den bundel van 1612, „meer als de helft vermeerdert", en voor een groot deel omgewerkt. Aan het einde zijn verschillende gedichten van HENDRICK LAURENSZ. SPIEGHEL bijgevoegd, die in 1612 overleden was. VISSCHER was toen 67 jaar en had een werkzaam koopmansleven achter zich. Op gronden, die ik later zal aanvoeren, meen ik, dat ROEMERS gedichten voor 't meerendeel in zijn jeugd- en jongelingsjaren ontstaan zijn, vóór 1580, om bij benadering een termijn te stellen. Slechts die gedichten, welke bepaalde personen of feiten vermelden, kunnen in aanmerking komen op bepaalde jaren gebracht te worden, om daardoor met vrij groote zekerheid den tijd hunner vervaardiging te bepalen. En zoodoende kan ook de tijd van het ontstaan der „Quicken" en hoe ze verder heeten, ten naastebij worden aangegeven in verband met die gedichtjes, wier geboortejaar ongeveer valt aan te wijzen door de feiten of personen die ze vermelden. Dit alles natuurlijk met uitzondering van de ernstige, moraliseerende *Zinnepoppen*, die later zijn ontstaan en in 1614 uitgegeven.

Laat ik beginnen met ROEMERS jeugd. Als jongeling van 18 à 19 jaar is hij getuige geweest van het opkomen der Hervorming in Amsterdam, heeft hij in 1566 den beeldenstorm en de plundering van de Oude Kerk en van de vele kloosters bijgewoond. Eenige Quicken, die daarvan melding maken, zullen dus in die dagen gedicht zijn. Eén daarvan brengt hij in verband met een roomsch vriendinnetje:

De Beelden ghemaect van Silver of Gout,
Worden ghevanghen gehouwen in verburgen secreten;
De Beelden ghesneden of gheschildert op hout,
Worden overal aan stucken gesmeten,
De gheborduerde worden aan tween ghereten,
In alle Geuse Kercken sonder schroomen:
Daerom derf mijn Lief inde Kerck niet komen.

Zoo luidt een van de Quicken (V. 57). Nu verwondere men zich niet, dat

1) t'Amsterdam, Bij WILLEM JANSZ. OP 'T WATER, inde Sonnewijser. 1614.

deze vroegrijpe jongeling reeds een liefje bezit; al de verzen van ROEMER bewijzen, dat zijn erotisch gevoel niet tot het minst ontwikkelde behoorde. Maar hierin zit de geestigheid: hij raadt zijn roomsch liefje af om nog in de kerk te komen, want men heeft het op de beelden gemunt, en zij immers ook zoo'n „mooi beeldje!" Maar het versje is blijkbaar ook onder den indruk van het bijgewoonde, van het geziene geschreven. Verhaalt niet WAGENAAR[1]), (naar BRANDT, *Reformatie*, I, 356—7) dat op 23 Augustus 1566, (toen er groote vrees bestond voor een herhaling te Amsterdam van den beeldenstorm, dien eenige kooplieden te Antwerpen, zooals zij bij hun thuiskomst mededeelden, gezien hadden,) door Burgemeesteren een herhaald bevel aan de Pastoors, Monniken en Begijnen gegeven werd om den kostbaarsten inboedel der kerken en kloosters te verbergen? Toen zag men alom de geestelijken langs de straten loopen beladen met zilverwerk, kelken, sacramentshuisjes, pullen en misgewaad en daaronder ook de kostbaarheden, die tot versiering van de outers der bijzondere gilden behoorden, om alles in veiligheid te brengen. Dit trok natuurlijk juist de aandacht, en sommige ambachtslieden, die op dat uur voorbij gingen, brachten de sieraden der gilden in de kerken terug. Maar veel kostbaars werd nog gevangen gehouden in verborgen secreten, zooals ROEMER VISSCHER zegt.

De Nieuwe Kerk bleef ditmaal nog gespaard, maar toen in de Oude Kerk, om 2 uur de Vespers gezongen waren, begon het volk alles te verwoesten, zooals ROEMER VISSCHER het verhaalt, en gingen de onschatbare werken van DIRK BARENTSZ. PIETER AERTSEN, JACOB CORNELISZ. van OOSTZANEN, van JOOST JANSZ. BIJLHAMER en zoovele andere kunstenaars te loor, om wier bezit men nu wellicht het gewicht dier kunststukken in zilver zou willen betalen.

Bij die vernieling blijkt zich bijzonder geweerd te hebben zekere JAN DE WAAL, vermoedelijk de neef[2]) van den sterk hervormingsgezinden VRANK DE WAAL, die het volgend jaar naar Embden vluchtte en in ballingschap stierf. VRANK bleef tijdens de plundering van de Oude Kerk op den Dam wandelen, met LAURENS REAEL, REINIER KANT, en CORNELIS JANSZ. KOSTER, om te doen uitkomen, dat hij er niet aan meê deed. Maar van JAN DE WAAL, zoo dicht de jonge ROEMER: (II. 100.)

Een Duytschen yver heeft JAN DE WAEL
Om kercken te berooven en vernielen te mael;
Om d'oude Papisten met schelden te plagen;
Om Papen en Monicken uyt de landt te jaghen:
Maer om deur wercken van lieffde 't geloof te maecken styver,
Blijft JAN DE WAEL in zijn eyghen hyver.

---

[1]) *Amsterdam*, III. 180 van de 8° uitgave.
[2]) Zie ELIAS, *De Vroedschap van Amsterdam*, I, 127.

Uit dit en andere versjes van ROEMER blijkt, dat hij niet erg was ingenomen met die kerkbestorming en vernieling.

Nog een naam, nauw bij dezen beeldenstorm betrokken, wordt in een „Quick" vermeld, en levert tevens het bewijs, dat ROEMER dit en het vorige versje bij deze plundering maakte en niet bij die van 1578. Het is de kapelaan van de Oude Kerk, Mr. SIMON ALEWYNSZ. SLECHT (d. i. de eenvoudige), een Haarlemmer van geboorte. VISSCHER prijst ironisch zijn wijsheid:

Noemt een bootsman schipper; een monnick pater;
Een dienstmaecht vryster; een nonne mater;
Een lansknecht hopman; voor meester groet den knecht;
Eene hoer jufvrouw; Uwe wysheit SIMON SLECHT;
Soo sult ghy overal zijn lieff en waert,
Want de loghen heeft de beste steê bij de haert.[1])

SIMON SLECHT had op een altaar voor 't S. Sebastiaanskoor in de Oude Kerk, omstreeks 1560 een Mariabeeld, met het doode lichaam van Christus op haar schoot, dus een *Pietà* [2]) opgericht in een glazen kastje, en daarbij een gilde (nu zegt men „congregatie") van jonge dochters gesticht. Bij den beeldenstorm wierp een vrouw, WEIN OKKERS, het beeldje met haar pantoffel stuk, wat haar later, evenals haar dienstmeid, die er bij stond, het leven kostte. [3]) De bekendheid van SIMON SLECHT in die dagen geeft grond om ROEMERS versje ook omstreeks 1566 te plaatsen. Hij werd vóór 1569 vice-cureyt, later pastoor en stierf in 1573. Burgemeesteren schonken SIMON ALEWYNSZ. in 1569: „tot een gratuyteyt voer syn goede en getrouwe dienste, by hem deser stede in den voerleden turbelenten tydt in 't officie van de pastorie van de voorsz. kercke gedaen, ende voerts om hem te verwilligen alhier te blyven in de dienste van de pastorie voorsz. waer uyt begeert heeft te scheyden enz.... V.—.—" (Is vijf gulden). [4])

De stichting van SIMON SLECHT was reeds meermalen het voorwerp van een spotversje geweest[5]), bijvoorbeeld:

Heer SIMON SLECHT
Heeft een Autaar opgerecht,
Waer mee hy meent te conquesteren
't Geen syn Pastoor in den Haag zal verteeren.

---

1) *Boerten*, I, 3, bl. 48, uitg. 1612.

2) Het was te Haarlem in hout gesneden en 1½ voet hoog (BRANDT, *Reformatie*, I, 358).

3) Zij werden onder ALVA in een vat water gesmoord. (DOMSELAER, *Amsterdam*, bl. 214.)

4) Zie SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, V, 245.

SIMON ALEWIJNSZ. stamde uit het geslacht GAEFF—PERSYN. Zijn grafzerk wordt nog gevonden in de Oude Kerk, in de kapel van LYSBETH GAEFF—VAN OUTSHOORN, in den z. o. hoek tegen den muur, versierd met het geslachtswapen, een kelk, en dit opschrift:

Hier leyt begraven Simon A(l)ovyns zo[on], pastoor van deze kerck. Starf anno 1573 *XXIII Augustij Paternoster en Ave Maria.*

5) DOMSELAER, *Amsterdam*, bl. 213.

De pastoor zat toen namelijk in 's-Gravenhage gevangen,[1]) werd verbannen, en daarna pastoor van S. Gudula te Brussel.

ROEMERS bekende brief: *Op Paesdag aen Hendrick Laurens Spieghel* valt ook niet moeilijk te dateeren. Hij is gericht aan zijn besten vriend, den katholieken dichter:

„Seght, Hendrick! wout gy niet dattet al morghen was?
Want by Vrysters te gaen en gheeft huyden geen pas,
En in de Herberch is 't schand, ja, by de Catholycken,
Bij der straten te wandelen seer qualyck staet:
Caetsen, dobbelen of spelen is oock geen raet;
In de Kerck soudt ghy al te langh sitten kycken,
Buyten op den dyck soud ghy u seer beslycken,
Ghesont thuys blyven can ick so qnalzck doen als ghy;
Weet ghy nergens te gaen? so comt dan by my."

Dit briefje is een van de gronden, waarop men ROEMER voor roomsch heeft gehouden. Het tegendeel blijkt er echter uit, omdat hij zijn vriend SPIEGHEL op Paaschdag uit den verplichten kerkdienst wil houden. Zij zijn beiden nog jonggezellen, die „by de vrysters gaan." SPIEGHEL trouwde in October 1578, 29 j. oud, en R. VISSCHER in Maart 1583 op zijn 36ste j. Daar de Katholieken nog naar hunne kerken kunnen gaan, moet het briefje vóór 1578 geschreven zijn, toen op 2 Sept. ook in de Nieuwe Kerk de beelden vernield werden. Want, toen de Oude Kerk in 1566 geplunderd was, bleef de Nieuwe nog voor den roomschen dienst geopend. Maar ook de Oude Kerk werd daarna weer hersteld en door de Katholieken gebruikt tot 1578. Het briefje zou, naar mijn meening, 2 à 3 jaar na 1566 geschreven kunnen zijn, toen ROEMER 21 à 22 jaar en SPIEGHEL 19 à 20 jaar was. Ik acht het onwaarschijnlijk, dat het van vóór dit jaar zou dagteekenen, wegens de jeugd van de beide vrienden en omdat ROEMER reeds onderscheid maakt tusschen Katholieken en niet-Katholieken te Amsterdam.

In zijn antwoord spreekt SPIEGHEL van „gespeel en gesang" in de kerk, wat er ook op wijst, dat het van vóór 1578 dateert, in welk jaar zang en orgel zich in de kerken gedurende de godsdienstoefeningen niet meer lieten hooren. De kerken waren dus, toen deze aardige correspondentie tusschen de vrienden werd gevoerd, nog aan den roomschen eeredienst gewijd.

Ziehier SPIEGHELS antwoord:

Wist ik nergens te gaan en kwam U dan bezoeken,
Zoo had ik luttel danks van zulk bedryf;
Dan nu heb ik thuis wel gezelschap aan myn boeken,
En op straat daar loop ik niemend op 't lyf;
Lust my myn lief te zien, tot myn geriet,
Dat paste nooit beter als op dezen dag,
In de kerk zynde, en zoo ick daer wat blyf,
Daar is gespeel en gezang, ook geen kwaad gelag
Nochtans kom ik by U, als die wel beter mag.

1) Zie TER GOUW, *Geschied. v. Amsterdam*, IV. 493—500 en 503—504.

Van omstreeks 1566 kan ook dagteekenen de bekende geestigheid op het wapen van Amsterdam:

De Geuzen kruisen ons met geweld,
't Hof van Bourgogne kruist ons om geld,
De raad kruist de burgers en de boeren,
Mogen wij niet wel drie kruisen in 't wapen voeren?

Van denzelfden tijd ongeveer moet dateeren een versje uit de *Brabbeling* (III 2) tegen een zekeren MOURIS gericht:

Wil ick u seggen, MOURIS, wat dattet is,
Waerom men u altyt vint in de Mis?
Om d'een of ander deur syn beurs te vlieghen.
En dat ghy inde Vesper gaet, dat spelt,
Dat in u beurs en is gheen gelt,
In 't Loff gaet ghy om een Vryster te bedrieghen,
Ist niet waer, soo hiet myn liegen.
Ghy doet soo 't hoort, ghij smeet het yser laeu,
En vryt bij nacht, soo syn alle catten graeu.

Ook hier zijn de Katholieken nog in hun kerkdienst vrij, en blijken de zakkenrollers ook in de kerken hun slag geslagen te hebben. 't Is eigenaardig, dat de kerkdienst door de heeren gebruikt werd om hun meisjes te ontloopen.

Tot ROEMERS goede vrienden behoorde de Leidsche Secretaris JAN VAN HOUT, die in 1542 geboren en dus 5 jaar ouder was dan ROEMER. In het eerste *Schock* van de *Rommelsoo* komt, onder 3, een aardig versje voor, dat met een geestige zinspeling op eenige te Amsterdam vereerde patroonheiligen, althans op hunne beelden, den lof van JAN VAN HOUT verkondigt.

Aan Jan van Hout.

CLAES VAN HOUT can lopen noch springen;
FRANS VAN HOUT can lesen noch schryven;
MARTEN VAN HOUT can segghen noch singhen;
BARBER VAN HOUT can wasschen noch styven,
Maer mijn vrient VAN HOUT can alle vreucht bedryven.

De aardigheid zit in de houten heiligenbeelden van S. Nicolaas, S. Franciscus, S. Maarten en S. Barbara, die ieder hun heiligdom, of klooster, te Amsterdam hadden, en waarvan in het S. Barbara-klooster b.v. de geestelijke zusters zich belastten met het spinnen, en in orde maken van de wasch.

Het heeft mij verwonderd, dat Dr. J. PRINSEN J.LZN. de levensbeschrijver van J. V. HOUT [1]) den zin van dit versje niet heeft begrepen en meent, dat ROEMER VISSCHER met CLAES, FRANS, MARTEN en BARBER VAN HOUT op de kinderen van JAN V. HOUT zoude zinspelen. Maar, afgezien van het volkomen

1) *De Nederl. Renaissance-diehter Jan van Hout.* 1907, bl. 19.

gebrek aan geestigheid dat daaruit zou blijken, moet Dr. S. erkennen dat noch de namen noch het aantal met dat der kinderen van JAN VAN HOUT overeenkomen. Daarbij draagt het versje in ROEMERS handschrift, bewaard in VAN HOUTS *Vrundtboeck* de dagteekening Sept. 1578. Op 2 Sept. van dit jaar werden in de N. Kerk en in verschillende kloosters te Amsterdam, de beelden vernield; wat ligt nu meer voor de hand, dan dat ROEMER in een rijmpje een toespeling maakte op al die houten heiligen, die niets meer konden verrichten en weerloos werden stukgehakt? Zulk een grapje is geheel in den stijl van ROEMER.

Dit was, trouwens, zooals Dr. P. mij bericht, reeds op te maken geweest uit de vermelding bij WAGENAAR, *Amsterdam*, III, 204 (folio edit.) en uit TER GOUW, *Gesch. v. Amsterdam*, V, blz. 179, noot 5. In ROEMERS handschrift staat, in vers 3, voor *segghen:* blaten, in vers 4 voor *wasschen* spinnen; in vers 5 voor *Maer:* dan.

Het zou, door vergelijking met andere gegevens, niet moeilijk vallen in ROEMERS *Brabbelingh* en elders in zijn verzen bepaalde typen en personen aan te wijzen, die hij tot voorwerp van zijn spot en satyre maakt.

Zoo wordt met Jorden gewoonlijk de bedrogen echtgenoot aangeduid. De soms genoemde Wouter („Wouter, is louter om 't gezelschap te vermaecken") kan bedoeld zijn als WOUTER VERHEE, de vermoedelijke mededinger van ROEMER naar de hand van de schoone ELISABETH PAUW, volgens de belangrijke veronderstelling van Prof. G. KALFF (Tijdschrift v. N. T. en L. 5e Jg. 1885, 146).

Volgens BRANDT's Levensbeschrijving van Vondel[1]), kwam deze in 1625, met HOOFT en REAEL ten huize van ROEMER VISSCHER bijeen om de *Troas* van SENEKA te vertalen, waaruit VONDELS *Amsteldamsche Hekuba* ontstaan is. Dit jaar moet evenwel op een misverstand berusten, omdat ROEMER VISSCHER reeds in 1620 overleden was, en vermoedelijk zijn laatste levensjaren te Alkmaar heeft doorgebracht.[2]) Niettemin is een samenwerking van den jongen VONDEL met VISSCHER, in vroeger jaren, niet uitgesloten. VONDEL herdenkt immers ROEMER's huis op de Geldersche Kade in de bekende verzen:

> Wiens vloer betreden wordt, wiens drempel werd gesleten
> Van schilders, kunstenaars, van sangers en poeëten.

Het is overbodig hier in herinnering te brengen, dat ROEMER VISSCHER met zijn boezemvriend HENDRICK LAURENSZ. SPIEGHEL en DIRCK VOLCKERTZ. COORNHERT de vaders zijn van de *Twee-spraack vande Nederduitsche Letterkunst, uytgheghеven bij de Kamer In liefde bloeyende*, in 1584. Al is ROEMER VISSCHER eerst in 1620 overleden, hij zal den ondergang van deze Kamer, veroorzaakt door

1) Uitg. HOEKSEMA, bl. 27.
2) Zie WAGENAAR, *Amsterdam*, III, 204. Folio Editie

het twisten en de oneenigheid der leden wel niet meer hebben bijgewoond, omdat hij op het laatst van zijn leven buiten Amsterdam woonde. Maar zijn naam bleef toch aan de Oude Kamer de Eglantier verbonden, niet alleen door zijn zoon PIETER, die haar secretaris was; maar ook door JAN JACOBSZ. VISSER, die tot de Cameristen behoorde blijkens een merkwaardig document, op 14 April 1615 voor notaris PALM MATTHIJS verleden [1]). Deze akte blijkt te zijn opgemaakt te midden van de oneenigheid door het toetreden van te veel nieuwe elementen veroorzaakt, en geeft van de twisten een duidelijke illustratie.

Zeven Cameristen, met Dr. SAMUEL COSTER aan het hoofd, brengen daarin ernstige beschuldigingen uit tegen hun gewezen mede-camerist HENDRICK BOELENSZ., procureur voor den E. Gerechte deser stede. Vooreerst verklaren zij, dat deze meermalen tegen hen, na het verkiezen van de Magistraat der stad, injurieuselijk gesproken heeft op eenige personen, die alsdan in de regeering gekozen werden, omdat hij ze niet bekwaam achtte om zulk een ambt te bedienen. Doctor COSTER verklaart bovendien, dat hij HENDRICK BOELENSZ. op de Camer heeft hooren zeggen: „wat wil men veel van zeeroverij zeggen, werpt sulcken burgemeester nyet wech, die sijn soon laet leggen in Aleppo om aldaer de gestolen goederen op te coopen."

In een Camer, waar reeds lang oneenigheid heerscht, zijn dergelijke beschuldigingen tegen een oud-camerist verklaarbaar, maar van geen groote beteekenis; doch de akte is vooral merkwaardig, omdat zij onderteekend is door SAMUEL COSTER, JAN JACOBSZ. VISSER, CORNELIS VIS, CLAES EWOUTSZ., REYNIER EWOUTSZ., GARBRANT ADRIAENSZOON (BREDERO) en JAN JOCHEMS, die dus toen lid waren.

REYNIER EWOUTSZ. is de bekende kunstschilder, en in JAN JACOBSZ. VISSER herkennen wij een achterneef van ROEMER VISSCHER, den schilder en glasschrijver, aan wien BREDERO zijn bekend gedicht [2]) toezond over de oneenigheid onder de Cameristen, beginnende:

„Waerom het Eglentiertjen ach!
Niet bloeyt gelijck het voormaels plach?
Is vrundt u vriendelijcke vraghe:
De meeste manghel die ick weet,
Dat is: dat elck zijn plicht vergheet,
Want niemant wil den ander draghen."

Het is bekend, hoe tengevolge van deze twisten door COSTER in 1617 de Nederduytsche Academie is gesticht.

Omtrent den duur der periode van zijn leven, waarin ROEMER VISSCHER

1) Uitgegeven uit de aanteekeningen van DE ROEVER door Dr. J. A. WORP in *Oud-Holland* 1904, Jg. XX. bl. 40.

2) Gedrukt in *Boertigh Liedt Boeck* en herdrukt in de *Werken* van G. A. BREDERO, 1890, III, 364.

zich meer in 't bijzonder met de Oude Kamer heeft ingelaten en door zijn invloed tot de taalzuivering heeft medegewerkt, verkeeren wij nog in onzekerheid. Zeker vóór 1584. Maar ook lang vóór 't ontstaan der oneenigheid, wier eerste teekenen reeds in 1609 merkbaar werden[1]), doch in 1613 met kracht voor den dag kwamen, moet ROEMER VISSCHER de Oude Kamer reeds hebben verlaten. Daarna heeft hij nog met VONDEL, HOOFT en REAEL de reeds vermelde samenkomsten in zijn woning gehad ter behandeling van letter- en taalkundige onderwerpen.

ROEMERS grappen en woordspelingen bleven blijkbaar nog lang voortleven bij zijn familie en vrienden. Staaltjes hiervan vindt men in de *Genoegelicke Boert* 50 van het eerste boek: (*Brabbelingh*)

„'t Is met my en myn Lieff veel meer dan 't placht,
Want sy die te vooren mij hooch heeft gheacht,
Die negent mij nu, dit maeckt crackeel;
Want als ik by haer ben, isser altyt een te veel."

Vele jaren later, in 1649, schrijft TESSELSCHADE dezelfde woordspeling onder een brief aan BARLAEUS: zij onderteekent: „TESSELA, Soo ghij mijn acht, Al woudt ghij mij negenen." (VAN VLOTEN, *Tesselschade*, 1852, bl. 59). ANNA, zijn oudste, ontleende haar spreuk: „genoeg is meer dan veel," ook aan vaders verzen:

„Zooveel genoeg meer is dan veel,
Zooveel als dapper gaat voor êel,
Zooveel vroolijk meer is als blij,
Zooveel scheelt beleefdheid en courtezij."

De woordspelingen op „misdoen" en „misgeloof", waarmede HUYGENS in 1642 de roomsch geworden TESSELSCHADE lastig viel, houden ook al verband met haars vaders *Brabbelingh*, *Genoeglicke Boerten* (I, 41), waar ROEMER VISSCHER over een man, die alles verkeerd doet, deze woordspeling geeft, die vermoedelijk wel een toen algemeen gangbare aardigheid was:

„(Hij) seyt, dat *misdoen* is een werck niet beus;
Wat dunckt U, Rochus, is hij Papau of Geus?

Het komt mij voor, dat het grootste deel van ROEMER's versjes, behalve zijn *Zinnepoppen*, gemaakt is in zijn jeugd en jongelingsjaren, en dat, toen hij zich ernstig met zijn koopmanszaken is gaan bemoeien, hem weinig lust noch tijd zal zijn overgebleven tot dichten. Wat de dateering van ROEMER VISSCHERS kleinere gedichten betreft, meen ik dus de drie boeken van de *Brabbelingh* te kunnen plaatsen omstreeks 1566, met eenige latere toevoegsels van omstreeks 1578 tot 1580. Allerlei zinspelingen op katholieke gebruiken en gezegden, die den dichter telkens ontvallen, bevestigen mijn meening. Bijvoorbeeld: „in wollen gaan als een Klaris", n.l. in de kloosterpij; „Barbara, de patrones van het eeuwige

[1]) JONCKBLOET, *Geschiedenis der Ned. Lett.*, III, bl. 101.

leven" (I, 53); „in een processie uyt te munten als een beeltjen op een stockjen", van een pronker gezegd. Zijn spotten met „Capiteijn Luther" wijst ook nog op dezen tijd [1]) evenals woordspelingen met „Ave Maria".

Men kan aannemen, dat ROEMER VISSCHER in 1572 òf 1573 een groote reis is begonnen, en wel in verband met zijn handelszaken. In dit jaar, ten minste, neemt hij in een lang „Adieu!"-lied afscheid van Amsterdam, met al haar genoegens, van Haarlem, „daer men den Crijch useren" — wat volgens Prof. KALFF op het beleg van Haarlem slaat — van de geheele mooie landstreek. [2]) „Adieu segh ick voor een half Jaer." — „Adieu, want ick treck uyt de lant," roept hij uit; waaruit het bewijs voor zijn buitenlandsche reis valt af te leiden. Aan 't eind heet het: „Adieu mijn Lief, ick wil niet meer kallen," een teeken, dat hij deze reis nog, vóór zijn huwelijk in 1583, ondernomen heeft.

Blijkbaar is 't ROEMER voor den wind gegaan op zijne reizen en handelsondernemingen. Behalve uit de gegevens straks hierover te vermelden, blijkt dit uit het feit dat hij in Mei 1594 een eigen huis bouwt en zijn buurman GERRIT JANSEN aanzegt, dat diens muur zevendehalf duim over zijn erf hangt, waarom ROEMER voorstelt dezen als gemeenschappelijken muur te gebruiken. Zeer waarschijnlijk betreft de notariëele akte, (bijlage VII) waaruit dit blijkt, ROEMERS huis op de Geldersche- of Engelschekade, waarvan DE ROEVER vermeldt, dat het „aan beide zijden met zijn belendende op gemeene muren stond." [3]) Naast dit woonhuis, de „Korendrager" genaamd, stond een pakhuis aan het Zaaihaversteegje, welke namen sprekend aan ROEMERS graanhandel herinneren.

Na 's vaders dood in 1620, is het ANNA ROEMERS, die het huis in eigendom bezit en het pakhuis aan huidenhandelaars verhuurt blijkens een notariëel stuk van 24 Dec. 1621. (Zie bijlage XV). De sleutels bleven in haar huis in bewaring en werden herhaaldelijk bij haar afgehaald; waaruit kan worden opgemaakt, dat ANNA toen het naastbijgelegen vaderlijk huis is blijven bewonen. Later wordt het eigendom van haar broeder PIETER ROEMERSZ. VISSCHER [4]); vermoedelijk omdat ANNA sedert gehuwd was en in de Zijpe woonde.

Sedert ROEMER VISSCHER zijn huis aan de Gelderschekade had laten bouwen was het, door het afbreken der stadsmuren van de Schreierstoren af tot den Montelbaanstoren, en langs Kloveniersburgwal en Singel, in 1603, veel in waarde toegenomen. Van dergelijke huizen werd door het stadsbestuur toen een

---

1) *Quicken*, I, 6. Hier moet in den tekst zeker LUITHER, en niet LINTHER gelezen worden, zooals bij KALFF, Letterk. III, 609.

2) ROEMER zegt ook: „Adieu, anderden hout en Overveen", en heeft daarmede den oorsprong van den naam Aerdenhout bewaard, n.l. de andere Hout (als de Haarlemsche) = den aêren Hout of Aerdenhout.

3) Zie *De Navorscher*, 12e Jg. 1879, bl. 558.

4) Zie *De Navorschor*, als voren.

„Melioratie"-belasting geheven, waaraan ROEMER VISSCHER en zijn vriend HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL, die in hetzelfde geval verkeerde, zich niet wilden onderwerpen. Zelfs lieten de beide dichters zich in de gijzeling zetten, wat hun echter minder goed bekomen schijnt te zijn, althans zij gaven toe en passeerden 27 Augustus 1604 de acte waarbij zij, onder voorbehoud van hunne rechten, hunne huizen met de melioratie-brieven bezwaarden, „overmits datse een seer luchtigen vrijen uytsicht gekregen hadden". [1]) ROEMER VISSCHER zette zich met een grapje over de bezwaren heen en noemde zijn hond „Schaêbaet", omdat de schade van de belasting hem toch baat had gebracht in zijn huis, of misschien omdat hij in Texel scheepsschade geleden hebbende, nu bate kreeg bij het afbreken der muren[2]).

Een notariëele akte van 16 Sept. 1595 (bijlage X) toont ons ROEMER VISSCHER als getuige, met QUYRYN BOSSE, bij het passeeren van het mutueel testament door YSBRANT SAS GERRITSEN van Montfoort en Juffr. LYDEWE (LIDWINA) JANSDR., van Dordrecht, den notaris niet, doch den getuigen zeer wel bekend. De notaris was J. F. BRUYNINGH. Kan LYDEWE JANSDR., soms een zuster zijn van AEF JANSDR., ROEMERS vrouw? Dan behoorde zij ook tot de familie VAN CAMPEN.

Een andermaal komt ROEMER op voor LYVEN PIETERSZ. VAN ROYE, uit de Peel, die vraagt, dat zijne geboden mogen ingaan te Rotterdam met AELTJE JANS, van Delft, wonende op de Oudezijdskolk te Amsterdam. Ook deze bruid kan een zuster zijn von AEFGEN JANS (VAN CAMPEN), de vrouw van ROEMER VISSCHER. [3])

Slechts zelden komen in zijn dichtbundels versjes, of ook maar toespelingen voor op zijn koophandel [4]) of op zijn scheepvaart. Zij weêrspiegelen slechts ROEMERS onbezorgd leven met zijn vrinden en kornuiten; zijn vrijerijtjes met propere meiskens, die hem dikwijls een blauwen scheen lieten loopen.

Dat hij zich eerst op later leeftijd zelfstandig op de koopmanschap is gaan toeleggen, kan ook worden opgemaakt uit het feit, dat van de talrijke akten, die omtrent ROEMERS handelszaken te vinden zijn in de notarisprotocollen van Amsterdam, geen ouder is dan 16 April 1593 (bijlagen I—II); doch uit deze akte blijkt, dat hij zeker reeds in October 1591 een belangrijk aandeel nam in groote transacties op het gebied der assurantie op schepen en ladingen. Dan zijn zijne zaken reeds van grooten omvang en treedt hij op in vereeniging met mannen

---

1) Zie DE ROEVER. *Uit onze oude Amstelstad*, III, 88.
2) Zie: *Ernst Brinck* door VAN RAPPARD, bl. 30.
3) *De Navorscher*, t. a. p.
4) Bijvoorbeeld: Brabbeling (1614) bl. 172, noemt hij
„.... de groote schepen, die van Oosten komen varen."
Aldaar, I, 51:
„Als ick te scheep ga, zoo denk ik op zee en meeren"

wier namen een goeden klank hadden op handelsgebied. Hij blijkt hun vertrouwen te bezitten, ziet zich volmacht geven om namens hen op te treden en maakt niet den indruk, slechts een beginneling te zijn in de school van Mercurius.

ROEMER VISSCHER leefde in een tijd, dat er voor een koopman met ondernemingsgeest groote winst te behalen was; doch niet zonder dat velerlei gevaren zijn handel bedreigden. Engeland legde den Hollandschen schippers, uit geest van concurrentie, allerlei moeilijkheden in den weg. De Duinkerker kapers maakten menig Hollandsch schip buit, ondanks het millioen gulden door de Staten besteed aan de beveiliging der schippers tegen de zeeroovers. En de groote vijand Spanje stond steeds gereed, om de lading der Hollandsche schepen voor goeden prijs te verklaren. Maar de stoutmoedige kooplieden vreesden niet om hun pynassen, naar verre gewesten zelfs, uit te rusten.

ROEMER VISSCHER komt voor onder de voornaamste kooplieden van dien tijd, met wie hij voor gemeenschappelijk risico handel drijft. Het was vooral de graanhandel, waarop hij zich heeft toegelegd,[1]) terwijl zijn zaken ook voor een groot deel bestonden in het bezorgen van assurantie op graanschepen en andere ladingen.

FRUIN noemt den graanhandel van die dagen „den stam, waarop alle andere handelstakken als geënt waren"; deze bestond in den „tusschenhandel met Oost en West, het omzetten van het Oostersche koren in de voortbrengsels van Zuid-Europa en Indië." — Een reeks van onvruchtbare jaren had omstreeks 1590 de landen van de Middellandsche zee geteisterd. In Italië en Spanje heerschte hongersnood. „Toen waagden het eenige Hollandsche schippers (zooals FRUIN in zijn *Tien jaren* mededeelt) in 1590, de straat van Gibraltar door, naar Genua, Napels en Venetië te zeilen, en op die afgelegen markten het Oostersche koren, (d. i. het Russische en andere graan dat van Archangel en Riga werd uitgevoerd naar Amsterdam langs de Noordkaap) waarin tot nog toe de Oosterlingen alleen hadden gehandeld, te koop te bieden."

Dit was, zegt FRUIN, een zaak, waarvan de Italianen nog nooit gehoord of gezien hadden. Maar spoedig raakten zij aan het bezoek onzer graanschepen gewend. De buitengewone winsten, door de eerste vaart aan reeders en kooplieden opgeleverd, lokten in het volgende jaar nog veel meer schepen, wel 200, derwaarts.

Een aantal notariëele akten doen eenige gegevens aan de hand over het aandeel dat ROEMER VISSCHER en de met hem vereenigde kooplieden in die ondernemingen gehad hebben. Deze stukken doen tevens duidelijk zien, hoeveel gevaren en risico aan dezen graanhandel verbonden waren.

Twee graanschepen, 't eene genaamd *De Appelboom*, waarvan de schipper

1) *Oud-Holland*, I, 1883, bl. 245. Reeds in 1592 blijkt R. VISSCHER een rijk man te zijn, die *f* 600.— aan de Stad voorschiet voor fortificaties.

was CORNELIS PIETERSSE APPELBOOM, het andere *De Zeeman*, dat tot schipper had PIETER JANSEN VAN MONNIKENDAM, waren in October 1591 (bijlage IV) ten behoeve van DECIO DORIA, ANTHONIO VELUTI en ORPHEO AMATO, blijkbaar Italiaansche kooplieden, door een compagnie van 17 Amsterdamsche handelaars, waartoe ook R. VISSCHER behoorde, geassureerd voor een reis naar Livorno via Reggio of Genua. Maar ROEMER VISSCHER en zijn compagnie hadden die assurantie geabandonneert, (bijlage I) nadat zij vernomen hadden, dat de beide schepen op naam en rekening van den koning van Spanje waren aangehouden te „Jubaltara" (Gibraltar) in Andalousie en dat de geassureerde granen gebruikt waren, ter voldoening van de contracten, die de Italiaansche kooplieden met den koning van Spanje waren aangegaan.

Op 16 April 1593 daarentegen (bijlage II) laat FRANCISCO GONDY, vermoedelijk de Amsterdamsche factor van de Italiaansche kooplieden, namens hen door den notaris JACOBUS GIJSBERTS aan R. VISSCHER, voor de Hollanders insinueeren, dat zij de overeengekomen sommen op den bepaalden tijd wenschen te ontvangen. Op 3 Mei 1593 (bijlage I) wordt dezelfde insinuatie gedaan aan twee andere kooplieden van de compagnie.

Maar de Amsterdamsche kooplieden lieten zich ook niet onbetuigd, en machtigden op 7 October 1593 voor Notaris LIEVEN HEYLINC (bijlage IV) ROEMER VISSCHER, om namens hen te ageeren tegen een der schuldigen in het aanhouden der schepen, een zekeren Portugees, RODRIGO XIMENES, het hoofd van een compagnie, gevestigd te Antwerpen, Lissabon en elders, die zich later ook te Amsterdam bevond. Zij dragen ROEMER VISSCHER op om hun schade, omschreven in de twee assurantiepolissen op de beide schepen, op hem te verhalen. Zij „geven den voornoemden VISSCHER daertoe volcomen macht en auctoriteit ende sonderlinge bevel, met de macht omme oock de persoon ende goederen van de voornoemde XIMENES tot allen plaatsen, daer dieselve bevonden souden worden te arresteeren ende becommeren."

De zeer uitgebreide volmacht karakteriseert ROEMER VISSCHER als de vertrouwensman van de geheele handelscompagnie. En hij toonde zich dit vertrouwen waardig. Reeds op 11 Februari van het volgend jaar 1594 zit de Portugees XIMENES achter slot en grendel, en doet R. VISSCHER door Notaris BRUYNINGH (bijlage V) den cipier HENDRICK JANSSEN insinueeren, dat hij den voornoemden „XIMENES in 't minst of meeste geen vrijheyt geeft, toelaat oft gundt ten eynde denselven door soedanige occasie U niet en ontcompt ende vuijt gevanckenisse geraeckt, 't welck soude redimeeren tot sijn ende sijner assistentie prejudice ende interesse; en bij so verre ghij ter contrairie attendeerde waer over die voorsz. gevangen U soude moegen ontcomen, protesteert wel expresselyck van alle costen,

schaden ende interessen, van meyning synde, alle syne actie in dien gevalle tegens u te instituëren ende op U persoen en goederen verhaelen ende vervolgen". De cipier gaf ten antwoord: „Ick hoere ende sie".

Maar deze waarschuwing tegen den cipier was voor ROEMER VISSCHER nog niet voldoende om zekerheid te hebben dat XIMENES, wiens detentie blijkbaar van groot belang werd geacht, niet zoude ontsnappen. ROEMER verlangt dat XIMENES een cautie zal stellen en had dit bij request aan schepenen, namens zijn compagnons, verzocht, opdat hij niet zal wijken uit het arrest. Maar hierop laat XIMENES door zijn procureur ANDRIES CLAUDE tegen ROEMER VISSCHER protesteeren, en verklaren op 21 Februari 1594, dat hij zijn best hebbende gedaan, niemand kon vinden die cautie voor hem wilde stellen. Hij voegde daarbij, dat de beschuldiging, dat XIMENES is geweest een van de compagnie, die met den koning van Spanje gecontracteerd hebben om de sterkten van Africa, Ceuta en Tangir te voorzien van een hoeveelheid graan, alleen berust op bewijzen door VISSCHER bijgebracht. XIMENES had aangeboden cautie te stellen na de uitspraak van het gerecht van Amsterdam, wat de hollandsche kooplieden geweigerd hadden; doch de Portugees hield vol, daarmede te kunnen volstaan.

Schepenen hadden verklaard dat XIMENES gehouden was cautie te stellen. Daar deze daartegen bezwaar had, verklaarde ANDRIES CLAUDE namens hem te zullen protesteeren bij het Hof van Holland. Toen de notaris met twee der stede roededragers dit protest ten huize van ROEMER VISSCHER kwamen beteekenen, troffen zij hem niet thuis en lazen het uitvoerige relaas dus voor aan zijn vrouw AEFGE JANSDOCHTER, die echter typisch verklaarde: „Ick ken 't niet al onthouden, ick sal 't ROEMER seggen, ende hem bij U stieren". (Bijlage VI.)

Uit dit alles valt dus op te maken dat de Portugees en zijn compagnie te Antwerpen en te Lissabon het aangehouden graan niet gebruikten om den hongersnood in Italië te stillen, maar medewerkte om het den koning van Spanje, den vijand van de Nederlanden, in handen te spelen, om de Spaansche vestingen in Afrika tegenover Gibraltar van proviand te voorzien. Hoe de zaak geëindigd is, blijkt tot nog toe niet uit de notarisprotocollen; maar het krachtig optreden van ROEMER VISSCHER typeert in hem den flinken handelsman, dien wij achter den dichter van *'t Lof van de mutse en een blauwe scheen*, wellicht niet gezocht zouden hebben.

De Hollandsche Compagnie bestond uit HANS DE LAET, JACQUES DE VELAER, FRANÇOYS VAN HOVE, HILLEBRANT DEN OTTER, JAN VAN BAERLE, JAN BASILIERS, HANS SIMONSZ. DE JONGE, GHYSBERT ADRIAENSZ., ROEMER VISSCHER, JAN POPPE, HENDRICK DE HAEZE, ISAAC LE MAIRE, HANS VAN GHEEL en BALTHAZAR JACOT. In een andere akte, van 3 Mei, worden nog daarbij genoemd: PETER

LIJNTGES en ARNOLT HOFTMAN; en de volmacht voor ROEMER VISSCHER van 7 Oct. 1593 is ook nog onderteekend, behalve door de bovengenoemde „coopluyden ende inwoonders dezer stede", door HANS VAN UFFEL.

Het zoude mij te ver van het onderwerp afvoeren, om hier omtrent elk van deze kooplieden eenige levensbijzonderheden te vertellen. Slechts voor de twee voornaamsten: ISAAC LE MAIRE en PETER LIJNTGES wil ik een uitzondering maken, omdat hun beroemde koopmansnamen, de geheele onderneming typeeren, en waarin ROEMER VISSCHER aandeel had.

Aan ISAAC LE MAIRE wijdde BAKHUIZEN VAN DEN BRINK in 1865 een belangrijke studie in „De Gids." Als Zuid-Nederlander waarschijnlijk in 1585 uit Antwerpen naar Amsterdam gekomen, was LE MAIRE omstreeks 1600 de machtigste koopman in Amsterdam. Nadat hij in 1602 voor *f* 60.000 aandeel had genomen in de Vereenigde O. I. Compagnie, achtte hij toch blijkbaar bij die centralisatie van den O. Indischen handel zijn eigen belangen dermate verkort, dat hij zich reeds in 1605 een der grootste tegenstanders ervan betoonde. In 1609 gaf hij hieraan uiting door zijn belangrijk aandeel in een reusachtige speculatie in de actiën der Compagnie, een echten windhandel op langen termijn, waardoor de prijzen dier actiën opzettelijk dermate omlaag werden gewerkt, dat, bij plakkaat van de Staten Generaal en van Holland, die speculaties werden verboden, en LE MAIRE, die, ten bate van de handelsvrijheid niets verzuimde om door woord en daad de Compagnie in miscrediet te brengen, door gerechtelijke vervolgingen gedwongen werd Amsterdam te verlaten. Aan den anderen kant werd hij toen, zelfs door HENDRIK IV, persoonlijk gepolst over de oprichting van een Fransche Oost-Indische Compagnie. HENDRIK stierf eer deze Fransche plannen met steun van LE MAIRE tot uitvoering konden komen; doch deze Amsterdamsche koopman voelde zich in eigen zaken koning genoeg om persoonlijk dergelijke plannen door te zetten. Zoo stichtte hij in 1614 te Hoorn een Australische Cie. met octrooi voor nieuw te ontdekken landen en het was ten bate van deze boute vennootschap, die het benadeelen der V. O. C. op haar ongeschreven programma had, dat ISAAC's zoon JACQUES LE MAIRE in 1615 kaap Hoorn omzeilde en ten Zuiden van Vuurland de later naar hem genoemde Le Mairestraat ontdekte; doch toen hij langs dien nieuwen weg met zijn twee schepen op de Molukken te land kwam, en dus midden in het gebied van de V. O. C., werden op last van JAN PIETERSZ. COEN èn lading èn schepen daar in beslag genomen, waarna we van grootsche LEMAIRE-ondernemingen niets meer vernemen, terwijl ISAAC's grafschrift te Egmond Binnen over zijn latere dagen nu ook niet juist afdoende opheldering geeft. [1])

1) Zie BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, Studiën en Schetsen, Vierde Deel, bl. 255 volgg.

Eigenaardig is het, dat ook de tweede zeer bekende koopman uit het hierboven vermelde contract, PIETER LIJNTJES, [1]) een tegenstander was van de centralisatie der V. O. C. Ook hij, de voornaamste der meniste kooplui uit Amsterdam, had, toen de oprichting der Cie. niet meer te stuiten was, voor *f* 60.000 aandeelen genomen, maar reeds in 1603 was ook hij ijverig doende om de macht der V. O. C. te breken en een concurreerende Cie. op te richten voor HENDRIK IV.

BAKHUIZEN VAN DEN BRINK acht LE MAIRE in 1585 „in den bloei der jeugd", de eerste van zijn 22 kinderen wordt hem in dat jaar in Amsterdam geboren. In 1593, het jaar van het contract met ROEMER VISSCHER, behoort hij dus zeker nog tot de jongere kooplui; PIETER LIJNTJES daarentegen telt dan al beslist onder de oudere garde. Het vertrouwen der jongere zoowel als der oudere kooplui teekent wel ROEMER's algemeen aanzien op de Amsterdamsche koopmansbeurs.

Voor de kennis van LE MAIRE's handelsrelaties is dit contract ook toevallig juist een zeer gewenschte aanvulling tot de „ledige tijdsruimte", waarvan BAKHUIZEN VAN DEN BRINK nog verklaren moest, niets zekers van LE MAIRE te weten.

Bij zijn compagnieschap met ROEMER VISSCHER was LE MAIRE nog in 't begin van zijn ondernemingen, die vóór de stichting der O. I. Compagnie nog bestonden uit kleinere vereenigingen van kooplieden, die voor eigen rekening en risico schepen uitrustten en zich in 't groot belastten met het sluiten van verzekeringen op schip en lading. De „lange voyagiën" waren toen nog uitzonderingen.

Als *koopman* en *assuradeur* doen ons nog verschillende andere akten uit de notarisprotocollen ROEMER VISSCHER kennen. In verband hiermede wordt ook in herinnering gebracht, dat hij in December 1593 belangrijke schade heeft geleden door het vergaan van een aantal schepen, vermoedelijk met graan uit Archangel geladen, op de reede van Texel, waaraan zijn jongste dochter, MARIA TESSELSCHADE, toen juist 21 Maart 1594 geboren, haar beroemden naam dankt. ERNESTUS BRINCK, die dit feit in zijn „Memorabilia" vermeldt, zegt „dat hij daer veel bij verloor", en laat dus in 't midden, of hij als koopman dan wel als assuradeur bij de schepen betrokken was.

Als koopman doet ROEMER VISSCHER op 20 Augustus 1593 voor notaris JACOB GIJSBERTSZ (bijlage III) een volmacht opmaken voor JAN HENRICXZ WALINCKHUYSEN, poorter te Emden, om aldaar een schuld in te vorderen van schipper GERRIT SIJBRANTSZ.

De bodemerij, of het verstrekken van gelden in beleening op schip en lading heeft evenzeer tot de zaken van ROEMER VISSCHER behoord, zooals blijkt uit een

[1]) Aldaar, bl. 248 volgg.

akte van 17 Juni 1594, voor notaris JAN FRANSSEN BRUYNINGH, (bijlage VIII) opgemaakt voor „d'eersame" WILLEM BRASSER, koopman te Amsterdam, als volmacht hebbende van ROEMER VISSCHER, PIETER CLAESZ. COL en VINCENT VAN BRONCKHORST, „mede kooplieden binnen derselver stede resideerende, als houders van seeckere boombrieven ten hare respective proffyte ende behoeve gepasseert ende verleend bij HENDRICK JANSSEN, alias lange HENDRICK, Mr. ende schipper op een pynas." BRASSER draagt de volmacht over op, en stelt in zijn plaats „d'eersamen" PIETER LE GRAND, resideerende tot Calis in Frankrijk, om van voornoemden schipper in te vorderen en te ontvangen, „alsulcke respective somme van penningen metter boodemerije ende verloop van dien als den voornoemden ROEMER VISSER en zijn compagnons van denselven is competeerende, met recht om beslag te leggen op het schip." ROEMER VISSCHER en zijn twee compagnons verklaren goed te keuren al wat door WILLEM BRASSER in deze zal worden gedaan.

In hetzelfde jaar, op 26 November (bijlage IX) geven JAN POPPEN en ROEMER VISSCHER, voor notaris J. F. BRUYNINGH een volmacht aan „d'eersamen GERRIT BRULUSSEN, procureur, postuleerende voor die vierschaer der Stede Rotterdam, om uit hun naam in rechten te ageeren." JAN POPPE, [1]) die ook hier weer gemeenschappelijke belangen met ROEMER VISSCHER blijkt te hebben, is ons reeds bekend uit de zaak der graanschepen, door koning PHILIPS aangehouden.

Een opmerkenswaardigen kijk op de wijze van zaken doen van ROEMER VISSCHER en op de assurantiepremiën in zijn tijd, biedt de akte van 22 September 1595, ook voor J. FR. BRUYNINGH verleden. (Bijlage XI) ROEMER VISSCHER heeft voor rekening van JACOB BRUYNSEN SMALLINCK te Delft verzekerd en geteekend de navolgende assurantieposten: Zeshonderd karoli guldens tegen 8 % op de goederen geladen in het schip van ADRIAEN THEUNISSEN, varende van Holland naar Madera. — Vijfdehalf honderd gulden (450.—) tegen 12 % ten behoeve van ABRAHAM VERBEEK op Archangel en weer naar Amsterdam terug, op de goederen in 't schip van HEERTGEN FEIJCK geladen. — Nog *f* 600. — tegen 34 % „op 't corpus van 't schip van CORNELIS JANSZ. bootsman op een lange voyaigie." — Verder *f* 600.— ten behoeve van WILLEM MONIX op goederen geladen in het schip van DOMINICUS JANSSEN tegen 8 %, varende van Barbarije naar Amsterdam. Het groot verschil in de premieberekening van 8 %, 12 % en 34 % wordt verklaard door de verhouding der gevaren aan deze reizen verbonden en den langen duur. Maar uit de akte blijkt, dat JACOB BRUYNSEN SMALLINCK failliet is verklaard, zoodat, bij eenig ongeval door verlies van de geassureerde goederen of schepen, SMALLINCK niet aan de geassureerden zou

[1]) Zie over JAN POPPE en zijn rijkdom ELIAS, Vroedschap v. Amsterdam, I. 286.

kunnen betalen de sommen die hij schuldig is en dus R. VISSCHER deze zelf zou moeten vergoeden. Daar van de schepen „tegenwoerdelijck noch goede oft quade tijdinge" is ontvangen, neemt ROEMER VISSCHER de assurantie over ten laste van hemzelf en zijn compagnie. Hij begeert het voordeel daarvan te genieten en alle schade te dragen, gelijk of de verzekeringen voor hem gedaan waren.

In Maart 1599 schijnt JACOB BRUINSZ. SMALLINCK nog te hebben voorgegeven, dat een obligatie, waarbij HENDRICK DE HAEZE, dien wij in de compagnie van de 17 kooplieden hebben aangetroffen, belang had, niet door SMALLINCK onderteekend was. Waarop ROEMER VISSCHER voor den notaris J. F. BRUYNINGH en getuigen, verklaart dat de handteekening echt is en ook de notaris aantoont, dat SMALLINGH meermalen aldus in zijn protocol geteekend heeft (Bijlage XIII).

Een ander assurantiegeval is ook leerzaam; zoowel voor de kennis van R. VISSCHER als van de handelsgebruiken.

In 't voorjaar van 1595 heeft hij met ARENT VAN DE BIEST te Haarlem gecontracteerd over de verzekering op goederen of koopmanschap, die laatstgenoemde, of iemand van zijnentwege uit Zweden zou verschepen en laden naar deze landen, op elk schip waarin voor hem eenige goederen geladen zijn, gedurende den geheelen zomer van 1595. Maar in November blijkt het aan ROEMER VISSCHER, dat van of voor V. D. BIEST „alsnoch geen goederen overgezonden oft gescheept zijn" of tot zijn „laste geabandonneert is geworden." Daarom verklaart ROEMER VISSCHER, dat hij aan 't voorzegde contract „renuncheert, protesteerende van nulliteyt van t'selve contract"; en verzoekt hij den notaris JAN FRANSSEN BRUYNINGH dit te insinueeren aan JAN MAAS, den factor van VAN DE BIEST. (Bijlage XII).

De ronde ROEMER blijkt dus zijn voornaamste zaken in de assurantie van schepen en ladingen gedaan te hebben en met veel beleid de kwade kansen van dit vak hebben weten te keeren. Dit valt ook op te maken uit een akte van 8 September 1599, (bijlage XIV) die tevens aantoont, dat de risico van dergelijke assuranties over een groot aantal deelnemers, immers hier wel 100, verdeeld werd. ROEMER VISSCHER heeft voor eenigen tijd doen insinueeren door notaris J. F. BRUYNINGH, namens PIETER DU BOIS, aan de gezamenlijke assuradeurs die een verzekering hebben ten behoeve van DU BOIS, „dat een oft meer van de hondert personen in de police van asseurantie genomineert, voor den eersten February 1599 deser weerelt soude of souden sijn overleden;" (dit schijnt namelijk door hen beweerd te zijn, om de assurantie te niet te doen, of om aan de betaling van het aandeel der overleden deelnemers te ontkomen).

Maar ROEMER VISSCHER laat verklaren, „dat dieselve hondert personen alle t'samen opten eersten February voors. in levene lijve sijn geweest", volgens

notariëele verklaring met getuigen, door ROEMER VISSCHER aan de assuradeurs vertoond. Daarom heeft hij op den verschijndag van elk doen vorderen de betaling van het bedrag waarvoor hij geteekend had; maar zij zijn tot nog toe in gebreke gebleven, onder verschillende voorwendsels. R. VISSCHER wil nu een samenkomst hebben met gemachtigden van de assuradeurs en draagt den notaris op, zich te begeven tot WILLEM WILLEMSZ, REYNIER DE LOQUERE en FRANÇOIS VAN BELLE, die naar zijn meening gecommiteerd zijn door de assuradeurs, om van hen „een prompt ende onvertogen" antwoord te vragen. Op de insinuaties van den notaris, die in die dagen dikwijls den deurwaarder verving, antwoordden de drie heeren, dat zij copie vragen en na overleg met de anderen zullen antwoorden.

Uit deze opmerkelijke stukken, bewaard in de Amsterdamsche notarisprotocollen, [1]) leeren wij den ronden ROEMER dus kennen als groot koopman en ondernemend assuradeur. Hij doet zaken in vereeniging met de eerste kooplieden van zijn tijd, die hem hunne belangen toevertrouwen, verzekert schepen en ladingen voor verre reizen bestemd.

De beteekenis van ROEMER VISSCHER ligt dus niet alleen, zelfs niet hoofdzakelijk in den dichter, in den taalbevestiger; maar ook in den man van ondernemingsgeest, die, toen de Amsterdamsche kooplieden, als de voorloopers der machtige 17de eeuwsche Oost- en West-Indische Compagnieën, hun handel begonnen, dien krachtig heeft helpen bevorderen.

De hierna, als bijlagen volgende afschriften zijn op het Rijks-archief in N.-Holland genomen. Ik heb de lezing en spelling niet kunnen controleeren. XIMENES, die in bijlage V RODRIGO wordt genoemd en in bijlage VI FERNANDO, is ongetwijfeld een en dezelfde persoon.

Heemstede, Juni 1914.

---

1) Op verschillende van deze akten heeft de heer Dr. ABR. BREDIUS mijn aandacht gevestigd, waarvoor ik hem erkentelijk ben.

BIJLAGE I.

(Bladzij 222).

1593 April 16.

Op huyden den xvj^en Aprilis A° xv^c xCiij hebbe ick openbaer notaris onderschr: binnen Amstelredamme residerende, ten verzoucken van de eerz: Sr Francisco Gondy als ghemachticht van de Srs Decio Doria, Anthonio Velunti ende Orpheo Amato, mijn gevonden aende eerzamen Hans de Laet, Jacques de Velaer, Françoys van Hove, Hillebrant den Otter, Jan van Baerle, Jan Basiliers, Hans Simonsz. de Jonge, Ghijsbert Adriaensz., Roemer Visscher, Jan Poppe, Hendrick de Haeze, Isaac le Maire, Hans van Geelen ende Balthazar Jacot, alle te zamen cooplieden binnen der voors: stede Amstelredamme residerende, ende hebben henlieden gheinsinueert dat alzulcke zekere tarwe, ghescheept A° 1591 in Octobri inden schepe ghenaemt den Appelboom, daer schipper op es Corn. Petersz. Appelboom van der Heijts, om te gaen na Liorne via Regia oft Genova in Italien ende bij haerlieden beneffens anderen cooplieden voor ende ten behoeve vande voors: Srs Decio Doria cum socys geassureert, vande voors: geassureerde voor zo veele hare assuradoors respective somme aengaet geabandonneert werden ende dat zijluyden de zelfde onderghetekende somme op haren tijdt begeren te vorderen ende ontfangen.

Waerop de voors: Hans de Laet antwoorde: Ick antwoord daer niet op.
De voors: Jacques de Velaer, geeft mijn copye, ick zal met de andere spreken
De voors: Francoys van Hove gheeft ons copie, wij zullen d'andere spreken.
De voorn. Hillebrandt den Otter, ick zal er mij op beraden.
De voorn: Jan Basiliers, wij willen met malcanderen spreken.
De voorn: Hans Simonsz. de Jonge, wij zullen met malcanderen spreken.
De voorn: Ghijsbert Adriaansz., wij zullen malcanderen spreken.
De voorn: Roemer Visscher, wij zullen malcanderen spreken ende generael antwoordt geven.
De voorn: Jan Poppe, wij zullen gelijck generael antwoort geven.
De voorn: Balthazar Jacot: Ick doe als anderen.
De voorn: Hendrick de Haeze: Ick hoore.
De voorn: Isaac le Maire, wij zullen met malcanderen spreken.
De voorn: Hans van Geelen, ick hooren.
De voorn: Jan van Baerle, ick hoore.
Actum in Amstelredamme tempore quo supra.

Op huyden den iij^en May A° als boven hebbe ick notaris voors: de zelve insinuatie oock gedaen aende eerz. Srs Peter Lijntges, ende Arnolt Hoftman, cooplieden mede binnen Amstelredamme residerende ende de zelve gedaen zijnde heeft de voorn: Peter Lijntges geantwoort, ick hoore.
De voorn: Arnolt Hoftman, wij zullen malcanderen spreken. Ita attestor qui supra.

(Protoc. Notaris J. Ghijsberts te Amsterdam).

BIJLAGE II.

(Bladzij 222, 224).

1593 April 16.

Op huyden den XVjden Aprilis 1593 hebbe ick openbaer notaris onderschreven etc.: ten verzoucke van Sr Francisco Gondj, als gemachticht van Srs Decio Doria, Anthonio Veluti ende Orpheo Amato mijn bevonden aende eerz. Srs Jacques de Velaer, Françoys van Hove, Hans van Uffle, Jan van Baerle, Jan Baziliers, Jan Poppe, Hendrick de Haze, Isaac le Maire, Hans van Geelen, alle te zamen cooplieden binnen den voors. stede Amstelredam residerende, ende hebben henlieden gheinsinueert. Dat alzulcke zekere rogge, gescheept An 1591, in Octobri inden schepe genaemt de Zeeman daer Schipper op es Peter Jansz van Monickedam om te gaen na Liorne etc., ut supra ad verbum, waer op de voorn. Jacques de Velaer antwoorde geeft mij copije ick zal met d'anderen spreken. De voorn. Françoys van Hove ende Hans van Uffle geeft ons copije wij zullen d'andere spreken.

Die voorn. Jan van Baerle, icke hoore.

De voorn. Jan Baseliers, wij zullen met malcander spreken.

Die voorn. Jan Poppe, wij zullen gelijck generaal antwoort geven.

De voorn. Hendrick de Haze, ick hoore.

De voorn. Isaac le Maire, wij zullen met malcanderen spreken.

De voorn. Hans van Geelen, ick hoore.

Actum in Aemstelredamme, in kennisse der waerheijt onderteekent bij mij.

(Protoc. Notaris Jac. Ghijsberts, Amsterdam.)

BIJLAGE III.

(Bladzij 227).

1593 Augustus 20.

Compareerde etc. d'eerz. Roemer Visscher poirter der voors. stede ende heeft in allen beteren forme maniere ende wege geconstitueert ende machtigh gemaeckt constitueerde ende maeckte machtich bij desen Jan Henricxz Walinckhuijsen poirter tot Emden, omme uijt den name ende van wegen hem constituant aldaer ende alome, des noodt zijnde, te manen, vorderen ende innen alle alzulcke penningen ende schulden als hem constituant van schipper Gerrit Sijboutsz ende zijnen schip competerende sijn. Quytantie van zijnen ontfange te geven ende van alle namaningen schadeloos ende vrij te houden.

Ende indient noodt zij daeromme recht te plegen: et cet. ut in communi orma ratificerende ende approberende oock alle t'ghene wes bij den voorn. zijne geconstitueerde alreede hierinne gedaen ende geëffectueert es. Sonder arch ofte list in Amstelredamme desen XX Augusti 1593. Presentibus Lamber den Haen, ende Wijdert t'Jaertsz. Inwoonders der voorz. stede testibus etc.

w. g. Roemer Visscher.

(Protoc. Notaris Jacob Ghijsberts, Amsterdam).

BIJLAGE II.

(Bladzij 222, 224).

1593 April 16.

Op huyden den XVjden Aprilis 1593 hebbe ick openbaer notaris onderschreven etc.: ten verzoucke van Sr Francisco Gondj, als gemachticht van Srs Decio Doria, Anthonio Veluti ende Orpheo Amato mijn bevonden aende eerz. Srs Jacques de Velaer, Françoys van Hove, Hans van Uffle, Jan van Baerle, Jan Baziliers, Jan Poppe, Hendrick de Haze, Isaac le Maire, Hans van Geelen, alle te zamen cooplieden binnen den voors. stede Amstelredam residerende, ende hebben henlieden gheinsinueert. Dat alzulcke zekere rogge, gescheept An 1591, in Octobri inden schepe genaemt de Zeeman daer Schipper op es Peter Jansz van Monickedam om te gaen na Liorne etc., ut supra ad verbum, waer op de voorn. Jacques de Velaer antwoorde geeft mij copije ick zal met d'anderen spreken. De voorn. Françoys van Hove ende Hans van Uffle geeft ons copije wij zullen d'andere spreken.

Die voorn. Jan van Baerle, icke hoore.

De voorn. Jan Baseliers, wij zullen met malcander spreken.

Die voorn. Jan Poppe, wij zullen gelijck generaal antwoort geven.

De voorn. Hendrick de Haze, ick hoore.

De voorn. Isaac le Maire, wij zullen met malcanderen spreken.

De voorn. Hans van Geelen, ick hoore.

Actum in Aemstelredamme, in kennisse der waerheijt onderteekent bij mij.

(Protoc. Notaris Jac. Ghijsberts, Amsterdam.)

BIJLAGE III.

(Bladzij 227).

1593 Augustus 20.

Compareerde etc. d'eerz. Roemer Visscher poirter der voors. stede ende heeft in allen beteren forme maniere ende wege geconstitueert ende machtigh gemaeckt constitueerde ende maeckte machtich bij desen Jan Henricxz Walinckhuijsen poirter tot Emden, omme uijt den name ende van wegen hem constituant aldaer ende alome, des noodt zijnde, te manen, vorderen ende innen alle alzulcke penningen ende schulden als hem constituant van schipper Gerrit Sijboutsz ende zijnen schip competerende sijn. Quytantie van zijnen ontfange te geven ende van alle namaningen schadeloos ende vrij te houden.

Ende indient noodt zij daeromme recht te plegen: et cet. ut in communi orma ratificerende ende approberende oock alle t'ghene wes bij den voorn. zijne geconstitueerde alreede hierinne gedaen ende geëffectueert es. Sonder arch ofte list in Amstelredamme desen XX Augusti 1593. Presentibus Lamber den Haen, ende Wijdert t'Jaertsz. Inwoonders der voorz. stede testibus etc.

w. g. Roemer Visscher.

(Protoc. Notaris Jacob Ghijsberts, Amsterdam).

BIJLAGE IV.

(Bladzij 224).

1593 October 7

Op heden vij Octobris XV^{c} drij ende t'negentich, compareerden voor mij Lieven Heijlinc openbaar Notaris tot Amstelredamme residerende die eerzame Srs Peter Lintgens, Arnoult Hoffman, Heijnderick de Haeze, Izaac Le Maire, Jan Poppe, Jan Symonsz. de Jonghe, Ghiselbrecht Adriaensz., Françoys van Hove, Hillebrandt den Otter, Hans de Laet Aertsz., Jacques de Velare, Balthazar Jacott, Hans van Gheel, Hans van Baerle, Jan Basseliers ende Hans van Uffell, alle coopluyden ende inwoonders dezer stede, mij Notaris wel bekendt zijnde, ende hebben elck in hare qualiteit so zij hier ondergeteyckendt staen geconstitueert ende machtich gemaeckt, soo zij constitueeren en maecken machtich midts desen den eersamen Roemer Visscher burger ende inwoonder deser steede, omme wt huerl. constituanten naeme te ageren op ende jegens de persoon ende goederen van de companagnie van Ximenez residerende t Antwerpen, Lisbone ende elders omme daeraen te verhaelen hueren respictive achter wesen ter sommen als inde twee polisen van asseurentie wtgedruckt staet ende bij hemluijden respectivelick onderteckendt daer van schipper Peter Jansen van Monickedam 't schip genaempt de Seeman, ende d'andere van schipper Cornelis Pietersse Appelboom 't schip genaempt den Appelboom, beyde ten behouve van Anthony Veluti gepasseert in de maendt van Octobre eenentnegentich; wt saecke dat op den naeme ende reckeninghe van de voorn. Ximenez in Spanje tot Jubaltara in Andalosie van wegen den Conynck van Spangien aen gehouden ende geemployeert zijn tot voldoeningen van alsulcke contracte als zij metten zelven conynck aen gegaen zijn, de graenen die inde voors schepen bij hemluyden geasseureert geladen waren, gevende den voorn. Visscher daertoe volcomen macht auctoriteit ende sonderlinge bevel met macht omme oock de persoon ende goederen van de voorn. Ximenez tot allen plaetsen daer die selve bevonden zouden mogen worden te arresteeren ende becommeren op de zelve arresten te procederen borge te stellen sententien daerop te hooren, daervan te appeleren eyst noodt, d' appellatie te prosequeren, excutie van vercreghen vonnissen te vervolgen, pennyngen te ontfangen, quitansiën van zijnen ontfanck te geven, een ofte meer procureurs in zijne plaetse te mogen substituceren gelijck ofte gelimiteerd mocht hebbende, gelovende mede den voors Visscher van allen zwaricheden die ter cause van dyen hem souden mogen opcomen te indemperen costeloos ende schaedeloos te houden de costen ter causen voorschreven te doen, te betaelen ende voldoene t'saemen ende elck pro rato haerl: respective onderteyckeningen inde voors twee polis geexpresseert gelovende noch die voorn. constituanten onwederroepelick vast ende van weerden te houden ende doen onderhouden al tgene dat bij den voorn. Roemer Visscher zijne gesubstitueeerde ende elck van hen nt gene voorscreve gedaen, genegosiieert ende gebesomgneert zal worden onder verbandt van haerl: respective persoonen ende goederen die submitteerende tot bedwanck van alle rechten, ende rechteren; ten oirconden is deze bij hen respectivelick onderteijckent ten daghe ende jare als boven en versochten dat ick notaris van dese procuratie openbaere instrumenten maecken ende hemluyden een ofte meer in forma debita overleveren zoude.

(was get.) Henrick de Haze. (was get.) Isaac Le Maire.
Pr. Lintge. Jacques de Velare.
Hans van Gheel. Hillebrant den Otter.
Jan Poppe. Jan van Baerle.
Hans van Uffele. Hans de Laet Aertsz.
Françoys van Hove. Ghiselbrecht Adriaensz.
Arnolt Hooffman. Hans Symons de Jong.
Jan Basseliers. Balthazar Jacott.

(Protoc. Notaris Lieven Hey inc, Amsterdam).

BIJLAGE V.

(Bladzij 224).

1594 Februari 11.

Op huyden den elffden Februarij Anno XV^{c} vierentnegentich hebben ick Jan Fransen Bruyningh openbaer notaris tot Amstelredamme residerende bij den Provincialen raide van den Hoeve van Hollandt etc., deur voirgaende nominatie der voors: stede geadmitteert, ter presentie vande ondergeschreven getuijgen, mij gevonden ende getransporteerd ten woenplaetse ende neffens den persoene van Hendrick Janssen, Chipier deser stede. De welcken Ick notaris ter requisitie ende versoecke van Sr Roemer Visscher coopman binnen der selver stede residerende geinstitueerd voergehouden ende te weeten gedaen hebben 't geent wes hier naer volght; Henrick Janssen, Roemer Visscher seijt ende verclaert alsoo U in apprehentie gestelt ende gegeven is, eenen Rodrigo Xemenies Portugalois vuyt saecke ender ter cause van soodanige acte als op den selven werdt gepretendeert, doet U derhalven doer mij notaris waerschouwen ende aduerteren op dat geen ignorantie ende sult hebben te pretenderen dat ghij den voorn: Rodrigo Xemenies geapprehendeerd int minste oft meeste geen vrijheijt geeft toelaet of gundt ten eijnde den selven doer soedanige occasie U niet en ontcompt ende vuyt gevancknisse geraeckt 't welck soude redunideren tot sijn ende sijner assistentie, prejuditie ende interesse en, bij so verre ghij ter contrairie attenteerde, waer over die voorn: gevange U soude moegen ontcommen, protesteert wel expresselijck van allen costen schaden ende interessen van meijning sijnde alle sijne acte indien gevalle tegens U te institueeren ende op U persoen ende goederen verhaelen ende vervolgen daer ende soe behoiren ende sijnen goeden raide gedraegen sal. — Waer op die voorn. chipier seijde ende ten antwoord gaff, Ick hoere ende sie. Van alle d'welcke die voorn: Roemer Visscher versochte aen mij notario voorn: gemaect ende hem een oft meer openbaer acten oft instrumenten in debita forma gelevert t' werden omme hem die te valideren ende te strecken daer ende soe behoiren zal. Gedaen binnen der voors: stede van Amstelredamme ten daege ende jaere als boven ter presentie vande eersaemen Pieter Albertsen ende Abraham Janssen poorters der voern: stede, getuijgen van goede geloeve hier toe versocht ende gebeden.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE VI.

(Bladzij 225).

1594 Februari 21.

Compareerde etc. Andries Claude, procureur, postuleerende voor den gerechte der voors. stede, als procureur van Fernando Ximenes, ende heeft in dier qualité verclaert, hoe dat Roemer Visscher, poirter der voors. stede, zo voor hem zelven als uijten name ende procuratie hebbende van Isaac le Maire, Jacques de Velaer, Françoijs van Hove cum socijs, zo hy procedeert bij requeste aen mijnen E. Heeren schepenen deser stede, heeft versocht, dat de voorn. Fernando zoude stellen cautie van dat hij uijt den arreste niet en zoude wijcken ofte ontgaen, of dat bij faelte van dien de coutionarissen gehouden zouden zijn, 't ghewijsde voor hem te voldoen, ende dat die voorn. Fernando de zelve beantwoordende heeft verclaert, dat hij zijnen best hebbende gedaen, niemant wist te becomen daer bij vougende, alzo die zaecke alleenlick consisteert op 't bewijsen van den voornoemden requiranten, of de voors. gerequireerde es geweest eene van de compagnye, die metten Coninck van Spaengiën hebben gecontracteert, omme den sterckten van Africa, te weten Zeuta ende Tangir, te provideren van zekere quantiteyt van cooren, zulcx dat de voors. requiranten 't zelfde niet wetende te bewijsen, hij gerequireerde zoude mogen volstaen met cautii juratoire, mitsgaders dat naderhandt de voors. gerequireerde geoffereert ende metterdaadt begeert heeft, cautie te stellen voor 't gewijsde van de gerechte deser stede, 't welck bij den requiranten mede gerefuseert is, ende

BIJLAGE V.

(Bladzij 224).

1594 Februari 11.

Op huyden den elffden Februarij Anno XV^{c} vierentnegentich hebben ick Jan Fransen Bruyningh openbaer notaris tot Amstelredamme residerende bij den Provincialen raide van den Hoeve van Hollandt etc., deur voirgaende nominatie der voors: stede geadmitteert, ter presentie vande ondergeschreven getuijgen, mij gevonden ende getransporteerd ten woenplaetse ende neffens den persoene van Hendrick Janssen, Chipier deser stede. De welcken Ick notaris ter requisitie ende versoecke van Sr Roemer Visscher coopman binnen der selver stede residerende geinstitueerd voergehouden ende te weeten gedaen hebben 't geent wes hier naer volght; Henrick Janssen, Roemer Visscher seijt ende verclaert alsoo U in apprehentie gestelt ende gegeven is, eenen Rodrigo Xemenies Portugalois vuyt saecke ender ter cause van soodanige acte als op den selven werdt gepretendeert, doet U derhalven doer mij notaris waerschouwen ende aduerteren op dat geen ignorantie ende sult hebben te pretenderen dat ghij den voorn: Rodrigo Xemenies geapprehendeerd int minste oft meeste geen vrijheijt geeft toelaet of gundt ten eijnde den selven doer soedanige occasie U niet en ontcompt ende vuyt gevancknisse geraeckt 't welck soude redunideren tot sijn ende sijner assistentie, prejuditie ende interesse en, bij so verre ghij ter contrairie attenteerde, waer over die voorn: gevange U soude moegen ontcommen, protesteert wel expresselijck van allen costen schaden ende interessen van meijning sijnde alle sijne acte indien gevalle tegens U te institueeren ende op U persoen ende goederen verhaelen ende vervolgen daer ende soe behoiren ende sijnen goeden raide gedraegen sal. — Waer op die voorn. chipier seijde ende ten antwoord gaff, Ick hoere ende sie. Van alle d'welcke die voorn: Roemer Visscher versochte aen mij notario voorn: gemaect ende hem een oft meer openbaer acten oft instrumenten in debita forma gelevert t' werden omme hem die te valideren ende te strecken daer ende soe behoiren zal. Gedaen binnen der voors: stede van Amstelredamme ten daege ende jaere als boven ter presentie vande eersaemen Pieter Albertsen ende Abraham Janssen poorters der voern: stede, getuijgen van goede geloeve hier toe versocht ende gebeden.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE VI.

(Bladzij 225).

1594 Februari 21.

Compareerde etc. Andries Claude, procureur, postuleerende voor den gerechte der voors. stede, als procureur van Fernando Ximenes, ende heeft in dier qualité verclaert, hoe dat Roemer Visscher, poirter der voors. stede, zo voor hem zelven als uijten name ende procuratie hebbende van Isaac le Maire, Jacques de Velaer, Françoijs van Hove cum socijs, zo hy procedeert bij requeste aen mijnen E. Heeren schepenen deser stede, heeft versocht, dat de voorn. Fernando zoude stellen cautie van dat hij uijt den arreste niet en zoude wijcken ofte ontgaen, of dat bij faelte van dien de coutionarissen gehouden zouden zijn, 't ghewijsde voor hem te voldoen, ende dat die voorn. Fernando de zelve beantwoordende heeft verclaert, dat hij zijnen best hebbende gedaen, niemant wist te becomen daer bij vougende, alzo die zaecke alleenlick consisteert op 't bewijsen van den voornoemden requiranten, of de voors. gerequireerde es geweest eene van de compagnye, die metten Coninck van Spaengiën hebben gecontracteert, omme den sterckten van Africa, te weten Zeuta ende Tangir, te provideren van zekere quantiteyt van cooren, zulcx dat de voors. requiranten 't zelfde niet wetende te bewijsen, hij gerequireerde zoude mogen volstaen met cautii juratoire, mitsgaders dat naderhandt de voors. gerequireerde geoffereert ende metterdaadt begeert heeft, cautie te stellen voor 't gewijsde van de gerechte deser stede, 't welck bij den requiranten mede gerefuseert is, ende

alzo de voors. Fernando sustineerde, daer mede te mogen volstaen, eijntelick hebben schepenen der voors. stede op den xij^en deser jegenwoordigen maendt Februarii verclaert, dat de gerequireerde gehouden zoude zijn, cautie te stellen conform zijne presentatie, gedaen op den XIIIJ^en Januarij lestleden, ende nadie de voors. Fernando hem bij de zelve verclaringe bevindt beswaert, zo stelde hem de voorn. Andries Claude in den name als vooren appellant aen den Hove van Hollândt van 't voors. appointement ende gevolge ende aencleven van dien protesterende dezelve zijne appelatie te vervolgen, zo als behoren zal, verzouckende aen mij notaris den voors. Roemer Visscher zulcx te willen insinueren ende hem comparant daer af gelevert te werden acte in behoirlicke forme. Actum in Aemstelredamme desen xxi^en Februarii Ao. 1594, presentibus de Eed. Harmannus Grapheus, notaris, binnen der voors. stede residerende, ende Dirck Zijricxz. Clercq, testibus fidedignis ijsque vocatis atque rogatis.

Achtervolgende welcke versouckinge van de voors. comparant hebbe ick notaris voorn. in presentie van de nabeschreven getuijgen mijn gevonden ten huijse van de voors. Roemer Visscher, ende alzo dezelfde niet thuys en waer, hebbe ick alle 't gunt voors, is gheinsinueert aen zijnen huijsvrouwe, d'welcke mij antwoorde: Ick ken 't niet al onthouden, ick zal 't Roemer seggen, ende hem bij U stieren.

Actum die quo supra hora post prandium quasi quarta presentibus Jacob Matheusz. ende Claes Elbertsz., roedragers der voors. stede, testibus vocatis atque rogatis.

(Protoc. Notaris Gijsberti, Amsterdam).

BIJLAGE VII.

(Bladzij 221).

1594 Mei 23.

Op huyden den Dryentwintichsten Mey Anno XV^c vier ende t'negentich, hebbe ick Jan Franssen Bruyningh, Openbaer Notaris tot Amstelredamme resideerende bij den provincialen raide vande Hoeve van Hollant etc. deur voirgaende nominatie der voers: stede gead mitteert ter presentie vande onderges: getuygen mij gevonden ende getransporteert ten huijse en neffens den persoene van Gerit Janssen poorter der voors: stede den welcken ick notaris ter requisitie ende versoecke van Sr Roemer Visscher coopman ende mede poorter der selver stede geinsunieert, voergehouden ende te weeten gedaen hebben t' gunt wes hier nae volght. —

Gerit Janssen, Roemer Visscher seyt ende verclaert alsoe uwen huyse oft woeninge zevendalff duym overhanght ende de sijnen te nae staet, waer over dat hij ten overvloot U, doer mij notaris doet preventeren ten eijnde dat hij met sijn begonnen werck oft timmeraige mach voortgaen ende t'selve opbouwen naer behoiren mette dat den loeden goet te leggen tot zijnen costen alleen tusschen beijde die huijsingen, ende t'selve dicht maeken ende onderhouden in reparatie nae dien eijsch, mits dat hem daer tegens doer U mach werden geconsenteert dat hij het zijne aen U muyr sal mogen dicht maecken op de twaelff voeten hoech vuyter aerde geduyrende soe lange en ter tijt toe dat U voers. huijsinge sal werden recht opgetimmert nae behoiren, presenterende hij Visscher hem alsdan te stellen op de roeijnge, ende bij aldien ghij U beswaerlijck vint desen te accepteren, is overbodich ten anderen te consenteren, dat ghij de roeijnge tot uwen costen den loeden goet laet leggen binnen vierentwintich vuyren naede insinuatie deses, doer oorsaecke hij sijn muyr niet trecken en mach ende sijn timmeraige voirderen, overmits die daegelijcxe continueele regen, waer deur die muyr als versch wesende verweecken ende vervallen soude; ende sal alsdan ende in soedanigen gevallen die voorn. Roemer Visscher U niet naerder commen als die roeijinge uut brenght, ende bij refuijs oft dilay protesteert wel expresselyck van dese sijne deuchdelijck presentatie ende dat ghij U niet en beclaecht naerdien hij genootsaect sal wesen die pant daer op te haelen ende U

alzo de voors. Fernando sustineerde, daer mede te mogen volstaen, eijntelick hebben schepenen der voors. stede op den xij^en deser jegenwoordigen maendt Februarii verclaert, dat de gerequireerde gehouden zoude zijn, cautie te stellen conform zijne presentatie, gedaen op den XIIIJ^en Januarij lestleden, ende nadie de voors. Fernando hem bij de zelve verclaringe bevindt beswaert, zo stelde hem de voorn. Andries Claude in den name als vooren appellant aen den Hove van Hollândt van 't voors. appointement ende gevolge ende aencleven van dien protesterende dezelve zijne appelatie te vervolgen, zo als behoren zal, verzouckende aen mij notaris den voors. Roemer Visscher zulcx te willen insinueren ende hem comparant daer af gelevert te werden acte in behoirlicke forme. Actum in Aemstelredamme desen xxi^en Februarii Ao. 1594, presentibus de Eed. Harmannus Grapheus, notaris, binnen der voors. stede residerende, ende Dirck Zijricxz. Clercq, testibus fidedignis ijsque vocatis atque rogatis.

Achtervolgende welcke versouckinge van de voors. comparant hebbe ick notaris voorn. in presentie van de nabeschreven getuijgen mijn gevonden ten huijse van de voors. Roemer Visscher, ende alzo dezelfde niet thuys en waer, hebbe ick alle 't gunt voors, is gheinsinueert aen zijnen huijsvrouwe, d'welcke mij antwoorde: Ick ken 't niet al onthouden, ick zal 't Roemer seggen, ende hem bij U stieren.

Actum die quo supra hora post prandium quasi quarta presentibus Jacob Matheusz. ende Claes Elbertsz., roedragers der voors. stede, testibus vocatis atque rogatis.

(Protoc. Notaris Gijsberti, Amsterdam).

BIJLAGE VII.

(Bladzij 221).

1594 Mei 23.

Op huyden den Dryentwintichsten Mey Anno XV^c vier ende t'negentich, hebbe ick Jan Franssen Bruyningh, Openbaer Notaris tot Amstelredamme resideerende bij den provincialen raide vande Hoeve van Hollant etc. deur voirgaende nominatie der voers: stede gead mitteert ter presentie vande onderges: getuygen mij gevonden ende getransporteert ten huijse en neffens den persoene van Gerit Janssen poorter der voors: stede den welcken ick notaris ter requisitie ende versoecke van Sr Roemer Visscher coopman ende mede poorter der selver stede geinsunieert, voergehouden ende te weeten gedaen hebben t' gunt wes hier nae volght. —

Gerit Janssen, Roemer Visscher seyt ende verclaert alsoe uwen huyse oft woeninge zevendalff duym overhanght ende de sijnen te nae staet, waer over dat hij ten overvloot U, doer mij notaris doet preventeren ten eijnde dat hij met sijn begonnen werck oft timmeraige mach voortgaen ende t'selve opbouwen naer behoiren mette dat den loeden goet te leggen tot zijnen costen alleen tusschen beijde die huijsingen, ende t'selve dicht maeken ende onderhouden in reparatie nae dien eijsch, mits dat hem daer tegens doer U mach werden geconsenteert dat hij het zijne aen U muyr sal mogen dicht maecken op de twaelff voeten hoech vuyter aerde geduyrende soe lange en ter tijt toe dat U voers. huijsinge sal werden recht opgetimmert nae behoiren, presenterende hij Visscher hem alsdan te stellen op de roeijnge, ende bij aldien ghij U beswaerlijck vint desen te accepteren, is overbodich ten anderen te consenteren, dat ghij de roeijnge tot uwen costen den loeden goet laet leggen binnen vierentwintich vuyren naede insinuatie deses, doer oorsaecke hij sijn muyr niet trecken en mach ende sijn timmeraige voirderen, overmits die daegelijcxe continueele regen, waer deur die muyr als versch wesende verweecken ende vervallen soude; ende sal alsdan ende in soedanigen gevallen die voorn. Roemer Visscher U niet naerder commen als die roeijinge uut brenght, ende bij refuijs oft dilay protesteert wel expresselyck van dese sijne deuchdelijck presentatie ende dat ghij U niet en beclaecht naerdien hij genootsaect sal wesen die pant daer op te haelen ende U

doer mijne E. Heeren den Schepenen doen constringeren dat ghij die drye duym sult moeten inhaelen, U muyr vertimmeren, 't welck sal redunderen tot U groot costen ende lasten; ende eyntelijck over all daer ghij hem ter nae sijt, affstant doen ende remedieren naer behoire, U expresselijek insinuerende ten eijnde ghij geen ignorantie sult hebben te pretenderen; waer op die voorn. Gerrit Janssen seyde ende ten antwoord gaff, dat hij overbodich ende te vreden is de loeden goet tzijne costen en lasten te leggen, mits dat eerst ende all voiren die voorn. VISSCHER sijn muyr sal doen ophaelen; van alle d'welck die voorn. Visscher versocht te hebben acten.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE VIII.

(Bladzij 228).

1594 Juni 17

Op huijden den seventhienden Juni anno XV^c^ vier ende negentich, Compareerden voor mij Jan Franssen Bruijningh openbaer notaris tot Amstelredam residerende ende ter presentie van den ondergeschrevenen getuijgen, D'eersame Willem Brasser coopman resideerende binnen der voorsch. stede mij notaris wel bekent als volmacht ende procuratie hebbende van Roemer Visscher, Pr Claesz. Col ende Vincent van Bronckhorst mede cooplieden binnen der selver stede residerende als houders van seecker boombrieven ten haren respective proffijte ende behoeve gepasseert ende verleend bij Hendrick Janssen, alias lange Hendrick, Mr. en schipper op een pijnas naar luijt de acte van procuratie daer van sijnde mij notaris gebleecken, gepasseert voor Jan Coenensz notaris publ. ende seeckere getuijgen, inhoudende de clausule van substitutie daer inne gecomprehendeert, sulckx dat hij comparant vuijt crachte vande selve procuratie ende de clausule van substitutie daer inne begrepen wederom gesubstitueert ende in sijne plaetse gestelt heeft, als hij substitueert ende stelt in sijne plaetse midts desen, den eersamen Pieter le Grand coopman residerende tot Calis in Franckrijck, alleen ende bijzonder omme vuijte name van hem substituant ende van sijne twegen te innen, eijsschen, recouvreren, op beuren ende ontfangen van den voorn. schipper Hendrick Janssen alsulcke respective somme van penningen, mette boodemerije ende verloop van dien als den voorn. Roemer Visscher, Pr. Claesz Col ende Vincent van Bronckhorst van den selven is competeerende mette coste, schaden ende interessen door faulten van betalinge tot dese huydige dach toe geleeden, van sijn ontfanck quitantie te geven ende schadeloos te houden van alle namaningen, item de persoon van den voorn. Hendrick Janssen mitsgaders sijne schepevracht ende tgunt daer aen dependeert oock tgunt hem eenichsins concerneert te doen arresteeren, becommeren ende rechtelijck beslaen ende soolange in arrest ende detentie te houden ter tijt toe die voors. penningen als vooren te vollen betaelt sullen weesen ende op dats noots sij, ter cause van dien in recht te ageeren ende recht te plegen voor allen heeren hove, juges, wetten ende vierscharen daer't van noode zal mogen sijn op en tegens den voorn. schipper Hendrick Janssen sijn geconstitueerde ende allen anderen, allen desnoots sijnde zoo wel int eijsschen als int verweeren te repliceren, dupliceren, alle middelen ende termijnen van rechte te observeren in rechte te concludeeren sententie ofte sententien te hooren pronuncheren, daer van te mogen appelleeren oft reformeeren die selve appelatie oft reformatie te prosequeren daer van oock te mogen renunchere, domicile te kiesen, van calumne te weeren ende alle andere behoefflijcke ende nootlijcke eede inden saeke van hem substituant te doene, die trecht oorloft ende admitteert, ende voorts generalijcken in desen metten dependentien van dien alles te mogen doen ende laten wes hij substituant vuyt crachte van sijne voorsch. procuratie selver present weesende soude connen oft mogen doen, al waert dat die zaecke breeder oft speciaelder macht dan in desen verhaelt staet, behoeffde met oock macht ende auctoriteyt een of meer gelijcke oft gelimiteerde macht hebbende in syne steede te stellen; beloovende allen selve van als ulcker waerden te houden als oftet bij hem vuijt cracht van sijn voors procuratie selver gedaen ware.

doer mijne E. Heeren den Schepenen doen constringeren dat ghij die drye duym sult moeten inhaelen, U muyr vertimmeren, 't welck sal redunderen tot U groot costen ende lasten; ende eyntelijck over all daer ghij hem ter nae sijt, affstant doen ende remedieren naer behoire, U expresselijek insinuerende ten eijnde ghij geen ignorantie sult hebben te pretenderen; waer op die voorn. Gerrit Janssen seyde ende ten antwoord gaff, dat hij overbodich ende te vreden is de loeden goet tzijne costen en lasten te leggen, mits dat eerst ende all voiren die voorn. VISSCHER sijn muyr sal doen ophaelen; van alle d'welck die voorn. Visscher versocht te hebben acten.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE VIII.

(Bladzij 228).

1594 Juni 17

Op huijden den seventhienden Juni anno XV^c^ vier ende negentich, Compareerden voor mij Jan Franssen Bruijningh openbaer notaris tot Amstelredam residerende ende ter presentie van den ondergeschrevenen getuijgen, D'eersame Willem Brasser coopman resideerende binnen der voorsch. stede mij notaris wel bekent als volmacht ende procuratie hebbende van Roemer Visscher, Pr Claesz. Col ende Vincent van Bronckhorst mede cooplieden binnen der selver stede residerende als houders van seecker boombrieven ten haren respective proffijte ende behoeve gepasseert ende verleend bij Hendrick Janssen, alias lange Hendrick, Mr. en schipper op een pijnas naar luijt de acte van procuratie daer van sijnde mij notaris gebleecken, gepasseert voor Jan Coenensz notaris publ. ende seeckere getuijgen, inhoudende de clausule van substitutie daer inne gecomprehendeert, sulckx dat hij comparant vuijt crachte vande selve procuratie ende de clausule van substitutie daer inne begrepen wederom gesubstitueert ende in sijne plaetse gestelt heeft, als hij substitueert ende stelt in sijne plaetse midts desen, den eersamen Pieter le Grand coopman residerende tot Calis in Franckrijck, alleen ende bijzonder omme vuijte name van hem substituant ende van sijne twegen te innen, eijsschen, recouvreren, op beuren ende ontfangen van den voorn. schipper Hendrick Janssen alsulcke respective somme van penningen, mette boodemerije ende verloop van dien als den voorn. Roemer Visscher, Pr. Claesz Col ende Vincent van Bronckhorst van den selven is competeerende mette coste, schaden ende interessen door faulten van betalinge tot dese huydige dach toe geleeden, van sijn ontfanck quitantie te geven ende schadeloos te houden van alle namaningen, item de persoon van den voorn. Hendrick Janssen mitsgaders sijne schepevracht ende tgunt daer aen dependeert oock tgunt hem eenichsins concerneert te doen arresteeren, becommeren ende rechtelijck beslaen ende soolange in arrest ende detentie te houden ter tijt toe die voors. penningen als vooren te vollen betaelt sullen weesen ende op dats noots sij, ter cause van dien in recht te ageeren ende recht te plegen voor allen heeren hove, juges, wetten ende vierscharen daer't van noode zal mogen sijn op en tegens den voorn. schipper Hendrick Janssen sijn geconstitueerde ende allen anderen, allen desnoots sijnde zoo wel int eijsschen als int verweeren te repliceren, dupliceren, alle middelen ende termijnen van rechte te observeren in rechte te concludeeren sententie ofte sententien te hooren pronuncheren, daer van te mogen appelleeren oft reformeeren die selve appelatie oft reformatie te prosequeren daer van oock te mogen renunchere, domicile te kiesen, van calumne te weeren ende alle andere behoefflijcke ende nootlijcke eede inden saeke van hem substituant te doene, die trecht oorloft ende admitteert, ende voorts generalijcken in desen metten dependentien van dien alles te mogen doen ende laten wes hij substituant vuyt crachte van sijne voorsch. procuratie selver present weesende soude connen oft mogen doen, al waert dat die zaecke breeder oft speciaelder macht dan in desen verhaelt staet, behoeffde met oock macht ende auctoriteyt een of meer gelijcke oft gelimiteerde macht hebbende in syne steede te stellen; beloovende allen selve van als ulcker waerden te houden als oftet bij hem vuijt cracht van sijn voors procuratie selver gedaen ware.

Ten selven daghe ende jare als boven compareerde mede voor mij notaris ende den getuijgen naergenoempt die voorn. Roemer Visscher, Pieter Claesz Col ende Vincent van Bronckhorst verclarende te approbeere ratificeren ende van waerden te houden midts desen allen t gunt bij Willem Brasser voorn. oft sijn gesubstitueerde en last des selffs hebbende vuijt haren name gebesoingneert ende geprocureert is ende noch naer date deses gedaen sal werden in allen schijne als oftet bij hen selver ende een yder van hen gedaen ware, onder allen verbanden nae rechten.

Gedaen binnen der voors. stede van Amstelredam ten huyse mijns notarij ter presentie van Pr Albertsz ende Abraham Janssen poorters der voors. stede getuygen van goede geloove hier toe versocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE IX.

(Bladzij 228).

1594 November 26.

Op huyden den xxvjden Novembris Anno XVc vier ende t'negentich, Compareerden voor mij Jan Franssen Bruyningh openbaar notaris tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van den ondergeschr. getuygen d'eerzame Jan Poppen ende Roemer Visscher coopluyden residerende binnen der voors. stede mij notaris welbekent ende hebben in alre beeter forme ende maniere geconstitueerd ende machtich gemaect, als zij constitueren ende maken machtich mits desen, den eersamen Gerrit Brulusen procureur postulerende voor die vierschaer der stede Rotterdam, om uyten name van haer constituanten en van haeren twege in recht te ageren ende rechte te plegen voor allen heeren hoven, jugien wetten ende vierscharen daert van noode sal mogen sijn op ende tegens eenen iegelijcken daer tegens zij constituanten altans te doene hebben ende naermaels sullen mogen gecrijgen soo veel int heysschen int verweeren, te repliceren, dupliceren, alle daegen ende termijnen van rechte te observeren in rechte te concluderen, sententie oft sententiën te hoeren pronuncheren, daer van te mogen appeleeren oft reformeren die selve appellatie oft reformatie te prosequeren, daer van oock te mogen renuncheren, aresteren, te moegen doen getuygen produceren ende voorts generalijck ende specialijck juderen metten despententien, alles te mogen doen wes zij constituanten zelver present wesende souden connen oft mogen doen, alwaert dat die saecke breder oft speciaeler macht dan in desen verhaelt staet behoeffde met oock macht om een oft meer in sijnen stede ad lites te mogen substitueren ende stellen belovende etc,: onder allen verbanden nae rechten. Gedaen binnen der voors. stede ten huyze mijns notarij; ten presentie van Abraham Janssen ende Gerrit Jacobsen getuygen van goeden geloove hier toe versocht ende gebeden.

(Protor. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam.

BIJLAGE X.

(Bladzij 222).

1595. September 16.

IJsbrant Sas Gerritsen van Montfoort en juffr. Lijdewe Jansdr. van Dordrecht, den notaris niet, doch den getuigen zeer wel bekent, passeeren hun mutueel testament.

Getuigen:

Roemer Visscher en Quyrijn Bosse, kooplieden binnen Amsterdam.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

Ten selven daghe ende jare als boven compareerde mede voor mij notaris ende den getuijgen naergenoempt die voorn. Roemer Visscher, Pieter Claesz Col ende Vincent van Bronckhorst verclarende te approbeere ratificeren ende van waerden te houden midts desen allen t gunt bij Willem Brasser voorn. oft sijn gesubstitueerde en last des selffs hebbende vuijt haren name gebesoingneert ende geprocureert is ende noch naer date deses gedaen sal werden in allen schijne als oftet bij hen selver ende een yder van hen gedaen ware, onder allen verbanden nae rechten.

Gedaen binnen der voors. stede van Amstelredam ten huyse mijns notarij ter presentie van Pr Albertsz ende Abraham Janssen poorters der voors. stede getuygen van goede geloove hier toe versocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE IX.

(Bladzij 228).

1594 November 26.

Op huyden den xxvjden Novembris Anno XVc vier ende t'negentich, Compareerden voor mij Jan Franssen Bruyningh openbaar notaris tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van den ondergeschr. getuygen d'eerzame Jan Poppen ende Roemer Visscher coopluyden residerende binnen der voors. stede mij notaris welbekent ende hebben in alre beeter forme ende maniere geconstitueerd ende machtich gemaect, als zij constitueren ende maken machtich mits desen, den eersamen Gerrit Brulusen procureur postulerende voor die vierschaer der stede Rotterdam, om uyten name van haer constituanten en van haeren twege in recht te ageren ende rechte te plegen voor allen heeren hoven, jugien wetten ende vierscharen daert van noode sal mogen sijn op ende tegens eenen iegelijcken daer tegens zij constituanten altans te doene hebben ende naermaels sullen mogen gecrijgen soo veel int heysschen int verweeren, te repliceren, dupliceren, alle daegen ende termijnen van rechte te observeren in rechte te concluderen, sententie oft sententiën te hoeren pronuncheren, daer van te mogen appeleeren oft reformeren die selve appellatie oft reformatie te prosequeren, daer van oock te mogen renuncheren, aresteren, te moegen doen getuygen produceren ende voorts generalijck ende specialijck juderen metten despententien, alles te mogen doen wes zij constituanten zelver present wesende souden connen oft mogen doen, alwaert dat die saecke breder oft speciaeler macht dan in desen verhaelt staet behoeffde met oock macht om een oft meer in sijnen stede ad lites te mogen substitueren ende stellen belovende etc,: onder allen verbanden nae rechten. Gedaen binnen der voors. stede ten huyze mijns notarij; ten presentie van Abraham Janssen ende Gerrit Jacobsen getuygen van goeden geloove hier toe versocht ende gebeden.

(Protor. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam.

BIJLAGE X.

(Bladzij 222).

1595. September 16.

IJsbrant Sas Gerritsen van Montfoort en juffr. Lijdewe Jansdr. van Dordrecht, den notaris niet, doch den getuigen zeer wel bekent, passeeren hun mutueel testament.

Getuigen:

Roemer Visscher en Quyrijn Bosse, kooplieden binnen Amsterdam.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

Ten selven daghe ende jare als boven compareerde mede voor mij notaris ende den getuijgen naergenoempt die voorn. Roemer Visscher, Pieter Claesz Col ende Vincent van Bronckhorst verclarende te approbeere ratificeren ende van waerden te houden midts desen allen t gunt bij Willem Brasser voorn. oft sijn gesubstitueerde en last des selffs hebbende vuijt haren name gebesoingneert ende geprocureert is ende noch naer date deses gedaen sal werden in allen schijne als oftet bij hen selver ende een yder van hen gedaen ware, onder allen verbanden nae rechten.

Gedaen binnen der voors. stede van Amstelredam ten huyse mijns notarij ter presentie van Pr Albertsz ende Abraham Janssen poorters der voors. stede getuygen van goede geloove hier toe versocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE IX.

(Bladzij 228).

1594 November 26.

Op huyden den xxvjden Novembris Anno XVc vier ende t'negentich, Compareerden voor mij Jan Franssen Bruyningh openbaar notaris tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van den ondergeschr. getuygen d'eerzame Jan Poppen ende Roemer Visscher coopluyden residerende binnen der voors. stede mij notaris welbekent ende hebben in alre beeter forme ende maniere geconstitueerd ende machtich gemaect, als zij constitueren ende maken machtich mits desen, den eersamen Gerrit Brulusen procureur postulerende voor die vierschaer der stede Rotterdam, om uyten name van haer constituanten en van haeren twege in recht te ageren ende rechte te plegen voor allen heeren hoven, jugien wetten ende vierscharen daert van noode sal mogen sijn op ende tegens eenen iegelijcken daer tegens zij constituanten altans te doene hebben ende naermaels sullen mogen gecrijgen soo veel int heysschen int verweeren, te repliceren, dupliceren, alle daegen ende termijnen van rechte te observeren in rechte te concluderen, sententie oft sententiën te hoeren pronuncheren, daer van te mogen appeleeren oft reformeren die selve appellatie oft reformatie te prosequeren, daer van oock te mogen renuncheren, aresteren, te moegen doen getuygen produceren ende voorts generalijck ende specialijck juderen metten despententien, alles te mogen doen wes zij constituanten zelver present wesende souden connen oft mogen doen, alwaert dat die saecke breder oft speciaeler macht dan in desen verhaelt staet behoeffde met oock macht om een oft meer in sijnen stede ad lites te mogen substitueren ende stellen belovende etc,: onder allen verbanden nae rechten. Gedaen binnen der voors. stede ten huyze mijns notarij; ten presentie van Abraham Janssen ende Gerrit Jacobsen getuygen van goeden geloove hier toe versocht ende gebeden.

(Protor. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam.

BIJLAGE X.

(Bladzij 222).

1595. September 16.

IJsbrant Sas Gerritsen van Montfoort en juffr. Lijdewe Jansdr. van Dordrecht, den notaris niet, doch den getuigen zeer wel bekent, passeeren hun mutueel testament.

Getuigen:

Roemer Visscher en Quyrijn Bosse, kooplieden binnen Amsterdam.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XI.

(Bladzij 228).

1595 September 22.

Op huyden den twee en twintichsten September Ao. XV^{c} vijff ven 'tnegentich, Compareerde voer mij Jan Franssen Bruijningh, openbaer notaris tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van de ondergeschreven getuygen, d'eersame Roemer Visscher coopman binnen der voors: stede mij notaris wel bekent, verclaerende ende voer reeckeningen van Jacop Bruynsen Smallinck tot Delft heeft verseeckert ende geteeckent dese navolgende somme van ses hondert karoli guldens tegens acht percento wt dese landen naar Madera op de goeden geladen inden schepe van Adriaen Thunissen, noch tot behoeve van Abraham Verbeeck vijff t'alff hondert gulden jegens twaelff percento, op Archangeli ende weder alhier ter stede, opde goeden in t'schip van Heertgen Fejck is geladen; noch voer Pr Heijnsen ses hondert gulden tegens vierendertich ten hondert opt corpus van t'schip van Cornelis Jansz bootsman op een lange voyaige; noch tot behoeve van Willem Monix ses hondert gulden van Barbarien aff alhier ter stede, op goeden geladen inden schepe van Dominicus Jansen tegens acht percento breder volgens die policen ende den reeckenboecke van hem comparant; ende alsoe die voorn. Jacob Bruijnsen Smalinck naer date van selver verseeckeringen gefailleert ende insolvent geworden is, sulcx dat bij eenich ongeval van verlies der selver goeden oft schepen, de selven aende geasseureerdens niet en soude connen betalen die penningen daer innen, hij, in dien gevallen, gehouden souden wesen volgende die coustume van de asseurantie, dan zoude hij comparant alsulcx moeten betalen; soe ist dat die voors comparant (alsoe tegenwoerdelijck noch goede oft quade tijdinge van de selve schepen en is) die selve verseeckeringen op hem ende tot sijnen en sijns compaignie laste is nemende. Begerende t'proffijt daer van 't genieten ende alle schade te dragen gelijck oft die selve verseeckeringen voer hem geschiet waren daer van expresselijck protesterende versoeckende etc. Gedaen binnen der voors: stede ten huyse mijns notarij ter presentie van Hendrick Joosten ende Cornelis Jacopsen getuygen hier toe versocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XII.

(Bladzij 229).

1595 November 11.

Op huyden den elffden Novembris Ao. XV^{c} vijffventnegentich compareerde voer mij Jan Franssen Bruyningh, openbaer not. tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van de ondergeschreven getuygen, d'eersame Roemer Visscher coopman ende burger binnen der stede voors., mij Not. wel bekent, ende verclaerde dat hij comparant opt verleden voorjaer, geaccordeert ende verdragen is met Arent van de Biest wonachtich tot Haerlem over die verseeckeringe op de goederen ende coopmanschappen die hij oft yemant van sijnen t wegen over hem uit Sweeden souden schepen ende laeden herwerts nae desen lande te weeten op elcke schip daer inne voer den selven eenige goeden geladen souden commen alsulcke somme van penninghen als het contract daer van gemaect is inne houdende, ende dat geduijrende den gehelen soemer lanck, ende alsoe sijns wetens van oft voer den selven van de Biest, als noch geen goederen overgesonden oft gescheept sijn, noch en is noyt tot sijn laste geabandonneert geworden ter cause van eenige schade die op sijn goederen gevallen soude wesen, soe verclaert die voorn. comparant mits desen, dat hij van t voors. contract ende die periculen daer inne hij wtcracht van de verseeckering gehouden was, renuncheert, protesterende van nulliteijt van t'selve contract, begerende van nu aff geen winst daer van te verwachten oft schade lijden in eeniger manieren in allen schijne als oft die verseeckeringe noyt gedaen waere, versoeckende aen

BIJLAGE XI.

(Bladzij 228).

1595 September 22.

Op huyden den twee en twintichsten September Ao. XV^{c} vijff ven 'tnegentich, Compareerde voer mij Jan Franssen Bruijningh, openbaer notaris tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van de ondergeschreven getuygen, d'eersame Roemer Visscher coopman binnen der voors: stede mij notaris wel bekent, verclaerende ende voer reeckeningen van Jacop Bruynsen Smallinck tot Delft heeft verseeckert ende geteeckent dese navolgende somme van ses hondert karoli guldens tegens acht percento wt dese landen naar Madera op de goeden geladen inden schepe van Adriaen Thunissen, noch tot behoeve van Abraham Verbeeck vijff t'alff hondert gulden jegens twaelff percento, op Archangeli ende weder alhier ter stede, opde goeden in t'schip van Heertgen Fejck is geladen; noch voer Pr Heijnsen ses hondert gulden tegens vierendertich ten hondert opt corpus van t'schip van Cornelis Jansz bootsman op een lange voyaige; noch tot behoeve van Willem Monix ses hondert gulden van Barbarien aff alhier ter stede, op goeden geladen inden schepe van Dominicus Jansen tegens acht percento breder volgens die policen ende den reeckenboecke van hem comparant; ende alsoe die voorn. Jacob Bruijnsen Smalinck naer date van selver verseeckeringen gefailleert ende insolvent geworden is, sulcx dat bij eenich ongeval van verlies der selver goeden oft schepen, de selven aende geasseureerdens niet en soude connen betalen die penningen daer innen, hij, in dien gevallen, gehouden souden wesen volgende die coustume van de asseurantie, dan zoude hij comparant alsulcx moeten betalen; soe ist dat die voors comparant (alsoe tegenwoerdelijck noch goede oft quade tijdinge van de selve schepen en is) die selve verseeckeringen op hem ende tot sijnen en sijns compaignie laste is nemende. Begerende t'proffijt daer van 't genieten ende alle schade te dragen gelijck oft die selve verseeckeringen voer hem geschiet waren daer van expresselijck protesterende versoeckende etc. Gedaen binnen der voors: stede ten huyse mijns notarij ter presentie van Hendrick Joosten ende Cornelis Jacopsen getuygen hier toe versocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XII.

(Bladzij 229).

1595 November 11.

Op huyden den elffden Novembris Ao. XV^{c} vijffventnegentich compareerde voer mij Jan Franssen Bruyningh, openbaer not. tot Amstelredamme residerende etc. ter presentie van de ondergeschreven getuygen, d'eersame Roemer Visscher coopman ende burger binnen der stede voors., mij Not. wel bekent, ende verclaerde dat hij comparant opt verleden voorjaer, geaccordeert ende verdragen is met Arent van de Biest wonachtich tot Haerlem over die verseeckeringe op de goederen ende coopmanschappen die hij oft yemant van sijnen t wegen over hem uit Sweeden souden schepen ende laeden herwerts nae desen lande te weeten op elcke schip daer inne voer den selven eenige goeden geladen souden commen alsulcke somme van penninghen als het contract daer van gemaect is inne houdende, ende dat geduijrende den gehelen soemer lanck, ende alsoe sijns wetens van oft voer den selven van de Biest, als noch geen goederen overgesonden oft gescheept sijn, noch en is noyt tot sijn laste geabandonneert geworden ter cause van eenige schade die op sijn goederen gevallen soude wesen, soe verclaert die voorn. comparant mits desen, dat hij van t voors. contract ende die periculen daer inne hij wtcracht van de verseeckering gehouden was, renuncheert, protesterende van nulliteijt van t'selve contract, begerende van nu aff geen winst daer van te verwachten oft schade lijden in eeniger manieren in allen schijne als oft die verseeckeringe noyt gedaen waere, versoeckende aen

mij notaris dat ick den inhoud deses soude willen insinueeren den persoon van Jan Maas factoor van de voorn. van de Biest ende hem daer van mitsgaders van desselfs antwoort levere acten een oft meer in debita forma. Gedaen binnen der voors. stede ten huyse mijns notarij ter presentie van Pieter Albertsen ende Corn. Jacopsz. getuygen hier toe versocht.

Welcken volgende hebbe ick notaris stracx daer nae mij mette boven geschreven getuygen getransporteert neffens den persone vande voorn. Jan Maas ende hem t'gunt voorschreven is geinsinueert die daer op ten antwoort gaff, ick hoere ende sie. Actum in presentie vande getuygen als boven.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XIII.

(Bladzij 210 en 229).

1599 Maart 8.

Op huijden den Achste Maertius anno XVc negen ende t' negentich Compareerde voor mij Jan Franssen Bruijningh openbaer notaris tot Amstelredamme residerende, bij den hove van Hollandt geadmitteert ter presentie van den onder geschreven getuijgen: D'eersame Roemer Visscher coopman binnen der voors. stede, mij notaris wel bekendt, oud omtrent zeven en veertich jaren; die welcke bij zijn manne waerheijt, ware christelijcke woorden, oprechte geloove eere ende vromicheit in plaetse van ede, t' selve wettelyck aen handen van mij notaris als persoon auctentycq stipulerende ter instantie ende versoucke van den eersame Hendrick de Haeze mede coopman binnen der zelver stede verclaert ende geaffirmeert heeft, dat die principael obligatie waer aff copie auctentycq hier vooren geschreven is, hem door mij notaris vertoont ende in handen gegeven zijnde, onderteeckent is bij eygender hant van Jacop Bruijnsz Smalinck wiens onderteeckeninge ende geschrifte hij deposant seijde wel te kennen, alle gevende voor reedene van weetenschappe, dat hij deposant dieverse Brieven van de voorn. Jacop Bruynsz Smalinck ontfangen heeft wesende gelijcke letteren ende geschriften als desen oversulcx t' selve affirmativelyck verclarende wel te weten; voorts verclare ick notaris dat ick die onderteeckeningen van Jacob Bruijnsz Smalinck, Jans Groenewegen ende Adriaen van der Goes zeer wel kenne ende tot meer malen gezien hebbe; oock dat die voorn. Jacob Bruynsz ende Jans Groenewegen tot eenige reijse haer handen in mijn protocol gestelt ende tot bevestinge van eenige instrumente bij haer gepasseert, geteeckent hebben ende dese obligatie daer jegens geconfereert zijnde, bevinden te wesen een letter ende geschrifte als haer onderteeckeninge in de selve gestelt, sulckx dat die voors. obligatie bij haer eygen handen geteeckent is; sonder arch ende list. Gedaen binnen der voors stede ten huijse mijns notaris ter presentie van Jacop van Tongerlo ende Jan Thijmensz, getuijgen hier toe verzocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruijningh, Amsterdam.)

BIJLAGE XIV.

(Bladzij 229).

1599 September 8.

Op huyden den achsten September XVc negen ende t'negentich compareerde voor mij Jan Franssen Bruijninck, openbaer notaris tot Aemstelredamme residerende, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ten presentie van den ondergeschreven getuijgen, d'eersame Roemer Visser, coopman ende burger der voors. stede, mij notaris wel bekent, ende verclaerde alsoo hij comparant van wegen Pieter du Boijs over seeckeren tijt heeft doen inthimeren ende aendienen die gemeene asseuradeurs verseeckert hebbende tot behouve van den voornomden

mij notaris dat ick den inhoud deses soude willen insinueeren den persoon van Jan Maas factoor van de voorn. van de Biest ende hem daer van mitsgaders van desselfs antwoort levere acten een oft meer in debita forma. Gedaen binnen der voors. stede ten huyse mijns notarij ter presentie van Pieter Albertsen ende Corn. Jacopsz. getuygen hier toe versocht.

Welcken volgende hebbe ick notaris stracx daer nae mij mette boven geschreven getuygen getransporteert neffens den persone vande voorn. Jan Maas ende hem t'gunt voorschreven is geinsinueert die daer op ten antwoort gaff, ick hoere ende sie. Actum in presentie vande getuygen als boven.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XIII.

(Bladzij 210 en 229).

1599 Maart 8.

Op huijden den Achste Maertius anno XVc negen ende t' negentich Compareerde voor mij Jan Franssen Bruijningh openbaer notaris tot Amstelredamme residerende, bij den hove van Hollandt geadmitteert ter presentie van den onder geschreven getuijgen: D'eersame Roemer Visscher coopman binnen der voors. stede, mij notaris wel bekendt, oud omtrent zeven en veertich jaren; die welcke bij zijn manne waerheijt, ware christelijcke woorden, oprechte geloove eere ende vromicheit in plaetse van ede, t' selve wettelyck aen handen van mij notaris als persoon auctentycq stipulerende ter instantie ende versoucke van den eersame Hendrick de Haeze mede coopman binnen der zelver stede verclaert ende geaffirmeert heeft, dat die principael obligatie waer aff copie auctentycq hier vooren geschreven is, hem door mij notaris vertoont ende in handen gegeven zijnde, onderteeckent is bij eygender hant van Jacop Bruijnsz Smalinck wiens onderteeckeninge ende geschrifte hij deposant seijde wel te kennen, alle gevende voor reedene van weetenschappe, dat hij deposant dieverse Brieven van de voorn. Jacop Bruynsz Smalinck ontfangen heeft wesende gelijcke letteren ende geschriften als desen oversulcx t' selve affirmativelyck verclarende wel te weten; voorts verclare ick notaris dat ick die onderteeckeningen van Jacob Bruijnsz Smalinck, Jans Groenewegen ende Adriaen van der Goes zeer wel kenne ende tot meer malen gezien hebbe; oock dat die voorn. Jacob Bruynsz ende Jans Groenewegen tot eenige reijse haer handen in mijn protocol gestelt ende tot bevestinge van eenige instrumente bij haer gepasseert, geteeckent hebben ende dese obligatie daer jegens geconfereert zijnde, bevinden te wesen een letter ende geschrifte als haer onderteeckeninge in de selve gestelt, sulckx dat die voors. obligatie bij haer eygen handen geteeckent is; sonder arch ende list. Gedaen binnen der voors stede ten huijse mijns notaris ter presentie van Jacop van Tongerlo ende Jan Thijmensz, getuijgen hier toe verzocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruijningh, Amsterdam.)

BIJLAGE XIV.

(Bladzij 229).

1599 September 8.

Op huyden den achsten September XVc negen ende t'negentich compareerde voor mij Jan Franssen Bruijninck, openbaer notaris tot Aemstelredamme residerende, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ten presentie van den ondergeschreven getuijgen, d'eersame Roemer Visser, coopman ende burger der voors. stede, mij notaris wel bekent, ende verclaerde alsoo hij comparant van wegen Pieter du Boijs over seeckeren tijt heeft doen inthimeren ende aendienen die gemeene asseuradeurs verseeckert hebbende tot behouve van den voornomden

mij notaris dat ick den inhoud deses soude willen insinueeren den persoon van Jan Maas factoor van de voorn. van de Biest ende hem daer van mitsgaders van desselfs antwoort levere acten een oft meer in debita forma. Gedaen binnen der voors. stede ten huyse mijns notarij ter presentie van Pieter Albertsen ende Corn. Jacopsz. getuygen hier toe versocht.

Welcken volgende hebbe ick notaris stracx daer nae mij mette boven geschreven getuygen getransporteert neffens den persone vande voorn. Jan Maas ende hem t'gunt voorschreven is geinsinueert die daer op ten antwoort gaff, ick hoere ende sie. Actum in presentie vande getuygen als boven.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XIII.

(Bladzij 210 en 229).

1599 Maart 8.

Op huijden den Achste Maertius anno XVc negen ende t' negentich Compareerde voor mij Jan Franssen Bruijningh openbaer notaris tot Amstelredamme residerende, bij den hove van Hollandt geadmitteert ter presentie van den onder geschreven getuijgen: D'eersame Roemer Visscher coopman binnen der voors. stede, mij notaris wel bekendt, oud omtrent zeven en veertich jaren; die welcke bij zijn manne waerheijt, ware christelijcke woorden, oprechte geloove eere ende vromicheit in plaetse van ede, t' selve wettelyck aen handen van mij notaris als persoon auctentycq stipulerende ter instantie ende versoucke van den eersame Hendrick de Haeze mede coopman binnen der zelver stede verclaert ende geaffirmeert heeft, dat die principael obligatie waer aff copie auctentycq hier vooren geschreven is, hem door mij notaris vertoont ende in handen gegeven zijnde, onderteeckent is bij eygender hant van Jacop Bruijnsz Smalinck wiens onderteeckeninge ende geschrifte hij deposant seijde wel te kennen, alle gevende voor reedene van weetenschappe, dat hij deposant dieverse Brieven van de voorn. Jacop Bruynsz Smalinck ontfangen heeft wesende gelijcke letteren ende geschriften als desen oversulcx t' selve affirmativelyck verclarende wel te weten; voorts verclare ick notaris dat ick die onderteeckeningen van Jacob Bruijnsz Smalinck, Jans Groenewegen ende Adriaen van der Goes zeer wel kenne ende tot meer malen gezien hebbe; oock dat die voorn. Jacob Bruynsz ende Jans Groenewegen tot eenige reijse haer handen in mijn protocol gestelt ende tot bevestinge van eenige instrumente bij haer gepasseert, geteeckent hebben ende dese obligatie daer jegens geconfereert zijnde, bevinden te wesen een letter ende geschrifte als haer onderteeckeninge in de selve gestelt, sulckx dat die voors. obligatie bij haer eygen handen geteeckent is; sonder arch ende list. Gedaen binnen der voors stede ten huijse mijns notaris ter presentie van Jacop van Tongerlo ende Jan Thijmensz, getuijgen hier toe verzocht.

(Protoc. Notaris Jan Franssen Bruijningh, Amsterdam.)

BIJLAGE XIV.

(Bladzij 229).

1599 September 8.

Op huyden den achsten September XVc negen ende t'negentich compareerde voor mij Jan Franssen Bruijninck, openbaer notaris tot Aemstelredamme residerende, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ten presentie van den ondergeschreven getuijgen, d'eersame Roemer Visser, coopman ende burger der voors. stede, mij notaris wel bekent, ende verclaerde alsoo hij comparant van wegen Pieter du Boijs over seeckeren tijt heeft doen inthimeren ende aendienen die gemeene asseuradeurs verseeckert hebbende tot behouve van den voornomden

Pieter du Boijs, dat een oft meer van de hondert persoonen in de police van asseurantie genomineert, voer den eersten Februarij 1599 deser weerelt soude of souden sijn overleden, dat die selve hondert persoonen alle t'samen opten eersten Februarij voors. in levene lijve sijn geweest volgende die attestatiën voor notaris ende getuijgen gepasseert, bij hem comparant henlieden geexhibeert; waerover hij ten verschijndage van de asseuradeurs voors. heeft doen vorderen betalinge van soodanige sommen van penningen, als bij hen respective geteeckent is, dan sijn van sulcx te doen in gebreecke geweest, ende alsnoch gebreeckelijck blijvende, sustineerende, dat hij comparant gehouden soude wesen, henlieden breder bescheijt te vertoenen, 'twelck hij ongehouden is te doen, naer inhoudt van de police; protesteert oversulcx ter presentie van mij notaris ende getuijgen mitsdesen, van allen costen, schaden ende interessen, ter oorsaecke van dien alrede geleden, met expresse presentatie, dat hij om alle voldoens wille (hoewel ongehouden) te vreden is, mette gecommitteerde van de gemeene asseuradeurs te compareren voor goede, neutrale ende onpertijdige persoonen, hen dies verstaende, ende d'selve die police exhiberen ende expositie te hebben, off hij eenich bescheijt voirder gehouden is in te brengen off niet, versouckende aen mij notario, dat ick mij met getuijgen soude willen transporteren neffens den persoonen van Willem Willemsz, Reijnier de Loquere ende Franchois van Belle die hij comparant verstaet, gecommitteert te wesen van de gemeene asseuradeurs voorn., ende van hen lieden versoucken een prompt ende onvertogen antwoordt, ende bij gebreck oft voirder dilaij protesteren, gelijck die voornoemde comparant noch protesteert mitsdesen, van meerdere schaden ende interessen, die noch geleden sullen moegen werden, omme allen 'tselve in tijde ende wijlen op haere persoonen ende goederen te verhaelen, soo hij te raide sall vinden.

Gedaen binnen der voors. stede ten huijse mijns notaris, ter presentie van Albert Franssen ende Jan Thuniss, getuijgen, hier toe versocht.

Volgende welcke versoucke hebbe ick notaris mette getuijgen, bovengenoemt, mij getransporteert neffens den persoonen van den voornomden Willem Willemsz, Reijnier de Loquere ende Franchois van Belle, ende henlieden elcx in 't particulier, 't gunt voors. is, geinsinueert, voorgelesen ende antwoort versocht, opdat de voorn. Roemer Visscher mochte weeten, waernae hij hem soude moegen reguleren; die welcke respective seijden, wij versoucken coopie, sullen metten anderen spreecken ende daernae antwoorden.

Aldus gedaen ende geinsinueert, namentlijck den voorn. Willem Willemsen ende Reijnier de Loquere op 't achsten Septembris voors. ende aen de persoone van den voorn. Franchois van Belle, opten Xen ditto in presentie van de voorgenombde getuijgen.

Ick Notaris voorn. verclaere mits desen, dat mijn dienaer opten 8n Septembris lestleden die copie van de voors. insinuatie ende protestatie gelevert heeft in handen van Willem Willemss. sonder dat hij oft ijemant van d'andere tot op desen huijdigen dach toe, eenich antwoort hebben gegeven aen mij notaris, niet tegenstaende mijn clercq henlieden daeromme uit mijnen naeme aengesproocken ende sulcx gevoirdeert heeft.

Actum onder mijn signatuijr notariael den XVIIen Septembris XVc negen ende tnegentich.

Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XV.

(Bladzij 221).

---

24 Dec. 1621.

Compareerden etc.

d'eerbare Annetgen Roemers, d'ouste dochter van Roemer Visscher za: poorterse deser stede en heeft bij ware woorden in plaetse van solemnelen eede ten versoecke van Cornelis Crijnen ende Arent Willemssz. beyde huydekoopers ende burgers binnen derselve stede, verclaert getuycht ende geattesteert hoe waer is, dat sij getuyge omtrent 6 maenden geleden verhuyrt heeft aen een vreemt man genaemt soo sij verstondt Jonas van

Pieter du Boijs, dat een oft meer van de hondert persoonen in de police van asseurantie genomineert, voer den eersten Februarij 1599 deser weerelt soude of souden sijn overleden, dat die selve hondert persoonen alle t'samen opten eersten Februarij voors. in levene lijve sijn geweest volgende die attestatiën voor notaris ende getuijgen gepasseert, bij hem comparant henlieden geexhibeert; waerover hij ten verschijndage van de asseuradeurs voors. heeft doen vorderen betalinge van soodanige sommen van penningen, als bij hen respective geteeckent is, dan sijn van sulcx te doen in gebreecke geweest, ende alsnoch gebreeckelijck blijvende, sustineerende, dat hij comparant gehouden soude wesen, henlieden breder bescheijt te vertoenen, 'twelck hij ongehouden is te doen, naer inhoudt van de police; protesteert oversulcx ter presentie van mij notaris ende getuijgen mitsdesen, van allen costen, schaden ende interessen, ter oorsaecke van dien alrede geleden, met expresse presentatie, dat hij om alle voldoens wille (hoewel ongehouden) te vreden is, mette gecommitteerde van de gemeene asseuradeurs te compareren voor goede, neutrale ende onpertijdige persoonen, hen dies verstaende, ende d'selve die police exhiberen ende expositie te hebben, off hij eenich bescheijt voirder gehouden is in te brengen off niet, versouckende aen mij notario, dat ick mij met getuijgen soude willen transporteren neffens den persoonen van Willem Willemsz, Reijnier de Loquere ende Franchois van Belle die hij comparant verstaet, gecommitteert te wesen van de gemeene asseuradeurs voorn., ende van hen lieden versoucken een prompt ende onvertogen antwoordt, ende bij gebreck oft voirder dilaij protesteren, gelijck die voornoemde comparant noch protesteert mitsdesen, van meerdere schaden ende interessen, die noch geleden sullen moegen werden, omme allen 'tselve in tijde ende wijlen op haere persoonen ende goederen te verhaelen, soo hij te raide sall vinden.

Gedaen binnen der voors. stede ten huijse mijns notaris, ter presentie van Albert Franssen ende Jan Thuniss, getuijgen, hier toe versocht.

Volgende welcke versoucke hebbe ick notaris mette getuijgen, bovengenoemt, mij getransporteert neffens den persoonen van den voornomden Willem Willemsz, Reijnier de Loquere ende Franchois van Belle, ende henlieden elcx in 't particulier, 't gunt voors. is, geinsinueert, voorgelesen ende antwoort versocht, opdat de voorn. Roemer Visscher mochte weeten, waernae hij hem soude moegen reguleren; die welcke respective seijden, wij versoucken coopie, sullen metten anderen spreecken ende daernae antwoorden.

Aldus gedaen ende geinsinueert, namentlijck den voorn. Willem Willemsen ende Reijnier de Loquere op 't achsten Septembris voors. ende aen de persoone van den voorn. Franchois van Belle, opten Xen ditto in presentie van de voorgenombde getuijgen.

Ick Notaris voorn. verclaere mits desen, dat mijn dienaer opten 8n Septembris lestleden die copie van de voors. insinuatie ende protestatie gelevert heeft in handen van Willem Willemss. sonder dat hij oft ijemant van d'andere tot op desen huijdigen dach toe, eenich antwoort hebben gegeven aen mij notaris, niet tegenstaende mijn clercq henlieden daeromme uit mijnen naeme aengesproocken ende sulcx gevoirdeert heeft.

Actum onder mijn signatuijr notariael den XVIIen Septembris XVc negen ende tnegentich.

Protoc. Notaris Jan Franssen Bruyningh, Amsterdam).

BIJLAGE XV.

(Bladzij 221).

---

24 Dec. 1621.

Compareerden etc.

d'eerbare Annetgen Roemers, d'ouste dochter van Roemer Visscher za: poorterse deser stede en heeft bij ware woorden in plaetse van solemnelen eede ten versoecke van Cornelis Crijnen ende Arent Willemssz. beyde huydekoopers ende burgers binnen derselve stede, verclaert getuycht ende geattesteert hoe waer is, dat sij getuyge omtrent 6 maenden geleden verhuyrt heeft aen een vreemt man genaemt soo sij verstondt Jonas van

Hoesum haer packhuys staende aen de Engelsche Kay ten eynde de selve seeckere pertijet huyden daerin soude leggen, dewelcken dienvolgende de voorsz huyden daerin gebracht hebbende, binnen de selve tijt omtrent 3 weken herwaerts menichmaelen t'haren huyse de sleutelen van 't packhuys heeft wesen halen ende bij de voorsz huyden gegaen, wesende, dengenen die de voorsz huyden uyt het packhuys gehaelt ende aen den producenten vercocht ende gelevert heeft, den selven persoon nae haer beste wetenschap die 't voorsz packhuys gehuyrt ende als eygenaer de huyden daerin gebracht heeft, daerbij voegende ingevalle sij getuyge getwijffelt hadde dat het den rechten coopman ende eygenaer der huyden nyet geweest ware, dat zij hem de voorsz huyden nyet souden hebben laeten volgen. Aldus gedaen binnen Amsterdam ter presentie van Pr Barentsz varentman ende IJsbrant Janssz Swart huydekopers burgers etc. den 24en December 1621.

(Protoc. Notaris P. Carels, Amsterdam).

BIJLAGE XVI.

(Bladzij 212).

1640, Mei, 10.

Op huyden den 10den Mey 1640 Compareerde etc.

d'eerbare juffrouwe Geertruijt van Ruijttenberch, huijsvrouwe van Jaques Grootwyck, lakencooper binnen deser stede out omtrent 31 jaren, ende Pieter Roemer Visscher out omtrent 40 jaren, wonende tot Amersfoort, althans zijnde hier ter Stede, mij notaris bekent ende hebben verclaert ten versoecke van Marritge Otten jonge dochter, hoe waer is, eerst de voorsz. juffr. Geertruijt van Ruijtenberch, alsdat op Maendagh lestleden eenen Marie Dammans uytdraeghster vergeselschapt met haer soon ende noch een ander manspersoon, bij haer getuyge gecomen is, seggende onse Marry (menende daermede de producent seyt van U, de caronge in de Nieuwestraet heeft geseyt, dat ick haer kints silvere bel soude gestolen hebben, daerop bij haer getuyge als doen geantwoort wiert, dat sulcx onwaerachtich was ende bij haer getuyge niet en was geseyt, alsoo sij de producente noyt op ontrouwicheyt bevonden ofte van deselve sulcx vernomen heeft, de voorsz. Pieter Roemer Visscher verclaert mede, dat de producente tot Amersfoort ten huyse van eenen Dirck van Wageningen schoolmeester (alwaer hij getuyge doemaels een commesael was) omtrent een jaer heeft gewoont ende dat de producente haer aldaer in de voorsz. tijt in alle getrouwicheyt van de selve verstaen ofte vernomen te hebben.

Gedaen etc.

(Protocol Notaris J. de Vos, Amsterdam).

Hoesum haer packhuys staende aen de Engelsche Kay ten eynde de selve seeckere pertijet huyden daerin soude leggen, dewelcken dienvolgende de voorsz huyden daerin gebracht hebbende, binnen de selve tijt omtrent 3 weken herwaerts menichmaelen t'haren huyse de sleutelen van 't packhuys heeft wesen halen ende bij de voorsz huyden gegaen, wesende, dengenen die de voorsz huyden uyt het packhuys gehaelt ende aen den producenten vercocht ende gelevert heeft, den selven persoon nae haer beste wetenschap die 't voorsz packhuys gehuyrt ende als eygenaer de huyden daerin gebracht heeft, daerbij voegende ingevalle sij getuyge getwijffelt hadde dat het den rechten coopman ende eygenaer der huyden nyet geweest ware, dat zij hem de voorsz huyden nyet souden hebben laeten volgen. Aldus gedaen binnen Amsterdam ter presentie van Pr Barentsz varentman ende IJsbrant Janssz Swart huydekopers burgers etc. den 24en December 1621.

(Protoc. Notaris P. Carels, Amsterdam).

BIJLAGE XVI.

(Bladzij 212).

1640, Mei, 10.

Op huyden den 10den Mey 1640 Compareerde etc.

d'eerbare juffrouwe Geertruijt van Ruijttenberch, huijsvrouwe van Jaques Grootwyck, lakencooper binnen deser stede out omtrent 31 jaren, ende Pieter Roemer Visscher out omtrent 40 jaren, wonende tot Amersfoort, althans zijnde hier ter Stede, mij notaris bekent ende hebben verclaert ten versoecke van Marritge Otten jonge dochter, hoe waer is, eerst de voorsz. juffr. Geertruijt van Ruijtenberch, alsdat op Maendagh lestleden eenen Marie Dammans uytdraeghster vergeselschapt met haer soon ende noch een ander manspersoon, bij haer getuyge gecomen is, seggende onse Marry (menende daermede de producent seyt van U, de caronge in de Nieuwestraet heeft geseyt, dat ick haer kints silvere bel soude gestolen hebben, daerop bij haer getuyge als doen geantwoort wiert, dat sulcx onwaerachtich was ende bij haer getuyge niet en was geseyt, alsoo sij de producente noyt op ontrouwicheyt bevonden ofte van deselve sulcx vernomen heeft, de voorsz. Pieter Roemer Visscher verclaert mede, dat de producente tot Amersfoort ten huyse van eenen Dirck van Wageningen schoolmeester (alwaer hij getuyge doemaels een commesael was) omtrent een jaer heeft gewoont ende dat de producente haer aldaer in de voorsz. tijt in alle getrouwicheyt van de selve verstaen ofte vernomen te hebben.

Gedaen etc.

(Protocol Notaris J. de Vos, Amsterdam).

KORTE MEDEDEELINGEN.

IV. ENKELE MEDEDEELINGEN OVER HET OUDE HUIS TE SCHAGEN.

De Koninklijke Bibliotheek bezit een collectie brieven gericht aan den toenmaligen Rijksarchivaris Mr. H. VAN WIJN. In een dossier loopende over de jaren 1814—1817 vond ik van de hand van JACOBUS SCHELTEMA eenige stukken, die mededeelingen bevatten omtrent zijn bezoek aan het Huis te Schagen in 1808. Het is misschien niet onaardig die hier ter plaatse te publiceeren en ik geef hieronder een afschrift dezer correspondentie.

„De kopyen van de brieven door mij in den jare 1808 aan den Heer MEERMAN, als Directeur Generaal der Kunsten en Wetenschappen geschreven, over de schilderijen op het Huis te Schagen, met den brief van dien Heer, kan ik tot mijn leedwezen niet vinden, hierdoor kan ik niet anders melden dan op het geheugen af.

Ik ben in den jare 1808 te Schagen geweest, bevond de brug voor het casteel te zwak om naar binnen te gaan en gevraagd hebbende of er geen marmeren kolommen waren met een dichtstuk van BARLEUS kreeg ik berigt dat de fragmenten hier van lagen in de kerk.

Verders gevraagd hebbende naar schilderijen ben ik verwezen naar zeker huis aan de markt staande het welk tot het kasteel voor heen behoorde, en in een deel van hetwelk koffyhuis gehouden werd.

Op een bovenkamer van hetzelve waren vele schilderijen aanwezig dan behalve de portraiten van Jr. JOHAN VAN SCHAGEN en ANNA VAN ASSENDELFT, die meesterlijk geschilderd door VAN DIJK of een zijner beste leerlingen hadden zij meerendeels om de kunst geene waarde, doch om de oudheid en genoegzame zekerheid van echtheid kwamen zij mij voor de geschiedenis als zeer belangrijk voor.

Deze schilderijen alhier hangende tegen eene vochtige muur en ze waren hier niet wel bewaard, destijds hoorende dat de Graaf VAN OULTREMONT WARFUSEE, Heer van Schagen, afwezig was en zich niet aan het huis liet gelegen liggen, zoo zag ik mij opgewekt om den Heer MEERMAN bij eene vergadering van het Instituut hierover te spreken. Dezelve verzocht mij dat ik eens hierover aan hem in zijn qualiteit schrijven zou. Dan dit heb ik gedaan met opgaaf van het geene ik daar gezien had, zoo veel ik nu nog meen te weeten.

4 of 5 portraiten van Heeren van Schagen en hunne vrouwen, nieuwe kunst om en na 1600.

5 schilderijen lang formaat gelijk die te Haarlem, vertoonende MARGARETHA, keizer LODEDIJK en Graven van Holland, zou mij voorkomen gewezene, met voor liggende geknielde personen, Altaar tafels.

Verder 10 of 12 (misschien meer) kleinere schilderijen, om de oudheid merkwaardig, waaronder ook *twee van Vrouwe Jacoba* en (zoo ik meen) FRANK VAN BORSSELE, weinig beter dan die destijds in het Cabinet waren. [Thans Rijksmuseum No. 130, 131].

Alle deze oude schilderijen waren echter in een deplorabelen toestand met een wit uitslag bezet en daar het mij als lijmverf voorkwam op sommige plaatsen gebladerd.

Ik stelde aan den Heer MEERMAN voor om namens den koning voor deze schilderijen eenige zorg te doen dragen enz.

Hierop kreeg ik een zeer beleefden brief tot antwoord waarbij ik verzocht werd andere en nauwkeuriger opgaaf te doen en hem tevens te dienen van berigt, waar en bij wien hij zich nader zoude kunnen informeeren.

Ik heb toen dadelijk aan den Hr W. ROGGEVEEN, aanzienlijk koopman te Schagen, geschreven en mij was het mogelijk te dienen van berigt, opgave der stukken enz., dan hier op ontving ik tot berigt dat de Heer van Schagen in die zomer last had gegeven om alle deze schilderijen te doen schoon maken en herstellen en dat ze van Schagen vervoerd waren.

Hiervan heb ik den Heer Meerman destijds geinformeerd en later heb ik er niets van vernomen.

Het was waarschijnlijk te wenschen dat men eene bewaarplaats bepaalde voor schilderijen tot de Vaderlandsche Geschiedenis behoorende, welke, hoe zeer mindere waarde als kunst hebbende, voor de Geschiedenis belangrijk zijn.

Wat is hieromtrent veel verwaarloosd en hoeveel ligt er verscholen.

Onlangs zag ik op het huis te Duvenvoorde portraitten van WILLEM III en MARIA STUART, schooner geschilderd dan ik ze ooit gezien hebbe, ook Jr. JAN VAN WASSENAAR enz.

Hoe weinig zoude een kabinet van Vaderlandsche Gedenkstukken, in vergelijking van voorwerpen van kunst schijnen, maar hoeveel nut zoude het doen?"

Schagen in West Friesland werd op S.S. Pieters- en Pouwelsdag 1426 als leen gegeven aan WILLEM VAN BEIEREN, Bastaard van Holland, die reeds vele waardigheden bezat en ook op 30 Maart 1436 het Baljuwschap ontving van Broek, Wognum, Abbekerk en Sybekarspel. Hij bouwde in 1440 het slot te Schagen, dat in 1820 gesloopt werd, slechts de beide ronde hoektorens bleven bestaan. De een dient thans tot gevangenis, de ander tot huisvesting van den veldwachter. Beide torens zijn van gebakken steen en gedekt door achtkante leien daken, terwijl zich onder de gootlijsten rondboogfriezen bevinden.

De Tegenwoordige Staat van Holland, deel VIII, blz. 435, vermeldt dat de heerlijkheid Schagen, den 24 Januari 1676 voor 170.000 gulden in eigendom overging op een nazaat van de oude heeren van Schagen, met name FLORIS KAREL VAN BEIEREN, graaf van Warfusé en heer van Goudriaan.

Hij was gehuwd met JACOBA MARIA VAN WASSENAAR VAN WARMOND en overleed den 22 Mei 1699 op zijn kasteel. Zijn zoon DIRK THOMAS volgde hem op, doch genoot niet lang van zijn bezit, want als krijgsman in dienst van de Staten nam hij deel aan den veldtocht in Vlaanderen en liet daarbij het leven. In den slag bij Ramelies op 23 Mei 1706 werden hem door een kanonkogel beide beenen weggeschoten en hij overleed den volgenden dag aan zijne wonden. Daar hij ongehuwd was verviel de heerlijkheid aan zijne zuster, MARIA ISABELLA VAN BEIEREN VAN SCHAGEN, Vrouwe van Schagen, Barsingerhorn en Haringhuizen, gravinne van Warfusé, die in 1734 overleed.

Door haar huwelijk in 1707 met FRANCISCUS EMILIUS Graaf van Oultremont en van Han kwam het kasteel in het bezit van het huis d'Oultremont.

Hun oudste zoon kreeg de eigendom der heerlijkheid. Deze was FLORENTIUS EMILIUS Grave van Cultremont en Warfusé, overleden in 1762 en gehuwd met ANNA LOUISA FLORENTIA Gravin DE LANNOY DE CHERVEAUX.

Van 1763—1783 was hun in 1751 geboren zoon LOUIS ADRIEN EMIL, die in 1783 ongehuwd stierf, heer van Schagen en deze werd opgevolgd door zijn broeder THEODORE HENRI ANTOINE, Grave van Oultremont en Warfusé, Heer van Schagen, Drunen enz.

De kolommen waarvan in den brief sprake is, werden met de prachtige schoorsteenmantel beschadigd door de Engelsche troepen die op het kasteel gelegerd waren tijdens den inval in Noord-Holland in het jaar 1799.

FELIX Graaf VAN MERODE, Heer van Schagen, eischte ze in 1821 op en liet ze naar Brussel brengen.

De beroemde zuilen van den schouw waren van zwart marmer met geele aderen.

De overlevering zegt ten onrechte dat deze zuilen uit Damiate afkomstig waren en door inwoners van SCHAGEN, die onder aanvoering van hun heer WILLEM in het begin van den 15en eeuw een kruistocht naar het Heilige Land ondernamen, zijn meegevoerd.

Zij hebben gediend om de breede schouw in de groote burchtzaal te schragen. Het dichtstuk van CASPAR BARLAEUS, daarop aangebracht, luidde als volgt:

Quicumque priscae bellicas Carthaginis
Miraris artes, alta Byrsae maenia,
Didonis urbem; cerne queis olim stetit
Urbs illa fulcris; cerne duas vectas mari
Lybico columnas belga noster possidet,
Quicumque eas turris, disce cielsas principum
Et sorte belli et seculo labi domos.

De hollandsche overzetting luidt:

Bewonderaars van oud Carthagoos wallen
En Byrzaas hoog kasteel!
In Didoos hofstad lang door 't oorlogslot vervallen —
Hier ziet ge een eeuwrijk deel;
Twee zuilen van die stad, gevoerd van 't Lybiesch strand,
Door Batavieren vlijt.
Leer hieruit het verval van huizen, rijk en land,
Door oorlogslot en tijd.

EDUARD VAN BIEMA.

V. REMBRANDT'S LEERLING JAN VAN GLABBEECK.

Waartoe een herhaling van een al was 't ook nog zoo nauwkeurig onderzoek der oude Amsterdamsche protocollen leiden kan, bewijst het navolgende.

1889 publiceerde ik in dit tijdschrift een Acte van 1653 waarin REMBRANDT „vermaert schilder", een „certificaat van echtheid" onderteekent over een landschap van PAULUS BRIL. Die Acte is mede onderteekend door JAN VAN GLABBEECK en JACOBUS LEVECK, „sijn getuygens descipilen".

Niemand heeft ooit iets van dien GLABBEECK gezien of gehoord.

Hij schijnt dan ook weldra het schildervak opgegeven en zich op den handel toegelegd te hebben, voornamelijk met Spanje. Port Ste Maria is een gedeelte van Cadiz, heerlijk gelegen. Toevallig heb ik er eens rondgewandeld bij een bezoek dat ik aan Cadiz bracht.

In dien omslag met verschillende teekeningen zullen nog wel wie weet wat voor fraaie werken van zijn grooten Meester geschuild hebben!

Inventaris van de Naelatenschap van JAN VAN GLADBEECK, tot Port Ste Maria in Hispanien overleden. Amsterdam 11 Januarij 1687.

Een aantal kostbare kleederen en verscheidene Spaansche meubelen. Dan:

Een boeck met differente Printen specteerende tot de schilderkonst.

Voorts een kleine Bibliotheek met historische, geographische en andere boeken.

Carel van Mander's Schilderkonst.

Emblemata van JOHAN DE BRUNE.

JUAN DE BRUNE, Jock en ernst.

Verscheidene werken over het boekhouden en den Handel.

Werken van CERVANTES, VONDEL, COMENIUS, Spaansche en Italiaansche dictionaires enz.

Diverse klughten en spullen;

een omslagh met differente teeckeninghen
een boeck met printen
een dito van lantschappen
een omslagh met eenige printjes en teeckeninghen

} N.B. geen enkele schilderij

Hij was een voornaam koopman geworden die groote zaken met Spanje en Italië dreef. Hij schijnt ook veel in Spanje gewoond te hebben. [1]) BREDIUS.

[1]) Prot. Not. G. YPELAER, Amsterdam.